

**TURGUT ÖZAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI**

**KUZEY IRAK'IN
SİYASİ, SOSYO-EKONOMİK YAPISI VE
ÇEVRE ÜLKELERİN BÖLGEYE YÖNELİK POLİTİKALARI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Mustafa İsmet ÖZDEMİR**

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Muhammet KÖSECİK**

Ankara, 2013

**TURGUT TURGUT ÖZAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI**

**KUZEY IRAK'IN
SİYASİ, SOSYO-EKONOMİK YAPISI VE
ÇEVRE ÜLKELERİN BÖLGEYE YÖNELİK POLİTİKALARI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Mustafa İsmet ÖZDEMİR**

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Muhammet KÖSECİK**

Ankara, 2013

Turgut zal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içindeki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda ilgili eserlere bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, atıfta bulunduğum eserlerin tümünü kaynak olarak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı ve bu tezin herhangi bir bölümünü bu niversite veya başka bir üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunmadığımı beyan ederim.

26 /12/ 2013

Mustafa İsmet ÖZDEMİR

ONAY

Mustafa İsmet ÖZDEMİR tarafından hazırlanan “*Kuzey Irak’ın Siyasi, Sosyo-Ekonomik Yapısı ve Çevre Ülkelerin Bölgeye Yönelik Politikaları*” başlıklı bu çalışma, 26 Aralık 2013 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda *oybirliği* ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından *İktisadi ve İdari Bilimler Anabilim Dalında Yüksek Lisans* tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Muhammet KÖSECİK

Doç. Dr. Mahmut AKPINAR

Yrd. Doç. Dr. İkboljon QORABOYEV

ÖZET

Mustafa İsmet, ÖZDEMİR. Kuzey Irak'ın Siyasi, Sosyo-Ekonomik Yapısı ve Çevre Ülkelerin Bölgeye Yönelik Politikaları, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2013.

Bu çalışmada Bölgede Tanzimat sonrası gelişen olaylardan başlanarak ilk Kürt ayaklanmaları ve sosyal yönleri incelenmiştir. Irak'ın suni bir devlet olarak, İngiltere tarafından kurulmasıyla bölgede meydana gelen siyasi ve sosyal olaylara odaklanılmıştır. Birinci Dünya Savaşı sonrası bölgeye hâkim olan İngilizlerin politikaları ve Kürt-İngiliz yakınlaşması, İngilizlerin; Almanya, Fransa ve Rusya'ya bölgeden uzaklaştırma için verdikleri mücadeleler sonucu ortaya çıkan siyasi olaylar, Kürtlerin İngilizleri desteği ile Paris Barış Konferansı ile başlayan bağımsızlık mücadeleleri ve İngiliz politikaları sonucu Lozan'da son bulması süreci incelenmiştir.

Molla Mustafa Barzani ile 1926'da Irak Krallığı'na ve hamisi İngilizlere karşı başlayan Kürt ulusal hareketinin 1945 yılında başarısızlığa uğraması sonucu gerçekleşen süreç ve sonucunda başlayan sürgün yıllarının analizi yapılmıştır. Irak'ta darbelerle birlikte başlayan yeni siyasi süreci Kürt hareketine etkileri, Kürt hareketinin siyasallaşma süreci, 1975'teki yenilginin Kürt hareketine tesirleri ve hareketin bölünerek yeni oluşumun etkileri tartışılmıştır.

Saddam dönemi, Irak-İran Savaşı döneminde Kürt hareketinin eğilimleri, aralarındaki mücadeleler, savaş sonrası yaşanan soykırım, Körfez Savaşı dönemi Kürt hareketinin yönü, Huzur operasyonları ve Kürt hareketinin devletleşme süreci konuları objektif bir yaklaşımla anlatılmaya çalışılmıştır.

Tarihi süreç içerisinde petrolün keşfedilmesi ve bölgenin sahip olduğu petrol rezervi sebebiyle olması Irak'ın Kuzeyine ayrı bir stratejik önem kazandırmıştır. Dolayısıyla Kuzey Irak yakın ya da uzak birçok ülkenin ilgisini çekmeye başlamıştır ve bu ilgi artarak devam etmektedir. Bu ilgi 19. yüzyılın süper gücü İngiltere ile başlamış, günümüz de ise dünyanın başatı Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ile devam etmektedir.

Çalışmada Kuzey Irak'ın coğrafi, demografik ve dini yapısı ele alınmıştır. Bölgede etkin olan etnik gruplar, bölgenin siyasal yapısı ve etkin siyasi partiler

incelenmiştir. Bölgenin stratejik önemi, bölgenin ekonomik durumu, eğitimi ve temel özellikleri ortaya konmuştur. Bölgeye komşu ülkeleri başta olmak üzere bölge üzerinde hak sahibi olmak isteyen: Amerika olmak üzere, Türkiye, İran, Rusya, İngiltere, Fransa ve Almanya'nın politikaları incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kuzey Irak, KDP, KYB, Barzani, Talabani, ABD, Türkiye, Petrol, Ortadoğu.

ABSTRACT

[Author's Surname, Name]. [Title of Thesis/Report], [Type of Thesis/Report], Ankara, [Year].

In this study, starting from the events in the region after the Tanzimat first Kurdish uprising and social aspects were examined. As an artificial state of Iraq by the British establishment, political and social events that occurred in the region focused. First World War to the region which dominated British politics and the Kurdish-British rapprochement, British, Germany, France, Russia and the region away from their fight for the result which occur political events, Kurdish English with the support of the Paris Peace Conference began with the struggle for independence and British policy as a result of to end the process is examined in Lausanne.

Mullah Mustafa Barzani and the Kingdom of Iraq in 1926 and the patron of the Kurdish national movement against the British beginning in 1945, which was a result of the failure process and outcome analysis was conducted in the beginning of the year exile. Beginning of the new political process in Iraq with shock effects on the Kurdish movement, the process of politicization of the Kurdish movement, the 1975 defeat of the Kurdish movement and motion effects by dividing the impact of new developments were discussed.

Saddam era, Iraq-Iran War II era of the Kurdish movement trends, their struggles after the war, genocide, Gulf War era of the Kurdish movement direction, peace operations and the Kurdish movement nationalization process issues an objective approach has been explained.

The discovery of oil within the historical process and because of the region's oil reserves to be owned in the North of Iraq has brought a separate strategic importance. Therefore, near or far northern Iraq has started to attract the interest of many countries, and this interest continues to increase. This interest 19 century began with Britain's superpower, the world's dominant today in the United States of America (USA) continues.

In the study of Northern Iraq, geographic, demographic and religious structure is dis-cussed. Ethnic groups that are active in the region, the region's

political structure and effective information about political parties were examined. The region's economic status, education and information is given about the strategic importance. Neighboring countries in the region, especially on the region, especially in America who want to be eligible, Turkey, Iran, Russia, Britain, France and Germany's policies were examined.

Key Words: Northern Iraq, KDP, KYB, Barzani, Talabani, USA, Turkey, Oil, Middle East

İÇİNDEKİLER

ONAY	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER.....	vi
KISALTMALAR	viii
ŞEKİLLER	ix
TABLOLAR.....	x
GİRİŞ	1
I. BÖLÜM	7
KUZEY IRAK	7
1.1. COĞRAFİ YAPISI.....	7
1.2. ETNİK YAPISI	9
1.2.1.Kürtler	12
1.2.2. Türkmenler.....	25
1.2.3. Asurîler	28
1.2.4. Diğer Gruplar	29
1.3. DİNİ YAPISI.....	30
1.4. EKONOMİK YAPISI.....	33
1.5. KUZEY IRAK PETROLÜ	37
1.6. EĞİTİM VE ÖĞRETİM.....	42
1.7. SİYASİ PARTİLER	44
1.7.1. Irak Kürdistan Demokrat Partisi (KDP)	45
1.7.2. Kürdistan Yurtseverler Birliği (KYB)	48
1.7.3. Irak Kürdistanı Sosyalist Partisi (IKSP)	50
1.7.4. Komela (Toplum) Partisi	50
1.7.5. Goran Hareketi.....	51
1.7.6. Kürdistan İslami Birliği (KİB).....	52
1.7.7. Kürdistan İslami Cemaati (KİC).....	53
1.7.8. Irak Kürdistanı İslami Hareketi (KİİH)	54

1.7.9. Irak Kürdistan Cephesi (IKC).....	54
1.7.10. Diğer Kürt Partileri	55
1.8. KUZEY IRAK'IN SİYASİ TARİHİ.....	55
1.8.1. Birinci Dünya Savaşı Öncesi Kuzey Irak	56
1.8.2. İngiliz Hâkimiyetinde Kuzey Irak ve Kürt Ulusal Hareketinin Başlaması	63
1.8.3. Barzani Aşireti ve Kürt Ulusal Hareketi.....	71
1.8.4. Talabani ve KYB'nin Kurulması	97
1.8.5. İran-İrak Savaşı ve Kürt Ulusal Hareketi.....	101
1.8.6. Federasyon Çalışmaları Ve Kürt Bölgesel Hükümetinin Kurulması.....	109
1.9.KUZEY IRAK'IN STRATEJİK ÖNEMİ	121
II. BÖLÜM.....	124
BÖLGEDEN ÇIKAR ELDE ETMEK İSTEYEN ÜLKELER	124
2.1. TÜRKİYE.....	125
2.2. AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ	134
2.3. İRAN	154
2.4. İSRAİL	169
2.5. SURİYE.....	183
2.6. İNGİLTERE	191
2.7. RUSYA.....	199
2.8. ALMANYA.....	209
2.9. FRANSA	215
2.10. ÇİN HALK CUMHURİYETİ	218
SONUÇ.....	222
KAYNAKLAR.....	230

KISALTMALAR

a.g.e. :	Adı geçen eser.
a.g.m. :	Adı geçen makale.
a.g.t. :	Adı geçen tez.
AB:	Avrupa Birliği
ABD:	Amerika Birleşik Devletleri
BM:	Birleşmiş Milletler
BMGK:	Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
CIA:	Amerikan Merkezi Haber Alma Teşkilatı
IKP:	Irak Komünist Partisi
IKBY:	Irak Kürt Bölgesel Yönetimi
IKC:	Irak Kürdistan Cephesi.
INC:	Irak Ulusal Konseyi
KDP:	Kürdistan Demokratik Partisi
İ-KDP:	İran Kürdistan Demokratik Partisi
KYB:	Kürdistan Yurtseverler Birliği
MOSSAD:	İsrail Gizli Servisi
MGK:	Milli Güvenlik Kurulu
MSB:	Milli Savunma Bakanlığı
NATO:	Kuzey Atlantik Savunma Paktı
OPEC:	Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
PKK/KADEK:	Kürdistan İşçi Partisi
SAVAK:	İran İstihbarat Servisi
TBMM:	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TSK:	Türk Silahlı Kuvvetleri

ŞEKİLLER

Şekil 1: Kuzey Irak Haritası.....	8
Şekil 2: Irak Etnik Yapısı.....	10
Şekil 3: Irak'ın Kuzeyinde Barzani ve Talabani Bölgeleri	12
Şekil 4: Irak Türkmenlerinin Yaşadıkları Bölgeler.....	26
Şekil 5: Irak Petrol Boru Hatları	39
Şekil 6: Irak Petrol Yatakları ve Petrol Rafinerilerinin Dağılışı	40
Şekil 7: Uçuşa Yasak Bölgeler.....	110
Şekil 8: Ortadoğu Coğrafyası.....	123

TABLÖLAR

Tablo 1: Irak Kürtleri Nüfus Tahminleri	11
Tablo 2: Irak Kürdistanı'nda Yüksek Öğrenim Öğrencileri Sayıları, 2007 ..	44
Tablo 3: Çin'in Petrol ithalatı	219

GİRİŞ

20.yüzyıl başında Kürt meselesi Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanması ve yeni Orta-doğu'nun çizilmesinde önemli hale gelmiştir. Kürtler, bazı batılı yazarlara göre dünyada kendi ulus devleti olmayan en büyük etnik grupların başında yer almaktadırlar¹. Ortadoğu'daki dev-letsiz ulus olarak giderek büyüyen gelişen bölgesel ve uluslararası bir sorun teşkil etmekte-diler. Yaşadıkları ülkelerde resmi ideoloji egemen bir etnik grubun milliyetçiliğinden beslenen ideoloji ve homojen bir ulus devlet oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu süreçlerde Kürtler devre dışı bırakılmış ya da varlıkları ihmal edilmiştir. Ortadoğu'da dağınık halde yerleşen Kürtler mevcut sınırların değiştirilmesinde en etkili faktörler arasında yer almışlardır. Ancak Kürtlerin durumu Ortadoğu'da Filistin ya da Basra Körfezi meseleleri ile karşılaştırıldığında dünya kamuoyunun dikkatini daha az çekmiştir ve dolayısıyla konu ilgili yapılan inceleme ve araştırmalar sınırlı sayıda kalmıştır. Bu sebepten dolayıdır ki dünya kamuoyunun istifadesine sunulan siyasi ana-liz, rapor ve araştırmada az olması sonucunu ortaya çıkarmıştır. Tarihi süreç içerisinde petrolün keşfedilmesi ve bölgenin dünyanın sayılı petrol rezervlerini barındıran bölgelerinden birisi olması Irak'ın Kuzeyine ayrı bir stratejik önem kazandırmıştır. Dolayısıyla Kuzey Irak daha çok ülkenin ilgisini çekmeye başlamış ve halen de bu ilgi devam etmektedir. İngiltere ile başlayan bu ilgi, günümüz de ise ABD ile devam etmektedir. Kuzey Irak'ın petrol potansiyeli aynı zamanda çok uluslu petrol şirketlerinin de bölgeye ilgilerinin artmasına sebep olmuştur.

I. Dünya Savaşı'nın galip devletleri olan İngiliz ve Fransızlar aralarında imzaladıkları Skyes-Picot Anlaşmasına göre bugünkü Ortadoğu'nun sınırlarını düzenlemişlerdir. Anlaşmaya göre Suriye, Lübnan toprakları ve Kerkük ve Musul bölgeleri Fransız mandasına, Mezopo-tamya'nın güney kesimi ile birlikte Arabistan, Mısır, Yemen ve İran'ın güney kesimleri ise İngilizlerin hâkimiyetine bırakılmıştır. Ancak savaş sonunda İngiliz subayları Musul vilayetinin bölgeye dahil edilmesi ile

---

¹ A-Bulloch, J. and Morris, H. (1993) No Friends but the Mountains: The Tragic History of the Kurds, London: Penguin B- McDowall, David, Modern Kürt Tarihi, Çeviren: Muhittin Ataman, Doruk Yayınları, Ankara, 2004

Mezopotamya'nın siyasi ve ekonomik geleceğinin güç kazanacağını fark etmeleri bu paylaşımın İngilizlerin isteği doğrultusunda değişmesine sebep olmuştur. Yeni paylaşım ile İngilizler ovaya açılan tepelere hâkim olarak, Musul, Bağdat ve Basra arasındaki ticari bütünleşmeyi de sağlamış olacaktırlar. Kerkük ve Erbil bölgelerinin sahip oldukları zengin köylü ekonomileri ve tahıl üretimleri İngilizlerin karalarının değişmesini etkilemiştir².

Kuzey Irak'taki ilk ayaklanmaların ulusal bir karakter taşımadığı kabul edilmektedir. Fakat bazı araştırmacılar bölgede farklı zamanlarda ortaya çıkan Kürt isyanlarını ulusal isyanlar olarak değerlendirmişlerdir. Jwaideh, Şeyh Ubeydullah ve Emir Bedirhan'ı Kürt milliyetçiliğinin harekete geçirdiğini iddia etmektedir³. Aynı şekilde Kutschera, aynı iddiayı desteklemektedir, Botan Emiri Bedirhan Bey'i Kürt ulusçuluğunun babası kabul ederek; Botan ayaklanmasının sebebinin ulusal kimlik olduğunu söylemektedir⁴. Attar da Osmanlıların emirlikleri orta-dan kaldıran, merkezi hükümete bağlayan girişimin ardından gerçekleşen isyanı nispeten ulu-salcı bir mahiyeti olan hareket olarak değerlendirmiştir. Attar'a göre Yezdan Şir ve Şeyh Ubeydullah isyanları da ulusal bir karakter taşımaktadır⁵. Ancak bu konuda ortak bir fikir yoktur.

Ortadoğu'da Osmanlı hâkimiyeti siyasal bakımdan kısmen özerk bir yaşam sürdüren Kürtlerin kaderi, I. Dünya Savaşı ile önemli bir değişikliğe uğramıştır. ABD Başkanı Wilson tarafından açıklanan "ulusların kendi kaderlerini tayin hakkı" bildirgesi dönemin süper gücü kabul edilen İngilizlerin de desteği ile Kürtleri etkilemiştir. Kürt toplumu, devlet kurmanın temel şartı olan ortak bağlar ve devlet kurma ideali bilincini kazanmaya başlamıştır. Ancak bu iki unsur doğal yollardan oluşmaktan ziyade; bölgesel ve bölge dışı güçlerin Kürt toplumuna dayattığı fikirler olmuştur.

² McDowall, a.g.e., ss.168-170

³ Jwaideh, W., (2012), "Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi Kökenler Ve Gelişimi", (Ed.) İsmail Çekem, Alper

Duman, İstanbul : İletişim Yayınları, s.556.

⁴ Kutschera,Chris, Kürt Ulusal Hareketi, Çeviren: Fikret Başkaya, Avesta Yayınları,İstanbul, 2013, s.24.

⁵ Attar, Ali Rıza Şeyh, Kürtler Bölgesel ve Bölge Dışı Güçler, Çeviren: Alptekin Dursunoğlu, Anka Yayınları, İstanbul ,2008, ss.76-77

I. Dünya Savaşı'ndan sonra Osmanlı ile galip devletler arasında imzalanan Sevr Antlaşması'nın 62-63 ve 64'ncü maddelerinde açıklanan, "Suriye-Irak sınırı ile Türkiye-Irak sınırının kuzeyinde, Kürdistan'ın bağımsızlığının gerçekleşmesi ve İngiliz mandası altında Irak'ın kuze-yinde yaşayan Kürtlerin, söz konusu Kürt devletine katılmayı istemeleri halinde, İtilaf devlet-lerinin buna rıza gösterecekleri de belirtilmişlerdir." Birinci Dünya Savaşı sonrası İngilizlerin Irak politikasının bir parçası olarak "Bağımsız Kürdistan Devleti", İngiliz desteği ile kurulan Irak monarşisi ile önce otonomiye ardından ise İngiliz Mandası altındaki Irak Krallığı'nda azınlık haklarına kadar indirgenmiştir.

İngilizler'in Irak Kürtlerine yönelik politikaları esas olarak dört farklı senaryo üzerinde durmuştur. i) Irak ve Türkiye topraklarında bir Kürt devletinin kurulması; ii) Özerk Kürt bölge-sinin oluşturulması, iii) birden çok Kürt devletiği kurulması iv) Irak'ın kuzeyinde bağımsız bir Kürt devletinin kurulmasıdır. Ancak yukarıda sayılan senaryoların hiç birisi İngilizler tarafında uygulamaya konulamamıştır⁶.

Aslında I. Dünya Savaşı'ndan günümüze kadar Ortadoğu ülkeleri ve bölge dışı güçler arasında Kürt meselesi bağlamında ortaya çıkan anlaşmazlıklar, Ortadoğu'nun geleceği için farklı senaryoların oluşmasına zemin hazırlamıştır. Bölge ülkelerinin aralarındaki siyasi reka-bette meseleyi karşılıklı çıkarları çerçevesinde kullanmaları sebebiyle, bu mesele bölge dışı küresel aktörlerin fayda sağladıkları bir araç haline gelmiştir. İngilizlerin Şeyh Mahmut ile başlattıkları serüven, 60'lı ve 70'li yıllarda ABD tarafından İran aracılığıyla Irak'taki Kürtleri, bir yandan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'yle (SSCB) yakınlaşan Bağdat yönetimini zayıflatmak, öte yandan da Arap-İsrail mücadelesinde Irak'ı saf dışı bırakmak amacıyla kullanılmıştır. Bu dönemde, yalnız ABD değil, İsrail de özellikle Molla Barzani'yi desteklemiştir.

II. Dünya Savaşı ile birlikte İngilizlerin bölgedeki etkisinin azalması ve bağımsız olan Suriye, Mısır ve Irak gibi ülkelerde Arap milliyetçiliğini esas alan BAAS Partisinin yönetim-lere hâkim olmasını da beraberinde getirmiştir. Yeni kurulan İsrail devleti için BAAS Partisinin iktidarı beraberinde bazı problemlerin

⁶ Yanık, Oktay "Irak Müdahalesi Ve Bölgesel Güvenlik: Türkiye Örneği" Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Mayıs 2006, s.1.

ortaya çıkmasını sağlamıştır. 1960'lı yıllarda Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu ve Körfeze olan ilgisi ABD'nin de Sovyetlere karşı Ortadoğu da önleyici politikalar geliştirmesini zorunlu hale getirmiştir. ABD'nin ve müttefiki İsrail'in çıkarları örtüşmektedir. ABD'nin çıkarları ve İsrail'in güvenliği açısından Ortadoğu sınırlarının yeniden yapılandırılması ve daha küçük devletlere bölünmesi ABD için makul politik çözüm olarak ön-görölmüştür. Bu yaklaşımla gelişmiş ölkelerin ihtiyaçlarını sağlayan bölgedeki siyasi krizlerin sorun çıkarmayacak biçimde çözümlenmesi gerektiği konusunda birleşen ABD'li uzmanlar bu bölgedeki etnik ve mezhep farklılıklarının uygulayacakları planının ayrılmaz bir parçası olarak ele almışlardır.

Kuzey Irak adı verilen bölge ilk defa İran-Irak Savaşı sonucunda bölgeden sürgün edilen peşmergelerin Türkiye'ye sığınması ile Dünya gündemine girmiştir. Özellikle Irak'ta Saddam Hüseyin rejimin devrilmesinden sonra otonom bir özellik kazanan Kuzey Irak, bu tarihsel süreçten sonra dünya kamuoyu tarafından izlenmeye başlanmıştır. Bölgenin kendine has etnik yapısı, sahip olduğu yeraltı kaynakları (petrol ve doğalgaz gibi) ve en önemlisi de denetimsiz bir alan olması büyük güçlerin ilgisini çekmek için yeterli olmuştur.

Dünyanın süper gücü olarak nitelendirilen ABD özellikle kendisine düşman olarak belirlediği İran'ı kuşatma ve İsrail'in güvenliğini sağlama politikası ister istemez ABD'nin de bölgeye ilgi duymasını mecburi kılmıştır. Geline nokta itibariyle Suriye'deki belirsizlik, Irak'ta dinmek bilmeyen şiddet ve İran'ın "Şii Hilali" hayali bölgeyi iyice işinden çıkılmaz bir hale getirmiştir. Ortadoğu'nun değişim sancıları ve Kuzey Irak'ın belirsizliği bu bölgeye duyulan ilgiyi günden güne arttırmaktadır. Bölge ile ilgili genellikle bölgenin etnik ve siyasi kırılmalılığı göz önüne alınmadan yapılan çalışmalarda eksiklikler göze çarpmaktadır. Bundan dolayıdır ki bu çalışmada bölgenin bütün unsurları göz önüne alınarak ABD ve Türkiye başta olmak üzere bölge ve bölge dışı ölkelerin Irak'ın kuzeyine yönelik politikaları üzerinde durulmuştur.

Kürt hareketi zaman içerisinde değişik fikir akımlarının tesiri altına girmiştir. Kürdistan Demokrat Partisi (KDP)'nin ilk kuruluş dönemi dikkate alındığında parti yönetiminde olan kişilerin genel düşüncelerinin Irak Komünist Partisinden çok etkilendikleri söylenebilir. Hatta KDP'nin yönetim yapısının komünist parti yapısına benzerliğinin tesadüf olduğu düşünülemez. Kürt hareketinin 1974 yılındaki yenilgi

sonrası bölünmesi ile ortaya çıkan Kürdistan Yurtse-verler Birliği (KYB) ise daha sosyalist bir yapısı vardır. Ayrıca bu iki partinin de temelini oluşturan Rızgari ve Soriş gibi Kürt derneklerinin daha çok Marksist ve Leninist fikir yapıları vardır.

Bölgenin stratejik konumu ve Asya-Afrika ve Avrupa arasında bir geçiş noktası olması önemini daha da arttırmıştır. Ayrıca yakın komşu konumundaki Suriye, Türkiye ve İran için kendi etnik yapılarından dolayı, İsrail için de güvenlik sebebiyle ehemmiyetlidir.

Türkiye için, Kürt hareketinin silahlı mücadelesini sürdüren ve sınırın diğer yanında konuşlanmış olan Kürdistan İşçi Partisi'nin (PKK) Türkiye'ye yönelik terörist faaliyetleri sebebiyle Türkiye'nin yaşadığı güvenlik problemleri, bölgenin sahip olduğu petrol kaynakları ve stratejik konumu sebebiyle önemlidir. Türkiye'nin bölgede yaşayan Türkmenlere hamilik rolü vardır. Ekonomik olarak ise Türkiye bölgenin dışa açılan tek penceresidir. Türkiye gelişen ekonomisi sebebiyle dışa bağımlı bir enerji kullanıcısıdır; bölgedeki enerji kaynaklarından isti-fade edecek politikalar üretmek zorundadır. Türkiye'nin sahip olduğu konum gereği bölgenin kendisine sunduğu imkânları değerlendirmesi ya da buna uygun stratejiler üretmesi gereklidir.

Bu kapsamda çalışmanın amaçları şunlardır:

- a. Kuzey Irak'ın etnik ve demografik yapısının incelenerek temel karakteristiklerinin ortaya konması,
- b. Bölgedeki Siyasi oluşumların incelenerek bunların bölgedeki mevcut yönetim yapısı üzerindeki pozitif ve negatif etkilerinin değerlendirilmesi,
- c. Türkiye ve diğer komşu ülkeler için Kuzey Irak Bölgesinin taşıdığı önemi ortaya çıkaran faktörlerin incelenmesi.
- d. Uluslararası ilişkilerde belirleyici olan ABD, Rusya ve Avrupa Birliği (AB) ülkelerinin Kuzey Irak politikalarında öne çıkan etkenlerin incelenmesi
- e. Türkiye için Kuzey Irak'a yönelik politika önerilerinin geliştirilmesi.

Bu çalışmada literatürde yer alan bilimsel çalışmalarla birlikte Kuzey Irak ile ilgili çeşitli resmi raporlar, istatistikî belgeler ve uluslararası örgütlerin raporlarından faydalanılmış-tır. Ayrıca bölgesel ve uluslararası haber ajanslarının haberleri kaynak olarak kullanılmıştır.

Bölge ile ilgili yapılan çalışmaların az olması, kaynakların yetersiz ve kısıtlı olması yaptığım çalışmada daha detaylı bilgilere ulaşmamı etkilemiştir.

I. BÖLÜM

KUZEY IRAK

1.1. Coğrafi Yapısı

Irak doğal yapısı ve coğrafi konumu ile üç ayrı bölgeden oluşmaktadır. İlk bölge Arap nüfusunun çoğunlukta bulunduğu ve Irak'ın merkezi durumunda olan ve geçmişte Arap Irak'ı olarak adlandırılan Bağdat-Basra bölgesidir. Bu bölge Fırat ve Dicle nehirlerinin birleşerek Basra Körfezine kadar meydana gelen delta üzerindeki bölge ve çevresini ifade eder. İkinci parça Mezopotamya olarak adlandırılan; Fırat ve Dicle nehirleri arasında kalan bölgedir. Üçüncü parça ise “Kuzey Irak” olarak adlandırılan dağlık kısımdır⁷. Bu bölge; Irak'ın kuzey ve kuzeydoğu doğrultusunda uzanan dağlık kesimi ile Dicle ve Fırat nehir havzalarının yukarı kısmını oluşturan bölgeyi içine almakta, kısacası Tirit'ten yukarıya doğru uzanan bölgenin tamamını içermektedir. Irak'ın kuzeyinin kavram olarak 1916 yılında İngiliz ve Fransızlar arasında imzalanmış bulunan ve genel olarak bölgenin paylaşılmasını içeren Sykes Picot Antlaşmasına kadar uzanır.

Irak'ın kuzeyi 1974'te Irak yönetiminin Kürtlerle yapmış olduğu Özerklik Anlaşmasına göre de, Irak Devrim Komuta Konseyi'nin (IDKK) tek taraflı olarak oluşturduğu sınıırın kuzeyinde kalan bir bölgedir. Bugün bu bölge ne Körfez Savaşı sonrası çizilen 36'ncı paralel sınıırıyla, ne de yerel Kürt partilerin istemekte olduğu bölgenin sınıırılarıyla örtüşmemektedir. Bölge; Türkiye, Suriye, Irak sınıırını oluşturan noktadan başlar, Dicle nehrini güneye doğru 10 kilometre takip ederek, Suriye ile 3 kilometre sınır teşkil eder. Musul-Duhok il sınıırını takip ederek doğuya döner, Duhok güneyi, Erbil güneyi, Kerkük kuzeyi, Süleymaniye güneyini takip ederek, Zagros Dağlarıyla birleşerek Irak-İran sınıırını belirler. Irak'ın kuzey ve

---

⁷Özdağ, Doç.Dr. Ümit, “Türkiye Kuzey Irak ve PKK”, Ankara, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi, (ASAM) Yayınları,1999,s.14.

kuzey-doğu doğrultusunda uzanan dağlık kesimi ile Dicle ve Fırat Nehri havzalarının yukarı kısmını oluşturan bölgeyi içine almaktadır⁸. Irak'ın kuzeyi genel olarak Erbil, Dohuk ve Süley-maniye'yi kapsar ve 75.000 km² yüzölçümü olan ve Irak'ın yaklaşık 1/7'sini kapsayan bir bölgedir. Kuzey Irak diye anılmaya başlayan bölge, bir Ortadoğu ülkesi olan Irak'ın kuzeyinde ve kuzeydoğusunda yer alan topraklardır⁹. Dağlık olan bölge, kuzeyde Irak-Türkiye sınırından devam ederek Anadolu ile doğudan Irak-İran sınırı ile devam ederek te İran dağları ile bütünlük gösterir. Bu kısımda Irak'ın en yüksek noktası 3650 metrelik Revandüz dağı yer alır, güney ve batıya doğru inildikçe dağların yükseklikleri azalmaya başlar.

Şekil 1: Kuzey Irak Haritası

Kaynak:forum.scyscraperpage.com

Bölgenin aşağı ve batı kesiminde dağların seyrekleştiğini ve yüksekliklerinin azalır. Seyrek dağların ve birbirlerinden uzak tepe-lerin yer aldığı Suriye-Irak

⁸Çaykuş Mustafa,Kuzey Irak'ın yapısı,Bölgedeki oluşumlar,Bölge içi ve Bölge dışı devletlerin amaçları ve Etkileri,Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Yüksel Lisans Tezi, Ankara, 2005, s.75-76

⁹Özçelik, Sezai, "Türkiye-ABD- Irak İlişkileri: Bermuda Şeytan Üçgeni-2000-2007 Dönemi Boyunca Kuzey Irak-Jeopolitik ve PKK" Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslar arası Avrasya Strateji Dergisi Sayı:2 s.29.

sınırının başlangıç noktasından itibaren, doğuya doğru Sincar, Telafer ve İbrahim dağlarının yanından geçer ve yay biçimini oluşturur. Bu dağlık bölgenin aşağısı Dicle nehrine doğru Hamrin, Dibeke ve Erbil ovaları vardır¹⁰. Büyük Zap, Küçük Zap ve Diyala gibi kollarla beslenen Dicle Nehri ile Suriye sınırından Kuzey Irak'a giren Fırat Nehri hem bu kesim için hem de ülkenin orta ve güney kesimleri için yaşam kaynağı olmaktadır.

1.2. Etnik Yapısı

Kuzey Irak, Irak'ın etnik bakımdan en hareketli ve karışık olan kesimidir. Bu kesimin ahalisini; Kürtler, Türkmenler, Araplar, Yezidiler ile birlikte Hristiyan azınlıklar olan Süryani-ler, Nesturiler ve Keldaniler oluşturmaktadır. Irak'taki azınlığı oluşturan dinî grupların tamamı Irak'ın kuzey bölümünde yaşamaktadır. Şeytana tapanlar olarak adlandırılan Yezidilerin kutsal mekânları bu bölgededir.

Demografik olarak Kuzey Irak'ın artan bir genç nüfusu vardır; nüfusun % 36 'sı 0-14 yaş arası olup, 63 yaş üstündekilerin oranı sadece % 4'tür¹¹.

Amerikan Kongresi için hazırlanan bir raporda Irak'taki Kürt nüfusu 3-4 milyon arasın-da olduğunu ve bunun toplam Irak nüfusunun %15-20'si olarak ifade edilmiştir. Birleşmiş Milletler raporlarında Kürt nüfusun 3,5-4 milyon civarında olduğu aktarılmaktadır¹².

¹⁰Delicelioğlu, Sabriye, "Kuzey Irak'taki Etnik ve Dini Gruplar ve Bölge Politikalarına Etkileri", Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmalar Enstitüsü Siyasi Tarih ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2006, s.8-10

¹¹ Aziz, Mahir, Irak Kürtleri, Irak Kürdistanı'nda Milliyetçilik ve Ulusal Kimlik, Çeviren: Zülal Kılıç, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2013, s.31.

¹² Çaykuş, a.g.m., s.78.

Şekil 2: Irak Etnik Yapısı

Kaynak: Riskler ve Fırsatlar Kavşağında Irak'ın Geleceği ve Türkiye Tepav Ortadoğu Çalışmaları-II-Temmuz 2007, s.61

Kuzey Irak'ın demografik yapısı üzerinde fikir yürütmek için kullanılabilir, Kürt nü-fusun Irak genel nüfusuna oranına ait Batılı kaynaklarca verilen bu rakamlar ortalama % 20 olarak kabul edilebilir. Aslında bu veriler çok sağlıklı rakamlar değildir. Çünkü bölgedeki istik-rarsızlık ve kargaşa sağlıklı bir nüfus sayımı yapılmasına engel teşkil etmiştir. Kürt nüfusu üzerindeki farklı rakamlar bölge üzerinde hâkimiyet kurmak isteyen ülkelerin gizili politikalarının bir parçası olarak algılanabilir.

Irak Kürdistanı'ndaki Kürtler hakkında akademik çalışmalar yapan araştırmacılar ve bu çalış-malar sonucu ortaya çıkan nüfus istatistiği aşağıdaki tabloda özetlenmiştir¹³.

¹³ Aziz, a.g.e. s.33.

Tablo 1: Irak Kürtleri Nüfus Tahminleri

Araştırmacı ve Yılı	Nüfus
Milletler Cemiyeti (1925)	500 000
M. Emin Zeki (1945)	600 000
B. Nikitine (1956)	749 000
A.Ghassemlou (1965)	3 300 000
M. Burinessen (1978)	2 500 000
More (1984)	3 000 000
McDowall (1992)	4 100 000
K.Nezan (1996)	5 200 000
G. Stansfield (2003)	3 315 204
Muller ve Linzey (2007)	4 000 000

Kuzey Irak; Erbil, Süleymaniye ve Dohuk olmak üzere üç eyaletten oluşmaktadır. Batı-sında Suriye, doğusunda İran ve kuzeyinde ise Türkiye ile çevrili olan bölgedir. Ağustos 1995 Birleşmiş Milletler verilerine göre; Kuzey Irak'ta bulunan üç vilayetin (Duhok, Erbil ve Süleymaniye) toplam nüfusu, 3.392.120'dir¹⁴. 2010 yılı Mayıs ayı resmi rakamlarına göre IKBY'nin toplam nüfusu 4,7 milyon kişidir. Bu sayının vilayetlere dağılımı şöyledir:¹⁵

Duhok	1.176.000
Erbil	1.713.461
Süleymaniye	1.800.769

Irak Kürtleri Kürtçe konuşurlar. Kürtçe, Sorani ve Bahdinani (Kırmancı) gibi lehçeleri olan bir Hint-Avrupa dilidir. Etnik açıdan da bölge Bahdinan ve Soran olarak iki bölgeye ayrılır. Bahtinan bölgesi ekonomik ve sosyal açıdan daha geridir. Aşiret sisteminin güçlü olduğu ve insanların daha çok köylerde yaşadığı kısımdır. KDP kontrolündeki bölge Barzani tarafından yönetilmektedir. Bölgede, Hakkâri

¹⁴ Özdağ, a.g.e., s.28.

¹⁵<http://www.krg.org/articles/detail.asp?nr=141&lngnr=12&smap=03010400&anr=18657>. (Erişim Tarihi: 20.09.2013)

yöresinde konuşulan Kırmanci lehçesine yakın olan Bahdinan lehçesiyle konuşur. Bölgede Nakşibendî tarikatı daha güçlüdür¹⁶.

Şekil 3: Irak'ın Kuzeyinde Barzani ve Talabani Bölgeleri

KYB tarafından kontrol edilen Soran bölgesi ise Kuzey Irak'ın ekonomik ve kültürel olarak gelişmiş bölgesidir. Burada kentleşmiş bir Kürt toplumu vardır. Bölgenin en önemli şehri Süleymaniye'dir. Bölgede Kadiri tarikatı daha güçlüdür. Bölgede konuşulan Kürtçe; İran'daki Kürtlerin diyalektiğine daha yakındır¹⁷.

Kuzey Irak'ta dini yapıda bir heterojen dağılım göze çarpmaktadır. Bölgede Müslümanların dışında Hıristiyanlar ve Yezidiler vardır. Kürtler ve Türkmenler Müslüman ve Şafi Mezhebine mensupturlar. Türkmenler arasında az bir Şii bir azınlık vardır.

1.2.1. Kürtler

Kürtlerin bölgeye ne zaman geldikleri ve nasıl yerleştiklerine dair bilgiler sınırlıdır. Aşiret yapısına sahip olan Kürtler, kırsal bir hayat tarzı benimsemişlerdir

¹⁶ Özdağ, a.g.e., s.28.

¹⁷ Öznur, Hakkı, Cahşların Savaşı, Ankara, Altinküre Yayınları, 2004, s.432.

ve Irak'ın dağlık kısmını da içine alan Kuzey Irak'ta yoğun olarak yaşamaktadır. Genelde Sünni olan Kürtler arasında farklı inanç biçimlerine de rastlamak mümkün olmakla beraber büyük çoğunluğu Şafî mezhebini benimsemiş Müslümanlardır. Sünni olan Kürtler arasında Kadiri ve Nakşibendî tarikatları dini yaşamda etkili olmuştur.

Kürtler ve Kürt tarihi Batı Asya'nın öteki büyük halklarının tarihlerine kıyasla az araştırılmış ve az bilinir. Aslında bu konun özünde, Kürtlerin kendi devletlerinin olmayışı, kendi kültürleri ve öz tarihlerini özgür şartlarda tartışmalarına ve yazmalarına engel teşkil etmiştir. Kürdistan Tarihi isimli kitabının giriş kısmında M. S. Lazarev Kürtler hakkında şöyle demektedir¹⁸.

Kürtler, yalnız Batı Asya'da değil beklide tüm dünyada çok eski zamanlarda günümüze kadar etnik çehresini korumuş ender halklardan biridir. Kürtlere ve onların atalarına ilişkin ilk kayıtları saymazsak, Kürtlerin tarihi 2500 yıl geriye gitmektedir. Bir etniste olarak Kürt halkı bundan yaklaşık olarak bin beş yüz yıl önce oluşmuştur. Bugün aynı şeyi yalnız Avrupa değil aynı zamanda Asya ve Afrika'nın günümüzde yaşayan hiçbir modern halkı için söyleyemeyiz. Kürtlerde etnik-ulusal süreç, uzun geçmişine rağmen hala sürmektedir ve Kürt ulusu bugün bile yeteri kadar pekiştirilmiş değildir. Kürt etnik sürecinin siyasal yanı ise, her zaman son derece elverişsiz tarihsel koşullar içerisinde gelişmiştir.

Rus dilbilimci ve Kurdolog Marr Kürtleri “tarihin üvey evlatları” olarak tanımlamıştır. Kürt halkının kitlesel tehciri ve kitlesel soykırımı ile son bulan ve Kürdistan topraklarının sayısız kere parçalanmasına ve değiştirilmesine sebep olan sonu gelmeyen savaşlar, istilalar ve Kürt ayaklanmalarına karşı uygulanan kanlı bastırmalar, Kürt devletinin, bağımsız ve tek bir Kürdistan'ın kurulması önünde aşılmaz engeller çıkarmıştır¹⁹.

Kürtler bir ulus mudur? Nasıl ortaya çıktı? Bir ulusu bir etnik kategoriden, ortak soy, dil veya kültürü paylaşan belirli insanlardan ayıran özellikler hangileridir? Dini ya da siyasal fikirlerine göre değil de kendilerini Kürt olarak tanımlayan ve böyle davranan insanların özellikleri nedir? Yukarıdaki sorular kendilerini bir ulus olarak tanıtan ancak uluslararası arenada tanımlanmış bir toprak parçası olmayan topluluk için büyük problem oluşturmaktadır. McDowall'e göre ulus olmanın temel niteliği arasında bilinen bir anayurtta, ortak kurumların, toplumun her kesimi için kabul edilen hak ve görevlerin, ortak bir kültür ve medeni ideolojinin ve onları bir

¹⁸ Lazarev, M.S. & Mihoyan, Ş.X., Kürdistan Tarihi, Avesta Yayınları, İstanbul, 2001, s.9.

¹⁹ a.g.e., s.10.

arada tutacak ortak hedef ve anlayışların bulunmasıdır. Kürtlerdeki dayanışması soy fikrinden ortaya çıkmaktadır. Buradaki diğer birleştirici unsur ise dildir. Kürtlerin yazılı çok eskiye dayalı bir edebiyatlarının olmaması ve Kürtlerin yaşadıkları coğrafyalarda farklı dillerin ve alfabelerin etkisinde kalmaları, Kürt dilinin birleştiriciliği noktasında birtakım güçlükler oluşturmuştur²⁰.

Kürtlerin kökeni tam olarak açıklığa kavuşturulamamıştır. Bağımsız bir Kürt devleti kurma hayali olanlar, kendi tezlerini desteklemek için Kürtlerin ayrı bir kimliklerinin olduğu konusunu ispata etmek zorunluluğu hissetmişlerdir. Bunun için Kürtlerin orijinlerini Asurlulara, Medlere, Arilere, Mananlara, İranlılara, Ermenilere, Avrupalılara, Sami ırkına hatta kimi Turancı yazarlar da Oğuzlara bağlamaya çalışmışlardır. Bunu ispat etmek için bilimsel propaganda yöntemlerini kullanarak, Kürtlerin tarih boyunca bir arada yaşadıkları kavimlerden tamamen ayrı bir ırk olduklarını ispat adına araştırmacıları teşvik etmişlerdir.

Kürtlerin kökeni hakkında bir tarih sorunun olduğunu göstermektedir. Kürtlerin köken-leri meselesiyle ilgili bilinen üç önemli efsane vardır. Bunlardan ilki, “Demirci Kawa Zalim Dahhak” efsanesidir. Kürtler, zulümden kaçarak dağlara ve engin yerlere dağılan insanların soyundan gelmişlerdir. Bu efsaneye göre Kürtlerin kökeni İranlılara dayandırılmaktadır. Kürtlerin kökenleri ile ilgili ikinci efsane Oğuz Han’ın, Hz. Peygamber’e gönderdiği Buğduz adlı bir elçi ile ilgilidir. Buğduz, Oğuz Türk topluluklarının yirmi dört boyundan biridir. Bu efsane ile Kürtlerin kökeni, Oğuz Türklerine dayandırılmaktadır²¹.

Kürtçülüğün kurucusu kabul edilen Rus şarkiyatçı Minorsky’ye göre Kürtlerin kökenini Medlere dayanmaktadır. Minorsky, *İslam Ansiklopedisi*’ne yazdığı Kürtler maddesinde, Kürtleri İrani bir kavim olarak nitelemekle birlikte, bunun ırki bir mülahazaya dayanmadığını, daha çok dil ve tarih değerlendirilmeleriyle varılan bir sonuç olduğunu belirtmiştir. Minorsky 1938’de Brüksel’de toplanan Doğu Bilimciler Kongresi’nde Kürtlerin kökenini Med-İskitlere dayandığı tezini sunmuştur. Minorsky’ye göre Medler bölgeye gelmeden önce Urumiye gölü bölgesinde Hint-Avrupalı olmayan kavimler vardı. M.Ö. 714 yılında

²⁰ McDowall, a.g.e., s.23

²¹ Çay, Abdulhalük M., Her Yönüyle Kürt Dosyası, Ankara 1993, ss.39-42.

Medler Urumiye gölü çevresine gelerek burayı işgal etmişlerdir. Daha sonra doğudan Manalar aynı bölgeye göç etmiş ve akabinde Medler ve Manalar kaynaşmışlardır. Minorsky bu hadiselerden sonra İskitlerin de bölgeye gelmesiyle kaynaşmanın tamamlandığını ve İskitlerin İran kökenli olduklarını ifade etmiştir. Minorsky'ye göre birleşmede etkin unsur Medlerdir. Minorsky tezinde Türklüğü her-kes tarafından bilinen ve birçok Türk destanında yerini alan Saka-İskit Türklerini İranlaştırarak olayın başında yanılığa düşmüştür²².

Rus tarihçi Nikitine, Kürtlerin ataları ile ilgili olarak yapılan araştırmalara konu olan ka-vim adlarının sadece Kürt-Kurd kelimesine isim benzerliğinden dolayı seçildiğini belirtmektedir. Nikitine, yabancı yazarların Kürtlere mitolojik çağlardan kalma ata arama gayretleriyle ilgili olarak kanaatini bildirmiş ve Ön Asya'daki eski uygarlıkların İran, Ermeni, Kürt ve Türk kökenli olabileceğini, bu durumun belirsiz olduğunu, mevcut verilerden kesin bir sonucun çıkarılmasının şu an imkânsız olduğunu ifade etmiştir²³.

Kürtler isimli kitabının Kürtleri tanıyalım bölümünde Attar; Osmanlı Tarihçisi Zeki Bey'den, Kürt ırkının kökeni ve onun belli kavimle olan bağı ispat edilmiş değildir. Çoğu kimse Kürtlerin Ari ırkından olduklarını iddia etse de bunu kabul etmek için daha çok beleye ihtiyaç vardır. Zeki Bey diyor ki: ²⁴

Bana göre Kürt kavminin M.Ö. 7. asrın gelmiş olma ihtimali son derece zayıftır. Bu, Kürtlerin atalarının Zagros'un eski yerel halkı sayan görüşe yakındır. Ona göre ise Asurler ve Sümerler, Sami soyuna daha yakındır.

Aynı kitapta Attar, Sovyet şarkiyatçısı Nikitine'in, Kürtlerin Sami ya da Türk oldukları tezlerini kabul etmediğini. Onları İranlı ya da Arilerin kollarından bir Kafkas ırkı saydığını aktarmaktadır. Nikitine, Medlerin atası olan kuzeybatı İran'da yaşayan Mananlıları, Kürtlerin ve Azerbaycanlıların ortak atası olduğunu söylemektedir. Nikitine, *Kürtler* adlı eserinde:²⁵

Özetle söylemek gerekir ki Kürtlerin kökeni hakkında iki teori mevcuttur. Birinci teori bu halkı İranlı (Hint-Avrupalı) görmekte ve onların milattan önce 7. asırda Urumiye gölü civarından Botan'a göç ettiklerine inanmaktadır. İkinci görüş Kürtlerin yerel karakteristiğine ve konuş-tukları dile vurgu yapmakta ve onları Khaldiler, Gürcüler, Ermeniler gibi diğer Asya kavimleri ile akraba saymakta ve daha sonra İran dilinin onların dilinin yerine geçtiğini

²² Özüyılmaz, Ömer, "Gurmanç ve Kürtlerin Kökenleri", İstanbul,2008 s.46-47

²³ a.g.e., s.14

²⁴Attar, a.g.e. , s. 35.

²⁵ a.g.e., ss. 35-36.

söylemektedir.

Harvard Üniversitesi Yakın Doğu Dilleri ve Uygarlıkları Fakültesi'nde Öğretim Üyeliği yapan Izady ve bazı kesimlerce Kürtlerin kökeni Aryani bir topluluk ya da topluluklar kayna-ğına bağlanılmaya çalışılmıştır. Izady ile benzer bir iddiada bulunan Öcalan da, Kürtlerle ara-larında bir bağ olduğunu belirttiği Kassit, Mitanni ve Hititleri Aryen ırkından göstermektedir. Ancak burada Aryen ırkının ne olduğu ve hangi özellikleri taşıdığı anlatılmamaktadır. Sadece bir kavram olarak, eski uygar milletler topluluğu şeklinde ortaya atılan Aryen topluluklar hak-kında bilimsel çevrelerde de yeterli bilgi yoktur. Aryenizm adı altında bilimde sahtecilik yapan çevrelerce ortaya atılan bu iddiaların, bilimsel nitelik taşımadığı bir hakikattir. Hatta Aryen ırkı tarihte ne var olan ne de bilinen bir ırk tipidir. Bu sonradan icat edilmiş, hayali üstün bir ırk yaratma gayretidir²⁶.

Kürtler tarihe homojen bir toplum olamamışlar, bugün de değildirler. Pek çok aşiret reisi ya yabancı kökenli ya da pek çok aşiret reisi menşeleri farklı gruplara egemendir. Tarihi olaylara egemen bu sınır toplumu hakkında Izady şöyle demektedir²⁷.

“ Kürtler'in genel olarak homojenleşmesi hiçbir zaman mümkün olmamıştır. Etnik Kürt halkı hakkında belirtilmesi gereken en önemli nokta orijinlerinin birden fazla olmasıdır.”

Kürtlerin yoğunlukta olmadığı bölgelerde dağınık Kürt topluluklarına ilişkin tarihsel bilgilerle karşı karşıya birçok Ortaçağ tarihçisi, kolaylıkla Kürt teriminin antik ve Ortaçağ kaynaklarında etkin bir isim değil, yaşam biçimini tanımlayan bir terim olduğunu öne sürmüş-lerdir. Kürtlerin tarihteki yerlerini belirlemeyi amaçlayan birçok modern çalışma, okurlarını klasik ve Ortaçağ yazarlarının her yaylacı ve dağ göçebesini, etnik kökenine bakılmaksızın Kürt olarak adlandırıldıkları konusunda ikna etmeye çalışmaktadır. Böyle bir yaklaşım Kürt-lerin tarihsel göçleri konusunda yetersiz bilgidir kaynaklanmıştır. Kürtlerin büyük çoğunluğu son birkaç bin yıl boyunca yeni topraklarına yerleşmiş, bazıları Kürt olarak günümüze kadar ulaşmış

²⁶ Özüyılmaz, a.g.e., s.19.

²⁷ Yılmaz, Dr.Sait, Irak Dosyası, Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2011,s.42

diğerleri ise asimile olmuştur²⁸.

Bugün siyaseti belirleyen Kürt milliyetçilerine göre, ulusun çok eski zamanlardan beri var olduğu konusunda hiçbir kuşku yoktur. Kürtler uzun bir süre uykuda kaldıktan sonra, so-nunda yirminci yüzyılda uyanmışlardır. Kürt milliyetçileri bu nedenle geçmiş, Kürt kimliğini doğrulayan eski efsaneler ve sembollerin ışığında görme eğilimi taşırlar²⁹. Kürtlerin fizyo-nomisini (kafa yapısı, göz ve saç rengi, vücut yapısı v.b.) araştıranlar, onların en önemli özel-liklerinin kendilerine komşu Kürt olmayan halklarla benzerlikleri olduğu sonucuna ulaşırlar³⁰.

İranlı Kürt Araştırmacı Ayetullah Şeyh Muhammed Merduh *Tarih-i Merduh* adlı kita-bında Kürtlerin Hint-Avrupalı Ari ırkından olduğunu söylemektedir. Ve Minorski'nin ağzından şöyle devam etmektedir:³¹

Büyük bir ihtimalle Kürt grubu, doğu yönünden (Yani bugünkü İran'ın doğusundan) batıya (bugünkü Kürdistan'a) gelmiş ve yerleşmişlerdir. Will Durant'a bu görüştedir. Yani bu Kürt grubun gelmesi, onların geldiği sırada bir başka Kürt grubun veya birbirine karışmış Kardı adlı birkaç fıkranın da daha önce göç edip Kürdistan'a yerleşmiş olmasına ve daha sonra da yeni Kürtlerle karışmış olmasına engel değildir.

Kürt ırkının kökeni konusunda onların Türk, İran ve Arap kültür ve medeniyetinden bağımsız olduğu yönünde siyasi görüşlerde olmuştur. Buna örnek olarak Kürt asıllı Amerikalı araştırmacı Izady 1993 yılında Harward Üniversitesi'ne sunduğu makalesi söylenebilir. Izady, Kürtler binlerce yıl boyunca göçlere ve kültürel dayatmalara maruz kalmış birçok kültürel ve genetik katmanın nihai ürünüdür. Buna göre antik Kürt tarihi boyunca; Halefi dönemi, Abid ya da Proto-Euphratian dönemi, Huriler dönemi, Ariler dönemi ve Modern Dönem olarak beş kültürel katmana ayırmıştır. Izady büyük bir hayretle kendini Ari olmakla övünen Kürtleri eleştirmektedir. Kürtlerin ve Kürt kültürünün Ari etkisinde kaldığını inkâr etmemektedir³².

Attar kitabında şu genellemeyi yapmaktadır. Genel olarak Kürtler, özelde ise İran Kürt-leri sonunda şu neticeyi kabul ettiler. Onların ulusal kökenleri, Ari ırkından gelen Medlere dayanmaktadır. Eagelton, Bitlisi'nin *Şerefname*'deki Marduş Dahhak

²⁸ Izady, Mehrdad, Kürtler Bir El Kitabı, çeviren: Cemal Atilla, Doz Yayınları, İstanbul, Mayıs 2011

²⁹ McDowall, a.g.e., s.24.

³⁰ a.g.e., s.32.

³¹ Attar, a.g.e., s.37.

³² a.g.e., ss.38-40.

hikâyesine işaretle, onun, Dahhak'ın neslinden kaçıp kurtulanların Kürtlerin ataları olduğunu söyleyerek şöyle diyor:³³

“Görünen o ki bütün n Kürtlerin tümü bir soydandır. Onların civarında ya da içinde yaşayanlar, Biz bir Kürdü, kendi ulusal giysilerini giymemiş olsa bile bir Arap'tan, Türk'ten ya da Fars'tan kolayca ayırabiliriz” diyorlar.

Kürtler, bugüne kadar sistemli bir yazılı yada sözlü dil geliştirememişlerdir.

Günümüze

kadar Kürtler, diğer Kürtlerle kendi ana dillerinde rahatça iletişim kuramadığı çeşitli diyalekt gruplara ayrılmıştı. *Şerefnâme*, Kürt toplulukları konuştukları diyalektlere göre dört ana gruba ayırmıştır. Kırmanci, Lur, Kalhur ve Gurani. 17.yüzyıl şairlerinden Ahmedî Hani'nin şiirleri gi-bi birkaç sınırlı yazı istisna edilirse, Kürtlerden kalan yazılı eserlerde, 19. yüzyıl sonlarına ka-dar Kürt kimliği adına ciddi bir eser bulunamamıştır³⁴.

Kürtlerin ortak bir kökenden geldiği söylenemediği gibi ortak bir Kürt dilinin varlığından da söz etmek mümkün değildir. Bu yüzden Kürtçe diye gelişmiş bir dil ve bu dilden türetilmiş bir edebiyatın varlığı da söz konusu değildir. Dr.Fritz, Kürtlerin Tarihi isimli kitabında bu 300 kelimenin 107'sinin dağ yaşamını anlatmak için kullanıldığını söyleyerek Kürtçenin bir cümle yapısının oluşmadığını belirtmiştir. Bunun yanında Kürtçenin dil kuralları olmadığını bunun Farsça dil kuralları olduğunu ve Kürt edebiyatı diye bir şeyin söz konusu olmadığını eserlerin Osmanlı, İran ve Arap edebiyatının etkisinde kalmış bazı Kürt mollalarının eseri oldu-ğunu öne sürmüştür³⁵.

Kürtçe zengin ve geniş ama şimdilerde çoğunlukla sözel olan ve İslam öncesi zamanlara dek uzanan bir edebiyatın mirasçısıdır. Yazılı edebiyatın önemli bir kısmı Kürdistan etrafında ve içinde sekiz asır devam eden göçebe yaşam sebebiyle kaybolmuştur. Günümüze ulaşan en eski bazı Kırmanci dilinde kaleme alınan Kürçe eserler Molla Ahmet (1407-1494) tarafından yazılan Mevlid adlı şiir antolojisi, Selim Salma'nın Yusuf ve Züleyha adlı aşk hikayesi, gençler için *Gülizar* adlı küçük bir Kırmanci-Arapça Farsça sözlük hazırlayan ve şiir derleyen Bâye-zid'li İsmail,

³³ a.g.e., s.40.

³⁴ Çay, a.g.e. s.121.

³⁵ Delicelioğlu, a.g.t., s.16.

1694'te Hakkarili Ahmet Hani'nin yazdığı Kürtlerin ulusal yaşamlarındaki mito-lojik ve tarihsel olayları anlatan epik drama anlatan: *Mem û Zin* sayılabilir³⁶. Örneklerden de anlaşılacağı gibi Kürtlerin kültürlerini yansıtan edebiyatları sınırlı ve çok az olmuştur.

Çoğu bilim adamı modern Kürtçenin İran dil grubu içinde olduğunda görüş birliğinde-dirler; Kürtçe Hint-Avrupa dillerinin bir dalı da sayılmıştır. Kürtçedeki diyalektik farklılıklar aynı zamanda Kürtlerin yaşadığı farklı bölgeleri de ifade etmektedir. Irak'ta, Kürtlerin yaşadıkları bölgeler konuşulan diyalektiğe göre Bahdinan (Kırmanci konuşulan yerler) ve Soran (Sora-nicenin konuşulduğu yerler) olmak üzere ayrılmıştır³⁷. McDowall Çağdaş Kürt Tarihi adlı eserinde bu dilleri şöyle açıklamaktadır. "Bu iki dil gramer kuralları açısından İngilizce ve Almanca kadar farklı olmakla birlikte, kelime farkları muhtemelen Hollanda dili ile Almanca arasındaki farklılıklar gibidir. Her iki durumda bu iki dil, bir yüzyıl öncesinde vadiden vadiye değişmeye devam eden mahalli şivelerin birçoğunun temsilcisidir³⁸." Lehçedeki bu farklılık bu iki bölgede yaşayan aşiretler arasındaki ilişkilerde ve Kürtler arasındaki siyasal çatışmalarda da çok etkili olmuştur ve olmaktadır. Kırmanci konuşanlar arasındaki aşiret ilişkileri, Sorani konuşulan bölgelere nazaran çok da belirgindir. Buna karşılık, Irak'ta Soranicenin konuşulduğu yerler ekonomik ve kültürel açıdan Kırmanci konuşulan dağlık bölgelerden daha gelişmiş durumdadır. Her iki bölge halkı da birbirine karşı önyargılar beslemeye eğilimli olmakla beraber "Sorani", "Kırmanciyi ilkel ve din meselelerinde fanatik bulur, ancak savaş yeteneğini kabul eder; "Kırmanci" ise "Soraniyi çoklukla insanlıktan yoksun, güvenilmez ve kültürel olarak kibirli bulur³⁹.

Ancak dil konusundaki tüm anlaşmazlıklara karşı Kürtçenin tüm lehçeleri "Kürtçe" olma iddialarına sadık kalmışlardır. Kuzey Irak'ta I. Dünya Savaşına kadar yaygın olarak kullanılan Kırmanci lehçesi olmuştur. 1960'lardan sonra ise Irak Kürdistanı ve Kürtler arasında Sorani lehçesi daha çok tercih edilmiştir⁴⁰. Eğitimli birisi her iki lehçeyi rahatlıkla konuşup okuyabilir. Ama Irak Kürdistanı'nda gerek

³⁶ Izady, e.g.e., ss.310-311.

³⁷ Aziz, , a.g.e., s.80

³⁸ McDowall, a.g.e., s.32.

³⁹ Bruinessen, Martin, Kürdistan Üzerine Yazılar, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, s.300.

⁴⁰ Aziz, a.g.e., s.39.

konuşmada gerekse basın-yayın kurumlarında egemen olan So-rani lehçesi olmuştur. Kürtler çoğu kez siyasi ve ekonomik sebeplerden dolayı göçebe aşî-rettiler dolayısıyla Kürtçenin lehçelerinin yazılı gelenekleri sınırlı kalmıştır⁴¹.

Kürtlerin dilleri hakkında yazılanların aksine ortada somut bir gerçek vardır. Irak Kürdistanı'nda Batılı yazarlar ve araştırmacıların sandığı kadar çok dil değil tek Kürtçe vardır. Sadece iki lehçe bulunmaktadır. Kürtlerin kaç dil ve lehçe konuştuğunu dikkate almadan önce dilin ulusal kimliğin gelişiminde ve pekiştirilme sürecinde önemli bir etken olduğu önemsen-melidir. Kürtler için kim olduklarının bir simgesi olarak Kürtçe son derece önemlidir ve dil Kürtlüğün vazgeçilmez bir koruyucusu olmuştur. Dil yalnızca bir iletişim aracı değil ulusal kimlik ve milliyetçilik konusunda önemli bir faktördür. Nitekim Irak Kürdistanı'nda halk iki farklı lehçe kullansa da İKBY teşekkül edildikten sonra Arapça ikinci plana düşmüş ve Kürtçe eğitim dili olarak ilköğretim, lise ve üniversitelerde yaygınlaştırılmıştır. Yani devletin zorunlu eğitim sistemi, işlemleri ve mekanizmaları aracılığı ile devlet dilini dayatmaktadır.

Yukarıdaki örneklerde de anlaşılacağı üzere Kürtçülüğün öncülere, Kürtlerin kendileri değil, emperyalist devletlerin hizmetindeki yabancı misyonerler, gezginler ve konsoloslardır. “Kürt” ve “Kürdistan” isimlerini dünyaya duyuranlar da onlar oldular. Bu isimler, Avrupa'da dünyanın diğer ülkelerinde önce misyonerlerin ve gezginlerin yayınlarında duyuldu ve zamanla yerleşti. Misyonerler ve gezginler olmasaydı, “Kürt” ve “Kürdistan” isimleri uzun yıllar duyulmadan kalırdı⁴². Kürtçülük fikrinin oluşmasında önemli yere sahip olan Katolik bir mis-yoner olan Maurizio Garzoni bunlardan birisidir. Türkiye-Irak sınırının 30 kilometre ötesinde yaşayan misyoner papaz, burada 18 yıl yaşamış. Kürtler, Ermeniler, Keldaniler, Nasturiler ve Asurîler arasında bulunmuş, Kurmançî lehçesini öğrenmiş. 1787 yılında Roma'da İtalyanca olarak Kürt Dili Grameri ve Sözlüğü adlı kitabı yayımlamıştır. Bu çalışma Kurmançî lehçesinin ilk sözlüğü ve gramer kitabı olarak bilinir⁴³.

⁴¹ a.g.e., s.84-85..

⁴² Şimşir, Bilal, Kürtçülük (1787-1923), Bilgi Yayınevi, İstanbul, 2009, s.51.

⁴³ a.g.e., s.46.

Kürt milliyetçiliği fikri açık biçimde 16. yüzyıldan bu yana Kürt tarih yazımında “*Tajal Tawarikh*” ve “*Şerefname*” de yansıtılmıştır. Bir Kürt devleti oluşturmaya yönelik fikirler yukarıdaki eserlerin yazımından önce Ahmedî Hani tarafından Mem-u Zin eserinde: Kürtlere bir araya gelmelerini, bağımsız bir Kürt devleti kurmalarını, bir Kürt padişahının, bir Kürt tacı-nın, Kürt kültürünün ve Kürt parasının ardından gitmeleri çağrısında bulunmuştur. Aynı sözleri Hani’ye referans olan Nebez Kürt milliyetçiliği kavramında iki noktaya dikkat çeker; i) yerlidir ve on yedinci yüzyılın başlarından beri vardır, ii) sınırları belli olan ulusal bir devlet kurmayı amaçladır⁴⁴.

İslam fetihleri sırasında “Kürt” terimi göçebe anlamı taşıyordu. On birinci yüzyıldan sonra çoğu gezgin ve tarihçi “Kürt” terimini eşkiyalıkla eş anlamlı kullanmıştır. On dokuzuncu yüzyılın ortalarından itibaren ise “Kürt” terimi Kürtçe konuşan aşiret mensuplarını ifade etmek içinde kullanılmıştır. Kürtçe konuştuğu halde aşiret mensubu olmayanlar vardır ancak sayıları azdır. Egemen olan aşiret imajı, akrabalık ideolojisine dayanan bir topluma iaret etmektedir. Çoğu Kürt aşiretinin kendisine ait gerçek ya da hayal ürünü bir geçmişi vardır. Bu geçmiş İslam döneminde yaşamış bir kahramana yada Peygambere dayanır . Kürt aşireti, ortak bir ataya dayanan ve akrabalık temelinde örgütlenmiş, genellikle toprak bütünlüğü olan ve kendi-ne özgü bir iç yapıya sahip sosyo -politik bir birimdir. Kürt aşireti genelde üyelerinin dış saldırılar karşısında korunması, eski töre ve yaşam tarzının devam ettirilmesi amacıyla oluşmuş-tur. Aşiret örgütlenmesinin en alt düzeyinde haneler (karıkoca ve çocuktan oluşan çekirdek aile) yer almaktadır. Reisleri aynı babadan, büyük-babadan, yada atadan gelen haneler, kendi-lerini diğerlerinden farklı olarak görürler. Belirli durumlarda kendilerini ötekilerinden ayırarak birlikte hareket ederler. Antropolojik terminolojide böyle davranan gruplara sülale adı verilir⁴⁵.

Aşiretinbaşında ağa yada reis diye adlandırılan bir önder vardır. Ağalık genellikle babadan oğula geçer. Baba ölünce en büyükoğlu onun yerini alır; ancak

⁴⁴Vali, Abbas, Kürt Tarihi, Kimliği ve Siyaseti, Avesta Yayınları, İstanbul,2013, s.28

⁴⁵ Bruinessen, Martin, Ağa, Şeyh, Devlet, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011, s.82.

küçük oğlu aşiret üyeleri tarafından çok seviliyorsa veya ağalık görevini daha iyi yerine getirebilecek beceriye sahip ise ağabeyinin yerini alabilir. Ağa ile diğer bireyler arasındaki bağ çok kuvvetlidir. Ağa'ya sonsuz bir bağlılık ve boyun eğme vardır. Ağa'ya sürekli olarak üstün bir varlıkgözü ile bakılır. Aşiret reisleri belirli fonksiyonları üstlenmek zorundadır. Kendilerini reis kabul eden grup içinde anlaşmazlıklara hakemlik eder ve kaynakları, kazançları ve görevleri dağıtırlar. Grup dışında ise kendi emsalleri ve daha üstün diğer reisler ya da devlet karşısında bir arabulucu gibi davranır. Bir reis dış dünya ile tüm ilişkileri üzerinde tekeli kiskançlıkla korur. Barış olduğu zamanlar-da aşiret reisinin fazla bir işlevi yoktur. Bu yüzden kimi zaman bazı reisler, iktidarlarını sağlama almak ve aşiretlerinin birliğini bütünlüğünü korumak ve çapını büyütebilmek amacıyla çatışma ortamı ararlar. Reisin diğer görevlerinden biride kendilerini ziyarete gelen Kürt ya da yabancı konukları ağırlamaktır. Bu tür giderleri karşılayabilmek için reis kendi halkından çeşitli vergiler toplar. Hırsızlık cinayet gibi olaylarda hâkimlik yapması için kendisine başvurulduğunda reis, para cezası kesme hakkına sahiptir ve buda onun için önemli bir güç kaynağıdır.

Aşiret reisi tam bir ataerkil despottur ve otoritesi sınırsızdır. Herkesin malına İsteddiği gibi el koyabilir⁴⁶.

Kürtlerin ulusal bir birlik kuramamalarının temelinde sosyal yapıları yatmaktadır. Aşirete ve reise olan bağlılıklarından dolayı en büyük politik birim olarak devleti değil kendi aşiretlerini görürler. Aşiret reisleri, hükümetle aşirete mensup insanlar arasında bağlantıyı sağladığı için reisin otoritesi devletin otoritesinden daha fazla kabul görmektedir. Bunun yanında reislerin kendi çıkarlarını ve işlevlerini canlı tutabilmek için sürekli bir çatışma ve ortak bir düşman yaratması hatta bazen kan davalarını körüklemesi insanların aşiretin dışına çıkamamalarına neden olmaktadır. Bundan dolayı, aşirete mensup insanlar aşiret dışında bir birlik düşünememekte ve ulusal bilinç oluşmamaktadır. Özellikle Kuzey Irak'ta, insanların kendi aşiretleriyle alakalı parti-lere oy vermesinin ve diğerlerinin otoritesini kabul etmemesinin temelinde aşiretçilik olgusu yatmaktadır.

⁴⁶Bruinessen "Ağa, Ş.." a.g.e, s.128- 133.

Aşiretlerde feodal bir yapı vardır. Her aşiretin özel hayatı, geleneği ve dili farklılıklar arz etmektedir. Yabancı İstilaları karşısında dağlara çekilen Kürtlerin bu şekilde asimile olma-dıkları değerlendirilmiştir. Bölgede Aşiret sayısı 70-80 civarındadır. Günümüz koşulları göz önüne alındığında; Kuzey Irak Bölgesinde yaşayan aşiretlerin yapısı, aşiret reislerinin tebaa-sına sağladığı ekonomik ve sosyal imkânları ile doğru orantılıdır. Bölgedeki büyük Kürt aşiret-lerinden bazıları sıralanmıştır⁴⁷.

Barzani Aşireti siyasi tarih kısmında ayrı bir başlık olarak incelenecektir.

Doski Aşireti: Dohuk vilayeti bölgesinde dağınık olarak yerleşmiştir. 20-25 bin kişilik Aşiretin reisi Serbest Devali Ağa, Saddam zamanında korucu iken, bugün Barzani taraftarı olmuştur.

Muzuru Aşireti: Dohuk vilayeti bölgesinde dağınık olarak yerleşmiştir. Aşiretin 1/5'ı Talabani taraftarı olup kalanı ise Barzani yanlısıdır. Şeyhan bölgesinde de yoğun olarak yerleşmişlerdir. Aşiret 15.000 kişi kadardır. Aşiret ileri gelenleri İngiltere yanlısıdır. (Eski reisleri halen Londra'da ikamet etmektedir.)

Bervari Aşireti: Bu aşiret iki kısımdan oluşmuştur. Yukarı Bervari Aşireti; Bervari Bölgesine yerleşmiş ve nüfusu 5-6 bin civarında olup, aşiretin sadece 1/5'ı kadarı Talabani yanlısıdır.

Aşağı Bervari Aşireti ise Mayzi ve Spindar bölgelerine yoğun olarak yerleşmişlerdir. Aşiret Reisi Halit Ömer Ağa olup, nüfusunun 7 bin civarında olduğu tespit edilmiştir.

Guli Aşireti: Aşiretin 1/5'ı tarafsız, 3/5'ı Barzani, 1/5'ı ise İslami Parti yanlısıdır. Aşiret 8-10 bin civarındadır. Zaho bölgesinde yoğun olarak yerleşmişlerdir.

Sindi Aşireti: Aşiret 20 bin civarında olup, Zaho bölgesine yoğun olarak yerleşmiştir. 2/5'ı tarafsız, 3/5'ı ise Barzani taraftarlarından oluşmuştur.

Regani Aşireti: Şiladiza bölgesinde yoğun olarak yerleşmişlerdir 15-18 bin

---

⁴⁷ Yılmaz, a.g.e.,s.188-191.

civarındadır. Aşiret Barzani yanlısı görünüm sergilemiştir.

Zebari Aşireti: Akra bölgesinde yoğun olarak yerleşmişlerdir. Yirmi bin civarındadır. Aşiret Barzani yanlısıdır.

Güran Aşireti: Akra bölgesinde yoğun olarak yerleşmişlerdir. Yirmi bin civarındadır. Reisleri Müşir İsmail Ağa'dır. Berdaraş'da ikamet eder. Aşiretin 3/5'i Barzani, 2/5'i Talabani yanlısıdır.

Şerefhan Aşireti: Akra bölgesinde yoğun olarak yerleşmişlerdir. Beş bin civarındadır. Tamamı Barzani yanlısıdır.

Nirvei Aşireti: Halen Dreloc bölgesinde yerleşmişlerdir. Tamamı yakını Barzani yanlısıdır. Beş bin civarındadır. Önceden Çukurca güneyinde yerleşmişlerdir.

Şemkan Aşireti: Aşiret genel olarak Şeyhan bölgesinde yerleşmişlerdir. Tamamına yakını Barzani yanlısıdır.

Ertuşî Aşireti: On bin civarındadır. Aşiretin büyük çoğunluğu Barzani yanlısıdır. Halen Semel'de (Dohuk ve Zaho arasında) yerleşmişlerdir.

Silevani Aşireti: On bin civarındadır. Aşiretin 3/5'i Barzani, 2/5'i Talabani yanlısıdır. Zaho bölgesine yerleşmişlerdir.

Seyitler ve Koçeriler: Bunlar ise üçer bin civarında olup Zaho bölgesinde Yerleşmiş-lerdir. Koçeriler yürüktürler. Kuzey Irak'ta yaşayan Kürtlerin tamamına yakını Sünni Müslü-man olup Şafii mezhebine mensupturlar. Kerkük'ü çevreleyen alan ile Hanekin'e kadar uzanan güney bölgede tüm Kürtler içerisinde azınlık Şii grubunu oluşturan Kürtler de bulunmuştur. Süleymaniye ve Barzan bölgesinin Amadiya yöresinde de Hıristiyan Kürtler yer almıştır. Kürtler, Müslümanlık, İslamiyet'in ilk asrında Arapların yaptığı fetihler neticesinde kabul etmişlerdir.

Kuzey Irak'la ilgili kamuoyunda pek bilinmeyen bir husus ise, Barzan aşireti içinde Yahudi Kürtler ve çok sayıda haham olduğudur. Kürtler arasında Yahudiliğin gelişmesine neden olarak M.Ö. 7. yüzyılda Babil Kralı Nabukadnesar'ın Filistin'deki Yahudileri yenerek buradaki halkı Irak'a ve daha çok Kuzey Irak'a sürmesi gösterilmiştir⁴⁸.

---

⁴⁸ Özkan, a.g.e., ss. 80-81.

1.2.2. Türkmenler

Irak Türkleri, “Türkmen” olarak bilinirler. Ancak gelmiş geçmiş bütün Irak yönetimleri, politik kaygılarından dolayı Türk demekten çekinmişlerdir. Türkmenler Oğuz boyundadırlar. İslamiyeti kabul ettikten sonra Türkmen olarak adlandırılmışlardır. Türkmenlerin kökleri Sel-çuklu Devleti zamanında Irak’ta yerleşen, Irak’ı vatan olarak benimseyen Türk boylarına da-yanmaktadır. Bugün Irak nüfusunun %14’ünü oluşturmaktadırlar. Türkmenler, Irak’ın kuzey-batısından güneydoğuya doğru uzanan ve Araplar ile Kürtler arasındaki bölgede yaşarlar. Türkmenlerin nüfusları devletin asimilasyon politikası sebebiyle hem gizli tutulmuş hem de ger-çekleri yansıtmamaktadır⁴⁹. Türkmenler, bugün Erbil, Musul, Kerkük, Telafar, Altinköprü, Karatepe, Mendeli, Kızlarbat, Şehraban, Celavla ve Bağdat’ta yoğunlaşmıştır⁵⁰.

Uzun süredir bölgede yaşanan karışıklıklar sebebiyle sağlıklı bir nüfus sayımı yapılamamıştır. Türkiye’ye yakın kaynakların verilerine göre Kuzey Irak’ın nüfusu yaklaşık 6 milyona yakın olarak kabul edilmektedir. Bu nüfusun % 70’ini(4 milyon) Kürtler, % 20’sini (1,5 mil-yon) Türkmenler, % 10’unu (500.000) ise diğer etnik gruplardır⁵¹. Özdağ’a göre Irak’ta genel Türkmen nüfusunun 2,5 milyon olduğunu, Kuzey Irak’ta ise sayılarının Erbil ile sınırlı kalarak 300.000 olduğunu söylemiştir. Zaho ve Dohuk’ta göçmen Türkmenler var olsa da geneli etkile-meyeceğini ifade etmiştir⁵². Türkmenler geleneklerine sıkı sıkıya bağlı olmaları ve özellikle kız alıp verme konusunda çok hassas ve titiz olmaları nedeniyle asimile olmadan kalabilmişlerdir.

Irak’ta Türklerin yoğun olarak yaşadıkları bölgelerde yapılan araştırmalar sonucunda birçok Türk boy ve oymaklarının izlerine rastlanmıştır. Bölgede yerleşen Türklerin boy ve oymak isimlerine bakarak, bunların bir kısmının Oğuz boyundan oldukları anlaşılmaktadır. Var-lıkları bilinen Türkmen boy ve oymaklarının isimleri

⁴⁹Öznur, a.g.e., s.821-822

⁵⁰Saatçi, Suphi, Tarihi Gelişim İçinde Irak’ta Türk Varlığı, Tarihi Araştırmalar Ve Dökümantasyon Merkezi Kurma ve Geliştirme Vakfı, İstanbul, s.33.

⁵¹ Turgut, Hasan, “ Irak’ın Kuzeyi, Irak’ta Meydana Gelebilecek Muhtemel Oluşumlar Ve Alınması Gereken Önlemler” Jurnal of Security Strategies(Güvenlik Stratejileri Dergisi), issue: 04./2006, s.43.

⁵² Özdağ, a.g.e., s.29.

ayrıntıya girilmeden sadece isim olarak şu şekildedir: Bayat, Yiva, Karakoyunlu, Döğer, Çepni, Eymür, Harbandeli, Şebek, Salur, Beğdili, Ulalu, Ocuşlu, Gökcelu, Biravcılı, Karanaz, Muradoğlu, Bacvanlu, Ulus-Tatar, Karaboğa, Sali-hi, Yağmur Tatalu, Mavili, Sarılı, Yağcı⁵³.

Türkmen nüfusu, Musul ve Erbil şehirlerinde yoğun yaşamaktadırlar. Çiftçi ve kölü ol-dukça azdır. Nüfusun büyük bir kısmı tahsillidir. Abdüsselam Arif zamanında az sayıda Türk-men Irak Ordusuna alındığından önemli kademelere geldiler. Ancak 1974'ten sonra ordudaki ağırlıkları azalmıştır. Türkiye'ye yerleşerek önemli devlet kademelerine gelen Irak'lı Türkmen vardır. Başta Prof. Dr. İhsan Doğramacı olmak üzere İstanbul eski Belediye Başkanlarından Lütfi Kırdar sayılabilir⁵⁴.

Şekil 4: Irak Türkmenlerinin Yaşadıkları Bölgeler

Kaynak: www.iraqitürkman.org.tr

Irak Türkmenleri yüzyıllardan beri Azeri Türkçesiyle konuştukları halde yazı ve edebi-yat dilleri tamamıyla Anadolu Türkçesidir. Bütün ilmi, edebi, dini ve tarihi eserler hep Anadolu Türkçesiyle kaleme alınmıştır. Irak Türkmenleri bu bilinçli

⁵³ Saatçi, a.g.e., s.267-271.

⁵⁴ Nakip, Mahir, "Irak Türklerinin Meselesine Nasıl Bakılmalı." Avrasya Dosyası Dergisi, Kuzey Irak Özel Sayısı, Ankara, 1996, İlkbahar, cilt 3, sayı: 1, s.39

politikaları ile bir taraftan kendi benliklerini korumayı diğer taraftan dünyaya mesaj vermişlerdir⁵⁵.

Misak-ı Milli sınırları içinde kalan bölge, Lozan Antlaşması ile Irak'a terk edilmişinden beri Türkiye ile bağları eksilmemiştir. Ancak Türkiye kendisini anavatan olarak kabul eden Türkmenlerle yeterince ilgilenmemiştir. 1926 yılındaki Türk-İrak Antlaşmasında olduğu gibi, 1937 Sadabad Paktı, 1946 Türk-İrak Dostluk Antlaşması, 1955 Bağdat Paktında da Irak Türk-menleri ile ilgili hiçbir husus yer almamıştır⁵⁶. Irak Devleti kuruluşundan itibaren Türkmenleri asli bir unsur saymadıkları gibi azınlıkta sayılmamıştır. Uluslar arası bir anlaşma ile sosyal ve kültürel hakları garanti altına alınmamıştır. Bu durum bütünüyle Türkmenlerin yok sayılması sonucunu ortaya çıkarmıştır. Asimilasyona maruz kalan Türkmenler büyük baskı ve zulüm gör-müşlerdir ve asimilasyona tabii tutulmuşlardır⁵⁷.

Körfez Savaşı'ndan sonra, Saddam'ın baskılarından kaçan yüz binlerce kişinin evlerine dönebilmeleri için Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin (BMGK) 688 sayılı kararı çerçevesinde oluşturulan "güvenlik bölgesi" sanıldığı gibi 36. paralelin kuzeyini kapsamamakta olup, 36. paralelin kuzeyinde kalan Türkmen bölgesi Saddam denetiminde bırakılmıştır. Türk-menlerin yoğun olarak yaşadıkları Musul ve Kerkük de bu bölgededir. Bunun yanında 36. Paralelin güneyinde bulunan Süleymaniye ve diğer bazı Kürt bölgeleri güvenlik bölgesi kapsamına dahil edilmiştir. Esasen Güvenli bölge olarak ilan edilen bu coğrafya, Irak yönetiminin 1974'te ilan ettiği Kürt Özerk bölgesine uymaktadır. Yani sadece çoğunluğu Kürt olan bir bölge için güvenli bölge düzenlenmiştir⁵⁸. Bunun sebebi açıkça ortadadır. Musul'da Kürt yok denecek kadar azdır. Şehir merkezinin Dicle Nehri'nin batısında Araplar, Doğusunda Türkmenler hâ-kimdir. Musul kazalarının büyük bir kısmı Türkmen yerleşim bölgesidir. Yine Süleymaniye ile aynı paralelde bulunan Türkmen Şehri Kerkük'ün de güvenli bölge dışında kaldığı görülmektedir. Oluşturulan güvenlik bölgesi yalnızca Kürtler için ilan edilmiştir. Ayrıca petrol bölgelerinin güvenli bölgeye sokulmaması da Kürtlere biçilen rolün derecesini göstermiştir.

⁵⁵ Nakip, a.g.m., s.39

⁵⁶ <http://m.atasehirulkuocaklari.tr.gg/Irak-Turkmenleri.html> (Erişim Tarihi: 12.12.2013)

⁵⁷ Kayıran, M., Saygın, S., "İrak Türkmenleri" Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Kütahya, 2011, Sayı:31, s.294.

⁵⁸ Öznur, a.g.e., s.853.

Mayıs 1992 seçimlerinde Türkmenlere seçme ve seçilme hakkı verilmesi yerine, yalnız-ca seçimlere katılan Kürt partileri için oy kullanılması isteği bu seçimin ne kadar adil olduğu ve Kuzey Irak'ta yaşayan diğer insanların ne derece temsil edilmesine izin verildiği açısından bir göstergedir. Ayrıca seçimlere katılan Hıristiyan Süryani Partisi parlamenter çıkaracak kadar oy alamamasına rağmen, uluslararası baskılar sonucu bu partinin de parlamentoda beş sandalye ile temsil edilmesine karar verilmiştir. Türkmenler ise gerek Türkiye gerek uluslararası toplum tarafından göz ardı edilmiştir. Seçimler sonucunda yerel parlamento ve hükümetin kurulmasıyla Kuzey Irak'ta bir idari yapılanma süreci başlamış ve Çekiç Güç sayesinde Irak'ta 36. paralelin kuzeyinde kalan bölgelerde uluslararası platformda henüz tanınmayan *de facto* bir Kürt idaresi kurulmuştur⁵⁹.

19 Mart 2003'te ABD'nin Irak'a müdahalesi öncesi Ankara'da yapılan Irak Muhalefet Grupları toplantısında Türkmenler temsil edilmiş olmalarına rağmen, aynı gün yayımlanan ba-sın bildirisinde Türkmenler Irak'ın kurucu halkları arasında sayılmışlardır.

Ancak daha sonra hazırlanan Irak Anayasasında Türkmenler Irak kurucu halkları arasında değil, Asurî, Keldani gibi diğer azınlıklar arasında sayılmışlardır⁶⁰.

1.2.3. Asurîler

Bu etnik grubun kökeni, M.Ö. 2500 yıllarına dayanmaktadır. Musul çevresinde kurulan Asur Devleti, M.Ö. 14.yüzyıl ve sonrasında Ortadoğu'nun en büyük imparatorluklarından birisi-dir. Birinci Asur İmparatorluğu'nun kurucusu Asur-uballit, son büyük kralı ise Asurbanipal'dir. Kerkük şehri Asurlular tarafından kurulmuş, Musul ise bu medeniyetin merkezi olmuştur.

Bugün Asurîler Kuzey Irak'ta üçüncü büyük etnik grup olup, Süryani olarak da bilinir-ler. Bu konuda Asurcular ve Süryaniciler olarak iki de farklı görüş

⁵⁹ Çaykuş, a.g.m., s.93.

⁶⁰ Kayıran, Saygın, a.g.m., s.294.

bulunmuştur. Asurlular tüm Mezopotamya kültürüne sahip çıkararak geçmişlerini Asur ve Babil'e dayandırmak-tadırlar. Asur sözcüğünü ve Mezopotamya'yı, ulusal kimliğin en önemli öğeleri olarak gösterilmiştir. Sürya-niler kelimesinin ise, başta Asurlular olmak üzere yukarı Mezopotamya'daki Hıristiyanlığı kabul ettikten sonra bu bölgede oturan halk için kullanıldığı öne sürmüşlerdir. "Süryani" adlandırması-nı kullananlar ise, Süryanilerin kökenini Aramilere dayandırmakta ve Hıristiyanlık inancı etra-fında bütünleşmeyi ön plana çıkmışlardır. Asur kelimesinin, Süryani'nin Hıristiyanlık öncesini anlattığını öne sürmüşlerdir. Ancak günümüzde Asurî ve Süryani kelimeleri aynı anlamda kul-lanılmıştır.

Bölgede öteden beri yaşayan Hıristiyanların siyasi partileri de bulunmaktadır. Bunlar arasında güçlüleri Asurî Demokratik Partisi, Asurî Ulusal Partisi, Asurî-Keldani-Süryani Mec-lisi, Keldani Demokratik Partisi'dir. Pek çok Hıristiyan parti ve lider için IKBY, Irak'ın geri kalanında karşılaşmış oldukları saldırılar nedeniyle "güvenli bir liman" olarak görülmektedir. Buldukları mekânlarda sürekli saldırıya maruz kalan Hıristiyan topluluğu için bu nedenle her geçen gün daha önemli hale gelen Kuzey Irak'a çok ciddi bir göç başlamıştır⁶¹.

Asurîlerin konuştuğu dil Aramik olarak adlandırılmaktadır, Yeni Doğu Aramca konuşan Katolıklara Keldani denmiştir. Asurîlerde aşiret düzeni olmayıp, ekonomik güce ve dini otoriteye bağlılık söz konusudur. Din görevlileri, toplumu dini ve dünyevi olarak yönetmişlerdir.

1.2.4. Diğer Gruplar

a)Araplar

Bölgeye Irak devletinin sistemli çabaları sonucu yerleştirilmişlerdir. Körfez savaşından sonra, ortaya çıkan yapı karşısında muhalif Arapların dışındakiler, Saddam'ın denetimindeki bölgeye dönmüşlerdir.

⁶¹ Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi, (ORSAM), (2011), " Raporu Kuzey Irak'ın Toplumsal Siyasal Yapısı ve Kürt Bölgesel Yönetimi'nin Türkiye İle İlişkileri", Ankara, Rapor No:43, s.10.

b)Yezidiler

Bölgenin en eski halklarından birisi olan Yezidilerin kimliği konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Bunlar arasında en kalabalık grup, Yezidilerin Kürt olduğunu savunan ve mev-cut IKBY ile iyi ilişkileri bulunan gruptur. İkinci büyük grup Yezidilerin ayrı bir etnik kökenden geldiğini, başka bir milletin parçası olmadığını savunan gruptur. Bunların kendisine ait bir siyasi kitlesi ve partisi vardır. Üçüncü grup ise Yezidilerin Arap kökenli olduğunu savunan ve Musul Araplarıyla işbirliği halindeki görece olarak küçük gruptur. Yezidiler, etnik kökenleri konusunda kendi içlerinde ayrılığa düşseler de dinleri konusunda böyle bir ayrılığa sahip değillerdir. Tüm Irak'taki Yezidi nüfusunun yaklaşık 650.000-700.000 civarında olduğu düşünülmektedir. IKBY'de ise 150.000 civarında Yezidi yaşadığı ileri sürülmektedir⁶².

Yezidilerin kararlarını ve halkın sosyal yaşamdaki kurallarını belirleyen dini önderlik aslında bir ruhani meclis tarafından yönetilmektedir. Yezidiler arasında da bazı aşiretler vardır, fakat bu aşiretler büyük ölçüde dini liderliğe bağlıdır. Yezidilerin IKBY sınırları içinde kalan kısmının temsilcileri ile yapılan görüşmelerde IKBY' de rahat oldukları ancak Yezidi nüfusunun büyük bir çoğunluğunu oluşturan kısmın Musul civarında yaşadığını onların ciddi sorunları olduğunu dile getirmektedir⁶³.

1.3. Dini Yapısı

Antik dönemlerde, Yahudilik ve Hıristiyanlığın ortaya çıkmasından önce Kürtlerin çoğu Zerdüş ve Mitraizm dinlerine bağlıydılar ya da ağaç ve güneş kültlerine katılan pagandılar. M.Ö. 800 yüzyılda Kürtler bu mistik yönlerin bazılarını kendi kültürel görüşlerine dahil etmiş-lerdi.⁶⁴ Yedinci yüzyılda Arap fetihlerinin başlaması ile Kürtlerde Müslümanlığı kabul etmiş-lerdi. Din parçalanmış bir dünyada manevi bütünleşme sağlamış, ancak milliyetçi kimlik için ideolojik bir dayanak oluşturmamıştır. Bugün Irak Kürdistanı'nda İslam fiilen hayatın her yö-

---

⁶² Orsam Rapor: 43, s. 9.

⁶³ a.g.r., s.9

⁶⁴ Izady, a.g.e., s.131

nüne sızmıştır. Kürtler akidelere uyma noktasında dindar sayılmazlar. Köylü veya kentli olan Kürtlerin çok az bir kısmı günde beş vakit namaz kılar; ama dini doktrin açısından ikincil olan yiyecek, alkol, sünnet ve örtünmeye sıkı sıkıya bağlıdırlar⁶⁵.

On dokuzuncu yüzyıldan itibaren popüler şeyhler Osmanlı Devleti ve İngilizlere karşı Kürtler arasında Kürt milliyetçiliğini teşvik ederek Kürt ayaklanmalarının da önemli etkileri olduğu düşünülmektedir⁶⁶.

Kürtlerin yaklaşık olarak beşte üçü, Sünnî Müslümanlığın Şafîî mezhebine mensuptur. Müslüman Kürtlerin arasında dini bağlılığın en kalıcı biçimi tarikatlar, özellikle de Kadiri ve Nakşibendi tarikatları olmuştur. Her tarikatın başında halkın takdir ettiği ve saygı duyduğu şeyh bulunur. Kürt tarihinin belirli dönemlerinde, özellikle köylüler ve alt gelirli kentliler arasında tarikat şeyhlerine halk arasında sonsuz bir saygı vardı. Burada halkın bağlılık duyduğu şeyh kutsal bir kişidir, tarikatın önderi ve mürşididir. Bazen neredeyse tapınmaya varacak bir bağlılık duyulan şeyhlerin bu yüzden mehdi, peygamber ve en uç olarak Tanrı rolü üstlenmeleri gayet kolaydır. Kendilerine duyulan saygı sebebiyle şeyhler anlaşmazlıklarda birer araba-lucudurlar; bu da kendilerine politik bir güç katmaktadır. Dini liderler olan bu şeyhlerin Kürtler üzerinde büyük etkileri vardır. Bazı tarikatlarda ağalıkla dini liderliğin aynı kişide bir-leştiği de görülmektedir. Ayrıca bazen dini liderlerin, halkın peygambere olan saygıyı kullanmak, halk üzerinde etkinliğinin artması için kendilerinin peygamber soyundan geldiklerini de öne sürmektedir.

Tarikatların lideri olan şeyhler, kendi adlarına çeşitli bölgelerdeki tarikat üyelerini yön-lendiren ve onlardan şeyh adına biat alan halife adını verdikleri yardımcıları yetiştirirler. Ancak

bölgede etkin olan Kadiri tarikatında sadece şeyhin oğlu şeyh olabilir. Tarikata mensup halife-lerin ne kendileri bağımsız şeyhler haline gelebilirler ne de oğulları halife olabilirlerdi. Şeyh-lik, Berzenci ailesinin tekelindedir. Talabani ailesinin kurucusu Sadate Nehri bir şeyhten icazet alarak şeyh olmuş tek Kürt Kadiri şeyhidir. Oysa Irak'taki Kürtler arasında Nakşibendiliğin yayılmasını sağlayan Mevlana Halid'in bir çok halifesi kendi hakkına sahip şeyhler haline gelerek kendi

⁶⁵ Aziz, a.g.e., s.35

⁶⁶ a.g.e., s.36.

halifelerini atamış, bu halifelerin bir kısmı da şeyh olmuş ve kendi halifelerini atamış-tır .

Irak Kürdistanı'nda İslam dini fiilen hayatın her alanında mevcuttur. Irak Kürdistanı'nda dindarlık ve dini hasasiyet konusunu Aziz şöyle değerlendirmektedir⁶⁷.

Kürtler akidelere uymak anlamında dindar insanlar değillerdir. Köylü ve ya kentli Kürtlerin çok azı İslam dininin emrettiği gibi günde beş vakit namaz kılar. Ama dinin asıl emirleri arasında olmayan yiyecek, alkol, peçe ve sünnet ile ilgili emirlere sıkı sıkya bağlıdırlar. Ancak bu uygulama büyük kentlerde yaygın değildir. Kırsal kesimde uygulanan ve pagan inançlarla ilişkilendirilen ritüeller, kutsal taşlar ve başka uygulamalar Tanrı'ya yakınlık hissi uyandırır.

Şeyhlerin etkisi günümüzde zayıflasa da Kürtlerde tarikat kavramı günümüzde de çok güçlüdür. Musul'un Kuzey ve Doğu kesimlerinde bulunan Kürt aşiretleri Kadiri ve Nakşibendî, Süleymaniye çevresindeki Berzenci ve Talabani aileleri Kadiri, Barzani aşireti ise Nakşibendî tarikatını seçmişlerdir. Barzani ailesinin aslen İran dolaylarından önce Süleymaniye'ye ardından Barzan Köyü'ne göç ettiği, büyük dedelerinin Nakşibendî tarikatını yaymak amacıyla bölgeye geldiği, yine bir başka rivayete göre Barzani ailesinin önce Asurî kökenli olup, daha sonra İslam dinine girerek Kürt kimliğini kazandıkları şeklinde belirtilir. Buna temel olarak, bölge-deki birçok Kürt köyü İslam dinine geçerek Barzani aşiretine katılması gösterilmiştir.

Kuzey Irak'taki Türkmenlerin çoğunluğu Sünnî'dir, ancak %23'ü ise Şîî mezhebine mensupturlar. Mezhep ayrımı, siyasi hayatta Türkmenler arasında genelde sürtüşmeye ve ayrılığa yol açmamıştır. Kerkük yöresinde yaşayan ve önceleri Kerkük kalesinde topluca yaşadıkları için "kale gâvurları" diye adlandırılan Türkmen Hıristiyanları vardır. Çoğu bölgeden göç eden bu Hıristiyan Türk topluluğu, dini ayinleri, konuşmaları ve gelenekleri ile Türk olan bir kültürel yapıya sahiptir⁶⁸.

Irak'taki Hıristiyanlar birbirine geçmiş üç halktan oluşmaktadır. Bunların hepsine birlik-te Asurîler (Assyrians) denilir. Bu üç topluluktan Süryani ve Keldaniler günümüz itibarıyla Kuzey Irak'ta yaşamaktadır. Çoğu, İKBY'nin kontrol

⁶⁷ Aziz, a.g.e., s.35

⁶⁸ Delicelioğlu, a.g.t.,s.10.

ettiği alanlardadır. Buna karşılık Asurîlerin çoğu Musul'da ve Bağdat'ta yaşamaktadır. Musul, Kerkük ve Bağdat'tan çok sayıda Keldani Kuzey Irak'a göçmektedir. İstatistiklere göre son beş yılda Irak'ın diğer bölgelerinden (orta ve güney Irak'tan) Kuzey Irak'a on binlerce aile göç etmiştir⁶⁹.

Irak'ta Hıristiyanlar ülkenin geneline yayılmış bir nüfusa sahiptir. İşgalden önce sayıları 1,5 milyonun üstünde olduğu tahmin edilen Hıristiyanların başta Musul, Bağdat, Kerkük, Dohuk ve Erbil'de yaşadıkları bilinmektedir. Fakat işgal sonrası şiddet olayları nedeniyle bu-gün Irak'taki Hıristiyan nüfusunun 600.000'e düştüğü tahmin edilmektedir. Özellikle son 3 yıl-dır Hıristiyanlara yönelik artan saldırılar nedeniyle çok sayıda kişinin yurtdışına kaçtığı, yurt-dışına gidecek parası olmayanların ise Kuzey Irak'a gittiği görülmektedir⁷⁰.

Kapalı bir yapıya sahip olan Yezidilerin dini uygulamaları o dönemden bu yana büyük ölçüde değişmeden devam etmiştir. Özellikle Kürt olduğunu iddia eden Yezidiler, Kürtlerin es-ki dininin Yezidilik olduğunu, zaman içinde Kürtlerin büyük bir kısmının Müslümanlaştığını, bir kısmının ise din değiştirmediğini ve bunların kendileri olduğunu savunurlar. Bunlar, kendi-lerini Yezidilik dinine inanan Kürtler olarak tanımlarlar. Yezidiliğin dini merkezi Bahadra, kut-sal yerleri de Laleş'tir. Yezidilerin kararlarını ve halkın sosyal yaşamdaki kurallarını belirleyen dini önderlik aslında bir ruhani meclis tarafından yönetilmektedir. Yezidiler arasında da bazı aşiretler vardır, fakat bu aşiretler büyük ölçüde dini liderliğe bağlıdır. Yezidilerin IKBY sınırları içinde kalan kısmının temsilcileri ile yapılan görüşmelerde IKBY'de rahat oldukları ancak Yezidi nüfusunun büyük bir çoğunluğunu oluşturan kısmın Musul civarında yaşadığını onların ciddi sorunları olduğunu dile getirmektedir⁷¹.

1.4. Ekonomik Yapısı

1990 öncesinde Irak hükümetinin Kuzey Irak'a yönelik politikaları ekonomiyi marji-nalleştirme ve altyapıyı bilinçli ihmal etmek olmuştur. Bölgenin

---

⁶⁹ Orsam Rapor No:43, s.10.

⁷⁰ a.g.r., s.10.

⁷¹ a.g.r., s.9.

ekonomisi petrol ürünleri, tarım ve turizmden oluşmaktaydı⁷². Barzani bölgesinde tarım ve hayvancılık öne çıkarken, Tala-bani bölgesinde petrol ve buna bağlı olan sanayi ürünlerinden bahsedilebilir.

Kuzey Irak tahıl dahil, tarımsal ürünlerde kendi kendine yeterli, hatta ihtiyaç fazlasını Arap bölgesine satıyordu. 1988 yılında başlayan “Enfal Operasyonları” sırasında kırsal alanda yaşayan halk büyük zarar gördü. Bölgede yaşayan halkın % 25’e yakın kısmı yurtlarından zorunlu göç ettirilerek, Saddam hükümetinin Irak’ın güney kesiminde oluşturduğu mecburi yerleşim kamplarında yaşamaya zorlandılar. Bu uygulama ile Kuzey Irak’ta tarıma elverişli olan arazilerin kullanımı engellendi. Saddam rejimi bölge halkının hayvan sürülerine el koy-muş, bağ ve bahçeler ise tahrip etmiştir⁷³. Bununla birlikte KDP ve KYB’ nin karşılıklı olarak birbirlerine koyduğu sınırlamalar da ekonomiyi olumsuz etkilemektedir. Kuzey Irak ekonomisi gün geçtikçe kötü duruma düşmüş, halk fakirleşmiş ve yaşam standardı gerilemiştir.

Irak’a uygulanan ambargo Kuzey Irak’ın Türkiye, Suriye ve İran ile önemli ölçekte ille-gal ticaret yapmasına zemin hazırladı. Güvenli bölge içine alınan Kuzey Irak için gümrük kapı-ları ayrı bir gelir kaynağı oldu. Ancak bu gelirin paylaşımı konusunda KDP ve KYB arasında ciddi anlaşmazlıklar çıkacaktır⁷⁴.

Bölgede etkili olan iki partinin gelir kaynakları ise, toplanan gümrük gelirleri, toplanan vergiler ve bazı fabrikaların gelirlerinden oluşmaktadır. Barzani bölgesinde bulunan Habur sınır kapısı önemli bir gelir kaynağını oluşturmuştur.

1921 Irak Krallığı’nın kurulmasından 90’lara kadar Kürtler merkezi hükümetin hege-monyasında olan ekonomilerini kontrol edemediler. BM Güvenlik Konseyi’nin 986 numaralı kararı çerçevesinde petrol karşılığı gıda programından elde edilen petrol gelirlerinin %13’ünü aldı. Ancak petrol karşılığı gıda programı Irak rejiminin sebep olduğu engellemeler sebebiyle planlanandan daha geç uygulandı. İlk yiyecek sevkiyatı Mart 1997’de ihtiyaç sahiplerine ulaştırıldı. Petrol sevkiyatı ambargosu başladıktan sonra ilk sevkiyat ise Aralık 1996’da yapıla-bildi. Kürt yöneticiler ve halk ekonomik olarak gıda karşılığı petrol ihracatından çok fayda-landılar ve yoğun olarak desteklediler. ABD’nin işgali sonrası güvenli bölge

⁷² Aziz, a.g.e., s.37.

⁷³ Yıldız, Kerim, Irak Kürtleri: Dün,Bugün,Yarın, Çeviren:Engin Urcan, Belge Yayınları, İstanbul, 2005, s.129.

⁷⁴ a.g.e., s.130.

olarak belirlenen eyaletlerden üç tanesi Kuzey Irak'ta bulunmaktaydı. Bölgenin güvenli ve istikrarlı oluşu IKBY'nin yabancı sermayeli şirketleri ile ortaklık yapma imkânı tanıdı. Bölgenin sahip olduğu istikrar onun diğer bölgelere göre daha hızlı kalkınmasına imkân vermiştir. 2004 itibarı ile kişi başı milli geliri Irak'ın diğer bölgelerine göre 25 kat daha yüksekti. Bölgenin iki ana kenti Erbil ve Süleymaniye'de bulunan uluslararası havaalanları ile Ortadoğu ve Avrupa'nın önemli mer-kezlerine tarifeli uçuşlar mevcuttur. IKBY Irak'ın petrol gelirlerinden %17 pay almaya devam etmektedir. Bölgesel Hükümet Türkiye ve İran sınırlarında serbest ticaret bölgeleri kurma plan-ları vardır. IKBY'nin ekonomisi için ayrıntılı ve güvenilir veriler yoktur. IKBY kişi başına düşen yıllık geliri 3500 dolar olarak tahmin edilmektedir. Bu rakam Irak'ın diğer kesimlerinden yüksektir. Bölgenin yıllık büyüme rakamları ise elde edilen petrol gelirlerine paralel olarak % 7'ye tekabül etmektedir⁷⁵.

Saddam Hüseyin rejiminin ortadan kalmasından sonra ABD ordusu tarafından güvenli olarak nitelenen üç eyalet IKBY sınırları içindeydi. Bölgenin sahip olduğu güvenli ve istikrar ortamı IKBY'nin yabancı şirketlerle bir dizi yatırım sözleşmesi imzalamasına olanak verdi. 2003 yılı itibarı ile IKBY' ne Petrol karşılığı gıda programı çerçevesinde 85 milyar dolar verilmişti. Irak Kürdistanı'nın güvenliği, Irak'ın diğer kesimlerine göre kalkınma projelerine daha fazla fon harcanmasını sağladı. Program sona erdiğinde IKBY'nin sahip olduğu fonlardan 4 milyar dolar harcanmamıştı⁷⁶.

Ancak IKBY'nin tüm gelir kaynağı Bağdat yönetiminin dağıttığı Petrol gelirlerine bağlıdır. IKBY'nin nakit akışı tamamen petrol gelirlerine bağımlıdır. Ödemeler paranın fiilen ele geçmesine endekslidir. Ancak Bölgede yaşanan yasal problemlere, şeffaflık eksikliğine ve Irak'ın diğer kesimleri ile yaşanan lojistik problemlere ve karmaşıklığa rağmen IKBY'nin ekonomik kalkınma umutları oldukça ümit vericidir.

IKBY yakın ülkeler İran ve Türkiye ile ekonomik ve enerji işbirliği içine girme çaba-sında olduğu söylenebilir. Nitekim Mayıs 2013'te IKBY ile Türkiye gaz anlaşmasına vardılar. Anlaşmaya göre bölgede altı büyük petrol sahasına sahip olan

⁷⁵ Aziz, a.g.e., ss.37-39.

⁷⁶a.g.e., s.38.

Türkiye, yakın zamanda İKBY' yle petrol gaz ihracatına başlayacak. İKBY Doğal Kaynaklar Bakanı Hawrami, Eylül'de petrol, 2016'da ise gaz ihracatına başlanacağını açıkladı. Anlaşmanın detaylarında "Türk bir teşekkül" olarak tanımlanan yeni şirket altı petrol ve gaz sahasında faaliyet gösterecek. Türk şirketi Chorman, Hindren ve Arbat sahalarında % 80 hisseye sahip olacak. Bakan Hawrami "Irak Petrolleri 2013" konferansında yaptığı açıklamalarda. Türkiye'ye petrol taşıyacak botu hattının Eylül ayında sona ereceğini ve ilk etapta günlük 200 bin varil ihracatla başlanacağını söyledi. Hawrami 2015 yılına kadar hattan günde 1 milyon, 2019'da ise günde 2 milyon varil petrol hedeflediklerini açıkladı. Hawrami 2016 yılında ise gaz ihracatının başlayacağını açıkladı ve ilk etapta 10 milyar metreküp Avrupa Enerji Kaynak Güvenliği Merkezi'nin (EUCERS) Direktörü Friedbert Pflueger ise Türkiye'nin İKBY'ne doğalgazın bin metreküpü için 250 dolar ödeyeceğini açıkladı. Bu Türkiye'nin Rus gazına ödediği miktarın yarısına tekabül etmektedir⁷⁷.

İKBY Merkez Bankası, Irak Merkez Bankası çatısı altında iki sene önce kurulmuştur. Başkan Derviş, bölgede halen 3 tane büyük özel bankanın olduğunu; ancak bunların da uluslar-arası bankacılık yapma kabiliyeti olmadığını ifade ederek "Bizim yabancı bankalara lisans ver-me yetkimiz yok Bankacılık lisanslarını Irak Merkez Bankası veriyor. Bildiğim kadarıyla Türk bankalarından şu ana kadar Ziraat Bankası izin aldı. Kuzey Irak'a şube açarlarsa biz çok memnun oluruz; çünkü buranın standartlarını ve kalitesini yükselteceklerine inanıyorum ." demektedir.

Türkiye Kuzey Irak ticaretinin gelişmesi ve burada faaliyette olan Türk firma sayısının 1000'i aşması Türkiye-Kuzey Irak arasındaki ticaret hacminin de artmasını sağladı. Buna para-lel olarak Türk firmalarının işlemlerinin kolaylaşması ve havale hizmetlerinin hızlanması için Türk bankaları Kuzey Irak pazarına girme ihtiyacı hissetmişlerdir. Nitekim Ziraat Bankası, 2006 yılında Bağdat'ta, 2011 yılında ise Erbil Şubelerini açmıştır. İş Bankası ise 28 Şubat 2011'de Erbil'de şube açmıştır. Vakıfbank, Albarakatürk ve Bank Asya'da Erbil'de şube açmışlardır. Irak' daki Türk bankalarının sayısı beşe ulaşmıştır⁷⁸.

I. Körfez Savaşı'ndan sonra İKBY İsviçre'de bastırıldığı ve eski Irak Dinarı

⁷⁷ <http://m.t24.com.tr/haber/kuzey-irakta-ucuz-gaz-umudu/232369>

⁷⁸ <https://www.atso.org.tr/download/.../irak-pazari-yavuz-selim-ozden>

olarak bili-nen parayı üç vilayette kendi para birimini olarak kullandı. Irak,1992 yılında misilleme ile bu parayı tedavülden kaldırdı. İsviçre’de basılan Dinarlar sınırlı sayıda olduğu için ABD Doları karşısında değerini korudu Irak Kürdistanı bu uygulamadan etkilenmedi. Bir dolar on-on iki dinar arası değere sahip oldu. Kuzey Irak’ta işsizlik konusunda güvenilir veriler bulunma-maktadır. Fakat 2000 yılında BM’nin yaptığı bir araştırmada işsizlik oranı %5-12 arasında değiştiği göstermektedir. En önemli işveren devlet olarak görülmektedir. Yetişkin nüfusun % 30’u kamuda, % 22’si tarımda, % 24’ü ulaştırma, % 18’i hizmet sektöründe ve % 5’i ise sanayi ve imalatta çalışmaktadır⁷⁹.

Türkiye Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Taner Yıldız katıldığı bir toplantıda “Bölge-sel Kürt Yönetimi’nin Batı’ya açılan kapısı olarak da Türkiye’yi görmek gerekir” demiştir. Yıldız, 2007’de çeşitli nedenlerle ara verilen Irak’tan ham petrol alıp petrol ürünü verilmesi uygulamasına tekrar başlanacağını ve bu uygulamanın ilk olarak tankerle başlayacağını söyledi⁸⁰.

1.5. Kuzey Irak Petrolü

Irak petrollerinin %75’i Irak’ın güney bölgesinde, %25’i Irak’ın kuzey ve orta bölgesinde yoğunlaşmıştır. IKBY’nin kuzey bölgesinde kontrol ettiği rezerv %6 olup, Kerkük buna dâhil değildir. Kerkük bölgesinin rezerv miktarı ise %14’tür⁸¹.

Kuzey Irak’ta petrol ilk defa Kerkük bölgesinde 1925 yılında keşfedildi. İlk işletme imtiyazını ise British Petroleum, Royal Dutch Shell ve Total Fine Elf şirketler birliği ile birlikte Türk Petrol Kumpanyasına verildi. Bundan sonra Kerkük, Erbil’le Türkiye enerji alanında işbirliğini geliştirme yönünde bir takım girişimler gerçekleştirdi. İlk olarak kara yolu ile Erbil’den ham petrol taşındığına dair bilgiler gazetelerde yer almaya başlamıştır. Hükümetin Kuzey Irak açılımı Maliki yönetiminin Türkiye ile ilişki-lerinde daha radikal adımlar atmasına sebep oldu. Irak Hükümet sözcüsü ve Devlet Bakanı Ali Debbağ yaptığı açıklamada, Türkiye’nin

⁷⁹ Yıldız, a.g.e., ss.137-138.

⁸⁰Kanbolat, Hasan, (2012)“Ankara-Erbil Hattında Enerjinin Artan Önemi”,www.orsam.org.tr/tr/yazilar_Yazdir.aspx?ID=3501

⁸¹ Demir Hakan,(2012), “Irak’ta Petrol Mücadelesi: Çok Uluslu Şirketler, Uluslararası Anlaşmalar ve Anayasal Tartışmaların Işığında Bir Analiz”, Ankara, ORSAM, Rapor:No: 103, s.6.

toprakları üzerinden ruhsatlı olmayan Irak petrolünün ihracatına izin vermemesi gerektiğini ileri sürmüş ve petrol ve gazın tüm Iraklıların mülkü olduğunu ve bundan elde edilecek gelirlerin de tüm Iraklıların temsilcisi olan hükümetin bütçe-sine eklenmesi gerektiğini söyledi. Bakanın bu açıklamaları Maliki yönetimi açık bir şekilde Türkiye'nin Erbil'den petrol ve doğalgaz almasına karşı çıkmadığını farklı tepkilerle ortaya koymuştur .Bağdat rejimi ile Kürtlerin arasında düğüm noktası oldu⁸².

Kuzey Irak petrol yatakları esas önemlerini, 1934-1935 devresinde kazanmaya başla-mışlardır. Çünkü ham petrolü Suriye ve Lübnan Akdeniz kıyısı limanlarına taşıyacak başlıca petrol boru hatları, ancak bu yıl tamamlanabilmiştir. Bu hatlardan, Musul-Kerkük-Trablus ve Hayfa petrol boru hattı,1927'de tamamlandı. Ancak, 1948'de İsrail devletinin kurulması ve Arap-İsrail anlaşmazlığı gibi siyasal sorunlar nedeniyle, yeni bir boru hattı yapılması gerek-miştir. Bu da, 1952 yılında hizmete giren Musul-Kerkük-Sayda (Lübnan'da) ve Musul-Kerkük-Tartus-Banyas (Suriye'de) boru hattı olup, 1360 km. uzunluğunda olan bu hattın yıllık taşıma kapasitesi, 35 milyon ton kadardı⁸³.

1970'de 30 dolayında olan kuyu, 1980'de 45'e yükselmişti. Bu sayı fazla olmasa da, kuyu başına verim yüksektir. Petrol kuyularının hemen hepsi kendiliğinden akan kuyular olup, kuyu başına verim yılda 600 bin tonu aşar. Bu nedenle, Kuzey Irak petrolünü Akdeniz'e çıkar-mak için, Türkiye-Irak arasında yeni hatlar döşenmiştir. Bunlar, iki adet Kerkük-Yumurtalık petrol boru hatları olup, bu hatların döşenmesiyle Kuzey Irak, ham petrolü, Türkiye'nin İskenderun körfezi (Yumurtalık terminali) üzerinden, daha güvenli bir biçimde, Batı Pazar-larına taşınmaya başlanmıştır. Bunlardan I. Kerkük-Yumurtalık boru hattı, 980 km. uzunluğunda (640 km.si Türkiye'de) olup, 1977 yılında hizmete girmiştir. Yine ona paralel uzanan ve bizim Güneydoğu Anadolu bölgesini kat eden II. Kerkük-Yumurtalık boru hattı 1987 yılında hizmete girmiştir. Uzunluğu 909 km. olup (641 km.si Türkiye'de), I.hatta paralel ve onun güneyinden geçer⁸⁴.

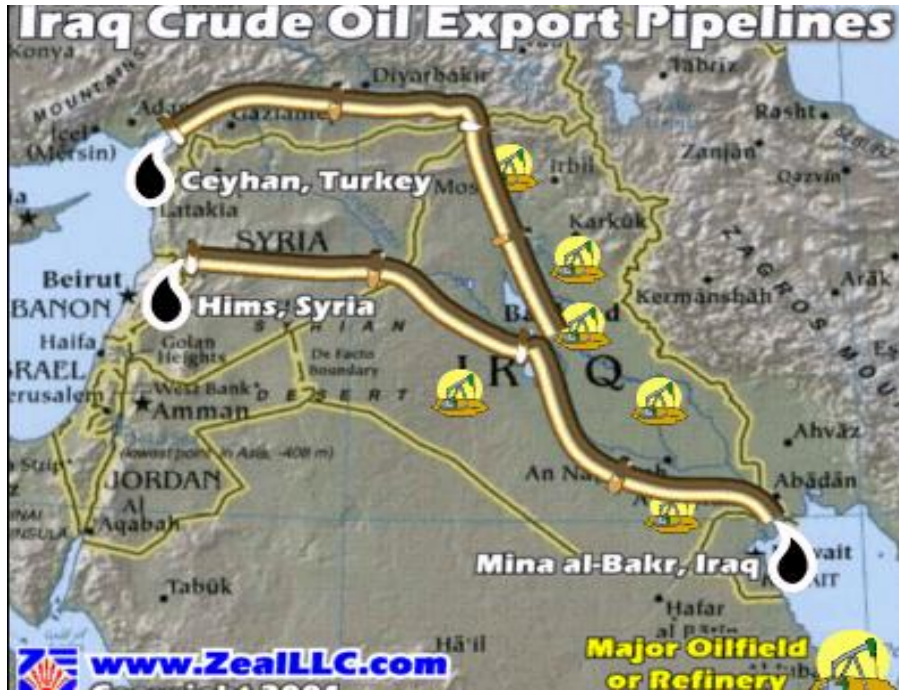
⁸² Yıldız, a.g.e., s.131

⁸³Doğanay, H., Ekonomik Coğrafya 2, Enerji Kaynakları, Genişletilmiş 2.Baskı, Şafak Yayınevi, Erzurum,1998.

⁸⁴Doğanay, a.g.e.,

Musul Petrol Yatakları: Dicle ırmağı vadisi batısında ve genel olarak Musul petrol ya-takları diye bilinen havza, kuzey-güney doğrultusunda, yaklaşık 130 km.lik bir uzunluk ve 2-3 km.lik bir genişlik gösterir. Bu havzada işletilen başlıca yataklar Ayn -Zalah, Butmah, Kaseb, Sasan (Ash-Shura), Kayyarah, Necme, Ceven ve Türkiye sınırlarına yakın olan Muşora yatak-ları olarak burada hatırlanabilirler Musul'un kuzeyinde, Dohuk-Zaho arasında yer alan yataklar da, bu havzanın devamıdır⁸⁵.

Şekil 5: Irak Petrol Boru Hatları

Kaynak: www.ZeaILLC.com

Kerkük Petrol Yatakları: Dicle ırmağı vadisi doğusu ve Zagros Dağları batı ön çukuru sahasında işletilirler. Havza, kuzeybatı-güneydoğu istikametinde, yaklaşık 100 km.lik bir uzun-luk gösterir. Irak toprak larında petrol, az önce de ifade edildiği üzere ilk kez bu havzada, Kerkük güneyindeki Baba Gurgur kuyusu rezervinde, 1927'de işletilmeye başlanmıştır. Hemen hemen 3-4 km.lik bir genişlik gösteren

⁸⁵ Doğanay,H.& Hayali,S., “Irak’ın Başlıca Coğrafi Özellikleri ve Petrol Yatakları”, s.8.

havzanın başlıca yatakları Altinköprü, Bayhasan, Cemçemal, Çembur ve Palhane, gibi işletme bölgeleridir⁸⁶.

Şekil 6: Irak Petrol Yatakları ve Petrol Rafinerilerinin Dağılışı

Kaynak: www.crudeoilpeak.info

Irak toprakları Suudi Arabistan'dan sonra dünyanın ikinci büyük petrol rezervine sahip-tir. Dünya petrol rezervinin %9,9'u Irak'ta bulunmaktadır. Günümüzde bu rezervin ispatlanan kısmı 112 milyar varildir. Irak'ın kuzeyindeki petrol rezervinin 40-45 milyar varil olduğu öngörülmektedir. Sadece Tak Tak bölgesindeki iki kuyudan çıkan petrol, Türkiye'nin üretimine eşittir⁸⁷.

⁸⁶Doğanay & Hayali,a.g.m., s.9.

⁸⁷Yılmaz, a.g.e., s.210

Irak'ta Merkezi yönetim ile IKBY arasında petrol gelir paylaşımı ve Irak'ın kuzeyinden petrol ihracatı meselelerinin çözümü önemli bir gündem maddesi oldu. Irak Başbakanı Nuri el Maliki ile IKBY arasında anlaşma sonucu Tak Tak ve Takve bölgelerinden petrol ihracatı başlayacaktı. Karşılıklı anlaşma sonucu bu bölgeden 2010-2014 yılları arasında 67 milyar gelir elde edileceği bu gelirin 6 milyar doları Türk ve Norveç firmalarına verilmesi öngörülmüştü. Irak'ın kuzeyindeki petrol 4 yıl içinde 20 milyar dolar kazandıracak IKBY ise Irak'ın petrol gelirlerinden % 17 pay alacaktı. IKBY, “ petrol ihracatında günde 100 bin variden az olmamak kaydıyla başlamak istiyoruz” dedi. Bölgede 1 Haziran 2009'da Irak Cumhurbaşkanı Celal Tala-bani ve IKBY lideri Mesut Barzani'nin de katılımıyla Erbil'de düzenlenen törenle başlayan ihracat, gelir paylaşımı sorunu sebebiyle durdu⁸⁸.

Türkiye ve IKBY arasında yapılan anlaşma ile bölgeden çıkarılan petrol Kerkük-Yu-murtalık hattı ile Türkiye üzerinden ihraç edilmesi amaçlanmaktadır. Doğalgaz rezervi olarak da Irak Ortadoğu kapsamında beşinci konumdadır ve bunun % 60'ı Kuzey Irak'tadır. Kerkük-Yumurtalık petrol hattı Kerkük-Musul güzergâhını izleyerek Derbun'a ulaşmaktadır. Körfez Savaşı esnasında kapanan boru hattında 10 Aralık 1996 tarihinden itibaren tekrar petrol pompa-lanmaya başlanmıştır. Gıda karşılığı petrol uygulaması kapsamında BM izniyle Irak'tan Türki-ye'ye petrol pompalanmış ve karşılığında gıda malzemesi alınmıştır.

Batılı petrol Şirketlerinin yapmış olduğu araştırmalar sonucunda Kuzey Irak'ta yaklaşık 1-1,5 milyon varil/gün kapasiteli petrol yataklarının bulunduğu tespit edilmiştir. Söz konusu bu kaynakların işletilmesi için Mart 1992'den bugüne kadar İngiltere, Hollanda ve ABD petrol şirketlerinin çaba ve çalışmaları devam etmektedir.

Irak'ın işgali sonrası ilk petrol kuyusu Kuzey Irak'ta Norveç enerji şirketi DNO tarafın-dan açıldı. İlk verilere göre petrol sahasında en az 100 milyon varil petrol olduğu tespit edil-miş ve düzenli olarak günde 5 bin varil pompalanması planlandı. Ayrıca IKBY Kanada şirketi Western Oil Sands ve İngiliz şirketi Sterling Energy şirketleri ile de petrol arama anlaşmaları imzalamıştır⁸⁹.

IKBY lideri Barzani Şubat 2013' te Rusya'nın daveti ile başlayan ziyareti

⁸⁸a.g.e., s.209.

⁸⁹Aziz, a.g.e., s.39..

bölgenin eko-nomisi için yeni açılımlar ortaya çıkarmıştır. Merkezi Irak Hükümeti'nin itirazlarına ve engel-lemelerine karşı taraflar enerji alanında işbirliğini devam ettirme konusunda mutabakat sağlamışlardır. Yeni mutabakat ile Rus enerji şirketi Gazprom'un bölgede faaliyetlerine devam edeceği, hatta yeni Rus şirketlerinin de sürecin içinde olacağı belirtilmiştir. Yeni sürece bağlı olarak Gazpromneft şirketi 3,5 milyar varil rezerve sahip Garmiyân ve Şakal yataklarını işle-teceklerdir. Bu anlaşma ile IKBY % 20 pay alacaktır. Ayrıca Barzani Rusya'dan silah satın alabileceklerini beyan etmiştir⁹⁰.

1.6. Eğitim ve Öğretim

Kürtler yaklaşık 20 yıldır kendi bölgelerini yönetmektedirler. Kürdistan'da iç gelişmeler dikkate alındığında eğitim sektöründe önemli gelişmeler kaydedilmiştir. IKBY son 18 yılda üç binin üzerinde okul inşa etmiştir. 1990'lardan sonraki dönemde yetişen yeni kuşak Arapça ve Arap tarihi öğrenmek zorunda kalmadan yetiştirilmişleridir. Bu kuşağın dili Arapça yerine İngilizce olmuştur. Bu kuşağın Irak'ın tarihi ve politikası hakkında bir bilgisi yoktur. Kendilerini Irak'lı değil Kürdistanlı olarak düşünmektedirler⁹¹.

IKBY büyük kentlerde çok sayıda yayınevi kurmuştur. Bu şekilde Kürt kültürünün birçok yönü, edebiyat, folklor, sanat ve müzik gibi Kürt ulusal söylemlerine odaklanmışlardır. Kürt yetkililer kendi polis ve askeri okullarını kurmuşlardır. Yeni üniversiteler kurup, kurum-sallaştırarak yüksek öğrenimi yaygınlaştırmışlardır⁹².

Kuzey Irak'ta başlangıçta sadece Süleymaniye, Erbil ve Dohuk üniversiteleri vardı. Bu üniversitelerin müfredatları büyük ölçüde Kürtçeydi. İkinci dil olarak İngilizce ya da onun yeri-ne Arapça veriliyordu. 2003 yılı itibarıyla pek çok genç Arapça konuşamıyordu. 2002 yılı için-de 200 kitap basıldı veya Kürtçeye çevrildi.

⁹⁰ <http://rusyaanaliz.com/barzaninin-moskova-ziyareti-ardindan/> (Erişim Tarihi: 25.07.2013)

⁹¹ Aziz, a.g.e., s.135.

⁹² a.g.e., s.135.

Daha fazla kitap Arap, Fars ve Türk bakış açısının dışında yazıldı. Kürtler tarihlerinde ilk defa kendi kültürel kimliklerine kavuşuyorlardı⁹³.

1992 yılında Selahaddin Üniversitesi Kürdistan'daki en eski ve en büyük üniversite sayılmaktadır. Başlangıçta Tıp, Mühendislik, İşletme ve İktisat, Hukuk, Edebiyat, Eğitim ve Siyasal Bilimle olmak üzere yedi fakülteden oluşmaktaydı. 1968 yılında kurulan üniversite Irak merkezi hükümet tarafından 1981 yılında Erbil'e taşınmış ve adı Selahaddin Üniversitesi olarak değiştirilmişti. Bugün 17'si gündüz 4'ü akşam eğitim yapan 21 fakülte vardır. Üniversitede 2483 kişi istihdam edilmektedir; öğretim üyesi sayıları ise 1063'tür⁹⁴.

Kürdistan bölgesinde kamu ve özel olarak toplam 17 üniversite vardır. Bunları en büyükleri Erbil'de bulunan Selahaddin Üniversitesi, Süleymani Üniversitesi (1992) ve Dohuk Üniversitesidir (1992). Bu üniversiteler değişik dallarda uzman diplomaları, lisan, lisansüstü ve doktora dereceleri vermektedirler. Yakın zamanda kurulan Koya Üniversitesi ve Hawler Tıp Üniversitesi vardır. Kürdistan'da İngilizce eğitim veren iki üniversite vardır. KDP öncülüğünde 2006 yılında kurulan Kürdistan-Hawler Üniversitesi ve KYB desteği ile 2007 yılında kurulan ve Amerikalı öğretim elemanları ile desteklenen Süleymaniye'deki Amerikan Üniversite-sidir⁹⁵. Bunların yanında bölgede Zaho Üniversitesi Temmuz 2010 tarihinde ve Soran Üniversitesi 2009 yılında bağımsız birer üniversite olarak kurulmuşlardır.

Kürdistan Kuzey Irak'taki IKBY'nin 2342 numaralı kararı ile Fransız-Lübnan Üniversitesi 2007 yılı Eylül ayında kurulmuştur. Bölgenin henüz Fransız diline hazır olmama-sından dolayı bu üniversitede eğitimin İngilizcedir. Üniversitede Fransız bilim adamları çalış-maktadır, amacı ise yönetici yetiştirmektir⁹⁶.

Kuzey Irak'ta 1994 yılından beri eğitim faaliyetlerini sürdüren Fezalar Eğitim Kurum-ları, Ortadoğu'nun ilk Türk üniversitesi olan Işık Üniversitesi Erbil'de IKBY Başbakanı Neçir-van Barzani'nin de bulunduğu törenle 24 Kasım 2008'de açıldı. Törene Musul Başkonsolosu Ahmet Yıldız, Türkiye'den parlamenterler ve 200'e

⁹³ Olson, Robert, Kuzey Irak'ta Kürt Devleti Oluşumu ve Milliyetçilik, Çeviren: Muhittin Ataman, Orion Kitapevi, Ankara, 2008, s.13.

⁹⁴ a.g.e., s.40.

⁹⁵ a.g.e., s.42

⁹⁶ http://haber.rotahaber.com/kuzey-iraka-fransiz-universitesi_17401.html

yakın bir işadama katıldı. Üniversite de eği-tim dili İngilizce olarak verilmektedir. Hukuk Fakültesi, Eğitim Fakültesi, Mühendislik Fakültesi, Fen Fakültesi, İdari Bilimler ve Ekonomi ve Dış Hekimliği Fakültesi olmak üzere 6 lisans programı vardır. Kuzey Irak'taki üniversitelerdeki öğrenci sayıları aşağıdaki tablo 2'de verilmiştir⁹⁷.

Tablo 2: Irak Kürdistanı'nda Yüksek Öğrenim Öğrencileri Sayıları, 2007

Üniversite Adı	Kuruluş Yılı	Bulunduğu Şehir	Öğrenci Sayıları
Selahaddin Üniversitesi	1968-1981	Erbil	19.609
Süleymani Üniversitesi	1992	Süleymaniye	15329
Dohuk Üniversitesi	1992	Dohuk	7435
Hawler Tıp Üniversitesi	2005	Erbil	2105
Koya Üniversitesi	2003	Koysanjak	4000
Kürdistan Hawler Üniv.	2006	Erbil	234

1.7. Siyasi Partiler

Kuzey Irak'taki Kürt hareketi köken olarak iki ayrı toplumsal tabakadan kaynaklanmış-tır. Birincisi kentli, eğitim görmüş kesimler; ikincisi aşiret düzeninin hüküm sürdüğü kesimler. Grupların bölünmüşlüğü ve siyasi rekabetlerinde aşiretli-kentli çatışması başrolü oynamıştır. Kuzey Irak'ta egemen olan iki Kürt partiden biri olan Kürdistan Demokrat Partisi (KDP), Zap Suyunun batısında yer alan, Bahdinan diye adlandırılan bölgede egemendir. KYB ise Zap Suyu'nun doğusunda yer alan, Soran diye adlandırılan bölgede egemen olmuşlardır.

Barzani kanadı (KDP), Kurmançi veya diğer adıyla Bahdinani lehçesinin konuşulduğu kuzeydeki dağlık bölgelerde örgütlüyken, İbrahim Ahmed Celal Talabani gurubu (KYB), So-rani'nin konuşulduğu daha kültürlü güney bölgelerine dayanıyordu. Kürtler hakkında başvuru-ruhan başlıca otoritelerden biri olan Martin Van Bruinessen'in de belirttiği gibi, Soranlar genel-likle Kurmançi ilkel ve dini konularda fanatik olarak görürler, ama onların büyük bir mücadele tutkusuna sahip olduklarını kabul ederler; Kurmançi ise, Soranları, genellikle korkak, güvenilmez ve kültürel

⁹⁷ Aziz, a.g.e., s.44.

açıdan küstah olarak görürler.⁹⁸

İki parti arasındaki çekişmeler hakkında farklı yorumlar yapılmaktadır: Kimileri eski kuşak ile yeni kuşak arasındaki çatışma olarak; kimileri kent ile köy arasındaki çekişme; kimi-leri baba ve isyancı oğul arasındaki çekişme olarak; kimileri ise çok daha farklı bir açıdan, kültür ve lehçe farklılığıyla izah ediyor. Ancak bu çekişmelerin altında yatan asıl nedenin kişisel ve toplumsal iktidar kavgası olduğu düşünülmektedir⁹⁹. Kuzey Irak'taki başlıca siyasi partileri ve gruplar şunlardır:

1.7.1. Irak Kürdistan Demokrat Partisi (KDP)

Irak'taki Kürdistan Demokratik Partisi, Molla Mustafa Barzani'nin önderliğinde İran Kürdistan Demokratik Partisi İ-KDP model alınarak kurulmuştur. Rızgari (Kurtuluş) Partisi, Soreş (Devrim) ve bazı örgütlerin birleşmesi ile KDP (Kürdistan Demokrat Partisi), 16 Ağus-tos 1946'da kuruldu. Modern Irak Kürt tarihinin ünlü partisi KDP, Mehabad Kürt Cumhuriyeti'nin İran KDP'sine karşılık olarak kurulmuştur. Bağdat'ta yapılan ilk kongresinde, Molla Mustafa Barzani (1903-1979) partinin başkanı ve Hamza Abdullah da genel sekreteri seçilmiş-tir. 1920'li Yıllarda İngilizler'e karşı savaşan Süleymaniyeli ünlü Kürt lideri şeyh Mahmud Berzenci'nin oğlu olan şeyh Latif Serzenci ve şeyh Ziya Axwaz adlı iki toprak ağası da başkan yardımcılığına seçilmişlerdi. Aynı kongrede aylık olarak Rızgari (Kurtuluş) isimli gizli bir yayının çıkarılmasına da karar verilmiş ancak bu yayının adı, Ocak 1953'te Kerkük'te yapılan üçüncü kongrede Xebat (Mücadele) olarak değiştirilmiştir. KDP'nin orijinal programı pek net değildi. Kürtlerin milliyetçi duygularına ve onların kendi devletlerini kurma arzularına hitap ediyordu. Program toplumsal ve ekonomik bir içerikten yoksundu¹⁰⁰.

KDP, Sovyet Komünist Partisi'nin örgütlenmesini model almış, politbüro ve

⁹⁸ Gunter, Michael, "Kuzey Irak'ta KDP-KYB Çatışması", Serbesti Dergisi, Sayı-3, Şubat, 1999, s.80.

⁹⁹ Hekim, Halkewt, "KDP ve KYB Arasındaki Amansız Rekabete Dair" Serbesti Dergisi, Sayı-3, Şubat, 1999, s.75.

¹⁰⁰ Gunter, a.g.m., ss.79-80.

merkez komite gibi organlar oluşturulmuştur. Irak Komünist Partisi'nin Kürt şubesi gibiydi¹⁰¹. Parti programı büyük ölçüde Marksist düşünce şablonlarıyla yazılmıştır: Toprak reformu, işçi sınıfı-nın yaşam koşullarının iyileştirilmesi, ekonomik ve sosyal reformlar, doğal kaynakların milli-leştirilmesi, devlet ve din işlerinin ayrılması vs. Ama ulusal hak olarak tabir edilen özerklik ta-lebi unutulmamıştır. KDP bu programıyla Irak Komünist Partisi (IKP)'ye oldukça yakın bir du-ruş benimsemiştir¹⁰². Özellikle 1960'lardan sonra en etkili Kürt siyasi partisi olmuştur.

Partinin kurulmasında Irak Kürdistanı'nın Güney kesimlerinde Süleymaniye'li bir aydın ve avukat olanve sonraları Talabani'nin kayınpederi olacak olan İbrahim Ahmed tarafından gerçekleştirilmiştir. İbrahim Ahmed partiyi Barzani sürgünde olduğu için 1958 yılına kadar fiilen yönetmiştir. Barzani'nin Irak'a dönüşünden sonra parti içindeki etkinliğinin artması sebe-biyle 1964 yılına kadar ise ismen partiyi yönetmiştir.

1958'de Irak'ta monarşinin devrilmesi ve General Kasım yönetiminde Irak Cumhuriyeti kurulmasından sonra, KDP Irak'ta yasallaştı. Barzani geri dönmeye davet edildi. Barzani Irak'a döndükten sonra KDP lideri olmak istemesinin iki nedeni vardı: i) Irak Kürdistanı'nın güney kesiminden gelen şehirli elit Kürtler parti üzerinde hâkimiyet kurmuştu ii) parti gere-ğinden fazla sola kaymıştı. Barzani merkez komite ile giriştiği liderlik mücadelesini kendini destekleyen bir askeri gücün yardımı ile parti içindeki muhalefeti revize etti. Barzani yeniden yapılanan KDP'nin, ılımlı ve sağcı bir lideri olarak mücadelenin galibi olarak çıktı. Partiden ihraç edilen İbrahim Ahmed ve Celal Talabani gibi Irak'ın dışına sürgün edilen muhalifler ileride kurulacak olan Kürdistan yurtseverler Birliği'nin çekirdeğini oluşturmuşlardır¹⁰³.

Selahattin Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dekanı ve KDP üst düzey yöneticisi olan Prof. Dr. Sadi Berzenci KDP' nin mücadele çizgisini ve hedeflerini "Aşırı sağ ve soldan uzak, şöve-nist ırkçı olmayan, saflarında farklı kütlelerini barındıran bir partidir. Kurucusu Molla Mustafa Barzani'nin ileri görüşlülüğü sayesinde önüne

¹⁰¹ Öznur, a.g.e., ss.72-73.

¹⁰² Duru,Ogün, "Irak Kürt Muhalefet Hareketinin Gelişiminde Bölge ve Bölge dışı Ülkelerin Etkisi", Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslar arası İlişkiler Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi Ankara, 2008, s.96.

¹⁰³ Izady, a.g.e., ss.370-371

çıkan engellerin ve problemlerin üstesinden gel-miştir. KDP hukuk çerçevesinde barışçı yöntemlerle sosyal hedeflerini gerçekleştirmeye çalış-maktadır. KDP' nin bu görevine ek olarak demokratlığı vardır. Parti geçen 50 yıl ömrü boyunca Irak'taki politik ortamın çeşitliliği ve zor şartlarına rağmen 11. Kongresini gerçekleştirmiştir. Parti demokratlığına ilaveten devamlılığı ve büyümesi, Kürt ve Irak toplumundaki rolünün en önemli göstergesidir¹⁰⁴ ” şeklinde ifade eder.

Çeşitli dönemlerde gerek Irak hükümeti gerekse KYB ve diğer hiziplerle çatışmalara girmiştir. Molla Mustafa Barzani 1978'de kanser tedavisi gördüğü ABD'de ölmesinden sonra, parti liderliği en büyük oğlu İdris'e, onun 1987'de ölümünden sonra ise diğer büyük oğlu Mesut'a geçti¹⁰⁵.

KDP Irak içerisindeki en büyük Kürt partisidir. Kuruluşundan itibaren Kürt milliyetçisi bir programa sahiptir. 1975 yenilgisi sonrası parti programına Marksist fikirler de dahil edildi. Daha çok kırsal kesimde etkili ve genelde “ köylü ve eşraf ” partisi olara bilinir. Parti tabanını Türkiye sınır şeridindeki Bahdinan bölgesinde (Zaho, Dohuk, Amedya) oturan Kürt Aşiretleri oluşturur. Silahlı mücadelenin başladığı 1961'den günümüze, Türkiye sınırına bitişik 15-20 km derinliğindeki alan KDP denetiminde kalmıştır¹⁰⁶.

KDP başından beri hep “otonomi” için mücadele ettiğini ilan etmiştir. Temel sloganı “Irak'a demokrasi Kürdistan'a otonomidir.” 1975 yılından itibaren “ kendi kaderini tayin hak-kının” da bunduğunu vurgulamış. Buna bağlı olarak bütün Kürtlerin birliğini savunmaktadır. Fakat sıkı ittifak içinde olduğu İran yönetimi ve “Baba vasiyeti” gereği iyi geçinmeye özen gösterdiği Türkiye yönetiminin tepkisini çekmemek için “ Bizim mücadelemiz Irak ile sınırlıdır ” demeye özen göstermiştir¹⁰⁷.

KDP sosyalist eğilimli Kürt örgütler ve aydınlar tarafından “Aşiret Partisi” olmakla suç-lanmaktadır. Aşiret ilişkilerini dayatmak ve feodal yapının devamına hizmet etmekle eleştiril-mektedirler. Bu örgüt ve aydınlar Kürt hareketinin

¹⁰⁴ Berzenci, Sadi, “Irak Kürdistan'ında Mevcut Durum Hakkında Görüş” Avrasya Dosyası Dergisi, Kuzey Irak Özel Sayısı, Ankara,1996, İlkbahar, cilt 3, sayı:1, s.194.

¹⁰⁵ Izady, a.g.e., s.371.

¹⁰⁶ Oran, Baskın, Kalkık Horoz-Çekiç Güç ve Kürt devleti, Bilgi Yayınevi, Ankara, Temmuz 1998, s.368.

¹⁰⁷ a.g.e. , s.368

başarısızlığının faturasını hep KDP yöneti-mine çıkarmaktadırlar. Ancak Irak Kürtleri arasında en itibarlı parti KDP'dir¹⁰⁸.

KDP, gücünü bütün Kuzey Irak bölgesine yaymak ve Kürtlerin tek temsilcisi olmak amacıyla KYB ile sürekli çekişme halinde olmuştur. Kuzey Irak'ta 1992 yılında kurulan müşterek yönetime rağmen KDP ve KYB arasındaki birliktelik fazla uzun sürmemiş ve bölge-de 1994 yılından itibaren çatışmalar başlamıştır. Taraflar arasında günümüze kadar çeşitli şekil-lerde devam eden anlaşmazlıkların temelinde;¹⁰⁹

- Yerel yönetimde etkin olma çabaları, seçim sonuçları konusundaki anlaşmazlıklar.
- Kuzey Irak gelirlerinin paylaşımı,
- Liderlerin kendi aralarındaki kişisel rekabeti,
- Başkent Erbil'in iki parti arasındaki paylaşımı,
- KDP'nin Irak ve Türkiye, KYB'nin ise İran ve Suriye ile daha yakın işbirliği,
- Coğrafi ve sosyal açıdan Bahdinan ve Soran bölgeleri arasındaki ayırım,
- Habur sınır kapısından elde edilen gelirin paylaşımı,
- İki Partinin de bir birine karşı geçmişten gelen husumetleri yer almaktadır.

1.7.2. Kürdistan Yurtseverler Birliği (KYB)

Bu partinin başlıca üssü Irak Kürdistanı'nın güney kesimindeki Süleymaniye ve çevre-sidir. Celal Talabani KDP'nin Şam ve Beyrut temsilciliğini yaparken, Suriye Hükümeti'nin de desteği ile KDP'nin diğer muhalifleri: Komala Irak, Irak Sosyalist Partisi ve KDP'den ayrılan sol kanat ile Kürdistan Yurtseverler Birliği'ni 1975 yılında kurdu. Talabani, Barzani ile kimi zaman çatışarak ayrılmış kimi zamanda birlikte hareket etmişti. Fakat iki taraf arasındaki kesin ayrılık partinin

¹⁰⁸ Ülger, İ.Kaya, "Kuzey Irak'taki Düşman Kardeşler: KDP ve KYB" Avrasya Dosyası Dergisi, Kuzey Irak Özel Sayısı, Ankara,1996, İlkbahar, cilt 3, sayı:1, s.213.

¹⁰⁹ Öznur, a.g.e., s. 431.

kurulmasıyla gerçekleşmiştir. KYB, güçlü KDP kuvvetleri karşında tutu-nabilmek için desteğini arttırmak zorundaydı. Partinin politik platformu hemen hemen her Kürt grubunu, politik ideolojisini ve gündemini kapsayacak şekilde genişletti. KYB hepsi de kendi parti çatısı altında çalışan tutucu, merkez ve marksist yapıya sahiptir. Ancak ideolojik çizgisi sosyal demokrat niteliktedir. Partinin lideri olan Talabani aşırı bir Maocudur. Ama son dönemde bu ideolojisinden vazgeçmiş gibi görünmektedir¹¹⁰. KYB'nin amacı Kuzey Irak'ta özerk bir Kürt yönetimi oluşturmak, daha sonra bağımsızlık elde etmektir.

KYB Irak'ta ikinci büyük oluşumu temsil eder. Barzani'nin etki alanından daha gü-neyde kalan Soran bölgesinde daha belirgindir. Kentli Kürt halkın ve özellikle aydınların toplandığı bir partidir. Kürtçenin en gelişmiş yazı dili olan Soran lehçesinin konuşulduğu bölgelerde gelişmiş olduğu için, partinin tabanı KDP'ye göre kültürel bakımdan daha üst seviyededirler. KDP'ye göre daha laik bir yapısı vardır. İçersinde Marksistler olmasına rağmen sosyal demokrat bir partidir ve Sosyalist Enternasyonal'e üyedir¹¹¹.

KYB'nin merkezi Erbil'de olup, parti daha çok Süleymaniye, Ranya, Kaladıza ve Erbil'i kapsayan güneyde etkilidir. Süleymaniye partinin üssü durumundadır. Lakin, Ocak 2005 seçimleri partinin etkinlik alanının Kurmanci konuşulan yerlere kaydığını ve Talabani'nin Kürt-ler arsında prestijinin arttığını göstermektedir.

Türkiye'deki, İran'daki ve Suriye'deki çoğu Kürt örgütleriyle ilişkiler kurmuştur. Feo-dal ve aşiret ilişkilerine karşıdır. Radikal bir tarım reformunu savunur. Kürt toplumundaki mer-kezci eğilimler ve solcu gruplarla müttefik halindedir. Ana sloganı "Ulusal eşitlik ve federas-yon" biçimi altında kendi kendini yönetme hakkıdır.

KYB 1991 yılına geldiğinde 4000 kadar gerillaya ve Irak Kürdistanı'nın güney kesimle-rinde yerel siviller arasında iyi bir desteği vardı. KYB liderinin akıllı politikaları (Ankara ve Washington'a karşı diplomatik saygıda hiçbir zaman kusur etmeyerek) rakibi KDP'yi Irak Kür-distan'ı önemli konumundan aşağı çekmeyi

---

¹¹⁰ Izady, a.g.e., s.373.

¹¹¹ Oran, a.g.e., s.370.

başardı. Şubat 1995'te KDP'yi bölgesel başkenti Erbil'den çıkarmayı başardı. KYB, Habur sınır kapısında toplanan gelirden pay almak ve Er-bil'in tarafsız olması gibi istekleri olmasına rağmen, barış görüşmelerinde elindeki topraklara razı olmuş ve ateşkesi kabul etmek zorunda kalmıştır¹¹². Yönetimde iken halka daha demok-ratik davranması, Erbil'de hala halkın yarıya yakınının KYB taraftarı olmasına büyük etkendir.

1.7.3. Irak Kürdistanı Sosyalist Partisi (IKSP)

1978 yılında KYB ve KDP arasında yaşanan çatışmalar sonucunda büyük kayıp veren, Talabani'nin askeri hatalarından bıkmış olan ve Kürdistan Sosyalist Hareketi'nin başkomutanı Resul Mamand 1979 KYB'den ayrıldı. KDP'den ayrılan Mahmud Osman'la beraber 1979'da Kürdistan Birleşik Sosyalist Partisini kurdular.1981'de yapılan ilk kongrede partinin ismini Irak Kürdistanı Sosyalist Partisi olarak değiştirdi . IKSP'nin en iyi döneminde 1700 savaçısı vardı . IKSP proramı ilerici anti emperyalist: Irak Kürdistanı için özerklik ve Irak için demok-rasi şeklindeydi. Dış desteğe sahip bir parti değildi .

IKSP, Irak'ta çalışa da batılıları kaçırarak fidye karşılığı serbest bıraktığı suçlamalarına maruz kalmıştır. Parti bir çok Kürt partisi özellikle KDP ile ittifaka girerek KYB ve Komela kar-şısında düşmanca bir tutum sergilemiştir. KYB ve IKSP güçleri arasında 1983 'te patlak veren çatışmalar, IKSP personel ve lider kadrosunun ağır kayıplar vermesi ile neticelendi. IKSP poli-tikalsı“kendi kaderini tayin hakkı” söyleminden demokratik bir Irak'ta “Kürtler için özerklik”e dönüşmüştür¹¹³.

1.7.4. Komela (Toplum) Partisi

1970'li yılların başında Irak Kürdistanı'nında büyük zorlukların yaşandığı dönemde, pa-tırtılı bir şekilde ortaya çıkan Komela Irak, yerel Kürt politik partilerin

¹¹² Izady, a.g.e., s.374.

¹¹³ Izady, a.g.e., s.376.

kendi aralarındaki düş-manlıklar ve iç çekişmelerle altüst olmuş bir parti olarak değerlendirilebilir. Komela Barzani ye-nilgisinden sonra Irak hükmetinin İran sınırına yakın yerlerde yaşatan köylerin boşaltılmasına karşı geliştirdiği halk direnişi ile prestij kazandı . Bölgesel Kürt Yönetimi'nin kuruluşunda koalisyona katıldı.

Kürt hareketinin 1975'te yenilmesinden sonra Avrupa'daki Kürt öğrenci derneklerinde yer alan KDP sempatizanların, standart solcu terminolojisiyle “gerici”, “merkezci”, “uzlaşmacı” ve “sahtekar” olmakla suçlayarak onları buralardan uzaklaştırmanın bir aracı haline geldi .

1.7.5. Goran Hareketi

KBY sınırları içinde en güçlü üçüncü siyasal hareket Goran ya da diğer adıyla Değişim Hareketi'dir. Liderliğini Neçirvan Mustafa'nın yaptığı Goran'ın kuruluşu, KYB içindeki fikir ayrılıklarına ve Süleymaniye'de gelişen yeni bir siyaset yapma biçimine dayanmaktadır. Goran Hareketi'nin temelleri düşünsel olarak 1990'ların ortalarına kadar geri götürülebilir. Fakat bu hareketi asıl tetikleyen parti içinde uygulanan politikalardan ve parti örgütlenmesinin geldiği durumdan memnun olmayan KYB'deki farklı hiziplerin yeni bir adres arayışı olmuştur. Bir medya hareketi olarak doğan Goran çok sayıda genç siyasetçiye, öğrencilere, gazetecilere ve entelektüellere dayanmaktadır. Goran'ın kadrosunda bölge siyasetindeki eski tüfeklerin yanı sıra daha önce siyasete hiç girmemiş yeni yüzler de bulunmaktadır. Neçirvan Mustafa, 2009 yılında Değişim Hareketi'nin kuruluş gerekçelerini anlatmaktadır. “Onlarla bizim aramızdaki fark nedir?” başlığı altındaki bir makalesinde;¹¹⁴

Biz siyasi partilerin devlet kurumları, üniversite, mahkeme ve sivil toplum örgütlerine karışmasını istemiyoruz. Fakat onlar otorite kurmak ve vatandaşların günlük işlerine karışmak istiyorlar. Biz Irak Kürdistan Bölgesi'ndeki servetin, maaşların ve işlerin adaletli bir şekilde sağlanmasını istiyoruz. Onlar ise memleketin servetini istismar ederek özel menfaatleri için çalışıp vatandaşların haklarının yenmesine sebep oluyordu. Biz hükümetin mali, ekonomik, ticari ve siyasi konularda şeffaf olunmasını istiyoruz. Ancak onlar, bu konuların gizli ve karanlıkta kalmasını istiyorlar” ifadesinde bulunuyor. Neçirvan Mustafa başka bir yerde şöyle ekliyor; “Biz köklü “Biz köklü reform istiyoruz. Bizce reform, Süleymaniye'deki KYB ile Duhok ve Erbil'deki KDP' nin kapsamlı tek parti hâkimiyetini değiştirerek yerine

¹¹⁴ ORSAM,(2012), “Irak Kürdistan Bölgesinde Muhalefetin doğuşu ve Gelişimi” Ankara, Rapor No:133, s.13

kurumsallaşmış Ulusal Kürdistan hükümetini kurmak demektir.

25 Temmuz 2009'da yapılan Irak Kürdistan Ulusal Parlamento ve Bölge Başkanlık se-çimlerinde, Goran Hareketi % 23.72 oy oranı ile 445.024 oy alarak parlamentoda 25 sandalye kazanmıştır. Goran Hareketi, 7 Mart 2010 Irak Parlamento seçimlerine katılmıştır. Goran Hareketi, bu seçimlerde de Irak Kürdistan Bölgesi'nde yapılan seçimlerde gördüğü baskıyla karşı karşıya kalmasına rağmen, bölge bazındaki oy potansiyelini korumuştur¹¹⁵.

1.7.6. Kürdistan İslami Birliği (KİB)

Partinin Kuruluşu ile ilgili açıklamaları Genç Birikim Dergisinin partinin dış ilişkiler sorumlusu Dr. Müsenna ile yapılan söyleşiden devam edelim. Dr. Müsenna yapılan hareketi şöyle anlatmaktadır. “İslami Hareketin Kuzey Irak'a gelmesi 1950'lere dayanır. Kürdistan' daki İslami Hareketin gelişim tarihi Irak İhvan'ının gelişimi tarihidir. İhvan 1980'lere kadar sa-dece insan yetiştirmeye odaklandı, bu yetişen insanlardan bazıları Kürdistan İslami Birliği'ni kurdular. 1987 yılında İran'ın etkisi ile Şeyh Osman ve İslami Hareket silahlı mücadeleye karar verince, bu eğilime karşı olanlar daha sonraları KİB'ni kuracak olanlar ayrı durdular. Onlar silahlı mücadeleyi tercih ederken bizler siyaseti, silahtan uzak durmayı tercih ettik”¹¹⁶ dedi.

Irak Kürdistan'ında özerlik sonrası Barzani bölgesinde KİB konumu güçlendirerek sağ-lamlaştırmıştır. Bölgede İslami eğilimlere teveccühün gün geçtikçe artması atması, neticesin-de, seçimlerde İslami eğilimler Talabani ve Barzani'den sonra ikinci konuma yükseltmiştir. İslami hareketin güç kazanması, Irak Kürdistan'ındaki eski rakipler elinde onları araç olarak faydalanma olgusunu ortaya çıkarmıştır. Barzani rakip grubu baskı altına almak için Talabani bölgesinin merkezinde yerleşen İslami gruba yaklaştı, onlara para ve bakanlık teklif etti. Talabani ise Barzani'ye baskı yapmak için bu grubun Barzani bölgesindeki

¹¹⁵ a.g.r., s.14

¹¹⁶www.gencbilim.net, “Kürdistan İslam Birliği Dış İlişkiler Sorumlusu Dr. Müsenna ile Ropörtaj”,

tarafklarlarına destek vermiştir¹¹⁷.

İslami Hareket 1993 ve 1997 yıllarında iki defa bölge hâkimiyeti sebebiyle KYB güçleri ile çatışmışlar. Her iki çatışmada İran'ın aracılığı ile gruplar arasında uzlaşma sağlanmış ve on-lara Halepçe ve civarında yaşama imkânı tanınmıştır. İslami hareket içersindeki rekabet iç bö-lünmeye sebebiyet vermiştir. Bu bölünme ile İhvan çizgisine yakın olanlar Kürdistan İslam Cemaati (KİB) adıyla bir parti kurmuşlardır. Parti Arabistan'dan mali yardım görmüştür. Sünni olan grup ihvan çizgisindeki duruşları zaman içersinde Selefliliğe yöneldiler¹¹⁸.

1994 yılında kurulan KİB'in lideri Selahattin Bahattin'dir. Kurulduğu dönemden itiba-ren diğer pek çok partinin tersine silahlı mücadeleden uzak duran KİB, ılımlı bir muhalefet yü-rütme arayışındadır. Süleymaniye ve Duhok vilayetlerinde güçlü olan KİB, IKBY Parlamen-tosu'nda 6, Irak Parlamentosu'nda 4 milletvekiline sahiptir. Son 2 yılda bölge partilerinin yaka-landığı Kongre furyasına kapılan KİB de bir değişim talebiyle karşı karşıyadır. Gorran Hare-keti'nin ortaya çıkmasıyla birlikte partinin KBH' deki 4. güçlü parti konumuna gerilemesi bu değişim talebinin önemli nedenlerinden birisidir. Pek çok konuda büyük 2 partiyle ortak nokta-ları bulunmasına rağmen İslam'a yaptığı vurgu ve Müslüman Kardeşler ilişkisi bu partiyi diğer partilerden farklı kılmaktadır. KİB'in önümüzdeki seçimde alacağı sonuçlar bu partinin içinde de yeni meydan okumaların olup olmayacağını göstermektedir .

1.7.7. Kürdistan İslami Cemaati (KİC)

Şeyh Osman İhvan çizgisinden ayrılarak silahlı mücadeleye girişince İslamcı Kürt hare-keti doğal olarak iki farklı kola ayrılmış oldu. Silahlı mücadeleyi destekleyen oluşum, İslami Hareket'teki bazı radikalleri kendilerine çekmiştir. İslami Vahdet Hareketi Şeyh Mahmut Ber-zenci Başkanlığında toplanarak dokuz lideri ile birlikte, 31 Mayıs 2001 tarihinde kurulan "Kürdistan İslam Cemaati" (KİC)'ne katılmışlardır. Partinin dini liderliğine Mahmut Berzenci getirilmiş; Ali Bapir ise

¹¹⁷ Attar, a.g.e., s.248.

¹¹⁸ a.g.e., s.248.

komutanlığa seçilmiştir¹¹⁹.

ABD'nin Irak'ı işgaline karşı çıkan, işgali din merkezli ele alarak reddeden Ali Bapir, ABD tarafından El Kaide'yle işbirliği yapan örgütlere destek verdiği gerekçesiyle tutuklanmıştır. 22 ay tutuklu kalan Bapir serbest bırakıldıktan sonra, KİC silahlı gücünü lağvetmemesi-ne rağmen silahlı eylem yapmamaktadır. Hâlihazır da İKBY parlamentosunda 4, Irak parla-mentosunda iki milletvekili bulunan parti bölgenin Şeriat hükümlerine göre yönetilmesini savunmaktadır¹²⁰.

1.7.8. Irak Kürdistanı İslami Hareketi (İKİH)

1986 yılında şey Osman Abdül Aziz tarafından kurulmuştur. Parti kendisini Sünni bir hareket olarak lanse ettiğinden, İran desteğini alamamıştır. Ancak esas desteğinin daha radikal olan genç yerel din âlimlerinden almıştır. Parti KİC'ni bölgeci, laik yolsuzluk içerisinde iflas etmiş bir parti ve ideolojilerinin yerini umut vaat eden bir İslami dalganın alacağı bir oluşum olarak gördü¹²¹.

1.7.9. Irak Kürdistan Cephesi (IKC)

Bu cephe değişik sayıda ve görüşteki Kürt partilerinin oluşturduğu bir koalisyonudur. 1988 yılında Irak yönetiminin Kürtlere karşı giriştiği korkunç saldırılar ve bunu izleyen yıllarda yaşanan zorluklar. Kürt politik partilerinin kendi aralarında acil olarak ittifak yapmalarının farkına varmalarına yol açmıştır. KDP ve KYB katılımı ile kurulan IKC; Kürtleri mücadeleye karşı organize etmek amacı ile kuruldu. Daha sonra ise KSP(Kürdistan Sosyalist Partisi), KHDP(Kürdistan Halkçı Demokratik Parti) ve PASOK (Partiya Sosyalisti Kürdistan) katıldı. Bu birliğe IKP-KB(Irak Komünist Partisi Kürt Bölgesi), KEP (Kürdistan Emekçiler Partisi) ve DAH

¹¹⁹ Attar, a.g.e., s.249.

¹²⁰ ORSAM, Rapor No: 43, s.13.

¹²¹ Izady, a.g.e., s.376.

(Demokratik Asurî Partisi) katıldı¹²². Irak Kürdistan Cephesinin sloganı; “Irak için demokrasi, Irak Kürdistanı için federasyon” olmuştur.

1.7.10. Diğer Kürt Partileri

Kürdistan Demokratik Halk Partisi (KDHP), 1982 yılında KDP’ye muhalefet eden ve İran Devrimini destekleyen bir grubun KDP’den kopmasıyla kurulmuştur. Kürtlerin kendi ken-dini yönetmesi hakkını savunmaktadır.

Kürt Sosyalist Partisi (KSP), 1959’da kurulan KAJYK’ın (Kürtlerin Özgürlük, Diriliş ve Birlik Partisi)dışında kalan unsurlar tarafından 1976’da kurulmuştur. Pan-Kürdist bir partidir ve cephenin bir üyesi olarak federasyon veya otonomi düşüncesini kabul etmektedir.

Irak Komünist Partisi (IKP), 1934 yılından bu yana var olan Irak Kürdistan Partisi tarafından 1940 yılında kurulmuş, Kürtlerin yasal olarak tanınma özlemini desteklemiştir.

1.8. Kuzey Irak’ın Siyasi Tarihi

Farsçada "Kürt ülkesi" anlamına gelen Kürdistan terimi ilk kez 12.yüzyılda Büyük Selçuklu Sultanı Sencer bugünkü İran’ın Kürdistan Eyaletinin bulunduğu bölge için kullanılmıştır¹²³. Ancak bu çalışmayı ilgilendiren kısım, Irak’ın Kuzey kesimindeki 75 bin kilometrekarelik bir alanı ihtiva etmektedir.

Kürt halkının tarihi aynı zamanda Kürt meselesinin tarihidir. Genelde “Kürt sorunu” yakın bir geçmişte, daha doğrusu Osmanlı Devleti’nin ihtilaf devletleri tarafından paylaşımı sırasında ortaya çıktığı kabul edilir. Kürt ulusal hareketinde ne zaman yeni bir çıkış ortaya çık-sa Kürt Meselesi de gündeme gelmiştir. 20.yy büyük bölümünde “Kürtlerin tarihi” ve “Kürt Meselesi” kavramları eşanlamlı kullanılmıştır. Ortadoğu’da siyasal ve toplumsal sürecin gös-terdiği gelişmeler sonucunda, Kürt sorunu, farklı roller oynamış, içeriği değişiklikler göstermiş ve farklı hipotezleri ön

¹²² a.g.e., s.377.

¹²³ Yıldız, a.g.e., s. 21.

plana çıkmıştır. Ancak Kürt halkının özgürlük ve kendi kaderini tayin kavgası, bu meselenin her zaman ana fikri olmuştur¹²⁴. Kuzey Irak Kürt toplumu içinde durum aynıdır.

1.8.1. Birinci Dünya Savaşı Öncesi Kuzey Irak

Burada çok uzak geçmişten daha ziyade bölgenin hareketli olduğu dönemler üzerinde durulacaktır. İslamiyet'in Arap yarımadasında yayılması neticesinde 637 yılında Arap ordularının Mezopotamya'yı fethetmeleri ile Araplar ve İslamiyet'le karşılaşmışlardır

Sasaniler içersinde Kürt aşiretleri önemli bir unsur olmuşlardır. Sasaniler Müslüman ordulara direnemeyince, Kürt aşiret liderleri Arap ordularına boyun eğerek yeni dini benimsemişlerdir. Kürtler, Bizanslılara, Ermenilere, doğuda Perslere ve Haçlılara karşı İslam'ın sınırlarını belirlemek için savaşan İslam ordularına askeri destek sağlamaları ile ün kazanmışlardır¹²⁵.

Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Kürtlerin İslam'a hizmetini şöyle anlatır: ¹²⁶

“Yüksek Dağlar içre altı bin Kürt aşiret ve kabilesi olmasaydı, Acem kavmi için Anadolu'yu istila etmek kolay olurdu. Devran tükenene kadar Al-i Osman ile Şah'ı Acem arasında Kürdistan ülkesi müebbet olsun. Âmin ya Muin”

Bölgedeki yüksek düzeyde huzursuzluk sadece toplumun aşiretlerden oluşmasına bağlı değildi. Bölge doğu-batı arasında ana yolun çaprazında kalıyordu. Yani İran'dan Mezopotamya'ya hareket eden tüm yağmacı ordular Kürt bölgelerinin birinden geçmek zorundaydı. Bunlara örnek olarak sekizinci asırda Orta Asya'daki Aral Gölü'nün doğusundan gelerek batıya akınlar düzenleyen Khwarazmi göçebelerinden tutun da, on birinci asrın ortalarındaki Ghuzz yağmacıları sayılabilir. Ancak bunlardan daha korkuncu bölgeyi bir buçuk asır kontrol eden Moğollardır. Moğolların bölgeye yerleşmeleri bölgedeki siyasal ve ekonomik yapının tamamen bozulmasına sebep olmuş. Birçok Kürt aşireti dağılmış veya dağılma noktasına

¹²⁴ Lazarev, & Mihoyan, a.g.e., s.11.

¹²⁵ McDowall, a.g.e., s.47-48.

¹²⁶ Günaydın, Eşref, “İsyanın Sıfır Noktası Barzan”, Karakutu Yayınları, İstanbul,2008,s.21

gelmiştir. Toparlanma süreci on dördüncü yüzyıla kadar sürmüştür. Bu süre zarfında ekim işi yaygın olarak bırakıldığı için bölgenin ekonomik durumu Moğol yağmalarından önceki döneme göre elde edilen gelirlerin sadece onda birine kadar düşmüştür. Bu ise bölgede göçebe hayatın yaygınlaşmasına sebep olmuştur¹²⁷.

Moğollardan sonra bölge Timur İmparatorluğu'nun hâkimiyetine girmiştir. Gelişen olaylar aşiretleri ile komşu hükümetler veya oradan geçen ordular arasında bölgeye özgü bir çatışma tablosu ortaya koymaktadır. Bir aşiret reisi ya da bir grup kendi denetim alanlarını genişletmeye çalıştıklarında, hükümet kendi otoritesini yaygınlaştırmak istediğinde ya da hem hükümet hem de aşiretin otoritesi diğerlerine fırsat yaratacak şekilde zayıfladığında dengesizlik ortaya çıkmıştır. Genel olarak aşiretin önemi hükümetin ya da komşu aşiretlerin güç ve otoritesiyle ters orantılı olarak büyümüştür.

On altıncı yüzyılda Osmanlı Devleti ile yeni ortaya çıkmakta olan Safevi Devleti arasındaki denge Kürt bölgesinde o güne kadar görülen daha istikrarlı bir siyasi yapının oluşmasına zemin hazırladı. Bu dönemde oluşan koşullar ile gelecek üç yüzyıl boyunca devlet ile Kürt çevreleri arasındaki siyasi ilişkilerin genel hatları belirlendi¹²⁸.

Osmanlı yönetim sistemi içinde bağımsız hükümetlerin yanı sıra, aynı zamanda yönetimin Kürt babadan oğla geçtiği sancaklar ile doğrudan merkezden atanan yetkililer tarafından yönetilen sancaklar bulunuyordu. Burada askeri tımar sistemi hüküm sürüyordu, sisteme göre savaş zamanında askeri birlik temin etmek şarttı. Böylesi tımarlar babadan oğla devroluyor, ba-ba oğul adına tımar sertifikası isteyebiliyordu. Her vakada durum Kürt yöneticinin, merkezi hükümetin ve yerel yöneticilerin hırsları, güçleri ve siyasi becerileri arasındaki dengeyi yansıtıyordu. Kürt aşiretleri düzeni korudukları, gerekli olduğunda askeri birlik temin ettikler, sınır bölgelerini savundukları ve her şeyden önemlisi Osmanlı hükümdarlığını tanıdıkları sürece, devletin hemen hiçbir bölgesinde olmadığı kadar bir özgürlükten yararlanmaktaydılar¹²⁹.

---

¹²⁷ McDowall, a.g.e., s..51

¹²⁸ a.g.e., s.52

¹²⁹ a.g.e., s.51

Bölge Osmanlı Coğrafyasına eklendikten sonra bölgenin sosyal yapısı dikkate alınarak aşiret yaşamının devam etmesine izin verilmiştir. Ancak II. Mahmut dönemi gerçekleştirilen ıslahatlar çerçevesinde merkezi yönetime karşı daha önceki ayrıcalıklarını elde etmek adına merkezi yönetime karşı feodal isyanlar olmuştur.

Bölgede gerçekleşen isyanları bazı kaynaklar Kürt İsyanı olarak tanımlansa da gerçekte bu isyanların Kürt etnik bilincinden kaynaklandığını söylemek doğru olmaz. Kimi çevreler tarafından ilk Kürt isyanı olarak gösterilen Babanzade Abdurrahman Paşa isyanı, etnik bir hareket değil, Süleymaniye valiliğine atanmak isteyen Abdurrahman Paşa'nın, kendisi değil de akrabası İbrahim Paşa'nın getirilmesine karşı giriştiği isyandır. Bu hareket 1808'de bastırılmış ve 1810'da Abdurrahman Paşa idam edilmiştir. 1812'de aynı aileden Ahmet Paşa intikam için ayaklanmış ve isyan bastırılmıştır¹³⁰.

1842'de meydana gelen Bedirhan Bey ayaklanmasında Batılı devletler özellikle İngilizler, Bedirhan Beyin Hıristiyan azınlığa kötü muamelede bulunması ve manastırların tahrip edilmesi sebebiyle, Osmanlıdan yana tavır gösterdiler. Aslında bu tavır sonraki ayaklanmalarda da devam edecekti¹³¹.

1855'te bölgede ortaya çıkan Yezdan Şir ayaklanmasını İngilizler kendi çıkarlarına uy-gun düşmemesi sebebiyle destek vermediler. Ayrıca bölgeye yakın Musul konsolosluğundan Nimrud Rassam'ı Yezdan ile görüşmeye yollamışlardı. Rassam bölgedeki diğer aşiretler ile temas kurmuş, Yezdan ile Osmanlı arasında arabuluculuk yapmıştı. Ayaklanma sırasında Yezdan Rusya'dan destek istemişti ama olumlu tanıt alamamıştı. Bölgede İngiliz politikalarının kesin-tiye uğraması sebebiyle Osmanlılara destek vererek Yezdan'ın yakalanmasına sağlamışlar ve ayaklanma bastırılmıştır¹³².

1878 yılında ise Şeyh Ubeydullah Osmanlı ve İran devletine karşı ayaklanmıştı. Şeyh ayaklanmanın hazırlık aşamasında Rusya'nın Erzurum ve Van Konsolosluklarına birer elçi göndermiş destek talep etmişti. Ama Ruslar Osmanlı ile ilişkilerin bozulmasını iste-mediklerinden destek vermeyi reddetmişlerdi. Rusların bölge politikası fakir Kürtleri destek-lemektense düzene daha saygılı olan zengin

¹³⁰ Özdağ, a.g.e.,s.16-17.

¹³¹ Kurubaş, Erol, "Başlangıçtan 1960'a Değın Kürt Sorunun Uluslararası Boyutu", Ümit Yayıncılık, Ankara, 1997, s.20.

¹³² a.g.e., s.20.

Hıristiyanlara yardım etmek daha uygundu. Berlin Konferansı sonrası İngilizlerin Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğüne ait politikaları yerini bu devleti yıkararak kendi emellerine hizmet edecek küçük devletler kurmaya yönelmiştir. Bu çerçevede İngiliz ajanları Şeyh Ubeydullah ile görüşmüş ve Şeyh'e savaş malzemesi ve askeri mühimmat yardımında bulunmuştu¹³³.

Meşru taleplerinin Batılı güçlerin ve kamuoyunun anlaşılmasına önem verdi. Şeyh böl-gede faaliyette bulunan Amerikan Misyoner Dr Joseph Cochran'a İran'daki Kürtlerin uğradığı zulüm ve haksızlığı anlatmış Kürdistan'ın birleştirilmesini ve bu isteğinin Tebriz'deki İngiliz Konsolosluğuna iletmesini talep etmişti. Ayrıca egemen bağımsız bir Kürdistan olmak iste-diklerini ve Avrupa devletlerinin Kürdistan'daki durumu soruşturacaklarını umduğunu belirtti. Şeyh'in diplomatik çabaları onun ileri görüşlü bir yapıya sahip olduğunun göstergesiydi. Şeyh yöredeki Hıristiyan liderler Nasturi Patriği Mar Şamun ve Van-Hakkâri bölgesinin Ermeni ru-hani liderine yanaşarak onları Türk-İran hükümetlerine karşı ona katılmalarına ikna etmeye çalışması ve işbirliği yapmaları halinde Hıristiyan nüfusu koruyacağına dair güvence vermişti. Aslında Şeyh bu politikaları ile Osmanlıya karşı Hıristiyan azınlıklarla birlikte ittifak halinde bir ulusal cephe oluşturmaktı. Böylece Osmanlıya karşı mücadelesinde daha fazla maddi güce ve insana sahip olacaktı. Dahası yerel Hıristiyanları koruyucusu olarak, Avrupalıların sem-patisini ve desteğini kazanacaktı¹³⁴.

Şeyh Ubeydullah'ın amaçlarını ve politikaları hakkında en iyi değerlendirme akrabası olan Şeyh Muhammed Said Urumiye kuşatıldığı zaman toplanan konferansta anlattı konferan-sın amacı Şeyh'in hedeflerini; İngiliz konsolossu General Abbot'ta anlatmaktı. Konferansa Amerikan Misyonerleri, Nasturi Başpiskoposu ve Ermeni büyüklerinden Simon Ağa bulun-maktaydı. Şeyh Mehmed Said, Ubeydullah'ın başarısı olması halinde eşkıyalığı bitireceğini, Türk-İran sınırında asayişi sağlayacağını, Müslüman ve Hıristiyanları eşit tutacağını, eğitime önem vererek kilise okullarının açılmasını destekleyeceğini anlatı ve şöyle devam etti¹³⁵.

¹³³ a.g.e., s.21.

¹³⁴ Jwaideh, Wadie, a.g.e., ss.165-173.

¹³⁵ a.g.e., ss. 174-175.

Şeyh'in tüm isteği Avrupalı güçlerin, özellikle de dostluk ve hürmet gösterdiği İngilizlerin moral desteği idi. Şeyh kendisini desteklenerek bir şans verilmesini istemektedir. Kürdistan'ı düzene kavuşturmakta ve sağlam bir hükümet kurmakta başarısız olursa Avrupa mahkemelerinde yargılanmaya hazırlıklı ve mahkeme kararlarına saygılı olacaktır.

Şeyh Osmanlı'ya karşı ayaklandı ama bu Şeyh'in pek fazla sansının olmadığı bir giri-şimdi. Şeyh'in Osmanlı Hükümeti'ne karşı kullandığı silahlar Osmanlı hükümetini korumaları için verilen silahlardı. Van valisi şeyhin emrinde 4000 silahlı adam olduğunu rapor etmişti. Şeyh Osmanlı'ya karşı birkaç küçük muharebe kazandı. Hükümetin kararlılığı isyanın hızını kısa sürede azatlı. Şeyh taraftarları savaşıırken ve başka aşiret reisleri ile görüşürken, Şeyh ken-dini geri plana çekmiş ve hükümete ayak uydurmaya çalışmıştır. Yenilgi sonrası Van Valisi'ne konuyla ilgisi olmadığını, olup bitenlerden duyduğu memnuniyetsizliği dile getirmiş ve hükümete karşı sadakatini ifade eden bir mektup göndermişti. Şeyh'in isyanı politik olarak sonu ol-mamış başlangıcı olmuştur. Jwaideh'e göre Şeyh bu olaylardan sonra bağımsız Kürt hareke-tinin lideri haline geldi. Faaliyetlerinde haberdar olan Osmanlı ona dostane bir tavır takındı, çabalarını baltalamak yerine hükümet değerli hizmetlerinden yararlanılacak potansiyel bir müt-tefik olarak gördü İran topraklarını işgale varan faaliyetlerine rağmen hükümet Şehri savun-maya devam etti. Bu olaylar hiç şüphesiz Şeyh'in hareketinin arkasında Osmanlılar olduğu tezini savunan İran görüşünü desteklemektedir¹³⁶.

Şeyh'in ayaklanması bölge önemli bir kazanım elde eden İngiltere ve Rusya'nın politi-kaları ile çelişmekteydi. Çünkü Rusya Osmanlı-Rus savaşı ile kazandığı avantajları kaybetmek istemiyordu. İngilizler ise Rusların İran'a yaklaşmasından rahatsızlık duyuyor ve bunu den-gelemek istiyordu. Büyük devletlerin çıkarları ile çatışan Şeyh'in ayaklanması başarısızlığa uğrayacaktı.

Osmanlı Hükümeti, 19.yüzyılda Avrupa'nın modern merkezi yönetim tarzını taklit ederek, aşiretleri kontrol etmekte kullandığı geleneksel yöntemi terk etmeye ve böylece zayıflık-larını gidermeye karar vermiştir. Bu amaçla Kürtleri Avrupalılardan, özellikle de Ruslardan ve İngilizlerden uzak tutabilmek için Kürt bölgelerini merkezi hükümetin kontrolüne almak ve geleneksel Kürt emirliklerini ortadan kaldırmak en uygun çözüm yolu olarak görülmüştür. Bu siyasetin ilk

¹³⁶ a.g.e., ss. 179-183.

sonucu, Kürt emirlerinin İstanbul Hükümetine düşman olması olmuştur. İstanbul tarafından atanmış görevlilerin kendi güçlerini sınırladığını gören bu yerel emirler, isyanlara başlamışlardır. Ancak bu isyanlar ulusalcı bir eğilime sahip değildir. Ancak Şeyh Ubey-dullah isyanı bir ulusalcı hareket olarak değerlendirilmelidir. Osmanlı'nın doğusu ve güneyinde ilk ulusalcı isyanlar 19. yüzyıl sonlarında ortaya çıkmıştır. Burada birkaç temel faktör etkili olmuştur. Birincisi, Avrupa'dan Ortadoğu'ya yayılan milliyetçilik dalgasının Fars, Türk ve Arap gibi komşu kavimlerde yükselmiş olması; ikincisi ise Kürt emirliklerinin ortadan kaldırmaya çalışmasıdır. Bu isyanların oluşumunda ve kaderinde İngiliz ve Rus siyasetleri oldukça etkili olmuşlardır¹³⁷.

19.yüzyıl itibari ile Avrupa Devletleri kendi iç düzenlerini kurmuşlardı, yükselen eko-nomileri ve gelişen sanayileri yeni hammaddeye ihtiyaç duymaktaydılar. Dolayısıyla yakın ve Ortadoğu'yu içine alan Osmanlı hâkimiyetindeki topraklar; İngiltere, Fransa, Almanya ve Rusların hâkimiyetlerine almak için birbirleri ile mücadele alanları haline gelmişti. Aslında hareket planlarının özü, eskisi kadar güçlü ve dirayetli olmayan Osmanlıyı kendi aralarında bölüşerek, Osmanlı içindeki Türk olmayan halkların ulusal mücadelelerini kendi çıkarlarına uygun olarak desteklemektir¹³⁸. Yani “Şark Meselesini” halletmekti. Yukarıdaki sayılan değişik-likler başlangıçta dolaylı daha sonra ise direkt olarak Kürtleri ve Kürdistan'ı etkiledi.

Başlangıçta Rusya, İngiltere ve Fransa'nın, ardından da, Avusturya ve Almanya'nın gerilemekte olan Osmanlı'nın topraklarının kendi aralarında paylaşımıdır. Abdülhamit zama-nında edinilen avantajlı hususların kaybedilecek olmasından kaynaklanan isyanlardır. Milli Aşireti reisi ve Hamidiye Alay komutanı İbrahim Paşa öldürülünce, Berzenci ailesinden Şeyh Sait, geniş bir alanı kapsayan isyan başlatmıştır. Şeyh Sait, Musul'da halk tarafından linç edi-lince, oğlu Şeyh Mahmut Berzenci isyana devam ederek, intikam almaya çalışmıştır¹³⁹.

Kürtlerin Osmanlı yönetiminden rahatsızlık duymaları giderek yabacılaşmaları, Osman-lı'nın komşusu Rusların dikkatini çekmelerini sağlamıştır.

¹³⁷ Attar, a.g.e., s.75-77.

¹³⁸ Lazarev, & Mihoyan, a.g.e., s.106.

¹³⁹ Özdağ, a.g.e., s. 18.

Ruslar Kürtleri kendi taraflarına çek-mek için ellerinden geleni yapmaya çalışmışlardır. Osmanlı'nı yönetim zafiyetleri Kürtleri Rus-ların kucağına itmiştir. Nitekim uzun yıllar Rus davetlerini geri çeviren aşiretler Osmanlı'dan beledikleri reformlardan ümit kesen Caf ve Dızai gibileri Rusya'yı yardım için çağırılmışlardır.

Nakşibendiliğin Halidi kolundan olan Barzaniler, Barzan bölgesinde aşiretlerinin yer-leşik düzene geçirilmek istenmesi üzerine 1903 yılında isyan etmişlerdir. İsyân lideri Şeyh Abdüsselam Barzani asılarak, isyan bastırılmış, Barzan aşiretinin liderleri tutuklanarak Diyarbakır cezaevinde tutulmuşlardır. Padişah'ın emri ile liderleri serbest bırakılarak, Barzan aşireti Süleymaniye, Erbil ve Kerkük bölgesine sürgüne yollanmıştır. Asılan isyancı aşiret lideri Şeyh Abdüsselam'ın yerine Şeyh Muhammed, o ölünce yerine Molla Barzani'nin ağabeyi olan Şeyh II. Abdüsselam geçmiştir. 1907 yılında Şeyh II. Abdüsselam, Osmanlı'ya dilekçe ile başvurup, bölgede Kürt dilinin resmi ve öğretim dili olmasını, yönetici ve memurların Kürtlerden atanma-sını ve toplanan vergilerin bölgeye harcanmasını içeren taleplerde bulunmuştur. Osmanlı kuvvetleri, talepte bulunan aşiretlerin üzerine yürümüşler, karşılık vermeye yeltenen aşiretlerin liderlerini tutuklanışlardır. 1909'da affedilen Barzan aşireti liderleri, 1913 yılında vergi ve asker vermemekte direnmeleri üzerine, güvenlik güçlerinin müdahalesi ile karşılaşmışlardır. Şeyh Abdüsselam kaçarak İran'a sığınmış, Tiflis'e geçerek Rus idarecilerle görüşmüş, Osmanlı'ya karşı destek sözü almıştır. Dönüş yolunda yakalanan Şeyh II. Abdüsselam da, 1915'te asılarak cezalandırılmıştır¹⁴⁰.

I. Dünya Savaşı sırasında bölgedeki birçok Kürt grupları Osmanlı Devletinin yanında yer almışlardır. Örneğin 1000 kişilik bir güçle Şeyh Mahmut Berzenci, İngilizler ile Bağdat güneyinde çarpışmalara aktif olarak katılmıştır. 1918'de İngilizlere karşı girişilecek yeni çatışmalarda kendisine aşiretleri yeniden örgütleme ve ordunun sol kanadını savunma görevi verilmiştir. Mondros Mütarekesinden sonra, Şeyh Mahmut'un savaşta Osmanlı Devleti'ne göstermiş olduğu sadakatinden dolayı ve İngilizlerin Şeyh Mahmut'u kendilerine çekme çabalarını boşa çıkarmak için, Süleymaniye yönetimi, Osmanlı Devleti'ni temsilen kendisine verilmiştir. Ancak Osmanlı Devleti'nin bölgedeki durumunun zayıflaması neticesinde Şeyh

---

¹⁴⁰ a.g.e., s. 18-19.

Mahmut, İngilizlerle diyalog yolunu aramış ve Kuzey Irak'ta bulunan Kürt bölgelerinde hükümdarlığının kabul edilmesi karşılığında İngilizler ile anlaşmıştır. Kasım ayında Süleymaniye'ye gelen İngi-liz Binbaşı Noel, Şeyh Mahmut Berzenci'yi Güney Kürdistan Kralı ilan etmiştir¹⁴¹.

1.8.2. İngiliz Hâkimiyetinde Kuzey Irak ve Kürt Ulusal Hareketinin Başlaması

İngilizlerin Irak'ı işgal etmesi ile birlikte Kürtlerin kendilerini bir etnik topluluk olarak düşünmelerinin başlangıcı sayılabilir. Çünkü İngiliz politikasının temeli azınlıkları destekle-yerek bu gruplar üzerinden bölgeyi kontrol etmektir. Nitekim İngilizler kendileri inanmasa da bağımsız Kürdistan kurmayı Kuzey Irak Kürtlerine vaat etmişlerdir. 1918'de dönemin ABD başkanı Wilson'un "Kürtlerin tam özgür ve bağımsız bir Kürt Devleti kurmaya hakları vardır." sözü de Kürtlerin etnik kimlilerinin oluşmasında üzerinde pozitif etki yapmıştır.

Savaşın galibi olan ve Osmanlı'nın kaçınılmaz çöküşünü tahmin eden İngiltere ve Fran-sa ile 1916 Sykes-Picot anlaşmasını imzalayarak Ortadoğu'nun yeni haritasını çıkarmışlar ve Osmanlı'yı kendi içinde taksim etmişlerdir. Suriye, Lübnan, Musul ve Kerkük'ü içine alan böl-ge Fransızlara bırakılmıştır. Çar'ın devrilmesinden sonra Rusya, Sykes-Picot Anlaşması'nı açıklayınca Kürtler büyük bir endişeye kapılmışlardır. Zira geçmişte yaptıkları uzun süreli te-maslara rağmen müttefiklerin hâkimiyet planı doğrultusunda kendilerine hiçbir toprak düşme-yeceğini fark etmişlerdir¹⁴². İngilizlerin en büyük hedefi, Mezopotamya'da ve Irak'ın Arap böl-gesinde istikrarı sağlamaktır. Çünkü bu bölgenin Basra Körfezi, İran ve Hindistan'la olan stra-tejik bağ ve bölgede tespit edilen petrol, Britanya için son derece önemliydi. Kürtler ve onların bağımsızlığı o kadar ehemmiyetli değildi¹⁴³.

İngiltere için Kürt sorunu, büyük Suriye ve Mezopotamya gibi ilgilendikleri ana bölge-lerdeki siyasi çözüm gereksinimlere göre ikinci planda kalmak zorundaydı. Aslında Sykes-Picot haritasının gösterdiği gibi, İngiltere'nin öncelikli ilgi alanı, hiç Kürdistan olmamıştı. An-cak Mezopotamya'daki stratejik konumu

¹⁴¹ Öznur, a.g.e., s.. 6.

¹⁴² Attar, a.g.e., s.88.

¹⁴³ a.g.e., s.89.

nedeniyle Kürdistan'ın akıbeti dikkate alınmıştır¹⁴⁴.

İngilizler Hindistan tecrübesi ile bölgeye neyin gerekli olduğunun farkındaydılar. Başlangıçta İngilizler hem kendi güvenlikleri hem de Kürdistan'ın güvenliği için kendi nüfuzu altında bir Kürt devletine sıcak bakıyordu. Fakat bölge halkının ve büyük bir etnik gücü olan Şiilerin 1920'deki ayaklanmalarından ve bu bölge üzerindeki politikalarını etkin kılmak için Ortadoğu'da yeni bir devlet kurma yönünde karar verdiler. Dolayısıyla Kürtler konusunda İngi-lizlerin siyasi görüşleri de değişmiş oldu¹⁴⁵. Kısaca özetlersek Başlangıçta bağımsız Kürdistan olarak başlayan süreç, Şeyh Mahmut Berzenci yönetiminde Süleymaniye Otonomisine indir-genmiş, Irak'ın Haşimi Hanedanlığı'na verilmesi sonrası Arap yönetimi içinde azınlık hak-larına razı olmuşlardır.

1 Aralık 1918'da Arnold Wilson Sivil Komiser Vekili olarak Süleymaniye'yi ziyaret etti. Şeyhler ve İran sınırı üzerinde irili ufaklı olmak üzere 60 kadar aşiret reisi ile görüşerek anlaşmalar yapmıştı. Wilson'un Kürt aşiret reisleri ile anlaşma yaparken şu kanaate vardı bölge halkı kendi kaderini tayin etmekten ziyade İngiliz himayesinde Arap yönetiminde kalmak isti-yorlardı. Ancak burada kendi kaderini tayin hakkı vaat eden İngiliz politikacılar ile Wilson'un yönetimindeki uygulamacılar arasında uyumsuzluk vardı. İngiliz hükümeti açısından kendi ka-derini tayin ilk cazip noktası hiçbir bedel ödemededen bir sömürgeyi yönetmekti. Hindistan tecrü-besi olan Wilson Irak'ın fiilen yönetilmesi gerektiğini düşünüyordu. Kendi kaderini tayin etmek gibi süslü kavramlar üstü kapalı niyet beyanları için çok faydalı olmakla beraber, Irak'ın yönetimi eldeki en nitelikli siyasi görevliler timine bırakılmaydı¹⁴⁶.

İngilizlerin 1919-1929 yılları arasındaki Kürtlere yönelik politikalarının esası bağım-sızlık değil, Kürt milliyetçiliğini teşvik etmektir. 1918-1923 yılları arasında bölgedeki İngiliz yetkililerin Kürtlere ya da Mezopotamya'ya dair net bir politikaları yoktu. İngiliz politikaları istikrarsız olmakla kalmıyor, karar vericilerin algılarına ve çıkarlarına göre değişebiliyordu. Bu duruma ise Hindistan Dairesi ve Dışişleri arasındaki tutarsızlık sebep oluyordu. İngilizler için ilk zorunluluk bölgede istikrar ve düzeni sağlamak ve halkın refahını arttırmaktı. Bu amaçla; bölgeyi, halkı, kültürü

¹⁴⁴ McDowall, a.g.e., s.170.

¹⁴⁵ Attar, a.g.e., s.113

¹⁴⁶ McDowall, a.g.e., s.229.

ve dili iyi bilen bölgenin uzmanı Binbaşı Noel'i Kasım 1918'de Küçük Zap ve Diyale arasındaki bölgeyi gönderdiler. Binbaşı Noel bölgede etkin olan aşiret reisleri şeyhler ile bir araya gelerek birtakım görüşmeler ve anlaşmalar imzalamıştı. Noel Kürtlerin özyönetim ve bağımsızlık söylemlerine olumlu yaklaşmaktaydı ve bu fikir Dışişleri tarafından benimseniyordu. Fakat Hindistan Dairesi “kısıtlayıcı ırksal ve coğrafi sebeplerden” dolayı Kürtlerin tek bir devletle sınırlamanın verimli olmayacağı görüşündeydi¹⁴⁷.

İngilizlerin Erbil Siyasi Sorumlusu Binbaşı Hay kendi prensiplerine göre aşiret reislerini aşağıdaki gibi kategorize ediyordu: “Kürtler iyi ağalar kötü ağalar ve halk olarak üçe ayrılırlar... Hükümete sözü olanlar sadece kötü ağalardır ve onları baskı altına alarak kendimizi korumuş ve genel olarak Kürdistan'a hizmet etmiş oluruz¹⁴⁸.”

Bu anlayış kendi kaderini tayin hakkını göz ardı ettiği gibi rakip komşu aşiretler ve aynı aşiret içindeki rakip ağalar arasındaki uzun süreli çatışmalar da göz ardı ediliyordu. Siyasi gör-övliler bir tarafla işbirliği yaparak diğer tarafı hükümete karşı bir tutum içine girmelerine sebep oluyorlardı. Aslında esas politikayı hayata geçirecek olanların amacı İngiliz desteği ile bağımsız bir Kürdistan kurmak olsa da, pratikte gerçekleşen olayların, Kürtleri isteseler de isteme-seler de İngiliz düzeninin çıkarlarına tabii kılmak yönündeki bir kararlılığa dönüşmesi şaşırtıcı değildir. Bunun üzerine patlak veren Barzan-Zebari bölgesindeki şiddet olayları ve İngilizlere karşı ilk ayaklanma olmuştur.

İngilizler 1919 ilk ayaklanmasını bastırdıktan sonra bağımsız Güney Kürdistan fikrinde ısrar etseler de aşiret birliğinden daha büyük bir birliğin gerektiğinin farkındaydılar. Çünkü Kürt dayanışması hala milliyetçi olmaktan çok aşiret yapısına dayalıydı. Bir aşiretin ön plana çıkmasını diğer bir aşiret istemiyordu. Nitekim Mayıs 1919 'da tek bir Güney Kürdistan fikrinden vazgeçerek Arap yönetiminde özerk bir Kürt yönetimi fikrine doğru yöneldiler¹⁴⁹.

İngilizler, Irak'taki varlıklarının Ortadoğu'daki emperyalist çıkarlarının korunmasında belirleyici olduğunu biliyorlardı. Fakat Hindistan tecrübesinden ve

¹⁴⁷ Aziz, a.g.e., s.93-94.

¹⁴⁸ McDowall, a.g.e., s.230.

¹⁴⁹ a.g.e., s.214.

Irak halkının 1920 'deki ayaklanmasından dolayı Irak'ta doğrudan sömürgeci varlık bulundurmanın çok masraflı ve zor-lu olacağını farkındaydılar. Bu yüzden manda hakkından faydalanmakla birlikte Milletler Ce-miyeti'nin onayıyla en kısa sürede Irak'a bağımsızlık vermeye çalışmışlardır. Irak'ın bu örgü-tün üyeliğine kabul edilme şartlarından biri de, Milletler Cemiyeti'nin Irak'ın etnik azınlıklara özellikle Kürtlere iyi davrandığını ve haklarını verdiğini tasdik etmesiydi. Londra ise Kürtler üzerindeki nüfuzunu kullanarak gelecekteki Bağdat Hükümeti'nin muhtemel itaatsizliklerine karşı Kürt meselesini elinde bir koz olarak tutmak istemiştir. Bu dönemde Irak'ta azınlıklar yararına bazı düzenlemeler yapılmıştır.

Noel'in planında Aşiret sistemi önemli bir yer tutmaktadır. Aşiret mensubu denebilecek herkes bir aşiret liderine bağlı kılındı. Düşünce Güney Kürdistan'ı aşiret liderlerine bağlı aşiret bölgelerine bölmekti. Küçük köy ağaları bulundu, uzun süre önce yok olan aşiretlerin liderleri olarak yeniden keşfedildi. Kanunlar Şeyh Mahmud'u hükümdar olarak tanımak zorunda olan bu reislerce uygulanacaktı. Bu aşiret reisleri için ideal ama ticaret medeniyet ve sükûnet için zararlıydı¹⁵⁰.

İngilizler Manda yöneticileri olarak, Kürtlerin özlemlerine sempati ile yaklaşmışlardı. Aslında amaçları egemen Irak toprakları içinde bir veya birden fazla özerk Kürt eyaleti oluş-turmaktı. Bunun için ilk şanslı aşiret reisi Şeyh Mahmud oldu¹⁵¹. Ancak evdeki hesap çarşıya uymadı Şeyh Mahmud'u dizginlemek beklendiği gibi olmadı ve O daha fazlasını talep etti bu İngilizler için yeni strateji geliştirmeyi zorunlu hale getirdi. Noel'in yerine Süleymaniye Bele-diye Başkanı olarak Soane getirildi. Atama açık bir uyarıydı. Kerkük, Revandüz, Halepçe, Koysancağı ve Jaf torakları Şeyh Mahmud'un yönetiminden çıkarıldı. Soane yerli bir hüküm-dar gibi davranarak hem korku saldı hem de sadakati sağladı. Yerel gelirleri kamu hizmetine harcadı, Kürtçenin okullarda benimsenmesini teşvik etti. Süleymaniye'nin ilk Kürtçe gazetesi *Pishkutin'i* (ilerleme) çıkardı. Soane bir sömürgeci olsa da Kürtlerin kendi kaderini tayin etmelerini savunuyordu. Ama Bağdat'taki bazı bölüm şefleri Soane'nin özerklik yanlısı görüş-lerinden rahatsızdılar. Çünkü İngiltere'de giderek güçlenen uyum politikalarına Soane'nin

¹⁵⁰ a.g.e., s.221.

¹⁵¹ Aziz, a.g.e., s.94.

fikirleri uyuşmuyordu. Nitekim Mart'ta görevden alındı¹⁵².

Şeyh Mahmud Berzenci'nin Süleymaniye'ye gelişini halk büyük bir coşku ile karşı-lamıştı. Şeyh Mahmud devletin başı olmuştu, kardeşi Şeyh Kader Başbakanlığa getirildi. Hükü-met kararı ile Kürtçe resmi dil ilan edildi, halk eğitimi ile ilgili çalışmalar başlatıldı. “Bangî Kürdistan”, “Umedi İstiklal”(Ümidi İstiklal) ve “Roja Kürdistan” (Kürdistan'ın Güneşi) adlı gazeteler yayımlanmaya başladı. Kürt ayrılıkçılığı aşiret mensubu olmayan Kürtler arasında ulusal duyarlılık fikri artmıştı. Ağustos 1920'de Erbil'de başlayan karışıklık Temmuz'da Gü-ney Kürdistan'a yayılmış ve yukarı doğru bir kargaşa başlamıştır. Aralık1920'de Irak'ın sorun-luluğu yeni Dışişleri Bakanı Wilson Churchill'e bağlı sömürge Bürosuna devredildi. Churchill hemen harekete geçip Mart 1921 Kahire'de bir konferans topladı, bu konferansın temel amacı mümkün olan en ucuz yolla İngiliz denetimini sürdürmektir. Londra'daki askeri harcamaları kısma kararları sebebiyle İngilizler Kürdistan'da birlik konuşlandıramıyorlardı, bölgeye hâkim olabilmek ve kontrol edebilmek için Şeyh Mahmud'a ihtiyaçları vardı Bu sebeple Aralık 1922'de Şeyh Mahmud tekrar Güney Kürdistan Valiliği görevine getirilmiştir. Mahmut Berzenci 2 Kasım 1922'de Süleymaniye'den bir Kürt delegasyonu Bağdat'taki İngiliz yüksek komiseri ile görüşerek Güney Kürdistan'ın bağımsızlığının tanınmasını; ağırlıklı olarak Kürt-lerin yaşadığı tüm bölgelerin Güney Kürdistan Hükümetine bağlanmasını istediler. Şeyh Mah-mud'un Güney Kürdistan Hükümdarı olarak tanınmasını ve son olarak da diğer yerlerde yapı-lan seçim sürecinde yer alan seçmenlerin Kürt Ulusal Meclisi'nin çekirdeğini seçmelerini talep ettiler. Ancak İngilizler ve kontrol ettikleri Irak tarafı Kürt delegasyonun Kürt Otonomisine ilişkin yasal taleplerini ölçsüz ve aşırı buldu¹⁵³.

11 Temmuz 1923'te Şeyh Mahmud Süleymaniye'ye girdiği gün Irak Bakanlar Konseyi şu kararları yayınladı:¹⁵⁴

- Hükümet Kürt bölgelerine teknik görevliler dışında hiç eleman almayacak;
- Bölgede yaşayanlara remi yazışmalarda Arap dili mecbur tutulmayacak;
- Bölge halkının dini ve sivil hakları gerektiği şekilde korunacaktır.

¹⁵² McDowall, a.g.e., s.221.

¹⁵³ Lazarev, & Mihoyan, a.g.e., ss.221-222.

¹⁵⁴ McDowall, a.g.e., s.238.

1925 yılına Milletler Cemiyeti'nin Sınır Komisyonu bölgeye gelindiğinde Şeyh Mah-mut dışında Kürt sorunu sanki geçerliliğini yitirmiş gibi görünüyordu. Kürt kentleri ve aşiret-lerin önde gelen kişileri parlamentoda temsil ediliyordu.

1920'li yıllarda Irak Yönetimi ve İngilizlere karşı çıkan Kürt aşiretlerinin milliyetçi hareketlerinin tarihi sayılabilir. İngilizlerin aşiretleri yeniden inşa politikalarına karşı Kürt isyanlarında aşiret militanlığının Kürt siyasi kurumlarının oluşması ve harekete geçmesinde bü-yük pay sahibidirler. Aslında isyanlar aşiret ve milliyetçilik çıkarları arasında bir denge vazifesi görmüştür. 20'li yılların ortalarında Kürt kentlerinde giderek artan eğitimli, meslek sahibi sınıf-lar Kürt ulusal kimliği ile ilgilenmeye başlamışlardır. Dolayısıyla ilk ayaklanmalar aşiretsel, dini ve kısmi milliyetçi ayaklanmalardı. Bu ayaklanmaların ve isyanların parçalanmış olma-larının nedeni bir yanda aşiret ve dini liderlikler, diğer tarafta ise Kürt toplumunun gelişmemiş kendi içyapısıydı¹⁵⁵.

İngilizler ve Kürtler arasındaki sürtüşmelerin asıl sebeplerinden birisi Musul vilayetinin statüsü konusuydu. Kürtler Musul'un etnik olarak bir Kürt şehri olduğunu savunuyorlar, dola-yısıyla idaresinin kendilerine verilmesini talep ediyorlardı. Ancak bu istek İngilizlerin Irak'ta bulunmalarının asıl sebep olan sömürgecilik politikaları ile örtüşmüyordu. Petrol bakımından zengin olan Musul'u İngilizlerin ne Kürtlere ne de kendilerinin desteklediği Haşimi yönetimine bırakmaya niyeti yoktu. Türkiye ise Misak-ı Milli sınırlarında bulunan Musul'u istiyordu. Bu konu Lozan Konferansı'nda İngiliz ve Türk delegasyonun üzerinde anlaşamadıkları önemli konulardan birisiydi. Konferansın ilgili maddeleri gereği, bu konu Milletler Cemiyeti'ne (MC) havale edilmişti. MC bölgeye ilişkin, ekonomik, etnik ve diğer zorunlu verilerin toplanması için bölgeye bir komisyon gönderdi. Komisyonun raporu anlaşmazlığın çözümünde tayin edici olacaktı¹⁵⁶.

Milletler Cemiyeti Kürt halkının korunması için alınacak önlemler ve yerel yönetime ilişkin garantördür. Kısacası 1926 yılına gelindiğinde 1918'de ilan edilen vaatler ve politika Milletler Cemiyeti'nin vaat ettiği haklara indirgenmiş oldu¹⁵⁷. Komisyonun raporu Milletler Cemiyet'inde egemen olan çevrelerin belirlediği

¹⁵⁵ Aziz, a.g.e., s.98.

¹⁵⁶ Lazarev & Mihoyan, a.g.e., s.224-225.

¹⁵⁷ McDowall, a.g.e., s.240.

çerçevelerin dışına çıkmadı. Kürtler ve onların ulusal mücadeleleri hakkında tek cümle yoktu. Komisyon Musul vilayetinin Türkiye ya da İngiltere mandasında Irak'a verilmesi gerektiğini söyledi. Komisyon kararında, tartışmalı toprakların Irak'a ilhakı iki koşulla mümkündü: i) Irak daha 25 yıl MC' nin mandasında kalacaktır. ii) Kürt bölgesinde ise Kürt memurlardan oluşan bir idari mekanizmaya sahip olma hakkı verilecektir, Kürt dili bölgede resmi dil olacaktır¹⁵⁸.

1925 yılında Musul'un İngiliz mandası altındaki Irak'a dahil edilmesinin kararlaştırıldığı oturumda; "Kürtlerin yaşadığı bölgede kendi yöneticilerini seçmesi, kendi dillerinde eğitim ve öğretim görmeleri, mahkeme ve yerel yönetim işlerinin Kürt görevliler tarafından sürdürülmesi" karar altına alınmıştı. Irak 1932 yılında MC' ne katıldığında bu kararı onayladı ve Anayasası'nın bir parçası olacağını kabul etti, yerel diller ile ilgili yaptığı yasal düzenlemeyle Kürt dilinin Kürtlerin çoğunlukta olduğu bölgede ikinci resmi dil olmasını kabul ederek iç hukuki düzenlemeler yaptı¹⁵⁹.

1930 yılında İngiliz ve Irak anlaşması çerçevesinde bağımsız olan Irak'ın yeni yöne-timinde Kürtlerle ilgili bir düzenleme ve yenilik yoktu. Kürtlerin milliyetçi tutumlarına ses çıkarılmıyordu. Monarşiyi ve yeni düzeni protesto etmek için Kürtler grevler düzenlediler¹⁶⁰. Şeyh Mahmud ve Şeyh Ahmed'in Orta Kürdistan'da İngilizlere karşı verdikleri çetin ve uzun mücadelenin önemli sonuçlarından biri, İngiltere'nin Orta Kürdistan'ı Irak Devletine katan Milletler Cemiyeti maddelerinin ifade ettiği haliyle, bir yerel Kürt özerkliğini tanıma niyetini zayıflatmıştır¹⁶¹.

Irak'ı bağımsızlığa kavuşturan maddelere karşı çıkan Şeyh Mahmud 1931 yılında tekrar ayaklandı. Şeyh Mahmud'un beklentileri bu kez daha küçüktü; sadece özerk bir Kürdistan talep ediyordu. Talebi reddeden İngilizlere karşı 16 ay direndi ama sonuçta kaybetti. Şeyh Mahmud İngilizlere teslim oluyor ve Irak Hükümeti'nin göstereceği bir yerde ve ihtiyaçlarını karşı-lamaya yetecek bir maaşla yaşamayı kabul ediyordu. 15 Mayıs'ta önce Süleymaniye'ye oradan da Ur şehrinde Irak demiryollarına ait bir konuk evine yerleştiriliyordu¹⁶².

¹⁵⁸ Lazarev& Mihoyan, a.g.e., s.225-226.

¹⁵⁹ Karadoğan, Yaşar, "Otonomiden Federe Devlete ", Serbesti Dergisi, Sayı-3, Şubat, 1999, s.38.

¹⁶⁰ Aziz, a.g.e., s.103.

¹⁶¹ Izady, a.g.e., s.138.

¹⁶² Kutschera, a.g.e., s.138.

Irak'ı dışarıdan yönetmeye en şiddetli muhalefet Sufi Şeyhi Ahmet Barzani'nin daha sonrada kardeşleri, Muhammed Sadık ve Molla Mustafa'nın liderliğindeki Barzan'dan geldi. Mustafa Barzani karizmatik bir liderdi; Kürt milliyetçisine dönüşümü ancak ve zamanla Irak hükümetinin kendilerine verilen sözlerin tutulması ve bölgesel özerkliği bastırma çabasında uyguladığı şiddet yöntemleri nedeniyle oldu. Bu ayaklanmanın bastırılması esnasında yaşananlar yeni Irak ordusunun karalı aşiret direnişi ile baş edecek kadar olmadığını göstermişti. Bu olay Irak Hükümeti'nin mücadelede yeni stratejilere yönlendirdi. Kürdistan yalnızca Ağaların silah yardımıyla denetlenebilirdi¹⁶³.

1940'larda Kürt milliyetçiliğini etkileyen iki önemli ideolojik akım ortaya çıktı. Bunlardan birisi Pan-Arap milliyetçiliği, diğeri ise komünist ve sosyalist fikirlerdi. Kürtler Arap milliyetçiliğine tepki gösterdiler. İbrahim Ahmed, Celal Talabani, Hamza Abdullah gibi birçok entellektüeller 1934'te kurulan Irak komünist partisinin sosyalist fikirlerinden etkilendi-ler. Kürt kültürel, siyasi ve milliyetçi faaliyetleri ancak 1930'larda ortaya çıkmaya başladı. Bunlar Komalay Lawan (1930 Bağdat'ta kurulan geçlik örgütü), Komalay Brayati (Kardeşlik örgütü, 1938-43'te Süleymaniye'de), Soriş (Devrim) ve Rızgari Kurd (Kürt Kurtuluş, 1945). En önemli ve etkin hareketler Erbil'de Hiwe (Umut) ve Süleymaniye'de Darkar (Oduncular) idi. II. Dünya savaşı sonrası Kürt nüfusun çok daha çeşitli kesimi Irak'taki milliyetçi ve diğer muhalif hareketlere katılıyordu. Irak Komünist Partisi kentli Kürtlerin desteğini aldı. Ama Kürt bağımsızlığı fikrinden ayrıldığı zaman bu destek azaldı. 1940'ta Hiwe farklı birkaç aktivist unsuru bir araya getirmişti. Partinin milliyetçilik söylemleri orta sınıf aydınların ilgisini çeki-yordu, ama kırsal bölgedeki ağalar ve kontrolleri altındaki köylülere o kadar ilgi çekici değildi. Nitekim Barzani'nin yenilgisi sonrası kapatıldı. Hiwe'nin yerine ortaya çıkan Rızgari Kurd adlı parti BM'de birleşik Kürdistan'ın bağımsızlığı için çağırıda bulundu. Bu gündem onu IKP ile karşı karşıya getirdi¹⁶⁴.

¹⁶³ McDowall, a.g.e., s.253.

¹⁶⁴ Aziz, a.g.e. s.102-103.

1.8.3. Barzani Aşireti ve Kürt Ulusal Hareketi

Irak'ta Kürt isyanlarının tarihi, Barzani aşiretinin askeri ve siyasi mücadelesi ile içi içe-dir. Aşiret liderleri II. Dünya Savaşı sırasında Kürt isyanlarının başlamasında ve yönlendirilme-sinde temel bir rol oynadılar. Bu liderlik günümüzde de devam etmektedir.

İmparatorluklar yıkılarak yerini ulus devletlere bıraktığı 19. Yüzyıl sonlarında Irak pet-rolleri emperyalist güçlerin iştahını kabartmaktaydı. İngilizler bölgeyi işgal planları yaparken bir kasaba diğerlerine göre daha hareketliydi. Bu kasabanın adı Barzan'dı. Bu kasaba aşiretsiz köylülerin, ağa, şeyh baskısından kaçanların ve Kürt Milliyetçiliğine inananların sığınağı oldu. Barzan aynı zamanda Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı üç ülke, Türkiye, İran ve Irak sınırlarının kesişme noktasında yer almaktadır. Kasabanın bu üç ülkeye coğrafi yakınlığı, Barzan Aşiret-inin yol haritasının şekillenmesinde büyük rol oynadı. Barzan'ın Coğrafi konum olarak yüksek vadilerin tepesinde doğal bir kale olması ve Zap suyundan beslenen bereketli ovalara sahip oluşu bu insanların Barzan'a sığınmasına etkili olmuştur¹⁶⁵.

Irak'ın kuzeyinde Türkiye sınırının en güneydoğusundaki Hakkâri'ye çok yakın bir dağ köyü olan Barzan idari olarak Musul vilayeti sınırların içinde yer alan ve Osmanlı belgelerine göre üçüncü sınıf kaza yapılan Zibar nahiyesinin merkezidir. 1912 yılında Zibar merkezi Barzan olan bir kazaya çevrilmiş buna gerekçe olarak bölge asayişinin ve buradan alınacak vergiler göstertmiştir¹⁶⁶.

Şeref Han tarafından "Şerefname"de Kürdistan bölgesinde hüküm süren Kürt aşiret-lerinin ayrıntılı olarak tarihçeleri anlatılmaktadır. Ancak bu kitapta Barzaniler ile alakalı bir bilgi mevcut değildir. Washington Amerikan Üniversite'nde Kürtlerle ilgili çalışmaları ile tanınan Ghareeb, Barzanilerin 19. yüzyılın başlarında İran'dan Irak'ın Süleymaniye şehrine göç ettiklerini nakletmektedir¹⁶⁷.

Bu aşiret; Beruj, Dulemeri, Şirvani, Mezuri, Nizari ve Gerdi ailelerinden oluşmaktadır. Aile ismini, Erbil'in 90 km. kuzeyinde bulunan Barzan köyünden almıştır. Barzan aşireti, Amadiya yakanlarında yaşar. Aşiretin merkezi ise, Büyük

¹⁶⁵ Günaydın, a.g.e.,s.27

¹⁶⁶ Özkan, a.g.e., s. 3.

¹⁶⁷ a.g.e.,ss.41-42.

Zap Irmağının kıyısında kurulmuş bulunan, Barzan Köyü'dür.¹⁶⁸ Aşiretin ailelerini bir arada tutup iç bütünlüğe sahip bir aşiret haline getiren en önemli etken, Barzan şeyhlerinin varlığıdır. Onlar, aşiretlere mensup olmayan ve komşu aşiretlerin baskıcı düzenlerinden kaçan büyük sayılarda taraftar toplamışlardır. Barzani vakası dinin grup dayanışmasını ne kadar önemli bir rol oynayabileceğini kanıtla-maktadır¹⁶⁹.

Aşiretin 200 yıllık serüveninde üç önemli dönüm noktası bulunmaktadır. Birincisi bir Kürt köylüsü olan Barzani Aşiretinin kurucularından Tacettin Barzani'nin, Mevlana Halidi Bağdadi'nin talebelerinden Seyit Taha Nehri'den icazet almasıdır. Dinine bağlı olan Barzan şeyhi ve onun soyundan gelen diğer Nakşibendî şeyhleri, Barzan'ı bir cazibe merkezi haline getirmişlerdir. Aşiretin ikinci evresi ise Tacettin Barzan'ın torunu Şeyh II. Abdüsselam Bar-zani'nin Osmanlı'ya karşı çıkması ve ulus devlet fikriyle Kürtleri organize etmesidir.

Abdüsselam Barzani'nin Kuzey Irak bölgesinde siyasal reform düşüncesinin olumunda büyük katkıları olmuştur. O dönemde faaliyet gösteren Kürt Teali ve terakki Cemiyeti, Hewi Cemiyeti ve Kürdistan Bağımsızlık Cemiyeti gibi Kürt örgütleri ile sağlam ilişkiler kurmuştur. Aynı şekilde önde gelen Kürt liderler: Şeyh Mahmud Hafid, Şeyh Abdulkadir Nehri ve Simko Ağa ile iyi ilişkiler kumuştur. 1907 senesinde Şeyh Abdüsselam Brifkan Köyü'nde Kadiri tek-kesi lideri Şeyh Nur Muhammed Brifani'nin evinde devrin önemli Kürt aşiret liderleri ile bir araya gelerek İstanbul Babıâli yönetimine kendi isteklerini içeren bir telgraf göndermiştir¹⁷⁰.

- Kürt bölgelerinde Kürtçenin resmi dil olması
- Eğitim dilinin Kürtçe olması
- Kaymakamların, nahiye müdürlerinin ve memurların Kürtçeyi iyi derecede bilenlerden seçilmesi
- Mahkemelerde verilen hükümlerin İslam şeriatına göre verilmesi,

¹⁶⁸ Özkan, a.g.e., s. 3.

¹⁶⁹ McDowall, a.g.e., s.32.

¹⁷⁰ Barzani, Mesut, Barzani ve Kürt Ulusal Özgürlük Hareketi, çeviren: Vahdettin İnce, Cilt I, İstanbul, Doz Yayınları, 2005.s.32

- Eskiden olduğu gibi vergilerin toplanması, ancak toplanan vergiler merkez yönetimine gönderilmeyerek Kürt Bölgesinde yolların onarımı ve okulların ihtiyaçları için kullanılması

Şeyh Abdüsselam, diğer aşiret liderlerinin aksine ailesine ait tüm arazileri, umumi ve ortak mülk haline getirdi. Onun çiftçilikten ve aşiret mensuplarının verdiği hediyeyle başka geliri yoktu. Bu olay Şeyhin çok daha fazla sevilmesine ve popüler olmasına sebep oldu. Şeyh 1914 yılında Osmanlı Devleti'ne karşı silaha başvurdu nispeten geniş çaplı bir isyan çıkardı. Osmanlıya yenildikten sonra tutuklandı ve Musul'da idam edildi. Bu isyan Barzan şeyhlerinin şöhretini arttırdı ve aile böylece siyasi itibar kazandı¹⁷¹.

Şeyh Abdüsselam'dan sonra kardeşi İslam inançlarından karma bir inanca sahip olan Ahmed Barzani geçti. Şeyh Hıristiyanlık, Musevilik ve İslamiyeti birleştirecek yeni ve tek bir din kurarak geleneksel İslam'a meydan okudu. Dinsel olarak parçalanmış olan Kürtleri birleş-tirmeyi umut eden Şeyh Ahmed kendisini Evrensel Ruhun elçisi ilan etti. Aynı zamanda Yeni kurulan bu dine bazı Yezdani öğeleri de dahil etti. Şeyhin dini hassasiyetlere karşı lakayt olması diğer aşiretlerin tepkisini çekti. Onlar Barzanilere karşı şiddetli savaşa giriştiler. Şeyhin kardeşi Şeyh Mustafa kardeşinin inançlarını tashih etme konusunda etkili adımlar attı ve diğer aşiretlere yakınlaşmak için çok çaba sarf etti. Şeyh Mahmud Berzenci'nin Kürdistan'daki siyasi ve askeri hareketi, Kürtler üzerinde derin izler bıraktı. Bu etki Barzan bölgesinde de devlet karşıtı bir isyanın oluşmasına zemin hazırladı. 1927 yılında Barzan aşiretinin lideri ve aynı zamanda Nakşibendî tarikatı şeyhi olan Ahmet Barzani komutasında Kürtler yeni ve kendi-lerine özgün bir ayaklanma başlattılar. Bu ayaklanma İngilizlere, Türklere Araplara ve kendi soydaşlarına savaş açtılar. Öncelikle rakip aşiretlerden Baradost aşiretine yöneldiler. Birkaç yıl süren mücadele sonucunda Şeyh Ahmed'in güçleri Irak Kraliyet ordusu İngiliz Kraliyet Hava Kuvvetleri desteği ile yenilgiye uğratıldı. Yenilen Şeyh Ahmed yakalanarak Güney Irak'a sürgüne gönderildi¹⁷².

I.Dünya Savaşı sonrası Şeyh Mahmud Berzenci hareketi Kürdistan'daki Kürtlerin siyasi hayatı üzerinde derin izler bıraktı. Buna bağlı olarak Barzan

¹⁷¹ Attar, a.g.e., s.126

¹⁷² a.g.e., s.126.

bölgesine de ulaşan bu etkiler dev-let karşıtı isyanların oluşmasına zemin hazırladı. Barzaniler hem aşiret hem de Nakşibendîliği de kullanarak Irak yönetimine karşı ayaklandılar. Bölgeye gönderilen Irak tugayının Barza-nilerin direniş ve baskınları sebebiyle ağır bozguna uğradılar. Irak ordusu İngilizlerin hava des-teği ile Barzanileri yenilgiye uğrattılar. Barzanilerin üst yöneticileri ve birçok savaşçıları Türki-ye'ye sığındı. Daha sonra Molla Mustafa ve bazı yöneticiler İngiliz ve Iraklılarla anlaşarak geriye döndüler ve Musul'a sürgün edildiler. Molla Mustafa burada ulusalcı düşünceler ile tanışmış bu düşüncelerin etkisi ile katı bir Kürt milliyetçisi olmuştur. Süleymaniye Hizb-i Hi-we'nin etkili olduğu Kürt ulusalcılığının merkezi konumundaydı. Molla Mustafa Barzani, bu partinin üyeleri ile son derece dostane ilişkiler kurmuştu. Partinin üyesi olmamasına rağmen onlarla düzeyli bir ilişki kumuş ve siyasi itibar kazanmıştı. Şeyh Mahmut Berzenci'nin oğlu Şeyh Latif yardımı ile Süleymaniye'den kaçmıştır. Barzan'a geldikten sonra Bağdat Hükü-meti'nden isteği sorunsuz bir hayat olmuştur. Ancak Hükümet bu isteğe aldırış etmedi ve O'nu takibe aldı. O dönemde İngilizler Bağdat'ı Barzanilere baskı yapmanın tüm Irak'ta Kürtler ve Araplar arasında fitneye sebep olacağı konusunda uyarıda bulunmuştur¹⁷³. 1943 yılında Süley-maniye'den kaçtığında artık adı Kürdistan'da zikredilen bir isyancı bir liderdi. Aşiretler arası anlaşmazlıkları gidererek çözümüne ağırlık verdi. Bu konudaki gayretleri O'nu Kürdistan'da saygınlığını arttırdı¹⁷⁴. Molla Mustafa Barzani 1940'tan başlayarak daha ziyade 1960'lı yıllar boyunca Kürt ulusal mücadelesini temsil etti¹⁷⁵.

1943 yılında Irak hükümetine karşı ayaklandı. Barzani Kerkük, Süleymaniye, Erbil, Dohuk ve Hanekin'in Kürt bölgeleri için özerklik talep etti. Hiwe onu destekledi¹⁷⁶. Birkaç ay içinde 4-5 bin kadar kişiyi kendi bayrağı altında toplamış. Hatta Türkiye'nin içersinde yerleşen Kürtlerle temas kurarak onlardan Kürdistan'ı kurtarmak için kendilerin yardım etmelerini iste-miştir. Barzani Irak Devletine karşı askeri operasyonlara başladı, sınır karakollarını ele geçire-rek elde ettiği silahlarla isyanı genişletmiştir. Devletin verdiği kayıpların artması ile Mustafa Barzani'nin toplumsal konumunu askeri ve siyasi olarak arttırmıştır. Hatta Irak ordusunda göre-

¹⁷³ Attar, a.g.e., s.127.

¹⁷⁴ Yıldız, a.g.e., s.130.

¹⁷⁵ Izady, a.g.e., s.138.

¹⁷⁶ Aziz, a.g.e. s.104.

vli olan Kürt asker ve kumandanlardan bir kısmı Molla Mustafa'nın saflarına katılmıştır. Irak Başbakanı Nuri Said İngilizlerin tavsiyelerine uyarak askeri operasyonlarını durdurmuştur. Bar-zanilerin Irak Kürdistan'ına özerklik, kabinede bu bölgenin yönetiminden sorumlu olacak bir Kürt bakan ve bu bakanın merkezi devletin bölgedeki asker ve jandarma yetkilerini yönetmesi taleplerine olumlu cevap vermiştir. Nuri Said Hükümeti'nden sonra kurulan Adnan Paçacı Hükümeti kurulduktan sonra Irak Devlet'i ile Kürtler arasındaki iyi niyet anlayışı tamamen değişti. İngilizlerinde desteğini alan Irak Hükümeti 1945 yılında Kürtlere karşı saldırıya geçti. Barzaniler İngiliz Hava Kuvvetleriyle ve rakip aşiretlerle desteklenen Irak kuvvetleri ile baş edemeyeceklerini anlayınca İran'daki Kürt bölgesine sığınmak zorunda kalmışlardır¹⁷⁷.

1946 yılında Molla Mustafa, Sovyetlerin izni ile İran Mahabad Cumhuriyeti'ne sığındı. İran'daki ayrılıkçı Kürt hareketi İ-KDP'sini kurmaları ve mücadelelerini siyasal bir zemine taşımaları Barzani'yi harekete geçirmişti. Sovyetlerinde desteği ile Irak Kürtlerinin bağımsızlığına destek olacak Irak Kürdistan Demokrat Partisi'ni (KDP) kurmuştur. Fakat Mahabad yönetimi böyle bir partinin faaliyet göstermesine izin vermemişti. Barzani ise dikkatini hemen Irak'a çevirmiş ve Irak Kürt hareketinin dinamik unsurları olan Soreş, Rızgari ve Hevi gibi gerek solun gerek sağın milliyetçi unsurlarını kendi çatısı altında toplayabilmeyi Irak Kürt siya-setindeki komünizm-milliyetçilik ikilemi/ittifakı/boşanması, haliyle Molla Mustafa'nın 1946' da İran'dan kurdurduğu KDP içinde de kendisini göstermiştir. Barzani, KDP'nin kuruluşu için Hamza Abdullah'ı Irak'a yolladı. Hamza Abdullah, Süleymaniye'de tüm partilerin "Kürt De-mokratik Partisi" isimli yeni bir partinin çatısı altında birleşmesi önerisini sunduğunda bu tek-lif, Irak-İran sınırını ve "Kürdistan"ın bölünmesini meşrulaştırmak olarak algılayan Kürt milliyetçisi Rızgari örgütünü ikiye bölmüş; bir kısmı KDP çatısı altına girmeyi kabul etmemiştir. Benzer muhalefeti, Barzani'ye soğuk bakan az sayıdaki Irak Kürdistan Komünist Partisi (IKKP) mensubu da sergilemiştir. Ayrıca, o tarihte İran'daki KDP'nin Süleymaniye ayağını temsil eden İbrahim Ahmet de İran-Irak bölünmesine

---

¹⁷⁷Attar,a.g.e.,s.127-130

karşı çıkmıştır¹⁷⁸. Ama neticede IKKP de Rızgari de kendisini feshetmiş ve kadroları büyük ölçüde, 16 Ağustos 1946'da Bağdat'ta gizlice birinci kongresini yapan KDP'ye katılmıştır. Molla Mustafa Barzani Genel Başkan, Şeyh Mahmut Berzenci'nin oğlu Şeyh Latif birinci başkanvekili, Hamza Abdullah genel sekreter olmuştur. Yeni partinin programında ilerici çizgiler vardı. Bütünüyle ulusal talepler yanın-da; Irak Kürdistanı'na özerklik ve sosyal taleplerde içermekteydi: Toprak reformu, işçi sınıfının yaşam koşullarının iyileştirilmesi, ekonomik ve sosyal reformlardır (doğal kaynakların milli-leştirilmesi, devlet ve din işlerinin ayrılması). Yani KDP anti-emperyalist ve gericilik karşıtı bir partiydi¹⁷⁹. Yeni doğan KDP'nin programındaki maddelerden biri dikkate değerdir. Buna göre, “geçici bir süre doğrudan İngiliz çıkarlarına saldırılmayacaktı.” Gerekçesi ise, iyice kökleşmeden partinin emperyalizmin baskılarına maruz kalmasına fırsat vermemektir¹⁸⁰. Diğer komünist Kürt grupların aynı düşüncede olmadığı anlaşılmaktadır. Zira 1948'de Bağdat'ta çıkan ve Süleymaniye'ye yansıyan karışıklıklarda İngiliz kurumlarına saldırılar yapılmıştı. Komünizmin Kürtler arasında her geçen gün daha fazla taraftar bulmasından derin rahatsızlık duyan İngilizlerin Bağdat'taki görevlilerinden Edmonds'a göre, olaylar Rusların her fırsatı değerlendirmeye çalışmasının ürünüydü ve zaten genç Kürtler Moskova'dan yönetilen faaliyetlere katılmaya adeta şartlanmışlardı¹⁸¹.

Barzani hareketi çöktükten sonra Hive Partisi dağıldı. Parti örgütü tamiri imkânsız bir hasar gördü ve parti yöneticilerinin büyük bölümü programı belli olmayan küçük gruplara dağıldı. Bununla birlikte Hive'nin bazı solcu üyeleri kısa süre sonra Kürt Komünist Partisi'ni, Soriş'i kurmak üzere diğer solcu unsurlarla birleştirdiler. Etkili bir Kürt partisini yokluğunda Soriş Kürt milliyetçiliğinin temsilcisi olmayı başardı. Ayrıca milliyetçi ve halk cephesi olarak daha büyük örgüt olan Rızgari Kürd'ün (Kürt Kurtuluşu) kurulmasında öncü olmuştur. Rızgari Kürt kurulma aşamasında Soriş bir bildiri dağıtarak bütün Kürt halkının yeni parti etrafında toplanmaya davet etti. Rızgari Kürt Partisi Manifestosunu bir tebliğ

¹⁷⁸ Duru, a.g.t., s.100-101.

¹⁷⁹ Kutshera, a.g.e., ss.229-230.

¹⁸⁰ Barzani, “Cilt-1”, a.g.e., s.186.

¹⁸¹ Jwaideh, a.g.e., s.520.

yayınlayarak amaç ve hedeflerini ortaya koydu¹⁸².

Büyük amacımız Büyük Kürdistan'ı birleştirmek özgürlüğüne kavuşturmak. Irak Kürdistanı'nda kendi geleceğinin önündeki en büyük engel olan emperyalizm ve gerici hükümetlerin etkisinden Irak'ı korumaya çalışacağız. Kürtlerin kendi geleceğine tayin etmesine yönelik önemli bir adım olan bağımsızlığa Irak Kürdistanı'nda ulaşması için çaba harcayacağız. Kürtlerin ve diğer azınlıkların acı çekmesine yol açan her türlü zulüm ve ayrımcılığın sona ermesi için gayret götüreceğiz. Kendi geleceğini tayin ve tam bağımsızlık-ulaşmak için harcanacak tüm çabaları koordine amacıyla, Irak sınırları dışındaki Kürt Parti ve merkezleri ile ilişki kurmaya, kurulan ilişkileri geliştirmeye çalışacağız. Kürt halkına demokratik haklar vererek, tarım ve sanayide ilerleyerek, eğitimi yaygınlaştırarak, Kürt tarihi ve edebiyatı ile ilgili çalışmaları canlandırarak, siyasi, soysal, , ekonomik ve kültürel sorunlarla ilgili kapsamlı bir reform uygulayacağız. Kürtlerin yaşadığı bölgelerdeki okul ve devlet dairelerinde Kürtçenin kullanımını sağlayacağız. Kürt davasını tüm uluslara, özellikle Ortadoğu uluslarına anlatmak için çaba harcayacağız. Demokratik parti ve örgütlerle ilişki kurmaya ve işbirliği yapmaya çalışacağız. Emperyalizm ve gericilikle mücadele etmek amacı ile demokratik uluslar ile ilişki kurmaya çalışacak ve özgürlükleri kısıtlamaya, özellikle Kürtlerin özgürlüklerini kısıtlamaya çalışan tüm emperyalist ve gerici bloklara karşı savaş vereceğiz.

Attar kitabında Molla Mustafa ve beraberindeki aşiret üyelerinin İran'a girişlerinin Sov-yet makamları inkâr etseler de eldeki delillerin ortaya koyduğuna göre, Molla Mustafa, Sovyet-lerin kararı olmaksızın böyle bir işe kalkışmayacağını iddia etmektedir. Zira Ruslar eğer ger-çekten buna karşı olsaydı; onların İran Kürdistanı'na girmesine kolayca engel olabilir, hatta Kadı Muhammed ile işbirliği yapmasına engel olurlardı. Nitekim Azerbaycan Komünist Partisi Başkanı Bakırov Kadı Muhammed ile yaptığı bir görüşmede Molla Mustafa'nın İngiliz ajanı olduğunu ve ona karşı ihtiyatlı olması gerektiğini söylemişti. Ama Kadı Muhammed ve beraberindekiler Molla Mustafa hakkında olumsuz düşünmemişlerdi¹⁸³.

Sovyetler Birliği'nin desteğiyle 22 Ocak 1946 Tarihinde İran'ın Kürt bölgesinde Ma-habad Cumhuriyeti isminde Kürt bölgesi teşkil edilmiştir. Barzani Mahabad Cumhuriyeti'nde Savaş Bakanı olarak vazife yapmıştır. Ancak, bu oluşum Sovyetler Birliği'nin İran'daki güçle-rini çekmesinin ardından, bu oluşum Bir seneden daha kısa sürmüştü, 16 Aralık 1946 tarihinde yıkılmıştır. Barzani ve 550 adamı 16 Haziran 1947'de Rusya topraklarına geçmişlerdir. Bar-zaniler 11 yıl Boyunca Azerbaycan'ın Zengezor bölgesinde iskân edilmişlerdir¹⁸⁴. Sovyet Hükümeti, Barzanilere askeri eğitim yanında Kürtçe-Rusça okuma yazma öğrettiler.

¹⁸² Jwaideh, a.g.e., s. 465-467.

¹⁸³ Attar, a.g.e.,s.130-131

¹⁸⁴ a.g.e.,s.134.

Şüphesiz Sovyetlerin Barzanilere kaşı takındığı olumlu tavır, önlerine bir fırsat çıkarmıştır. Stratejik bir program çerçevesinde Kürt ulusal hareketini kökleştirmek ve kapsamlı bir hale getirmekt amacındaydılar. Nitekim sonraki siyasi olaylar bu adamlar tarafından atılacaktı¹⁸⁵.

Barzani'nin Sovyetlere sığınması ile KDP ve Kürt milliyetçiliğinin fiili lideri İbrahim Ahmed oldu. Ahmet'in liderliğinde, damadı Celal Talabani ve diğer solcuların işbirliği ile KDP ve Kürt hareketi ideolojisi "İraklılığa" kayd. Ahmed'in yaklaşım ve tutumları Kürt ulusal kim-liğini Araplardan ayırmak yerine, Arap solcu milliyetçi gruplarla uyumlaştırma şekline dö-nüştü. Dolayısıyla Kürt hareketi aşiret ve milliyetçilik olarak daha az etkin bir konuma dönüştü. 1958 yılından itibaren Kürt milliyetçiliğinde öncü rolü oynayan kentli entelektüel solculardan çok Barzani'nin başarısı ve karizması oldu¹⁸⁶.

Barzani Moskova'ya giderek Devlet Başkanı Stalin ile görüşmüş ve Stalin'in emriyle askeri akademiye kabul edilmiştir. Buradaki eğitimini tamamlayarak General rütbesini almıştır. Stalin'in 1953'te ölümünden sonra, yeni Sovyet liderliğinin de Barzani'ye karşı olumlu yönde değişmiştir. Yeni lider Nikita Kruşçev, Barzani'ye bir ev tahsis etmiştir. Barzani Kruşçev'e şunları söylemiştir:¹⁸⁷

"Bizim mazlum halkların desteklenmesini öngören Sovyetler Birliği'nin ilkelerinden haberimiz vardı. Bu mazlum halkların başında da bizim halkımız Kürtler geliyor. Bu amaçla Sovyetler Birliği'ne geldik ki, Kürt halkının davasında üstün gelebilmesi için yardımlarınızı diliyorum."

II. Dünya Savaşı sonrasında İngiltere süper güç olma niteliğini kaybetmiştir. İngiltere Irak üzerindeki etkisi zaman içersinde etkisini yitirmiştir, yerini ABD ve SSCB almıştır. 14 Temmuz 1958'de Abdülkerim Kasım yönetiminde gerçekleştirilen askeri darbe Haşimi hane-danı ve Başbakan Nuri Said'in Batı yanlısı hükümetini devrildi. İlegal faaliyetlerde bulunan IKP ve KDP gibi partiler Abdül Kerim Kasım ve Özgür Subaylarının yeni cumhuriyetçi hükü-metini desteklediler. Ancak Jwaideh devrim sonrası Kürtlerle ilgili bilgilerin yetersiz olduğunu Kürtlerin o andaki ve

¹⁸⁵ Barzani, a.g.e. cilt-1,s.327.

¹⁸⁶ Aziz, a.g.e. s.105.

¹⁸⁷Barzani, a.g.e. cilt-1,s.345-346

sonraki konumları hakkında tahmin yürütmenin mümkün olmadığını dile getirmiş. Devrimi yapanların Kürtlere ve Kürt liderlere karşı nasıl bir tavır takınacakları belli olmadığını aktarmıştır¹⁸⁸.

Irak'ta Sovyetlerin desteğiyle gerçekleşen bu darbeyle iktidara geçen General Abdül Kerim Kasım, genç Irak Cumhuriyeti'nde Kürt ve Arap dayanışmasını ilan etmiştir. Aynı yıl, Krallık Anayasa'sı yerine Kürtlerin haklarını açıkça kabul eden geçici anayasayı yayınlamıştır. Irak toplumu, tüm vatandaşlarının işbirliğine, onların özgürlüğüne ve haklarına saygı esasına dayalıdır. Araplar ve Kürtler birlik halindedirler ve onların ülke çerçevesindeki hakları anayasa ile güvence altına alınacaktır¹⁸⁹. Kasım ve onun siyasal sistemi Kürtlerin etnik ve ulusal kimliğini tanıdı ve Kürtler ile Araplar arasındaki ortaklığı pekiştirdi. Bu gelişmeler ise Barzani'nin hem KDP hem de Kürt milliyetçiliği üstündeki hegemonyasını güçlendirdi. Kasım ayrıca Barzani'nin partisi KDP'ye meşruiyet tanımış, Kürtlere Kürtçe yayın yapma ve kitap ve dergi yayımlama serbestliği getirdi. Kürtçe konuşulan bölgelerde İlkokulların eğitim dilinin Kürtçe olmasına izin verildi. Irak üniversitelerinin bazılarında Kürtçe bölümler kuruldu¹⁹⁰. Kasım'ın Kürt özerkliği konusunda etraflıca düşünmüş olması mümkün değildi, ancak kişilik yapısı başka bir tarafı ya da gücü yok saymaya uygun değildi. Bu nedenle özerklik taleplerini anayasaya dahil edeceği sözünü verdi¹⁹¹.

KDP yönetim kadrosu Barzani'ye Sovyetlerden dönmesi için çağrıda bulundu. Soranice konuşan, şehirli aydınlardan oluşan KDP yönetimi, Barzani'ye partilerinin fahri lideri olmasını teklif ettiler. Barzani teklifi kabul etti, ancak kısa zaman sonra kendisini Kürtlerin tek önderi ve sözcüsü saydığı ortaya çıktı. Seneler sonra KDP içinde ortaya çıkacak olan aşiretçiliğe karşı politikada usta ama yeterli taraftarı olmayan şehirli aydınlar ile kendini eğitmiş sosyalist parti-liler arasında daha büyük tezatlık olamazdı. Kasım KDP ile Barzani arasındaki rekabeti kendi çıkarına kullandı. Kürtler ihtiyacı vardı ama güçlenmelerini istemiyordu. İktidarını Arap milli-yetçilerinden, Kürtlerden ve Komünistlerden oluşan dengesiz bir

---

¹⁸⁸ Jwaideh, a.g.e., ss. 534-535.

¹⁸⁹ Attar, a.g.e., s. 135.

¹⁹⁰ Aziz, a.g.e. s.106..

¹⁹¹ McDowall, a.g.e., s.405.

koalisyonla ayakta tutmaya çalıştı¹⁹².

27 Temmuz'da ilan edilen Geçici Anayasanın 3. Maddesine göre Kürtler devletin bir parçası olarak tanımlanıyor ve kanuni hakları güvence altına alınıyordu. Bu tanımın nasıl ha-yata geçirildiği, tanımın kendisi kadar önemlidir. Ortaklık fikrinin en önemli göstergesi, Arap kılıcı ile Kürt hançerinin çaprazlandığı Irak Cumhuriyeti'nin yeni hanedan armasında bulunmaktadır¹⁹³. Ancak Anayasanın 2.Maddesi'ndeki Irak Arap ulusunun bir parçasıdır tanım-laması Kürtler ve diğer azınlıklar için belirsizlik oluşturuyordu. Ama Kasım'ın resmi devlet söylemi, Arap-Kürt kardeşliğine dayalı bir Iraklılık fikri oluşturmaktı.¹⁹⁴

Burinessen *Ağa, Şeyh, Devlet* kitabında Geçici Anayasa'nın ikinci maddesindeki çelişkili durumu şöyle aktarmaktadır¹⁹⁵.

“Bütün Iraklılar eşitti ama Araplar Kürtlerden daha eşittir. Sonraki dönemlerde Mısır ve diğer Arap ülkelerinden Araplar “kardeş millet mensupları” olarak Irak'ta tam vatandaş haklarına sahip olurken İran kökenli olan Kürt Irak vatandaşları yabancılar olarak yurt dışına sürülmüşlerdir.”

Devrim sonrası dönem karmaşık olarak ifade edilebilir. Çünkü Kasım ve onun solcu destekçileri “vatan” milliyetçiliğiyle bağlantılı bir “önce Irak” kimliği öne sürüyorlardı. Hükümette ikinci adam olan Abdüsselam Arif sol karşıtıydı ve Nasırcı Arap milliyetçiliğinin, İslami Araplık ile kaynaştığını iddia etmekteydi. Ancak Kasım hiçbir zaman bir siyasi partinin ya da örgütün üyesi olmadı. Onun resmi devlet söylemi, Arap- Kürt kardeşliğine dayalı bir Iraklılık duygusunu ortaya çıkarmaktı¹⁹⁶.

Arap ve Kürt demokratik güçlerinin, devrimin ortaya çıkardığı Irak Cumhuriyeti'nde oynadıkları rol ne kadar büyük olursa olsun, Kürt otonomisi de dahil ülkenin kaderi, öncelikle Arap toplumunun üst katmanlarının çıkarlarını temsil eden milliyetçi askeri çevrelere bağlıydı. Hükümetin Arap Kürt haklarına dayalı siyasetinin tutarsızlığı bir rastlantı değildi. Irak Hükümeti içeride ve dışarıda baskı altındaydı. Irak'ta aşırı sağcı partiler Kürt otonomisi Arap yurdu-nun bölünmezliğine

¹⁹² Bruinessen, “Ağa...”, a.g.e., s.49.

¹⁹³ Jwaideh, a.g.e., s.546.

¹⁹⁴ Aziz, a.g.e. s.105-106.

¹⁹⁵ Bruinessen, “Ağa...”, a.g.e., s.50.

¹⁹⁶ Aziz, a.g.e. s.106.

bir tasallut olarak görmekteydiler. Hükümet yanlısı basın yayın organ-larının sayfalarında anti Kürt bir kampanya başlatılmıştı. 1960 yılının sonunda bu tutum şiddetlendi. Kasım'ın hükümeti, Kürt ulusal güçleri ile olan anlaşmazlığı tırmandırmaya yönelik bir tutum izliyordu. Resmi basın organı "Es-Sawra" gazetesi, "Kürtlerle flört etmeyi bir an önce son vermeye ve Kürt ulusunun Arapların içinde eritmeye" davet ediyordu. Buna karşı Kürt gazetesi "Xebat" bunlara cevaben: "Kürt halkı Kürtleri ve Kürdistanı ortadan kaldırmaya yöne-lik özümseme ve asimilasyona çağrı yapanları şiddetle kınar. Kürtler kendini ulus olmaktan inkâr, ulusal haklardan yoksun ve hapisane prangalarından başka bir şey getirmeyecek olan bir birliği istemek durumunda olamaz¹⁹⁷."

1960 yılında, Kasım, Abdunâsır Hükümeti tarafından Mısır radyosu aracılığıyla, Kürt-lere verdiği özerklik vaadinden dolayı Arapların birleşmesine ihanetle suçlanmaya başlanmıştır. Bu şartlar altında Kasım, Nasır yanlılarının ve Arapların teveccühünü kazanmaya çalışmıştır. 1961 yılı Mart ayında Irak İçişleri Bakanı emriyle KDP yayın organı "Xebat" gazetesi, ardından da bu gazetenin haftalık eki olan "Kurdistan" dergisi kapatıldı. KDP yöneticileri İbrahim Ahmed ve Celal Talabani hakkında tutuklama emri çıkartıldı. Kürtlere tanınan ayrıcalıklar geri alındı. Kürdistan'da öğrenci, öğretmen ve kadın dernekleri faaliyetleri kısıtlandı, ardından tümü yasaklandı. Kasım 1961 baharındaki bir konuşmasında şöyle demişti: "Irak Arapların ilk ve son anayurdudur." Olaylardan endişe duyan Kürt ulusal güçleri durumun daha kötüye gitmemesi adına bir takım tedbirler aldılar. Kürt demokratik örgüt temsilcilerinden oluşan bir heyet kurul-muştu. Hükümete Kürtlerin kültürel, ulusal ve ekonomik isteklerinden oluşan bir paket sun-dular. Heyetin talepleri arasında köylünün temel gelir kaynaklarından olan tütün taban fiyatının gözden geçirilmesi, toprak reformu ve Arap aşiretlerinin iskânın durdurulması vardı. Heyet Bağdat'a gitti ama Kasım tarafından kabul edilmedi¹⁹⁸.

Kasım Kürt hareketine karşı mücadelede aşiretler arasındaki çelişki ve husumetlerden yararlanmak istiyordu. Barzani Bağdat'ı terk ettikten sonra, Kasım aşiretin eski düşmanları (Zebari, Surçi ve Herki aşiretleri) aracılığı ile Barzani'ye

¹⁹⁷ Lazarev, & Mihoyan, a.g.e., ss.292-293.

¹⁹⁸ a.g.e., ss.293-294

saldırmaya başladı. KDP'nin birçok üyesi tutuklandı¹⁹⁹.

Kasım isyanı kısa süre içinde bastırmak ümidindeydi. Bu amaçla 1961 Eylül başında bölgeye Irak ordusunun 2. Tümeninin komutanlığına asayiş temin için Barzan'a hareket emri verdi. Irak hava kuvvetlerinin desteklediği operasyon uzamaya başladı. Başlangıçta Hükümet tarafından ayaklanmanın birkaç günde batırılacağı açıklansa da uygulama farklı oldu.1962 Kasım ayında Kürt ayaklanmasının alevlenmeye devam ettiği resmi olarak kabul edildi. KDP sözcüleri Beyrut'ta Mustafa Barzani'nin kaleme aldığı bir demeci yayınladılar. Bu demeçte şöyle deniyordu:

“...Kürtler Araplara karşı savaşmak istememektedirler, sadece Abdülkerim Kasım'ın baskı-larına direnmekte ve tek bir Irak devletinin çerçevesi içerisinde Kürtlerin otonomi haklarını tanıyacak olan anayasal bir hükümetin kurulması için mücadele etmektedir.”

Kürt liderler 17 ay süren silahlı mücadele sonrasında büyük kentler hariç Irak Kürdistanı'nın büyük bölümünde egemendiler. İçerdeki muhalefet Kasım hükümetini Kürtlerin mese-lesinin hakkından gelemediği için kınıyor ve yeteneksizlikle suçlamaktaydı²⁰⁰.

Kasım rejimi Kürtlerin siyasi hayata katılımları daha geniş ve liberal tabana dayan-mıştır. Buna ilk olarak Kürtlere yönelik yeni devlet politikası ile Kürtler azınlık değil eşit hak-lara sahip bir ortak olarak görülmüşlerdir. İkincisi ise Irak'taki mevcut siyasi ortam sebebiyle Kasım ve ekibi Kürtlerin desteğine ihtiyacı olmasıdır. Böylelikle Kürtlerin Irak'taki ağırlığı artmıştır. Yeni rejimin ilan ettiği politikalar ile ülke çapında hayat standardının yükseltilmesi ve yaşam şartlarının iyileştirilmesi amacıyla hazırlanan bir kalkınma programı devreye sokuldu. Bu programın Kürtlerin yaşadığı bölgelerdeki yansımaları gayet olumluydu. Yüzlerce yeni ev inşa edilerek Süleymaniye, Erbil, Derbend-i Han, Sarnıçar'daki iskân problemleri çözmek için somut adımlar atıldı. Bazı bölgelere ilk defa elektrik trafoları inşa edildi. Mevcut olanlar ise yenilendi ya da kapasiteleri arttırıldı. Musul, Süleymaniye, Erbil ve Kerkük gibi şehirlerde halkın kullanımı için içme suyu sağlandı. Sağlık problemlerinin çözümü için Süleymaniye ve Musul'da Ana Çocuk Sağlık Merkezleri

¹⁹⁹ Aziz, a.g.e. s.107.

²⁰⁰ Lazarev, & Mihoyan, a.g.e., ss.296-298

açıldı. Kerkük'te Göğüs hastanesi açıldı. Süleymaniye ve Erbil'de ise iki adet sanatoryum açılmıştı. Kırsal kesimde yaşam standartlarının iyileştirilmesi için çalışmalar yapılmıştı. Halkın istihdamı için Süleymaniye ve Şehrezor'da tekstil fabrikaları ve çalışanlar için lojmanlar yapılmıştı. Yeni hükümetin Kürtlere sağladığı önemlilerinden biri Kürt aydınları da memnun eden Kürt kültürünü özgürce ve hiç bir sınıra tabi tutmadan kültürel faaliyetlerini yapabileceklerdi. Yeni hükümet Kürtlerin isteklerine cevaben, Eğitim Bakanlığı'nda Kürtlerin Eğitiminden sorumlu bir Genel Müdürlük kurdu ve bu Genel Müdürlüğü Kürtlerin ihtiyaçlarını karşılamakla görevlendirdi. Kültürel alanda yapılan olumlu bir açılım ise Bağdat Radyosu'nda iki saat olan Kürtçe yayının dört saate yükseltilmesidir²⁰¹.

Beş yıl süren Kasım döneminde (1958-63) Kürtlerin ulusal haklarından çok kültürel haklarını pekiştirip geliştirdiklerini ve bunun sonucu olarak özerklik taleplerini hep geri plana atmışlardır²⁰². Kasım döneminde Irak bayrağının ortasında Kürt güneş rahlesine (etrafında yedi tane güneş ışığı olan sarı renkli bir rahle) yer verildi. Ancak Kasım'ın devrilmesinden sonra Kürt güneş rahlesi Irak devlet bayrağından çıkarıldı. Kasımın ve hükümetinin Kürtlere yönelik dostane olmayan politikalarına ve hükümete karşı olan ayaklanmalara rağmen Izady Kürtlerin Kasımın asimile edilerek Araplaştırılmış bir Kürt olduğuna inanmaktadırlar²⁰³.

Kasım, başta komünistler ve Kürtler olmak üzere muhalefeti birleştirerek Irak'ta birlik sağlama amacındaydı. Bu sırada ABD hükümeti, Pentagon aracılığı ile Molla Mustafa Bar-zani'yle bağlantı kurdu. Bu dönemde CIA Teknik Hizmet Dairesi tarafından başarısız bir suikast girişimi oldu. ABD'nin Kürt ayrılıkçılar ile teması onlara olan sevgilerinden kaynaklanmamaktaydı. Barzani ise bu dönemde New York Times'a verdiği röportajda, "Amerikalılar bize açık ya da gizli yollardan yardım yapsın ki, gerçek anlamıyla özerkliğe kavuşalım ve sizin Ortadoğu'daki sadık dostunuz olalım" diyecektir²⁰⁴.

Sağcı muhalifler, devrik monarşi yanlıları, diğer Kasım karşıtları ve

²⁰¹ Jwaideh, a.g.e., ss.548-555.

²⁰² Aziz, a.g.e. s.109.

²⁰³ Izady, a.g.e., s.142.

²⁰⁴ Congar, Yasemin, "ABD'nin Irak'taki Kürt politikasının cilveleri" Milliyet 24.05.1995. tarihli makalesinden nakleden: Oran, "Kalkık Horoz..." a.g.e. s.36.

Tuğgeneral Abdüs-selam Arif başkanlığında, İngilizlerin ve BAAS Partisinin de yardımı ile 8 Şubat 1963'te gerçekleştirdikleri darbe ile Kasım ve ekibini tasfiye ettiler. Arif ve BAAS Partisi meseleyi Kürtler lehine halledeceklerine vaatler vermişler ve iktidarı almadan üç hafta önce Kasım'ın Kürtlerle yaptıkları ateşkesi tanıdıklarını bildirmişlerdir²⁰⁵.

KDP Siyasi Büro üyesi olan Celal Talabani'nin Kürtler adına temsilcisi olduğu heyetin Irak devleti ile yaptığı müzakerelerini devam etmiştir. Ancak 1963 Mart'ında Suriye'de de BAAS darbesinin gerçekleşmesi, onların Mısır ve Irak'la aralarının iyileşmesi ve Birleşik Arap Cumhuriyeti kurma imkânının doğurmuştur. Nitekim Mısır, Irak ve Suriye arasındaki üçlü Anlaşma taslağının yayınlanmasından sonra Kürtler hakkında herhangi bir hakkın gündeme alınmadığı ve Kürtlerin yaşadığı bölgelerin Arap vatanının bir parçası olarak görüldüğü anlaşılmıştır.

Barzaniler 27 Nisan'da Irak Hükümeti'ne ayrıntılı bir not göndermişler ve bu notta ilk defa Irak Kürdistan'ının sınırlarını ortaya koymuşlardır. Süleymaniye, Erbil ve Diyale bu bölge içinde belirtilmiştir. Kürt halkının gizli oy kullanarak yapacakları serbest seçim neticesinde oluşan yasama temsilcileri arasından bir icra şurası oluşturulmasını ve bir Kürt Cumhurbaşkanı yardımcısı atanması ve nüfusları oranında kabinede, devlette ve orduda kendi paylarına düşen makamların belirlenmesini istemişlerdir. Ayrıca, hükümetin orduyu yalnızca bir dış müdahale esnasında Kürt bölgesine gönderilebilmesine ve bu bölgenin petrol gelirlerinden % 50'sini bölge için ayrılmasını talep etmişlerdir. Arif Hükümeti, bunları kabul edilemez istekler olarak nitelemiş ve yalnızca Nuri Said'le yapılan anlaşma çerçevesinde, Kürtçenin okullarda eğitim dili olarak kullanılmasını, Kürtçenin resmi bir dil olarak tanınması ve Kürt bölgelerindeki resmi dairelerde Kürtlerin istihdam edilmesi yönündeki isteklerini kabul etmiştir. Talabani heyetinin verilenleri yetersiz bulması üzerine de 10 Haziran 1963 tarihli bildiride Kürtlere çok sert bir uyarı vererek Kürt bölgesini askeri bölge ilan etmiştir. Ertesi gün de Barzani'yi Bağdat'a ölü veya diri getirene 250 bin dolar para ödülü varılacağını ilan etmiştir²⁰⁶.

Kürtler ile Merkezi hükmet arasındaki çatışmalar sırasında bir yandan da barış görüşmeleri yapılıyordu. Ekim 1963'te Abdüsselam Arif Kürtlerin bir kısım

²⁰⁵ Öznur, a.g.e., s.847

²⁰⁶ Attar, a.g.e., s.143-150

isteklerini kabul edebileceklerini bildirdi. Fakat kabine içersindeki BAAS yanlıları Kürdistan'ın tamamında Kürt özerkliğine karşıydılar. İktidar Kuzey Irak'ın Süleymaniye, Erbil, Cemçemal ve Dohuk bölgelerinde bir özerkliği kabul edeceklerini ifade ediyorlardı. Ancak Petrol bölgesi olan Hanekin ve Kerkük şehirlerini Kürt bölgesi olarak kabul etmiyorlardı.²⁰⁷

1964 Şubatında taraflar ateşkes ilan etmişlerdir. Molla Mustafa'nın ateşkesi tek başına imzalamış olması KDP liderleri arasında ihtilaflar doğurmuştur. Molla Mustafa'nın geleneksel aşiret tarzı idaresine güvenmeyen, İran Devleti'nin kendilerini desteklediğini düşünen ve büyük bir askeri güç oluşturan parti liderleri Celal Talabani ve kayınpedere İbrahim Ahmed lider-liğindeki solcu gruplar, bu ateşkesi açıkça muhalefet etmişler ve Molla Mustafa'ya bir muhtıra vermişlerdir. İbrahim Ahmed, ateşkes anlaşmasına “Kürt davasını satma olarak” bakmak-tadır²⁰⁸. Molla Mustafa partinin 6.kongresinde aralarında İbrahim Ahmed'in ve Celal Talabani'nin de bulunduğu merkez komitenin ve siyasi büronun 14 üyesini partiden ihraç etmiştir²⁰⁹.

Yaşanan olaylardan sonra İbrahim Ahmed İran'daki üst düzey yöneticileri ile görüşmek üzere Tahran'a gitti. Yapılan temaslar ile ilgili herhangi bir bilgi olmasa da, Barzaniler, İran'ın İbrahim Ahmed'e kendilerine karşı mücadele etmeleri konusunda para ve silah yardımı yapacaklarını iddia etmişlerdir. Attar kitabında İran'ın Talabani hareketini desteklemesinin sebeplerini şöyle anlamaktadır²¹⁰.

“İran'ın Talabanileri desteklemesinin sebebi şuydu: Barzanilerle barış yapmaya çalışan Abdüs-salam Arif, Nasır'a yakınlığından dolayı İran'a yönelik tutumu olumsuz yönde değişmişti. İran'da Bağdat ile savaşın sürmesi yönünde Barzanilere baskı yapmak için onun muhaliflerine yardım ediyordu.”

Abdüsselam ve Abdurrahman kardeşlerin yönetimi sırasında(1963-66 ve 1966-68) Kürt-lerin isteklerine olumlu ve dostça yaklaşılmış ve fazla düşünülmeden vaatlerde bulunulmuştu. Ama gerçekte Kürt taleplerine askeri yöntemlerle karşılık verilmişti. Abdurrahman Arif yöne-time geldiği zaman, yeni hükümetin Başbakanı olarak İngiltere'de eğitim almış bir akade-misyen ve hukukçu olan sivil birini

²⁰⁷ a.g.e.,s.146.

²⁰⁸ Öznur, a.g.e., s.123.

²⁰⁹ a.g.e., s.131.

²¹⁰ Attar, a.g.e., s.149

Abdurrahman El-Bezzaz'ı atamıştı. El-Bezzaz Irak'ta demokratik bir sistem içinde Kürtler ile barış yapmaya çalıştı. Kürtlerin özerklik taleplerini ve ulusal düzeyde tanınmasına çözüme bağlayacak on beş maddelik bir teklif içeriyordu²¹¹. Mayıs-Haziran 1966 döneminde Irak hükümet güçleri ile Barzani peşmergeleri arasında Henderen Savaşı oldu. Bu savaşın dikkat çekici yönü İbrahim Ahmed ve Celal Talabani'nin emrinde olan Cahş (Jash) 66 adlı paralı askerleri Irak saflarında yer almış olmasıdır. Bu savaşta Irak birlikleri yenilgiye uğradılar. Irak ordusu için bilanço birkaç yüz ölü vermişler, kaçan Irak birlikleri geride 4 adet havan topu, 6 adet ağır makinalı tüfek ve birkaç yüz tüfek bırakmışlardı. 29 Haziran 1966'da Barzani'nin Genel Karargâhı ile Bağdat arasında gerçekleşen karşılıklı ziyaretler sonrasında Irak Başbakanı Irak televizyonundan yaptığı açıklamada, ateşkes ilan edildiğini ve “âdemi merkeziyet” temelinde “Kürtlerin ulusal haklarını tanıyan bir anlaşmaya varıldığını” ilan ediyordu. On iki maddelik Bezzaz Deklarasyonunda genel seçimleri, genel affı, Kürtçenin resmi dil olarak tanınması, hayat normale dönünceye kadar Peşmerge birliğinin “hükümet kuvveti” olarak muhafazasını içeriyordu²¹².

Ancak anlaşmanın açıklanmayan gizli maddeleri vardı. Bu maddelerde Başbakan KDP'yi yasallaştırmayı, tüm siyasi tutukluları bırakmayı ve Bahdinan ve Dohuk çevresinde Kürt livası kurmayı vaat ediyordu. Savaşı kazanan Kürtler barışı kaybediyorlardı. Çünkü 14 aylık savaştan sonra kazanılan zaferden sonra Kürtler parti programında yer alan ve mücadelenin asıl amacı olan özerklikten vazgeçiyorlardı. Anlaşmadan sonra KDP Genel Sekreteri Habip Kerim “durumumuz iyi değildi, silah ve cephanemiz yoktu ve 14 aylık savaşın sonunda tükenmiştik” diyecektir. Polit büronun başka bir üyesi olan ve Barzani'nin “dışişleri bakanı olarak” görülen Dr. Mahmut Osman'da Barzani'yi haklı göstermek için şöyle diyordu. “ Görülmemiş bir zafer kazanmanın verdiği güçle Bağdat'tan daha fazla isteyebilirdik, biz devrimci bir yol tutmayı tercih ettik²¹³.”

13 Nisan 1966'da Abdüsselam Arif, Kurna'dan Basra'ya dönerken şaibeli bir helikopter kazasında öldü. Milliyetçi subaylar onun yerine kardeşi Abdurrahman

²¹¹ Aziz, a.g.e. s.109.

²¹² Kutshera, a.g.e., s.306-307.

²¹³ a.g.e., s.307.

Arif'i atadılar, ama BAAS Partisi 17-30 Temmuz 1968'de gücü tekrar ele geçirdi. Ahmet Hasan el-Bekir cumhurbaşkanı, akrabası Saddam Hüseyin de başkan yardımcısı oldu²¹⁴.

7 Haziran 1968'de İngiliz yanlısı Baasçılar Ahmed Hasan el-Bekir ve Saddam Hüseyin liderliğinde, Amerikan ajanların da yardımlarıyla hükümeti ele geçirmiş, General Arif'i de bir uçağa bindirip Londra'ya göndermişlerdir. İngilizler ve Amerikalılar bazı noktalarda farklı düşünceleri paylaşıyorlar da; Ortadoğu'da kontrolsüz güç istemiyorlardı. Sınırlı güç onlara göre istikrarı ifade etmekteydi. Çünkü artan SSCB nüfuzu Irak'ın geleceği onları kaygılandırmak-taydı. Aslında darbenin destekçisi olarak ABD ve İngilizlerin ortak hareket etmeleri yadsıma-mak gerekir.

BAAS iktidarı 1968'de ele geçirdiği zaman çok etnisiteli ve mezhepli Irak'ın nasıl sağlam bir birliktelik ve ortak bir Iraklı kimliği dayatacağıydı. Yeni rejim için en karmaşık ve güç sorun Kürt meselesiydi. BAAS yönetimlerinin ilk aşamasında kendi konumunu güçlen-dirme ve rejimin istikrarı en önemli öncelikleriydi. BAAS'ın devlet ve toplum üzerindeki hegemonyası yeterince kuvvetli değildi²¹⁵. BAAS konumunu tehdit eden güce sahip olan iki seçmen tabanını Kürtler ve Komünistleri etkisizleştirmek için hükümete daha geniş bir temsile sahip olduğu izlenimini vermek istiyordu. Bu sebeple her iki grubun hükümetle işbirliği yapmasını sağlayarak, bunların BAAS'a karşı ortak cephe açmalarını istemiyordu. Bu amaçla Komünistler ile yapılan görüşmeler sonuçsuz kaldı. Ancak Kürtler ile kurulan temaslar başarılı oldu. Yeni kabineye birkaç Kürt atadı ve Bazzaz Deklarasyonu'nu yürürlüğe koymak istediğini açıkladı. BAAS tüm okullarda ve üniversitelerde Kürtçe öğretileceğini, Süleymaniye'de yeni bir üniversite kurulacağını, Kürtlere genel af çıkarılacağını ve Bazzaz Deklarasyonu'na bağlı kalınacağını gösterdi. Kürtlerin Yeni Yılı olan Nevruz tatil günü ilan etti. Hatta Devrim Komuta Konseyi'ne bağlı bir Kuzey İlişkiler Bürosu bile kurdu. Doğal olarak işbirliğine hazır olan sosyalist ideolojiyi benimseyen Talabani ve Ahmet Grubuna yaklaştı. Bununla Kürt hareketinin ilgi merkezi olan Molla Mustafa'yı güçsüzleştirmeyi amaçladı²¹⁶.

²¹⁴ Aziz, a.g.e., s.108.

²¹⁵ a.g.e. s.110.

²¹⁶ McDowall, a.g.e., s.433-434.

Talabani ve Ahmet kendileri gibi hem sosyalist hem de milliyetçi olan BAAS'a daha önceki diğer tüm yönetimlerden kendilerine daha yakın hissediyorlardı. Kürt ulusal hareketinin temsilciliğini Molla Mustafa'dan almak için iyi bir fırsattı. Talabani'nin "Cash 66" olarak isimlendirilen güçlerine hükümetçe maaş bağlandı. Bağdat'ta kendi fikirlerini taşıyan "al nur" gazetesine izin verdiler. Talabani BAAS hakkında "Kürt halkına doğrudan, samimiyetle ve umutla el uzatan, Kürt halkının ulusal haklarını tanıyan ilk Arap siyasi partisi" diye yazıyordu. Molla Mustafa ise onlara "kendilerine para ödeyen herkese ajanlık yapan" kişiler olarak küçümsemekteydi. Aslında her iki partide kendilerinden önceki aşiret reislerinin yaptığı gibi Kürdistan içindeki otoritelerini güçlendirmek için hükümetin kendilerini kabul etmesini arzuluyorlardı. Molla Mustafa ise Baasçıların davetine verdiği cevapta, ulusal idealleri ile ilgili şartları söz konusu etmeden önce, Ahmet ile Talabani ile ilişkilerini kesmelerini istemiştir. Bu olmayınca kabinedeki temsilcilerini geri çekmiştir. "Bunların bugün istedikleri rejimin temelini güçlendirmek için zaman kazanmak" dedi. Kendisinin vazgeçilmez olduğunu göstermek için 1969 yılında Talabani grubuna karşı başarılı bir silahlı saldırı yapmış ve İran'dan almış olduğu ağır silahlarla da Kerkük'teki petrol tesislerine saldırmıştır. Bu hareket, özellikle İngilizlerin sa-hip olduğu Irak Petrol Şirketi sebebiyle BAAS'ı uluslararası planda rahatsız etti. BAAS yeni bir Kürt savaşımdan korkuyordu. Molla Mustafa'nın İran tarafından top ve diğer malzemelerle desteklendiğinin farkındaydı. Bunun yanında İran'ın bölgesel egemenliğini genişletmek için Bahreyn'i istemesi BAAS'ı tedirgin etti. İran'ın Şattül Arap sınırını tanımaması ikili arasındaki anlaşmazlığı derinleştirdi. Her iki hükümet Kürtler aracılığı ile savaşımaya başladılar. Irak'ın desteklediği Ahmet-Talabani Grubu ile İran'ın ağır silahlarla donattığı Molla Mustafa'ya karşı savaşıyorlardı. Eski Bağdat Belediye Başkanı'nın Molla Mustafa'nın CIA tarafından destek-lendiğini itiraf etmesi, İran'ın tek başına hareket etmediğini göstermiştir²¹⁷.

BAAS'ın asıl hedefi rejimin istikrarı için güçlerini pekiştirmektir. Öncelikle BAAS içersinde pan-Arap milliyetçi subaylardan kurtulma derdindeydiler. Diğer taraftan ise Irak'ın çok etnisiteli ve mezhepli yapısını sağlam bir Irak kimliğine nasıl dönüştüreceklerdi. Yeni rejim için en karmaşık problem Kürtlerdi. BAAS'ın devlet

---

²¹⁷ McDowall, a.g.e., s.434-435.

ve toplum hâkimiyeti zayıftı,1969 savaşında da Kürtlere galip gelememişlerdi²¹⁸. BAAS'ın politikalarını Moskova da yakından takip etmekteydi. Ocak 1970'de Saddam Hüseyin Moskova'ya ilk ziyaretini gerçekleştirdiği de amacı, Alexei Kosigin ile Kürt meselesini danıştı. Kosigin, Saddam'ı Kuzey Irak'ta bir oto-nomi verilirse bu Meselenin halledileceği konusunda ikna etti²¹⁹.

Moskova dönüşü BAAS Partisinin cumhurbaşkanı olmasa da rejimin en önemli temsilcisi olan Saddam Hüseyin ile KDP lideri General Molla Mustafa Barzani ile Kuzey Irak'ta bir görüşme yaptı. Barzani'ye birkaç boş sayfa vererek Kürtlerin taleplerini yazmasını istedi. Saddam döndüğünde ayrıntıları Devrim Komuta Konseyi (DKK) ile görüştü ve Mart Anlaşmasının yolu açıldı. Saddam geliştirdiği strateji ile Kürtlere geniş çaplı özerklik verilmesini haklı gösterirken, bir yandan da Kürtlerin Irak'ın ayrılmaz bir parçası olduklarında ısrar ediyordu²²⁰.

11 Mart 1970'de Saddam Hüseyin ile Barzani arasında varılan anlaşmanın (1970 Özerk-lik Anlaşması) ve Devrim Komuta Konseyi'nin 247 sayılı kararı özetle şöyledir. Kürt ulusunun varlığı tanınmıştır. Kürt ulusunun kendi dilini kullanma hakkı ve kültürel hakları tanınmış, Kürtçe ikinci resmi dil kabul edilmiştir. Kürt kültürü ile ilgili çalışmalarda bulunacak bir idare kurulacaktır. Kürtlere kendi bayramlarını ve geleneksel günlerini kutlama hakkı tanınmıştır. Yerel idareleri "Yerinden yönetim esasına göre düzenleyen", Kerkük Bölgesi için "Özel bir idare tarzı" öngören kanun kabul edilmiştir. Yerlerinden göç ettirilen Kürt ve Arap köylüler, kendi yerlerine döneceklerdir. Tüm Irak'ta imar konusunda adalet sağlanacak ve Kürt bölge-lerinin geri kalmışlığı giderilecek, bu bölgedeki kültür ve eğitim alanındaki geri kalmışlığın giderilmesine çalışılacaktır. Irak milletinin, Irak Devleti çerçevesinde Arap ve Kürt mil-letlerinden oluştuğu vurgulanacak, Kürt halkı Irak'taki sayısı oranında yasama organda pay sahibi olacaktır. Kürtlerin yönetime katılması konusunda, hassas idari ve askeri işlerde onlarla diğerleri arasında ayırım yapılmayacak ve çoğunluğunu Kürtlerin oluşturduğu bölgelerde üst düzey makamlar, idari, askeri ve güvenlikle ilgili memurlar Kürtler den ya da Kürtçe bilen-lerden seçilecekti. Cumhurbaşkanı yardımcılarında biri de Kürt olacaktır. Kürt hareketine

²¹⁸ Aziz, a.g.e. s.110.

²¹⁹ Öznur, a.g.e., s.172.

²²⁰ Aziz, a.g.e. s.111.

mensup silahlı kişiler, Kürdistan'daki yerel polis ve muhafız gücünü oluşturacak; ordu güçleri kışlalarına, peşmergeler de ana yollardan uzak mesafelerdeki yerlerine geri dönecektir. Kürt-lerin çoğunlukta olduğu yörelerde Kürtler “Özerklik Kanunu’nda belirlendiği şekilde özerk statüden yararlanacaklardır” hükmü getirildi. Devrim Komuta Konseyi ‘nın 248 sayılı kararı ile de “Özerk Bölge İdaresi” kabul edilmiştir²²¹.

Sovyet Komünist Partisi yapılan anlaşmayı destekliyordu. Himayesindeki IKP bir mesaj göndererek Kürt sorununun barışçı yoldan çözüme bağlanmasından dolayı memnuniyetini bildirmişti. Sovyet yöneticiler ise Irak Cumhurbaşkanı El-Bekir’e gönderdikleri telgrafta “Biz bu anlaşmanın yerine getirilmesinin Irak Cumhuriyeti’nin iki kardeş halkı olan Araplarla Kürtler arasındaki dostluğun ve ulusal birliğin pekiştirilmesine yardımcı olacağı inancındayız²²².”

İran Devleti’nin bölgedeki güç gösterisinden rahatsız olan BAAS rejimi, aynı anda iki cephede birden savaşmamak için, Kürtlere imtiyazlar veren anlaşmayı kabul ettiğini bildirmişti. Yine bu çerçevede Talabani’ye ve Barzanilere muhalif diğer aşiretlere verdiği desteği kesmiştir.

Mehrdad Izady bu anlaşmanın hayata geçirebilecek bir anlaşma olmadığını, her iki tarafın da kendisinin daha iyi koşullar elde edebileceğini ve muhabatı tarafından aldatıldığını düşüncesinde oldukları yorumunu yapmıştı. Nitekim belgeni üzerindeki mürekkep kurumadan Barzani anlaşmanın tümüyle “bir dalavere olduğunu, daha anlaşmayı imzalamadan önce bile bunu bildiğini” iddia etmişti. Bu şüphe bile elbet karşılıklıydı. Olayların seyri her iki tarafın da esas amacı zaman kazanmaktı²²³.

Anlaşmaya göre özerklik 4 yıllık bir geçiş döneminden sonra uygulamaya konulacaktır. Irak Devleti Kürtlere güven vermek için onların bazı isteklerini hemen uygulamaya koymuştur. Siyasi tutuklular serbest bırakılmış, Kürtçe ikinci eğitim dili olarak resmileşmiş, peşmergelerin şehirlerde asayişin sağlanması için kullanılmasına izin verilmiş, BAAS rejimi kabinesinde beş Kürt bakana yer verilmiştir. Bu anlaşmaya rağmen, BAAS ideolojisinin dayandığı temeller itibarıyla özerklik

²²¹ McDowall, a.g.e., s.439-440

²²² Öznur, a.g.e., s.182.

²²³ Izady, a.g.e., s.142-143

vaadinin BAAS Hükümetini güçlendirmeye yönelik fırsatı elde etmek için bir çeşit manevra olduğu söylenebilir. Kerkük petrollerinin gelirinin paylaşılması da ayrı bir sorundur. Bağdat'ın Kürtlerin isteklerini geçiştirmek için öne sürdüğü gerekçe, Kürtlerin Musul ve Kerkük'te azınlık olduğudur. Kerkük Türkleri de BAAS rejiminin kendileri için özerklikten daha iyi olduğu konusunda ikna edilmiştir. Nihai anlaşmada bu konuya değinilmemiştir. Anlaşma sonrasında Talabani'nin devlet nezdindeki konumu ortadan kalkmıştır. Molla Mustafa ile de anlaşma sağlayamayınca 1972'de 1975'e kadar tahsilini sürdürmek için Mısır'a gitmiş ve orada Filistinlilerle işbirliği yapmıştır²²⁴.

Ancak yukarıdaki anlaşma hiç hayata geçemeyecekti. Bunun en önemli nedeni BAAS rejiminin gerçek amacı merkezileşme yönündeydi. Aslında Kürtlere altın tepside verilen Özerk-lik hükümet doğrudan denetim gücüne erişinceye kadar kabul edilen bir aldatmacadan fazlası değildi. BAAS yönetimi içinde Kürtlere bu kadar ayrıcalık tanınmasından rahatsızlık duyanlar vardı. Molla Mustafa kendini kullanmaktan başka amacı olamayan dış güçlere, ABD ve İran'a Irak'ı yenmesinde kendisine yardımcı olacaklarına inanarak bir hata yaptı. Irak ordunun aldığı yeni Sovyet yapımı silah ve teçhizatlarla kısa sürede güçlenerek kendisi için daha büyük bir tehlike olduğunun farkına varamadı²²⁵.

General Barzani anlaşmanın üzerinden bir yıl geçmeden bir suikast olayından sağ olarak kurtuldu. Barzani bu olayın planlayıcısı olarak BAAS ve Saddam'dan şüphelenmesine sebep olacak birçok nedeni vardı. Aslında olayın ilk andaki işaretleri diğer Irak Kürt lideri olan Talabani'yi göstermekteydi²²⁶.

1972 yılı her iki taraf içinde hile ve oyalama yılı olmuştur. Irak Devleti, Molla Mustafa Barzani'nin öldürülmesine ya da Kürtler arasındaki konumunun zayıflatılmasına ve rakiplerinin güçlendirilmesine yönelik birçok gizli ve açık komploya başvurmuştur. BAAS rejimi Petrol bölgesi olan Hanekin'de yaşayan 40 binden fazla kürdü, İran asıllı oldukları gerekçesiyle yerle-rinden çıkardı. Petrol bölgelerinden Kürtleri çıkarıp yerlerine Arapları yerleştirmeye, Kürtleri çoğunluk olmaktan Çıkarmaya ve böylece Kerkük'e yönelik iddialarını önemsizleştir-meye

²²⁴Attar, a.g.e., s.154

²²⁵ McDowall, a.g.e., s.431.

²²⁶ Izady, a.g.e., s.143.

çalışmış, sonunda da petrolü millileştirerek bütün petrolü Arap petrolüne dönüştürmüştür. Barzani ise İran sınırını kapatma taahhüdüne uymamış ve sürekli olarak İran'dan silah almıştır.

9 Nisan 1972'de Sovyet Başbakanı ve bir strateji uzmanı olan Alexei Kosigin, bir heyetle Irak'ı ziyaret ederek 15 yıllık "Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği (SSCB) ve Irak Dostluk ve İşbirliği Anlaşmasını" imzalamıştır. Anlaşma dünyada büyük yankı uyandırmıştır. Moskova nihayet bir "kızıl kuşun" sıkmadan Ortadoğu'da önemli bir müttefik kazanmıştı. Anlaşma sonrasında düzenlenen davete Kosigin Kürtleri de ihmal etmeyerek KDP yöneticileri-ni de çağırmıştır²²⁷. Sovyet Rusya ile bir dostluk ve işbirliği anlaşması imzalayarak, bu ülkeden silah dahil her türlü destek sağlamaya başlayan Irak, birçok aşiretlerden ve farklı siyasi eğilimlerden oluşan Kürtler arasında ayrılık yaratmaya yönelik bir politika izlemeye başlamıştır. Bu şartlar karşısında Molla Mustafa İran şahı ile ittifakı kabul ederek, CIA ile temasa geçmek için çalışmalara başlamıştır²²⁸.

1973 yılına gelindiğinde KDP anlaşmayı ve Bağdat'ın samimiyeti çoktan göz ardı edilmişti. KDP yayınlarında sürekli Araplaştırma programından, KDP düşman Kürt gruplarının silahlandırılmasından ve liderlerine yönelik suikast girişiminden yakınılıyordu. 1973 yılı sonunda anlaşmadan imzasını çeken Barzani Irak'ın üç ezeli düşmanı olan İsrail, İran ve ABD ile yakın ilişkiler kurma çabasına girmişti. Bu ülkelerden 1970 protokolünden çok daha fazlasını Bağdat rejimine dayatma konusunda ümit bağlamıştı. Buna karşı Bağdat BAAS rejimi Barzani-lerin İran ve ABD ile olan ilişkilerinden rahatsızlık duymaktaydı. Barzaniler Irak'ın Kuzey bölgesinin Araplaştırılması, Kürtlerin yasama merkezlerinden ve ordu komutanlıklarında uzak tutulması Bağdat politikalarına muhaliftiler. Karşılıklı oluşan güvensizlik ortamı 1970 protokolünün önemini kaybetmesine zemin hazırladı. Molla Mustafa yeni hamilerini göz önünde bulundurarak 1973 tarihinde *Washington Post* gazetesine verdiği bir mülakatta: "Eğer ABD bu kurtlara karşı bizi desteklerse, biz onun politikaları doğrultusunda hareket etmeye hazırız. Eğer bize yeterli yardım yapılırsa biz petrol bölgelerini alır, bundan yararlanmayı Amerikan şirketlerine bırakabiliriz" dedi. ABD ve İran'ın Kürtlere olan desteklerine İsrail Hükümeti de

²²⁷ Öznur, a.g.e., s.173.

²²⁸ a.g.e., s.179.

katıldı. MOSSAD'a, İran gizli servisi SAVAK'la tam işbirliğine girmesini ve Barzanilerin istihbarat örgütü "Parazten" i destekleme ve takviye talimatı verdi. Bu örgüt Irak içersinde ABD'nin casusluk örgütü kolu gibi çalışıyordu. Örgüte İran SAVAK'ına bağlı Frasua Hariri başkanlık ermekteydi²²⁹.

Bu dönemde ABD, İsrail ve İran'ın Kürtler üzerindeki destekleri her geçen gün artmış-tır. Barzani demeçlerinde "Başka hiçbir büyük güce güvenmiyorum" sözleriyle ABD'ye güven-diğini açık bir şekilde ifade etmiştir. Hatta bir keresinde Barzani "şayet davamızda başarıya ulaşırsak ABD'nin 51. eyaleti olmaya hazırım" diyecek kadar ileriye gitmiştir²³⁰.

Dört yıllık geçiş dönemi sonunda Bağdat rejimi 11 Mart 1974'te Kürt özerk bölgesinde uygulanacak olan yasanın ayrıntılarını yayınladı. Yasaya göre yürütme ve yasama yapacak ye-rel Kürt konseyler öngörülürken özerk bölgenin içişleri üzerindeki gerçek iktidar Bağdat'ın elinde toplanmıştır. Bu kısıtlayıcı yasa, 1970 anlaşmasının ruhuyla uyuşmuyordu²³¹. Özerklik daha kısıtlı bir tanım içermekte ve özerklik bölgesi ise daraltılmıştı. Irak Kürdistanı'ndaki Ker-kük, Hanekin, Sencar'ı Kürt özerk bölgesinden çıkardı. Barzanilere özerlik kanununu kabul edip, Kuzey Irak'ta ki şiddeti durdurması için iki haftalık bir süre verdi. Sovyetler Birliği, savaşın yeniden başlamasını önlemek için büyük çaba sarf etmiş, hatta Sovyet Büyükelçisi Kuzey Irak'a geçerek Molla Mustafa ile görüşmüş ve onu bu planı kabul etmeye teşvik etmiştir. İran ve ABD'nin yardımlarına aşırı güvenen Barzani, sunulan teklife karşı daha fazla toprak ve Kürt nüfusunun oranına bağlı olarak Irak petrollerinden pay talep etti²³². Molla Mustafa ve KDP, özerklik kanununu reddetme kararı almışlardır. Yalnızca KDP Merkez Komite Üyelerinden üçü ve Molla Mustafa'nın Ubeydullah adındaki oğlu, Barzanilerin politikalarına karşı olduklarını belirterek onu terk etmişler ve partiyi, SAVAK'ın etkisi altında kalmakla suçlamışlardır. Bağ-dat'la Kürtler arasında 1974 yılında savaş tekrar başlamıştır²³³.

1974'te Kürtler, aslında ABD'ne yardımı olan İran Şahı'nın da desteği sayesinde kısa süre içinde Irak rejimini tehlikeye düşürmüştü ve gözle görülür

²²⁹ Attar, a.g.e., ss.160-161.

²³⁰ Yavuz, Turan, ABD'nin Kürt Kartı, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1993, s.58.

²³¹ Izady, a.g.e., s.143.

²³² Aziz, a.g.e. s.113.

²³³ Attar, a.g.e., s.162.

başarılar kazanmışlardı. Ancak Barzani stratejik bir hata yaparak gerilla savaşımdan, merkezi hükümet kuvvetlerine karşı gele-neksel savaşa geçilmesini emretti. Gerilla savaşında usta olan peşmergeler, geleneksel savaşta kendilerinden açık ara üstün olan Irak güçlerine karşı tutunamadılar ve kısa sürede dağıldılar. Peşmerge güçleri kendi bölgelerinden sürülerek İran sınırının her iki taraftan birkaç kilometrelik alana sıkıştırıldılar. Barzanilerin yenilgisinin hızla yaklaştığını ve savaşın kendisine Bağdat'ı İran'ın lehine olacak bir anlaşmaya zorlama fırsatı vereceğini fark eden Şah, kendi ülkesi adına isabetli bir karar vererek, Irak Kürtlerinin güneşinin batma zamanının geldiği sonucuna vardı. Şah Cezayir'de Irak'la bir dostluk anlaşması imzaladığında, Kürtlere sırt çevirme karşı-lığında, kara ve deniz alanında istediği tüm ödünleri aldı²³⁴. O andan itibaren İran'ın Kürtleri desteklemesi için herhangi bir sebep kalmamıştır. Anlaşmanın üzerinden 24 saat geçmeden tüm Kürt direnişi kırılmıştır. Kuzey Irak Kürtleri İran yollarına düştüler. Sınıra ulaşamayanlar ya çetin kış şartlarından dolayı öldüler ya da Saddam'ın askerleri tarafından öldürüldüler. Hatta bazı peşmergeler durumu kabullenemeyerek intihar etmişlerdir²³⁵.

Kürtlerin yenilgisi sadece askeri açıdan bir yenilgi değildi. Molla Mustafa'nın liderliğini yaptığı tek parti de dağılmıştı. Liderlerin her birisi bir tarafa gitmişti. Büyük bir kısmı İran'da kalsa da bazıları Avrupa ve ABD'ye göç etmişlerdir. İran'da iyi şartlardaki Barzaniler ve yakınlarının dışındaki tüm peşmergeler ve aileleri açlık, sefalet ve yoksulluk içindeydiler. Kürt bölgelerine geçeme izinleri yoktu. Irak'a geri dönenler yönetim tarafından sürgüne gönde-riliyorlardı. Yedi yüz binden fazla Kürt mülteci durumuna düşmüş, yüzlercesi idam edilmiştir. Molla Mustafa, KDP Başkanı sıfatıyla 1977 Şubat'ında ABD Başkanı Carter'e Gönderdiği mektupta kendilerine yapılan zulmü ve halklarının çektiği ızdıraqları, sürgünleri ve uğradıkları zulmü anlatırken; kendilerine vaade edilen özerkliğin akıbetini sormaktadır. Ayrıca İran'da mülteci olarak bulunan Kürtlerin gelecekleri adına endişelerini dile getirmektedir²³⁶.

Kürt isyanını bastırılması ve KDP'nin dağılması, Celal Talabani için Irak Kürdistanı sahnesinde, Molla Mustafa Barzani'nin yokluğundan yararlanarak yıllarca

---

²³⁴ Izady, a.g.e.", s.144.

²³⁵Attar, a.g.e.,s.164.

²³⁶a.g.e., s.167.

arzusunu duyduğu Irak Kürt harekâtının lideri olma ve “Kürdistan Yurtseverler Birliği” (KYB) adlı yeni bir örgüt kurma yönünde iyi bir fırsat yaratmıştır.

Barzani'nin savaşı kaybetmesinin ana sebeplerinden birisi 1945-1946 yılları arasında İngilizlerle olan ilişkilerindeki hatayı ABD ile olan münasebetlerinde tekrar etmiştir. Kürdis-tan'ın ayrılmasının İran, Irak ve Türkiye'nin toprak bütünlüğüne etkisinden dolayı ABD'nin ve müttefiki İran'ın buna muhalif olduğunun farkına varamamıştı. Barzani sadece kendi ordusu ve teçhizatını dikkate alması olabilir. Rusya ile Irak'ın yaptığı işbirliği anlaşmasını bu çerçevede hafife almış olmalıydı. İran ile Irak'ın arasındaki tarihi düşmanlıklara bel bağlayarak anlaşma durumlarına karşı bir stratejisinin olmaması yenilgide etkili olmuştu. Ayrıca İran ve ABD'nin Bağdat'ın Sovyet yanlısı radikal rejimini Kürtleri kullanarak zayıflatmaya çalışmalarının ve belirtileri İran'da görülen ayrılıkçı Kürt hareketinin işini aynı anda bitirmeyi hedefinin farkına varamamıştır.

Barzanilerin yenilmesinin bazı sebeplerini Attar şöyle açıklamaktadır²³⁷. Öncelikle Barzaniler kendi içersinde de Kürtler ile problemlili olan ve Kürtler hakkında olumsuz fikirlere sahip İran Şahı'na ve SAVAK'a fazlaca güvendiler. İran ise Kürtleri kendi çıkarları doğrul-tunda gayet iyi şekilde kullandı. Nitekim kendi içersinde oluşan ve Irak tarafından desteklenen, Kürt muhalefet liderlerini ve taraftarlarını Barzanilerin desteği ile ortadan kaldırdı. Buna karşı Irak ile imzalanan Cezayir Anlaşması ile Irak ile aralarındaki anlaşmazlıkları kendi lehine çözümünü sağlayarak Barzanilere verdiği desteği de kesmiş bir nevi Kürtleri yarı yolda bırakmıştı. Bu konuda en güzel verilecek örnek ise imzalanan anlaşma sonrası Şah'ın Mısırlı Gaze-teci Hasaneyn Heykel'e verdiği röportajda:

Kürt hareketini biz icat etmedik. Biz onu var olan bir hakikat olarak önümüzde bulduk. Irak rejimleri yıllarca bize düşmanlık gösterdiler... Kürt devrimi fırsat buldu biz onlardan yararlandık. Yoksa biz Kürt meselesinin olmasını ister miydik? Tabi ki hayır! Şunu biliniz ki, biz büyük bir Kürt azınlığa sahibiz. Demin de söylediğim gibi Irak'a hâkim yönetimler yıllarca bize düşmanlık ettiler. Bizim de aynı yöntemle onlara cevap vermeye ve elimize geçen bu fırsatı değerlendirmeye hakkımız yok mu?

Barzanilerin belli bir ideolojileri yoktu. Sovyetler onları desteklediğin de Molla Mustafa kendinin solcu olarak göstermekte ve Marksist-Leninist ideolojiyi partinin nihai hedefi olarak kabul ediyordu. Sovyetlerin Irak'ı desteklemesi durumun

²³⁷ a.g.e., ss.165-167.

da ise 180 derece çark ederek Batıya yöneliyor, kendisini komünizmin en ateşli düşmanı olarak görünüyor.1975 yenilgisi sonrası ise tekrar Marksist oluyordu. Barzaniler önce Sovyetlerin daha sonra ise ABD'nin elinde baskı ara-cı olarak kullanılmışlardı. Nitekim Sovyetler Irak ile anlaşma yapıncaya kadar Barzanileri desteklemişlerdi. Aynı şekilde ABD ise kendi ulusal politikalarının Körfezde etkili olması için Irak yönetimine karşı Barzanileri desteklemişlerdi. Ama Irak-İran Savaşı sırasında ise kendi ve Batı'nın çıkarları söz konusu olduğu zaman benzetmekte hata olmasın hemen şerit değiştirmişlerdir.

Barzani yenilgi sonrası Mısır El-Ahram'ın başyazarı gazeteci Muhammed Hasaneyn Heykel'e verdiği röportajda sorulan soruların birine şu karşılığı veriyordu:²³⁸

Şunu söyleyeyim ki Kürt İhtilali sona ermemiştir, sadece şimdilik durmuştur. Benim şahsen rolüm bitmiştir, fakat Kürt halkı duruyor ve içinden direnişi örgütleyecek yeni liderler çıkaracaktır... Ben teslim olmadım, İhtilali şimdilik sona erdirmeyi tercih ettim. İran bizi destekliyordu. Bunu inkâr etmiyorum, İran'dan başka da bizi destekleyenler vardı. Onu da inkâr etmiyorum.

Heykel'in "İran'dan başka sizi kim destekledi?" şeklindeki soruya Barzani; "Özgürlük dostları" diye karşılık vermiş; "dünya özgürlükçülerin dostlarından boşalmış değildir. Ben bugün kimseyi güç durumda bırakmak istemiyorum" diyerek bağlamıştı.

1977'e gelindiği zaman Irak Kürdistan Marksist-Leninist Komela Örgütü Barzani'ye saldırıyordu. Komelacılar bu yorgun general için; "Amerikan Mellesi", "Kürt gericiliği lideri" ve "CIA'nın paspası" gibi aşağılayıcı ifadeler kullanıyorlardı²³⁹.

ABD Büyükelçisi Eagleton Molla Mustafa Barzani için şunları yazmıştı: "O durumun özünü hemen kavıyor ve amacına ulaşmak için diplomatik ve askeri kurnazlığını kullanıyordu. O'nun daha az övgüye değer özellikleri ise, bencillik, fırsatçılık, uzağı görememe ve kolayca yola gelmemesiydi."Amerikalı Gazeteci Schmidt buna şunları ekler: "İfade tarzı örtülü ve kapalı nitelikteydi. Hikâyeler anlatarak görüşlerini anlatmayı severdi²⁴⁰."

²³⁸ Öznur, a.g.e., s.254-255

²³⁹ Izady, a.g.e., s.144.

²⁴⁰ a.g.e., s.326.

Molla Mustafa'dan sonra İdris ve Mesut kardeşler, babaları kadar karizmatik olmasalar da mücadeleye devam ettiler ve bölgedeki etkinliklerini sürdürdüler. Geçmişte Komünistler ile işbirliği yapan Barzaniler İslam devrimi sonrası Humeyni ile işbirliğine girdiler ve İsrail ile olan ilişkileri de artarak devam ettirdiler²⁴¹.

1979 yılında Saddam Hüseyin BAAS içinde bir darbeyle akrabası el-Bekri'den cumhur-başkanlığını aldı. Saddam iktidarı ele geçirdiği zaman sivil, askeri gizli polis örgütlerini önce-den hazırlamıştı. Özellikle kendi memleketi olan Tikrit'ten olan subayların terfi etmelerini sağlayarak BAAS Partisi'nin denetimine alarak orduyu kontrolü altına aldı. Böylece hem hükümetin hem de ordunun başı olarak Irak'ı hâkimiyeti altına aldı. Kurduğu BAAS güvenlik servisi ile herkesi takip ettirdi. Kendi akrabalarını devletin önemli kilit mevkilerine atayarak kendisini her şeye hâkim konumuna getirdi²⁴².

1.8.4. Talabani ve KYB'nin Kurulması

Kürtler arasında Mam (Kürtçe amca demektir.) Celal olarak bilinen, Celal Talabani 1933 yılında Süleymaniye bölgesindeki Sancak bölgesinde doğmuştur. 13 yaşında KDP'ye üye oldu ve kendini siyasi faaliyetler içinde geliştirmiştir. 1950 yılında krallık rejimi tarafından Bağdat'ta hapse atılmıştır. Özgürlüğüne kavuştuktan sonra 19 yaşında Bağdat Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde öğrenciyken KDP merkez komitesine girdi ve Irak Kürdistanı Öğrenci Birliği'ni kurmuştur. 1953'te Merkez Komite üyeliğine, bir yıl sonra da KDP Politbüro üyesi-ğine seçildi²⁴³. Molla Mustafa'yla anlaşmazlığa düşen meşhur Kürt siyasetçisi İbrahim Ahmed' in kızıyla evlenmiş ve onun siyasi rehberliği altına girmiştir.

Talabani gençlik yıllarından itibaren Marksist bir dünya görüşüne sahiptir. KDP çizgisinde yayın yapan "Kürdistan" adlı gazetenin başyazarlığını yapmıştır. Parti yayın organı "Xebat" (Mücadele)'a yazılar yazı. 1961'de silahlı mücadelenin peşmerge gücü olan Rız-gari'nin (Kurtuluş) sorumlusu oldu. 1955'te Komünist

²⁴¹ Günaydın, a.g.e., ss.100-101

²⁴² Aziz, a.g.e. ss.117-118.

²⁴³ Öznur, a.g.e., s.432.

Gençlik Festivali için Varşova'ya gider-ken Moskova''dan geçen Talabani, burada Barzani ile görüşün ilk KDP yöneticisi olmuştur²⁴⁴.

Talabani daha sonra Siyasi Büro üyeliğine seçilmiş ve KDP'nin askeri kanat komutanlarından olmuştur. 1961 yılında Kasım'a karşı gizli mücadele yürütmüştür. 1963 yılın-da Kürt heyetinin başkanı olarak Irak Devleti'yle müzakereler yürütmüştür. Abdulnasır ve Bumedyen'e görüşmek için Mısır'a ve Cezayir'e gitmiş, Nasır'la dost olmuştur.

1964 yılında parti temsilcisi olarak Avrupa'ya gitmiştir. O yıllarda Molla Mustafa'yı ABD ve İran şahı ile işbirliği içinde olmaktan dolayı eleştirirken aralarındaki ihtilaf doruğa çıkmıştır. İbrahim Ahmed grubunu oluşturan politbüro üyeleri ile birlikte İran'a sığınmıştır. Talabani daha sonraları İranlı yöneticilerle önceden temaslarının olmadığını söyleyecektir. Ama sınırın SAVAK'ın sınırın öte yanında olanları kaygıyla, kuşkuyla izlediği halde "komü-nist" olarak nitelenen Kürtleri kendi topraklarına kabul etmeleri şaşırtıcıdır²⁴⁵.

Barzani'nin KDP yöneticilerinden kopması ve İran'a geçmelerinin Kürt Ulusal Hareketinin geleceği bakımından olumsuz sonuçları olacaktı. Entelektüel düzeyde İbrahim Ahmed-Talabani ekibi tartışmasız en parlak Kürt aydınlar grubunu yanlarına almış durumdaydılar. Kriz sonrası Barzani çalışma arkadaşlarını, yetenekleri ve entelektüel kapasitelerinden çok kendine bağlılık ve sadakat esasına göre seçecekti. 1964 sonrası KDP içersinde ideologlara ve bağımsız düşünönlere yer yoktu. İbrahim Ahmed ve Celal Talabani Kürt hareketinin "bir kurul yönetimi" tarafından yönetilmesini istiyorlardı. Barzani hiçbir zaman diktatör olmadı ama on yıl sonra, yaşamsal 1973-1975 yıllarında tüm önemli kararlar çok dar bir insan grubu tarafından gizlilik içersinde alınıyordu, aslında bu Barzani, İdris ve Mesud'dan oluşan üçlüydü. Elbette Celal Talabani ve İbrahim Ahmed'in bu olumsuzlukta sorumlulukları vardı. Bugün bile bu kopuş tam olarak aydınlatılmamış olmakla birlikte Barzani'nin Kürt hareketi içersindeki ağıllığını yanlış değerlendirdikleri kesindir. KDP yöneticileri tıpkı 1959-60'ta olduğu Irak Komünist Partisi'nin işlediği hatanın aynısını işlediler ve Barzani'nin sert bir yol izlemesine sebep oldular²⁴⁶.

²⁴⁴ a.g.e., s.433.

²⁴⁵ Kutschera, a.g.e., s.296-297

²⁴⁶ a.g.e., s.298.

1966 yılında Talabani ve İbrahim Ahmed Irak Hükümeti saflarına katılarak, Kürt hare-ketini geri aşiret yönetiminden kurtarmak için Irak Hükümeti tarafından silahlandırılan burada yeni bir askeri birlik oluşturmuşlardır. Cahş 66 adı verilen bu paralı askerler 1970 yılına kadar Barzani'ye karşı savaşmıştır. Aslında bu sonuç kişisel sürtüşmelerin bir sonucudur²⁴⁷.

BAAS Hükümeti'nin desteği ile Talabani 1968'de "El-Nur" (Işık) adında bir gazete çıkarıyorlardı. Redaksiyon ve baskı bakımından Irak'ın en iyisi olan bu gazete, her gün Bar-zani'nin kişiliğine saldırıyor, onu "aşiretçilik", "feodallık" ve emperyalizm ajanlığı ile suçlu-yordu. Gazetenin ideolojisine göre Kürt ulusal hareketi, Arap ulusal hareketi ile birleştiği zaman Irak'a sosyalizm gelecek ve problemler çözülecekti²⁴⁸.

Talabani ve Barzani 1970 yılında geçici barış yaptılar. Talabani kendi örgütü olan "Kür-distan Devrim Partisi"ni tekrar KDP ile birleştirdi. Bu birleşme sonrası kendisine iki yıl görev verilmedi. Bu dönemde Filistin Halk Kurtuluş Cephesi ile birlikte çalıştı. Onlara askeri eğitim alanında yardımcı oldu. Lübnan'da "devrim" adlı bir dergi yayımladı. İzleyen dört yıl boyunca Talabani Ortadoğu'da ve Avrupa'da Barzani'nin temsilcisi olarak çalıştı. 1974'te Barzani ile tekrar ayrılık yaşadı ve Suriye'ye sürgüne gönderildi²⁴⁹.

1 Haziran 1975 yılında Kürdistan Yurtseverler Birliği (KYB), kuruluşunu ilan etmiştir. Ayrıca Barzani isyanlarının sebeplerini sayıp onu emperyalizmin, İran Şahi'nin ve İsrail'in başlısı olmakla suçlamıştır. KYB'nin en temel görevlerini şu şekilde saymıştır:²⁵⁰

Irak'ı siyasi ve ekonomik açıdan sömürgeci kurtarmak, Irak BAAS rejimini devirmek. Irak halkı için demokrasiyi güvence altına alacak şekilde demokratik güçlerin koalisyonu ile milli ve demokratik bir düzen kurmak. Bağımsız ve demokratik Irak çerçevesinde Kürtlerin ulusal haklarının ve özerkliğinin tanınmasını sağlamak, Köylülerin lehine köklü toprak reformu, ülkenin endüstrileşmesi, Irak toplumunun geliştirilmesi için ülkedeki doğal kaynaklardan yararlanma ve geçiş aşaması olarak ülkede sosyalizm yapısı kurulması.

KYB iki Iraklı grubun oluşturduğu bir şemsiye örgütüydü: bunlardan birisi Nawshirvan Mustafa Amin'in liderliğindeki gizli bir Marksist-Leninist grup olan

²⁴⁷ a.g.e., s.305.

²⁴⁸ Öznur, a.g.e, s.446.

²⁴⁹ a.g.e, s.453.

²⁵⁰ Attar, a.g.e.,s.168.

Komala, diğeri ise Tala-bani'nin yakın arkadaşı olan Ali Askari ve Rasul Mamand Kürdistan Sosyalist Hareketi'ydi (KSP). Açıklamada Irak'taki isyanın feodal, aşiretçi, sağcı, brujuva ve kapitülasyoncu Kürt liderliğinin beceriksizliği sebebiyle sona erdiği söyleniyor ve KYB'nin Kürtlere özerklik ve Irak'a demokrasi getirmeye kararlı olduğu ilan ediliyordu²⁵¹.

KYB, ilanından yaklaşık bir yıl sonra, Suriye'deki Hafız Esat yönetimiyle kurduğu dostça ilişkiler sayesinde maddi ve manevi destek görmüştür. KYB liderleri 1976 yılında ilk kongrelerini Suriye'de gerçekleştirmişlerdir. Talabani Serbesti dergisinin 1999 yılı Şubat sayı-sında Suriye ile ilişkileri hakkında "Başkan Hafız Esad ile özel ilişkimiz vardı. Bu ilişkiler beni başka yönlelere götürdü. İlişkilerimiz, Suriye'yle diyalogu olan Irak BAAS Partisi'nin merkezi ve BAAS'ın Suriye kanadıyla da vardı. Tümü de başta ekonomik, askeriye, eğitim olmak üzere her alanda bize yardım ediyorlardı²⁵².

KYB kongrede Barzani liderliğindeki Kürt isyanının yenilgisinin asıl sebebinin Barzani ve taraftarlarının İran rejimine ve ABD'ye bağlı olmasına bağladılar. Kongrede yapılan tüm tahlil ve yorumlarda Barzaniler emperyalizmin adamı ve Kürt hareketinin baş sorumlusu olarak söz edilmesine karşı, Talabani istemese de KDP'yi yeniden diriltmek için Barzani ailesi ile temas kurulması kararı alınmıştır. KYB kongre sonrası Irak Kürdistanı'nın sarp ve dağlık bölgelerinde silahlı gruplar oluşturdu ve Irak BAAS güçlerine karşı askeri faaliyetler başlatmıştır. Silahlı grupların bu faaliyetlerinde Irak BAAS rejimiyle şiddetli ihtilafları olan Suriye Devleti'nin yardımlarının dikkate değer bir rolü olmuştur. KYB Şah yönetimini Kürt hareketinin yenilgisinin müsebbibi olarak görse de İran Savak'ı ile işbirliği yapmaktan geri kal-mamıştır. Savak'ın yardımı ile Urumiye'nin batısındaki Kürt bölgelerinden, Serdeşt sınırında yer alan Irak Kürdistanı'ndaki Navzeng vadisine yerleştiler²⁵³.

1977 yılında Şah rejimi bu grupla olan ilişkisini perde arkasından yürütmek için Irak ordusu ile birlikte ortak operasyon yaptı ama hiç zarar vermedi. KYB mensubu 800 kişilik bir peşmerge grubu Türkiye-Irak ve Irak-İran ortak sınırı

²⁵¹ McDowall, a.g.e., s.457.

²⁵² Öznur, a.g.e, s.459.

²⁵³ Attar, a.g.e., s.170

yoluyla Suriye'den silah getirmek için gitmişlerdi. Barzanilerin geçici liderliğinin kışkırtması ile bu peşmergeler Hakkâri'deki Kürt aşiretleri tarafından pusuya düşürüldüler ve darmadağın edildiler. Grupta yer alan KYB üst yöneticilerinden Dr.Halid ve Ali Askari'de öldürüldüler. Bu olayla Barzani-Talabani çatışması, propaganda boyutundan çıkıp ilk defa silahlı çatışmaya dönüştürmüştür. Ancak Talabani kendi taraftarlarının zayıflığını göz önünde tutarak Mesud Barzani ile görüşerek aralarındaki düşman-lığa son verme anlaşması imzaladı. 1978 yılında Kürdistan Sosyalist Hareketi lideri ve Talabani arasındaki ihtilaf bölüme ile sonuçlanmıştı. Sosyalistler bölünme sonrası yaptıkları açıklamada ihtilafın sebeplerinin; Talabani'nin İran istihbaratı ile ilişkisi, kayınpederi İbrahim Ahmed'in İngiliz istihbaratı ile işbirliği yapması ve Talabani'nin diktatörce yönetimi olduğunu açık-ladılar²⁵⁴.

Talabani grubunun İran sınırı yakınlarında bulunduğu ve İran Devrimi'nin şekillendiği 1977-1978 yıllarında Şah rejimi karşıtı güçler özellikle Avrupa'da bulunan solcu gruplar, onlarla temas kurdular ve hatta İran'a girmek için onlardan destek aldılar. İran İslam Devrimi Kürt hareketinde büyük değişim yaratmıştı. 1979 yılında KYB Navzeng Vadisi'nde ikinci kongresini gerçekleştirdi. Bu kongre İran Kürdistan bölgesinde, Kürdistan'da özerklik için mücadele hedefiyle muhtelif grupların kurulduğu bir sırada yapıldı. KYB Kürt bölgelerindeki jandarma karakollarının silahlarını yağma ederek, onları kendi peşmergelerine veriyor ve diğer grupları da Irak hükümetine karşı güçlendirmek için ihtiyaçlarını almaları yönünde teşvik ediyordu²⁵⁵.

1.8.5. İran-Irak Savaşı ve Kürt Ulusal Hareketi

1978 yılında şah rejimini çöküş halinde gören KDP ve KYB, devrime ve İmam Humeyni'ye yakın durmaya çalınmışlardır. Molla Mustafa Paris'te bulunan İmam'a bir mesaj göndererek, liderliğine verdiği desteği bildirmiştir. KYB de 1979 yılındaki ikinci kongresinde İran İslam Cumhuriyeti ile yakın ilişki içinde olma

²⁵⁴a.g.e.,s.170-171.

²⁵⁵ a.g.e.,s.176.

kararı almıştır. Talabani de Paris'e İmam'ın yanına bir temsilci göndererek, istemeleri halinde güçlerini onun emrine vermeye hazır oldu-ğunu bildirmiştir²⁵⁶.

KDP lideri Mesut Barzani İran devriminin daha başından itibaren ittifaka girmiştir. KYB ise kendisini daha zor bir konumda bulmuştur, çünkü bir yandan İran ordusu, öte yandan Irak birlikleri ile karşı karşıyaydı. KYB, İran'a karşı Irak hükümlerinden destek alan, Abdur-rahman Kasımlo liderliğindeki İran Kürdistan Demokratik Partisi (İ-KDP) ile işbirliği yapmak zorunda kaldı²⁵⁷. KDP İran Silahlı Kuvvetleri ile Irak'a karşı ortak hareket etmiştir. Nüfuz bölgelerinden olan Hacı Umran kapısının ve bölgenin kurtarılması operasyonuna katılmışlardır. İran güçlerine kılavuzluk etmişlerdir. Bunun karşılığı olarak Barzaniler oraya yerleşmiş-lerdir²⁵⁸.

İran-İrak Savaşı Irak'taki Kürtler için tekrar savaşa olanağı yaratmıştır. Irak, İran ile yoğun ve yıpratıcı bir savaşa girdiğinden kaynaklarının önemli bir kısmını bu savaşa tahsis etmişti. Bunu fırsat bilen Irak'taki Kürt gruplar, 1970'lerde elde etmeye yaklaştıkları özerkliğe ulaşmak için yeniden ayaklandılar. İran-İrak Savaşı'nda da Kürtler arasında bir birlik yoktu. Ancak, savaşın başlamasından kısa bir süre sonra silaha sarılan KDP, İran'la işbirliği yaptı²⁵⁹.

Süreç Bağdat için ters gitmeye başlayınca, Saddam ne pahasına olursa olsun Kürtlerle bir anlaşma zemini oluşturması gerektiğini fark etti. Önce KDP'yi kendi tarafına çekmeye çalıştı ama başarısız oldu. 1984 yılında Bağdat rejimi diğer bir Kürt grup olan KYB'ye yönledi. Talabani çaresiz durumdaki Saddam Hüseyin'den 1970 yılındaki yapılan anlaşmadan daha cömert tavizler koparmayı başardı. Özerk bölge Kerkük'ü kapsayacak şekilde genişletildi. Irak devlet bütçesinin %20-30'u bölgeye tahsis edilecekti. Yerel özerkliğin düzeyi yerel konseyler için yapılacak serbest seçimleri kapsayacak biçimde güçlendirilecekti. Türk Dışişleri ise, Kürtlere önerilen Kürt özerk bölgesinin alanlarının genişletilmesinin gereğinden fazla özerk olduğu ve imzalanması düşünülen anlaşmanın yürürlüğe konulmaması gerektiği fikrindeydi. Petrol ihracatında Türkiye'den geçen boru hattına bağımlı olan Irak, Türkiye'nin arzusunu dikkate alarak Kürtler ile yapacağı anlaşmadan vazgeçti. Aynı yıl

---

²⁵⁶ a.g.e.,s.175.

²⁵⁷ Aziz, a.g.e.,s.118

²⁵⁸ Attar, a.g.e.,s.181.

²⁵⁹ McDowall, a.g.e., s..464-470.

Türkiye'ye Türkiyeli muhalif Kürtlere yönelik sıcak takip operasyonları için kendi sınırını geçme hakkı tanıdı²⁶⁰.

Bağdat Hükümeti ile KYB arasında müzakereler olumlu olarak geçmemiştir. BAAS rejiminin verdikleri sözleri tutmamaları sebebiyle KYB görüşmelerden çekilmiştir. Söz konusu süreçte KYB; Suriye ve Libya'nın desteğini kaybetmiştir ve Irak'ta ki siyasi saygınlıklarını yitirmiştir. Yaşanan bu olumsuz tablo karşısında Talabani Saddam ile mücadele için partiler arasındaki ihtilafların bir kenara bırakılması gerektiği konusunda bildiri yayımlamıştır. KDP' nin buna olumlu cevap vermesi ile Şubat 1987 ortak bir cephe kurma kararı almışlardır²⁶¹.

Bağdat rejimi de müzakerelerin kesilmesinin hemen ardından Talabani'nin nüfuz alanındaki iki yüz köyü yıkmış, yakınları peşmerge olan 10-14 yaşlarında beş yüz çocuğu Sü-leymaniye'de tutuklayıp idam etmiştir. Saddam'ın amcası olan ve Kimyasal Ali diye bilinen General Ali Hasan el-Mecid, Mart 1987 yılının başından itibaren Kuzey Irak'a tam yetkili yönetici olarak atamış ve insanlık dışı uygulamalarını zirveye taşımıştır. Al Meced Saddam'dan daha korkunç bir adamdı. Peşmergeleri yenebilmek için yakıp yıkma politikası izledi, bu politikalara kitlesel infazlar ve sürgünler eşlik etti. Haziran 1987 'de çıkardığı bir kararname ile Kuzey Irak'ın büyük bölümünü yasak bölge ilan etti. Buna göre Silahlı Kuvvetler bu bölgede bulunan herhangi bir insanı ve hayvanı öldürme yetkisi tanımıştır. Bu kararnameyi takiben Nisan-Eylül arası 500 köy yerle bir edilmiştir²⁶².

Saddam'ın kuzeni olan Ali El Meced (Kürtler onu "Kimyasal Ali" olarak tanırlar.)Irak Devlet Güvenlik Servisinin komutanı ve BAAS'ın Kuzey Meseleleri Bürosu Şefi olarak atanmasından sonra acımasız ve sistematik, *Enfal Operasyonu* başladı. Halepçe'de 16 Mart 1988'de kimyasal silahların kullanılması, Cumhuriyet Muhafızlarını da içeren yanlısı Irak ordusunun hükümet taraftarı Kürt güçlerine (cahş: Kürtçede sığa demektir.) ulaşmalarını sağladı. Böylece tüm Kürt bölgelerinin kontrolünü almaları ve Kürtlere ciddi bir darbe vurmaları mümkün oldu. Kerkük ve çevresinde etnik temizlik sistematik hale geldi. Araplaş-tırma stratejileri uluslararası tüm kuralları göz ardı ederek 1990'lara kadar sürdü. Bu stratejinin en önemli noktası,

²⁶⁰ Izady, a.g.e., s.146.

²⁶¹ Attar, a.g.e.,s.191.

²⁶² McDowall, a.g.e., s.471

tehcire maruz kalan köylüler için kamplar inşa edilmesi ve Kürtlerin bu kamplara nakil sürecidir. Kerkük ve çevresinde Kürtlerin milliyetlerini Arap'a çevirmemeleri halinde ev satın almalarını ya da inşa etmelerini önlediler²⁶³.

Saddam'ın Kürtleri kırsal bölgelerden uzaklaştırması ile asıl hedef onların devlete bağımlılığını arttırma politikasıydı. Kürdistan'ı Araplaştırmasının Kürt ulusal kimliğini "toprağa bağlı" kılarken, Kürt taleplerini somut olarak jeopolitik öneme sahip Kerkük ve Hanekin ile ilişkilendirdiği açıktır. Bunun sonucunda Kürt özerkliği ardındaki merkezi konu, Kürtlerin siyasal ya da kültürel haklarından çok Kerkük'ün etnik ve demografik yapısı üzerinde yoğunlaşmıştır²⁶⁴.

Enfal Operasyonları sonrasındaki gelişmeler Irak Kürtleri üstünde derin ekonomik ve psikolojik izler bırakmıştır. 1988 Mayıs'ında aralarındaki fikir ayrılıklarına, gerilimlere ve iç çatışmalara rağmen, farklı Kürt siyasi partileri, Kürt ulusal hareketini temsil eden bir şemsiye örgütü oluşturdu; aralarındaki farklılıkları gidermeyi ve birleşik bir cephe kurmayı amaçlayan örgütün adı Irak Kürdistan Cephesi'ydi ve yerel olarak KC olarak biliniyordu. Katılan gruplar şunlardır: Kürdistan Demokrat Partisi (KDP); Kürdistan Yurtseverler Birliği (KYB); diğer altı küçük siyasi parti arasında Sami Abdurrahman'ın başını çektiği Kürdistan Halk Demokrasi Partisi (KHDP), Mahmud Osman liderliğindeki Kürdistan Sosyalist Partisi (KSP), Aziz Muhammed yönetimindeki Irak Komünist Partisi (IKP), Kürdistan Emekçi Partisi (KEP) ve Süryani Demokratik Partisi (SDP). KC'nin amacı Kürtler için kendi kaderini tayin hakkı, Irak için demokrasiydi. 1991 Mart ayaklanmasının sonrasında KC Kürtlerin özlemlerinin öne çıkarılmasında rol aldılar²⁶⁵.

Irak, İran ile arasındaki savaş sona erdikten sonra Kürtlerin savaş esnasındaki tutumlarını unutmamıştır. Ateşkesin hemen ardından Saddam, Kuzey Irak'taki Kürtlere saldırmıştır. Halepçe'de katliamı korkusu içindeki insanlar sınırı geçip Türkiye'ye sığınarak canlarını kur-tarmaya çalışmışlardır. Toplam 51.542 kişi yoğunluk Hakkâri olmak üzere sınırı geçmiş ve Türk Devleti'nin kurduğu geçici

---

²⁶³ Aziz, a.g.e., s.119.

²⁶⁴ a.g.e., s.120.

²⁶⁵ a.g.e., s.121.

kamplarda kalmışlardır. Batılı ülkeler sembolik olarak bunlardan sadece 1018 kadarını ülkelere kabul ettikleri gibi istenen maddi yardımı da yapmamışlardır²⁶⁶.

İran İslam Devrimi'nin Kürtlerin imdadına yetişmesi gibi, Kürtlerin en ümitsiz olduğu bu dönemde Saddam'ın 2 Ağustos 1990'da Kuveyt'e yönelik sürpriz saldırısı Kürtleri kurtarmıştır. ABD ile onun Avrupalı ve Arap müttefikleri, Saddam'a karşı askeri müdahale ve Ambargo kararı almışlardır. Birleşmiş Milletler de bu kararın altına meşruiyet mührünü vurmuştur. ABD liderliğindeki koalisyonun Irak'a karşı 1991 yılında başlattığı askeri operasyon, Irak halkını, hatta Saddam'dan memnun olmayanları bile bu koalisyonla tavır almaya yöneltmiştir ABD liderliğindeki koalisyon Saddam'ı ağır bir yenilgiye uğrattı²⁶⁷.

Türkiye ABD'nin isteği doğrultusunda hareket etmiş 2. Ordu'yu Irak sınırına kaydırmıştır. Hükümet aldığı bu kararla savaş sırasında 180 bin kişilik asker yığınağı yaparak, Irak'ın sekiz tümenini kuzeyde tutmasına neden olmuş, bu da güneyde müttefik güçler üzerindeki bas-kıyı hafifletmiştir. Ayrıca Özal Hükümeti hava ablukasını genişletmek ve desteklemek için 108 sayılı ve 127 sayılı Meclis Kararları çıkartarak NATO hava gücünün Malatya Erhaç'ta ve ABD savaş uçaklarının ise Adana İncirlik'te konuşlanmasına imkân tanımıştır²⁶⁸.

ABD komutasındaki 28 müttefikinin Irak'a saldırısı, 17 Ocak'ta başladı ve Çöl Kalkan'ı olarak başlayan operasyon Çöl Fırtınası olarak değişti. Hava bombardımanı 22 Şubat kara harekâtına kadar sürdü. 25 Şubat'ta Başkan Bush'un "Kuveyt işgalden kurtarılmıştır" açıklaması ile Körfez Savaşı sona erdi. BAAS güçleri elindeki büyük ordu ve silahları kullanmadan yenilgiye uğramıştır. 28 Şubat 1991'de yenilginin ardından Kuveyt'ten çekilmiştir. Irak BM'nin 2 Mart 1991'de aldığı 686 sayılı kararı kabul etmekten başka şans kalmamıştır. BM'nin 686 sayılı kararı Irak'ı bir kargaşa ortamına sürüklemesine sebep olmuştur. Güneyde Şiiler, kuzeyde ise Kürtler fırsattan yararlanarak ayaklandılar. 4 Mart 1991'de Kuzeyde Ranya kasabasında başlayan Kürt ayaklanması yayılarak hükümet yanlısı Kürt grupların da katılması ile büyük bir ayaklanmaya dönüştü. 1987 -1990 arasında

²⁶⁶ Oran, a.g.e., s.54.

²⁶⁷ Attar, a.g.e.,s.200.

²⁶⁸ Oran, a.g.e.,s.46-47

kuzeyden sürgün edilen on binlerce Kürt, küçük gruplar halinde yurtlarına dönmeye başladılar. Kuzey Irak'ta bir Kürt baharı başladı²⁶⁹.

Aslında ABD önderliğindeki Koalisyon'un Saddam'ın yaptıklarına göz yummaları Bağ-dat'ın ülke kontrolünü kaybetmesini istemediğinin bir göstergesiydi. Bu konuda ABD basının-da yayınlanana yorumlar Saddam devrilmeden önce isyancıların yenilmesini destekler nitelik-teydi. ABD'nin ne Şiilere ne de Kürtlere yardım edeceğine dair Suudi Arabistan'a ve Türki-ye'ye bir güvence vermek istediği açıktı²⁷⁰.

Bu durum çok sürmedi, Saddam'ın Savaşa girmemiş güneyde konuşlanan zinde kuvvet-leri önce Şiilerin ayaklanmasını kanlı bir şekilde bastırdı. Arkasından sıra Kürtlere geldi. BM' nin 686 sayılı kararı sebebiyle Irak kuvvetleri füzeleri ve uçakları kullanamayacaktı. Ancak kararda helikopterler ile ilgili bir düzenleme yoktu. 28 Mart 1991'de Kürtlere karşı helikopter destekli yoğun hava bombardımanları sonucunda ayaklanmacılar dağlara çekilmeye başladılar. 31 Mart itibarı ile önemli Kürt yerleşim yerleri Erbil, Dohuk, Zaho ve birçok küçük kasaba hükümet güçlerinin kontrolüne geçti. Durumun vahameti karşısında Kürtler Saddam'a karşı savaşmak için ABD'den destek ve yardım istediler. Beyaz Saray Sözcüsü Bill Harlow "Irak'ta-ki karmaşa bu ülkenin kendi iç sorunudur" diyerek bu isteği geri çevirdi. Saddam ise uçuş yasa-ğına helikopterlerin dahil edilmemesinin Kürt ayaklanmasını ezmek için kendisine verilen bir destek olarak görmüştü. Binlerce Kuzey Irak'lı Kürt Irak ordusunun ilerleyişi karşısında panik-le evlerini terk ederek Türkiye Irak sınırındaki dağlara doğru hareket ettiler. 2 Nisan'da olağanüstü toplanan MGK, BM Güvenlik Konseyi karar verinceye kadar sınırı kapalı tutmaya karar verdiler²⁷¹.

Bu acı durum karşısında Talabani ve Barzani Başkan Bush'u müştereken suçladılar. "Irak halkını Saddam Hüseyin'in zalim diktatörlüğüne karşı siz davet ettiniz." demişlerdi. An-cak Başkan Bush kara savaşı başlamadan önce Amerikanın Sesi Radyosu aracılığı ile "Kan dökülmesini durdurmak için bir yol daha ve bu Irak ordusu ile Irak halkının diktatör Saddam'ın kenara çekilmesi için ipleri eline

²⁶⁹ a.g.e.,s.51.

²⁷⁰ McDowall, a.g.e., s.494.

²⁷¹ Oran, a.g.e., ss.52-53

almasıdır” açıklamasını yaptı. Hatta aynı metin hem Arapça hem de Kürtçe olarak yayımlanmıştı. Müttefikler ve Bush kendilerini temize çıkartırken, Irak muhalefetini de kışkırtmaya çalışmışlardır²⁷².

Milli Güvenlik Kurulu (MGK) toplantısına katılanlar, bu mültecilerin birçoğunun Türki-ye’deki Kürtlerin akrabaları olduğunu siyasi sebeplerle olmasa bile insani olarak yardım edilmesini kabul ediyorlardı. Ancak Türkiye 1988 yılında 50.000 Kürt mültecinin sebep olduğu sorunların tekrarlanmasını istemiyorlardı. Batılı yetkililer Kürtlere sağlanan yardımları yetersiz bulmuşlardı, ancak kendileri destek vermeyi reddetmişlerdi. Türk yetkililer Batının mülteci kabul etmekte isteksiz olmalarına tepkiliydiler. Türk yetkililer mülteci krizinin başlangıcında hata olarak gördüğü 1988’deki uygulamayı tekrarlamamaya karar verdi. Bu amaçla Türk askeri mültecileri sınırın dışında tutmak için Irak topraklarına girdi. Askerlere ateş açma dışında ne olursa olsun mültecileri sınırın dışında tutma talimatı verilmişti. Ancak artan mülteci sayısı sebebiyle asker kararı uygulayamadı. Irak sınırı boyunca mülteciler ile yakından ilgili bir nüfus vardı. Türkiye’nin mülteci kabul etmeme kararı uluslar arası tepkiyi arttırdı²⁷³.

Ayrıca Türkiye’nin kıt imkânları ile Kürt mültecilere sağladığı şartlar görmezlikten geli-niyordu. Batılı devletler Türkiye’yi eleştirirken kendileri ancak 1018 sığınmacı kabul etmişler, AB ekonomik olarak ancak 6,5 milyon dolar yardım etmişlerdi. Turgut Özal konu ile ilgili yapılan bir röportajda durumu özetlemişti²⁷⁴.

1988’ de 60.000 kişiyi aldık, hala 30.000 kişi Türkiye’de. Rica ettik birazını siz alın, gerisini biz alalım dedik ama kimse bize sahip çıkmadı. Lafını ederler, insan hakları falan filan diye, çok güzel propaganda yaparlar. Ama iş tatbikata gelince hepsi kaçtı. Türkiye bunlara yardım yapar, ama alıp yerleştiremeyiz. Dışarıdakilerin de ciddi yardım etmesi lazım.

Sınırın açılması için her yerden baskı geliyordu. ABD “Sınırın insani nedenlerden açılması gerekir”, İngiltere “Türkiye sınırını açmalı ve sığınmacıları içeri almalı”, Hollanda “An-kara’nın Güneydoğu sınırını açmasını bekliyoruz”

²⁷² McDowall, a.g.e., s.494

²⁷³ Kirişçi, Kemal & Winrow,Gareth, “Kürt Sorunu Kökeni ve Gelişimi” Çeviren: Ahmet Fethi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları,İstanbul.1997, s.160.

²⁷⁴ Oran, a.g.e.,ss.54.

derken Barzani, “İnsanlar ölüyor Türkiye sınırını kapalı tutuyor” diye veryansın ediyordu²⁷⁵.

Fransız Hükümeti krize tepki gösterdi Almaların Yahudileri katletmesi insanlık suçu kavramını ortaya çıkardıysa Saddam’ın kötü muamelesi ve insan hakları ihlallerini önlemek için müdahale edilmesi gereklidir. Dolayısıyla Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nde (BMGK) görüşülen ateşkes şartları değiştirilmesi çağırısında bulundu. BMGK 3 Nisan 1991’ de, 687 sayılı bir karar aldı. Bu karar Irak’ı sıkı şekilde denetlemekteydi ama mülteciler konusuna hiç değinmemişti. Türkiye konuyu BMGK’ne götürdü. Başbakan Özal’ın telefon diplomasisi ve Türk diplomatların Avrupalı meslektaşları ile yoğun temasları sonucunda BMGK’nin 688 sayılı kararı üzerinde mutabakat sağlandı. Fransa bu kararı BMGK’ne 5 Nisan 1991’de sondu ve karar oy çokluğu ile kabul edildi²⁷⁶.

Turgut Özal 688’e somutluk kazandıracak bir değerlendirme yapmıştı. Kürtler BM koruması altında Irak’taki topraklarına geri götürülmeliydi. Kürt mültecilere ancak Irak tara-fındaki düzlüklerde hizmet verilebilirdi. Bunun için bu bölgede Irak’ın saldırıları önlenmeliydi. Arkasından ABC televizyonuna verdiği mülakatta Kürtlerin BM koruması altında Irak topraklarına geri götürülmeliydiler²⁷⁷. Güvenli bölge düşüncesinin olgunlaşmasında Özal ön-emli rol oynadı. Türkiye’nin bunalmakta olduğunu ve Körfez Savaşı sırasında bağlılığını kanıtlayan bir NATO üyesine ABD’nin yardım etmesini beklediğini Bush’a çok anlattı²⁷⁸.

İngiliz Başbakanı John Major AB ortaklarını Tampon Bölgenin sadece Türkiye-Irak sınırında değil Irak’ın Kuzeyinde bir Kürt bölgesinin bazı şehirlerini kapsayacak şekilde kurulması için ikna etti. Ancak bu girişimin bir Kürt devletinin çekirdeğini oluşturacağı yolunda bölge başkentlerinde bir endişe oluşmaması için “Kürt Bölgesi” yerine “Güvenli Bölge” terimi kullanılmaya başlandı. Barzani öneriyi sevinçle karşılarken Irak tarafı şiddetle itiraz etti. AB’nin bu fikre ısınması ve Dış işleri Bakanı Baker’ın konuya ait olumlu raporundan etkilenen Bush 10 Nisan 1991’de Irak’ta 36. Enlemin kuzeyinde tüm askeri faaliyetlerin ve tüm uçuşların yasaklandığını bildirdi. Irak Kürtlere yardım çabalarına askeri müdahalede

²⁷⁵ a.g.e.,ss.52-53

²⁷⁶ Kirişçi & Gareth, a.g.e., s.161.

²⁷⁷ Oran, a.g.e.,ss.59.

²⁷⁸ Kirişçi & Gareth, a.g.e., s.162.

bulunursa, askeri güçle karşılık verilecekti. Amerika ve müttefikleri 688 sayılı karar “Güvenli Bölge” diye bir kavramdan söz etmese de, Irak’ta Irak egemenliğini ortadan kaldıran bir bölgeyi zor kullanarak kuruyordu. Bu gelişmeyi en fazla zorlayan kişi ise Turgut Özal’dı²⁷⁹.

"Tampon bölge" önerisine sıcak bakmayan ABD ise, "güvenli alan" kurulmasını benimsemiştir. "Tampon bölge" ile "güvenli alan" arasındaki incelik şöyle özetlenebilir: Güvenli alan, "özel bir amaçla ayrılmış bölge, belli bir ırka mahsus yerleşim alanı" türünden kalıcılık çağrışımı yapmamaktadır. Oysa tampon bölgenin uzun vadede bir kalıcılık kazanması olasılığı söz konusudur²⁸⁰.

BM'nin kararı iki şekilde tarihi bir önem taşımaktaydı. Kürtlere (Milletler Cemiyeti'nin Musul vilayetinde hakemlik yaptığı 1925/26'dan beri) ilk kez ismen yer veriliyordu, böylece uluslararası alanda statüleri yükseltiyordu. BM ilk kez üye bir devletin iç işlerine müdahale hakkını kullanmakta ısrar ediyordu²⁸¹.

1.8.6. Federasyon Çalışmaları Ve Kürt Bölgesel Hükümetinin Kurulması

Saddam'ın yenilgiye uğraması Kuzey Irak Kürtleri için bir fırsat doğurmuştu. Ancak Kuzey Irak Kürtleri hem hala güçlü olan Saddam'dan, hem de Arap ve İslam Dünyasında bu harekâtın sebep olduğu anti-Amerikancı havadan çekindiklerinden dolayı harekât boyunca tarafsız kalmayı tercih etmişlerdi. Kürt liderler bu safhada bekle gör politikası izlemeyi daha uygun bulmuşlar, Şiiler ve Saddam karşıtı milliyetçilerle ortak bir cephe oluşturmayı başarmışlardı. Koalisyondaki milliyetçi kanadın baskısı Kürtleri ABD ile açıkça işbirliği yapmaktan alıkoyan diğer bir neden olmuştur²⁸².

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin (BMGK) 688 sayılı kararı ile Irak rejiminden kaçan Kürtlerin sığındıkları dağlardan inmelerini ve yurtlarına dönüşlerini sağlayan müttefiklerin, Nisan 91'de başlattıkları "güvenli bölge" politikasının ardında, Irak Kürdistanı'nda yeni bir süreç başladı. 12 Mayıs 1988'de

²⁷⁹ Oran, “Kalkık Horoz...”, a.g.e.,ss.60-63.

²⁸⁰ Güler, İrfan, “Kuzey Irak'taki Kürt Otoritesinin Uluslararası Hukuki Statüsü” Serbesti Dergisi, Sayı-3, Şubat, 1999, s.24

²⁸¹ McDowall, a.g.e., s.496.

²⁸² Attar, a.g.e., s.200-201

kurulan ve sekiz partiden oluşan Kürdistan Cephesi, Irak yöneticilerinin Ekim 91 'de çekilmelerinin ardından Irak Kürdistanı'nda *de facto* otoriteyi ele geçirdi.

Şekil 7: Uçuşa Yasak Bölgeler

Kaynak: Washington Institute for Near East Policy

Kürdistan Cephesi bütün kamu kurumlarınca meşru otorite olarak kabul ediliyordu. Cephe aylarca birliğini korumuş, fakat parti içi çekişmeler seçimi zorunlu kılmıştı. 2,5 milyonluk bir alanı halkın rızası ile aylarca partiler koalisyonu ile yönetmek az görülür bir durumdu.

İsyanın bastırılmasından sonra BMGK, Irak Devleti'ni, sivil halkı ezmesinden dolayı mahkûm etmiş ve Kuzey'de güvenli bölge kurulmasını istemiştir. Bu güvenli bölge önceleri Türkiye'ye yakın yerlerden oluşuyorken zamanla sınırları 1975 yılındaki Kürt özerk bölgesi sınırlarına ulaşmıştır. Bu bölgeleri ABD 'uçuşa yasak bölge' ilan etmiş ve Bağdat yönetiminin uçaklarla ve helikopterlerle uçuşunu engellemiştir.

ABD ve müttefiklerin ana amaçlarından, bölgede hukuki bir yönetimi yeniden tesis ederek, otorite boşluğuna son vermektir. Bu amaç için Cephe, Irak Kürt Otonom Bölgesi'ni yönetmek üzere seçimlerle bir yasama meclisi ve bir de başkanın

seçilmesine karar verdi. Cep-henin bölgesel seçimleri düzenleme kararı, 11 Mart 1970 sözleşmesi ile Irak Kürdistanı'ndaki nüfusa tanınan yasal hakları esas alıyordu. Seçimlerin hukuki temeli iki yasaya dayanıyordu: i) 8 Nisan 1992 tarihli Irak Kürdistanı Milli Asamblesi seçim yasası; ii) 22 Nisan 1992 tarihli Irak Kürdistan'ı Kurtuluş Hareketi Başkanı'nın seçimi yasası. Her iki yasada Irak Kürdistan'ı Cephesi politik liderliği adına çıkartılmıştı. Bu nedenle kaçınılmaz olarak *de facto* bir hukuktu; ancak başka bir otoritenin yokluğu nedeni ile bu boşluğu doldurmuş ve seçimle ilgili herkes tarafından kabul edilmiştir²⁸³.

Gerek Türkiye, gerek Müttefik Güçler ve Avrupa Konseyi "Irak'ın toprak bütünlüğü içerisinde" Kuzey Irak'ta yapılacak seçimlere karşı olmadıklarını açıklamışlardır. Bu konuda genel olarak bir uzlaşma sağlandığı söylenebilir.

Seçimlere Kürt bölgesinde yaşayan, 18 yaşın üstündeki her Irak vatandaşı oy kullanma hakkına sahipti. Türkiye ya da İran'da kamplarda yaşayan Irak vatandaşları oy kullanamıyordu. Meclis, 100 sandalyeden oluşuyordu. Buna ek olarak 5 sandalyede Hıristiyanlara ayrılmıştı. Eski BAAS görevlileri dışındakiler parlamento üyeliğine seçilme hakkına sahiptiler. Kuzey Irak'ta yapılacak seçimlerle ilgili olarak, Kürt önderleri yaptıkları açıklamalarda; Seçimlerin bağımsızlık anlamına gelmeyeceğini, Irak'ın toprak bütünlüğünü bozmaktan yana olmadıklarını, 1970 Otonomi antlaşması çerçevesinde kendi bölgesi içinde bir seçim uygulaması yapmak istediklerini ve bu seçimle de Kuzey Irak'ta düzeni yeniden sağlamaya çalışacaklarını belirtiyorlardı.

Irak Parlamentosu, Kuzey Irak'ta "Özerk Bölge"de yapılması planlanan seçimleri yasadışı ilan ettiğini" açıklamıştı. Seçimler nihayet 19 Mayıs 1992 tarihinde yapıldı. Irak Kürdistanı'nda toplam seçmen sayısı 2,5 milyon olmasına rağmen bir kısmı Cephe'nin kontrol edemediği Kerkük gibi yerlerde, kısmı da sığınmacı olarak Irak dışında olduğundan seçmen sayısı 1,1 milyon kalmıştı. Seçimler, 1983'de Birleşmiş Milletler tarafından bağımsız bir seçim gözlem örgütü olarak onaylanan "Electoral Reform Society"nin (ERS) gözlem ve denetimi altında yapılmıştır." Seçimler tamamlandıktan sonra seçim gözlem heyeti ERS 20 Mayıs

---

²⁸³ Güler,a.g.m., s.25

1992 tarihinde açıkladığı basın bildirisinde "eldeki bulgulara göre seçim Irak Kürt seçmeninin tam ve özgür iradesini yansıtmaktadır" deniyordu²⁸⁴.

Seçim sonuçları üç gün sonra seçim kurulunca açıklandı. KDP: %45, KYB: % 43,6'sını alarak biraz fark olmasına rağmen eşit sayıldılar. Barajı aşamayan diğer partiler meclisin dışında kalmış oldular. İslami Hareket oyların % 5'ini alabildi. KSP ve IKSP sırasıyla yalnızca % 2,6 ve 2,2 alabildiler²⁸⁵. Seçim sonuçları ile ortaya çıkan bu tablo ABD'de sürprizle karşılanıyordu. Washington Kürtlerin aşiretlik çizgisinde nasıl ikiye bölünmüş olduklarını ilk defa görüyordu²⁸⁶. Parlamentodaki sandalye sayısı 50-50 iki parti arasında paylaştırıldı, geriye kalan 5 sandalye, ABD ve müttefiklerin tavsiyeleri sonucu Hristiyan Süryaniler ile İslami Hareketin temsilcilerine tahsis edildi²⁸⁷.

Seçimlerden sonra oluşan Ulusal Meclis, 4 Haziran 1992'de açılış oturumu yaptı. Birkaç hafta sonra da bölgesel kabinesi açıklandı. 5 Temmuz 1992'de de meclis içinde çıkan hükümet (İdare Heyeti) meclisten güvenoyu alarak göreve başladı. Ancak başkanlık seçimlerinde, her iki turda da adayların hiçbiri salt çoğunluğu sağlayamadığı için başkan seçilemiyor ve başkanlık seçimleri erteleniyordu. Irak Kürdistanı Ulusal Meclisi, 4.10.1992 tarihinde yaptığı tek taraflı bildiri ile Kürt Federe Devleti'nin kurulduğunu açıkladı. Federal Birlik ilanı adlı bu bildiri de, özetle; Irak Kürdistanı 'nda ki tarihsel gelişmelere değinilmekte ve Kürtlerin tarihsel olarak haksızlığa uğradıkları, dünyanın uzun süre Kürt sorunu konusunda sessiz kaldığı, Kürtler'in temel hak ve özgürlüklerini güvence altına alan antlaşmaların sürekli olarak merkezi hükümet tarafından ihlal edildiği belirtiliyordu. 1991 Kürt halk ayaklanması ve bunun sonucunda BMGK'nin 688 sayılı kararı ile yeni bir sürece girilmişti. Irak hükümet güçleri ve görevli-lerinin bölgeden, çekilmesi ile bölgenin yönetimi için 19 Mayıs 1992'de özgür seçimlerin yapıldığını, seçimlerle Kürt Ulusal Meclisi üyelerinin seçildiği ve 5 Temmuz 1992' de, İlk Kürdistan Hükümeti'nin meclisten güvenoyu alarak göreve başladığını açıkladılar²⁸⁸.

²⁸⁴ a.g.m., s.26

²⁸⁵ McDowall, a.g.e., s.506

²⁸⁶ Yavuz, a.g.e., s.246

²⁸⁷ Aziz, a.g.e., s.127

²⁸⁸ Güler, a.g.m., s.26

Kürtler ve Saddam içinde buldukları çıkmazdan kurtulmak istiyorlardı. Kürtler kaçmak zorunda kaldıkları dağların zor koşullarından, Saddam ise nerdeyse dayanılmaz hale gelen iç ve dış baskılardan kurtulmak istiyordu. “Güvenli Bölge”nin uygunluğu ya da güveni-lirliğinden kuşku duyan Cephe liderleri ve Talabani Irak demokrasi, çoğulculuk ve Bağdat’ta anayasal bir yönetim vaat eden federe yapı içinde genişletilmiş özerklik görüşmeleri için Bağdat’a geldiler. Barzani Cephe’nin Saddam’ın istifasının ya da siyasi bağımsızlığın peşinde olmadığını, yalnızca Irak için demokrasi ve Kürtler için özerklik istediğini vurguladı. Ancak gerçek demokrasi Saddam’ın kesinlikle devrilmesiyle mümkündü. Talabani’nin Saddam’ın DKK’ni feshederek altı ay içinde seçim yapacağını duyurması bütün dünyayı şaşırttı. Cephe iki üç hafta boyunca Kerkük’ün özerk bölgenin başkenti olması da dahil isteklerini bildirdiler. Barzani 9 Mayıs’ta Kerkük’ün fiilen kendilerine verileceğini açıkladı. 17 Mayıs’ta ise anlaşma yapılacağını duyurdu. Ancak Bağdat’ın Cephe’nin istediği Kerkük, Hanekin, ya da Mandali’yi vermeyeceği belli olmuştu. Ayrıca Kürtlerin dış güçler ile anlaşma yapma olasılığına karşı Bağdat dışında hiç kimseden çare aramamalarını ve tüm dış bağlantılarını kesmelerini istedi. Haziran orasına gelindiğinde görüşmeler tıkanma aşamasına gelmişti. Barzani ile Talabani’ye kıyasla daha kolay anlaşacağını düşünen Saddam, özerklik kabul edilinceye kadar anayasa değişikliğini tartışmayı reddetti. Cephe liderleri Haziran sonunda bir araya geldiklerinde, Bağdat taleplerini, tüm ağır silahların teslim edilmesi, Cephe’nin radyo istasyonunun kapatılması ve Cephe’nin tüm dış ilişkilerinin kesilmesini de içerecek şekilde artırdı. Ayrıca Saddam Kürt liderlerden kendi cephesine katılmasını istiyordu. Barzani bu taleplerin reddedilmesi yönünde çoğunluk görüşünü benimsedi. Mahmut Utham “Barış kabul edilebilir ama BAAS ile ortaklık yapmayız, Saddam Kürtleri ve dostlarını tecrit etmek ve onlara karşı harekete geçmeden zayıf düşmelerini beklemek istiyor” diyordu. Saddam’ın kolay affet-meddiğini iyi bilen ve herhangi bir özerklik anlaşması halinde kendilerini korumak isteyen Cahş (Jash) komutanları Cepheyi desteklemekteydiler. Cephe tüm Irak’a demokrasi getirmeyecek ve somut bir takvime bağlı olmayan anlaşmayı kabul etmeyeceklerini temmuz başında resmen ilan ettiler²⁸⁹.

---

²⁸⁹ McDowall, a.g.e., s.500-501

Saddam Ekim sonunda birliklerini savunma hattının gerisine çekerek Kürdistan'ı kuşattı, tüm Kürt kamu görevlilerinin maaşlarını kesti ve Kürdistan'a ambargo uygulamaya başladı. Saddam bu uygulamayı yalnızca Kürtleri huzursuz etmek için değil, aynı zamanda sıradan Kürtlere Kürdistan Cephesi olmadığında hayatın çok daha iyi olacağını somut biçimde hatırlatmak için yaptı. Baskı için en iyi zamanın kış olduğunu iyi bilen Saddam Ocak ayı geldiğinde hattı üç kolordu ile güçlendirdi. Kürdistan'a giren gıda ve yakacak maddelerine el koyuyordu. İhtiyaç maddelerini adaletsiz biçimde paylaştırılıyordu. Saddam'ın umudu soğuktan donan ve açlıktan ölen ve bu sıkıntılardan kurtulmak isteyen halkın Cephe'ye olan ilgi ve desteğinin azalmasıydı. Dohuk, Pençvin ve Süleymaniye'de insanlar sokaklara dökül-müş insanlar "Ne Saddam'ı, ne de Kürdistan Cephesi'ni, biz ekmek ve tere yağ istiyoruz" diyerek şarkılar söyleyerek sokaklarda yürüyorlardı. Barzani'nin kabul ettiği gibi "yönetim sürecimiz felce uğratıldı... Kürdistan Cephesi içinde kriz vardı." Saddam'ın ekonomik savaşı, Kürtlerin rezervlerini hızla tüketti. Ağustos 1992'ye gelindiğinde temmuzda başlatılan yakıt yasağıyla ambargo neredeyse tamamlanmıştı. Ekimde gaz yağı fiyatı Temmuz 1990'daki fiyatın iki yüz katı, pirincinki ise sekiz katı olmuştu. Uluslar arası baskı artınca Saddam yumuşuyor yeni bir Anlaşım Memorandum'u imzalanmasına izin veriyor ve kamyonlar yardım götürmek için bir kez daha Kürdistan'a yola çıkıyordu. Fakat yardımları yasaklamak için bir yol buluyordu. Uluslararası taahhütlerin azalması nedeniyle Kürtler büyük acılar çektiler²⁹⁰.

Körfez Savaşıyla başlayan süreç ABD, İngiltere, İsrail gibi devletlerce desteklenmiş, Kuzey Irak'ta Merkezi Irak Yönetimi'nin otoritesi dışında, Kürt guruplarının hâkimiyet kurduğu bölgenin oluşması sağlanmıştır. Bu sürecin bu şekilde şekillenmesinde Türkiye'nin de katkısı oldukça fazladır. Bölgede otorite boşluğunun oluşması, KDP ve KYB'nin bu boşluğu doldurmasına imkân tanınmıştır.

1990'ların büyük bölümünde Irak Kürtlerinin kaderinin birbirlerini etkileyen faktörler tarafından tayin edildiği söylenebilir. Bunlar; i) BM ve Irak ambargosu altındaki Kürtlerin durumu; ii) Uçuşa yasak bölgenin fiilen bölünmesine sebep olan KDP-KYB rekabeti; iii) Amerika'nın koruduğu bölgeyi Saddam Hüseyin'i devirmek

---

²⁹⁰ a.g.e., s.502-508

için bir sıçrama tahtası ve ikili denetim politikasının manivelası olarak kullanılmaktaki kararlılığı; iv) PKK'nın Irak Kürt bölgesini Türkiye'ye karşı savaşını sürdürmek için kullanması; v)Bağdat'ın Kürt bölgesini kendi yörüngesine sokma kaygısı ve ABD, Türkiye, İran ve Suriye'nin bir kısım ya da tüm Kürt halkını kendisine karşı kışkırtmak için iş birliği yapmalarından korkması; vi) Irak'ın kuzeyindeki komşularının muhtelif kaygıları: Türkiye'nin PKK'nın kökünü kazımak ve güneydoğu sınırlarında canlı bir Kürt özerk bölgesinin ortaya çıkmasını önlemek istemesi; İran ve Suriye'nin, Amerika'nın, İsrail, Türkiye ve kendisi arasında yapacağı gayri resmi bir askeri ittifakla Türkiye ve Irak'ı içine alan hilal şeklinde bir toprağı kapsayan ve tarım alanı olarak kullanılan verimli bir saha yaratma hareketi de dahil olmak üzere ikili denetimini engellemek istemeleriydi.²⁹¹

Kürdistan'da iktidar paylaşımı formülü 50-50 bölgedeki tüm bakanlıklarda, tüm idari düzeylerde uygulandı. Daha sonraki aylarda bu sistem iki taraf arasında gerilim ve çelişki yarattı. Kürdistan İslami Hareketi (KİH) içinde önceden var olan karışıklık buna eklenince 1993 Aralık ayında çatışmalar başlamıştır. Ne yazık ki, 1994 Mayıs'ında liderlerin iktidar hırsı şiddetli bir çatışmaya yol açtığı görüldü. KYB ve KDP arasında Türkiye ile sınır ticaretinden sağlanan gelir kaynakları konusunda anlaşmazlık vardı. KDP bundan daha çok yararlanıyor KYB de kendini iktidardan dışlanmış ve finans kaynakları kurutulmuş hissediyordu. Bu çelişki iç savaşa neden oldu. KDP ile KYB arasında huzursuz iktidar paylaşımı 1994'e gelince çöktü, bölgesel kontrol, gelirin paylaşımı konularında çatışmalar başladı. İKBY'nin bu olaylarda hiçbir rolü olmadı çünkü söz konusu partiler Kürdistan'ın siyaset arenasındaki iki ana siyasi oyuncuydu. 1990'ların başlarında kurulan fiili devleti birleştirmek yerine, iki parti Kürdistan'ı iki idari bölgeye ayırdılar. Yaşanan çatışmalar sebebiyle devletin yeniden inşası tehlikeye girdi²⁹².

Irak Kürt Partileri arasındaki iç savaşı sonlandırmak için KDP, KYB, ITC, ABD ve Türkiye Dublin ve Ankara'da toplantılar yapmışlardır. Bu görüşmelerin amacı ABD'nin Kürt gurupları arasındaki anlaşmazlıkları sonlandırmak istemsi ve Türkiye'nin PKK kaygısından dolaydır. Bu görüşmelerin Ankara ayağında ilk defa Türkmenlerin Kuzey Irak'ta siyasi sürece dahil olmuşlardır. KDP ve KYB'ye yoğun

²⁹¹ a.g.e., s.514.

²⁹² Aziz a.g.e, s.128.

baskı yapan Amerika Türkiye'nin güvenlik endişelerini gidermek için her iki partiden PKK'ya karşı mücadele sözü almıştır. Aynı baskıyı Türkiye'ye de uygulayan ABD, Türkiye'nin IKBY'nin meşruluğunu kabul etmesini sağlamıştır. Ankara görüşmelerinin nihai bildirisinde Atruş kampının kapatılması yanında, PKK'ya karşı KDP ve KYB'den etkili mücadele sözü almıştır. Ancak Ankara görüşmeleri Türk kamuoyu tarafından başarısız ve şaşkınlık yaratmıştır. Barzani'nin bildiriye kabul etmemesi Türkiye'yi rahatlatmıştır²⁹³.

ABD birbirine rakip olan grupları tekrar barıştırmak için devreye girmiştir. ABD'nin buradaki amacı Kürtlerin Bağdat rejimi ile diyalogunu kesmek ve İran'ın bölgedeki nüfuzunu engellemek ve Kürtlerin kendilerini ABD'ye borçlu hissettirecek şekilde Kürtler arasında nüfuz kazanmaktır. ABD'nin hakemliğinde 17 Eylül 1998 yılında Washington'da Talabani ve Barzani aralarındaki ihtilafı bırakmaları ve Irak Kürt bölgelerini ortak idare etme konusunda anlaşmışlardır. Kürdistan Talabani'nin kontrol ettiği Süleymaniye ve Barzani'nin kontrol ettiği Erbil'den oluşan iki başkentli devlete ayrıldılar²⁹⁴.

Washington Süreci pek çok açıdan Kuzey Irak Kürt ayrılıkçı hareketi için bir dönüm noktası teşkil etmiştir. Öncelikle yukarıda belirtildiği gibi Ankara bu sürece dahil edilmemiş, ikinci olarak mutabakat zaptında yer alan "Irak'ın federatif modelde yeniden yapılanması" ifadesi ABD'nin Kürt merkezli politikasını net olarak ortaya koyan yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Bu surette Ankara Kuzey Irak'taki gelişmelerden giderek artan bir şekilde dışlanma-cağı ve Ankara'nın hassasiyetlerinin göz ardı edileceği bir sürece girmiştir. Ayrıca mutabakatın "Irak'ın sınırlarının teröristler ve başka güçlerce ihlal edilmesini önlemekten KDP ve KYB'yi sorumlu tutması", aslında daha ziyade, "diğerleri" tabiriyle İran ve Türkiye için verilen önemli bir mesaj olmuştur. Bu maddeyle ilk defa olarak, ayrılıkçı Kürt hareketi, Türkiye'nin tek taraflı müdahalesine karşı kapalı olarak ABD'nin desteğini arkasına almıştır. Washington Sürecin de alınan başka bir karar ise Güney Kürdistan'da 1 Temmuz 1999'da seçimlerin yapılmasıdır²⁹⁵.

---

²⁹³ Özdağ, a.g.e., s.158-159

²⁹⁴ Attar, a.g.e., s.239.

²⁹⁵ Özdağ, a.g.e., s.199-201

Kürt bölgesinde ekonomik sistemin oluşumunu, kurulan bir merkez bankası vasıtasıyla yurt içi ve yurt dışı şubeleri olan bir bankacılık sektörünün hayata geçirilişini, imar, iskân ve telekomünikasyon alanında ciddi yatırımların yapılmasını sağlamış; tüm bu gelişmeler dış destek, sınır ticareti ve kaçakçılıktan elde edilen gelirlerle gerçekleştirilmiştir. Devlet kurumlarının teşkil edilmesi ve devletleşmenin önemli bir adımı olan Zaho'da askeri bir akademinin kurulması, emeklilik kurumunun tesisi, çevre ülkelerle çeşitli ticari anlaşmaların yapılması ve diplomatik ilişkilerin kurulması gibi adımlar Kuzey Irak'ta fiili bir devlet mekanizmasının teşkiline olanak sağlamıştır²⁹⁶.

11 Eylül sonrası ABD Irak politikasında değişikliğe gitmiştir. Bir türlü ispatlanamayan kitle imha silahlarının imhası ve Saddam rejimini yıkmak için ABD Irak'ı işgal etmiştir. Yapılan işgalin meşru zemine oturması için ABD BM'nin desteğinin yanında Türkiye'nin de desteğini istemiştir. TBMM'deki tezkere oylaması Kuzey Irak'ta bir Kürt devleti tehlikesi sebebiyle kabul edilmemiş, dolayısıyla Türkiye'nin iç güvenliği sebebiyle bölgedeki politikaları ABD politikaları ile çelişmiştir. ABD'li yetkililer Kürt liderlerle doğrudan görüşmeler gerçekleştirmiştir.

Türkiye'nin 1 Mart tezkeresini kabul etmemesinin en önemli sebebi, böyle bir girişimin Türkiye'deki Kürt hareketi üzerindeki etkilerinin kestirilememesiydi. TSK Irak'a girerek başarısız olduğunda PKK ile yeni bir çatışma olabilirdi. Ayrıca 1980-1990 arasındaki gibi KDP ve KYB, PKK'yı destekler ve yeni tavizler isteyebilirdi. Dahası sürecin kötü gitmesi AB üyeliğine hız veren Türkiye'nin üyeliğini tehlikeye sokabilirdi²⁹⁷.

Olson Kürt milliyetçiliğinin 2003 sonrası gelişmesine katkıda bulunan olayları şöyle sıralamaktadır.²⁹⁸

- i) 1 Mart tezkeresinde verilen red cevabı IKBY'nin gücünü pekiştirmiştir.
- ii) KDP ve KYB güçlerinin Kekük, Musul ve Tikrit'i işgal eden ABD güçlerine katılmaları ve yardımları Kürtleri güçlendirdi.

²⁹⁶ Erkmen, Serhat, "Türkiye'nin Körfez Savaşı Sonrası Kuzey Irak Politikası", Irak Krizi (2002-2003), Asam Yayınları, Ankara, 2003, s. 278

²⁹⁷ Olson, a.g.e., ss.11-12

²⁹⁸ a.g.e., s.38.

- iii) ABD'nin Irak ordusundan elde edilen silah ve mühimmatı KDP ve KYB güçlerine dağıtması, Kürtlerin kendi kendilerine yönetmeleri güçlerini arttırdı.
- iv) Kürt bölgesinin Irak'ın diğer kesimlerine nazaran daha az yıprandı ve az hasar gördü. Bu da Kürtlerin kaynaklarını yıkılan yapıları inşa etmeden ziyade alt yapı ve güvenlik için harcamalarını sağladı.

ABD'nin yakalanan silah ve mühimmatı KDP ve KYB'ye vermesi, Türklerin "kırmızı-çizgisinin" ABD tarafından ihmal edilmesiydi. Bu olay Kürtler ve Irak'ın Kuzeyi üzerindeki Türk tehdidini ortadan kaldırdı. Kerkük'ün ABD yardımı ile Kürt güçlerinin denetimine geçmesine karşı, TSK'nin bölgedeki Türkmenlerin haklarının korunması adına tepki verememesi, Kürtlerin özgüvenlerini arttırmış ve kendi kendilerini yönetme beklentilerine katkı sağlamıştır²⁹⁹.

ABD'nin 23 Mart 2003'te Kerkük'te bulunan on iki Türk özel kuvvet askerini şehirden çıkarması, Kürtleri rahatlattı. Temmuz 2003'te ABD askerleri tarafından on bir Türk özel kuvvet askeri ile birlikte 19 ITC yöneticisini, yeni seçilen Kerkük valisi Abdurrahman Mustafa'ya suikast ithamı ile tutuklaması Türkiye ve ABD arasındaki ilişkileri gerginleştirmiştir. Bu olay-lar Türkiye'nin Kerkük ve Musul'daki etnik dengeyi etkilemesine ABD'nin izin vermeyeceğini göstermiştir³⁰⁰. Yaşananlar Türkiye'nin Süleymaniye ve Kuzey Irak'taki etkinliğini azaltmış ve Türkiye'nin Kuzey Irak'taki varlığı "barış gücü" seviyesine düşürmüştür. Türkiye Irak'ın kuzeyindeki yeni düzeni kabullenmek zorunda kaldı. Ayrıca ABD'nin Kuzey Irak'taki Kürt milli-yetçiliğinin, Türkiye'deki Kürt milliyetçiliği üzerindeki etkilerini önemsemediği ortaya çıkmıştır.

Kürtler geçmişte 'güvenli bölge' olarak belirtilen ülkenin kuzeyinde *de facto* devleti 2005 yılındaki Irak Anayasası ile resmileştirmişlerdir. Kürtler Irak'ta tartışmalı bölgeler olarak belirttiği Kerkük, Musul, Selahaddin ve Diyala'dan toprak talep etmişlerdir. Burada en stratejik şehir Kerkük'tür. Kerkük'ün sahip olduğu

---

²⁹⁹a.g.e., s.39

³⁰⁰ a.g.e., ss.39-40

petrol rezervi ve bütün Irak'ın tahıl ambarı olması, tüm kesimlerin hâkim olmak için mücadele verdikleri bölgelerin en başında bulunmasına sebep oluşturmuştur³⁰¹.

2005 Ocak seçimlerinden sonra KDP ve KYB küçük partiler ile ittifak oluşturarak, hükümete kalıcı bir anayasa yapması konusunda baskıda bulundular. Seçimlerle oluşan yeni Irak parlamentosunda Kürt ittifakının 53, Kürt İslam Birliğinin ise 5 üyesi vardır. Nisan 2005'te KYB lideri Celal Talabani Irak cumhurbaşkanı seçilmiş, KDP lideri Mesut Barzani ise IKBY'nin başına geçmiştir³⁰².

İşgal öncesi zaten koruma altında olan Kürt bölgesi, 2005 Anayasasıyla "Irak Kürt Bölgesel Yönetimi" (IKBY) adıyla federal bir siyasi birim haline getirilmeydi. Bu sayede Iraklı Kürtler ayrı bir yasama, yürütme ve ordusu, ayrı bir eğitim sistemi, üniversiteleri, ekonomik yapısı olan bir sistem kurulmuştur. Yani Kürtler Bağdat'tan oldukça bağımsız hareket edebilme imkânına sahip, büyük ölçüde kendi kendini yöneten ve bu nitelikleri gittikçe güçlenen bir bölge elde etmişlerdi. Bağdat yönetimine rağmen, yabancı ülke şirketleriyle yapılan 50 civarındaki petrol arama ve çıkarma anlaşması dikkate alındığında IKBY'nin belli oranda dış ilişkiler kurma serbestliğine bile kavuşmuştur³⁰³.

Ocak 2006 yılında KDP ve KYB hükümet ve idare konusunda uzlaşmaya varmışlardır. Mayıs 2006'da birkaç ay süren müzakereler sonunda IKBY'ni KDP'nin ikinci adamı olan Neçirvan Barzani'nin başbakanlığında birleşmişlerdir. Bu birleşik hükümet Kürdistan'ın kendi doğal kaynaklarını, suları, madenleri, petrolü ve enerji kaynaklarını geliştirmek için Kürdistan yatırım yasasını bölgede faaliyet gösteren şirketlerin yüzde yüz yabancı sermaye olmasına izin verecek şekilde değiştirmişlerdir. Bu yapılan açılımlarla IKBY, Irak'a, Ortadoğu'ya ve ABD'ye yalnızca var olmakla kalmadığını, aynı zamanda artık bütünleşmiş, ekonomik canlılığa sahip olduğunu göstermeye çalışmıştır³⁰⁴.

Körfez Krizi sonrası Kürtlerin ayaklanmasıyla başlayan ve Irak hükümet güçlerinin Irak Kürdistan'ını boşaltmasıyla gelişen olaylar sonucunda Kürtler

³⁰¹ Uluslar arası İlişkiler Ve Stratejik Analizler Merkezi, www.turksam.org.tr. (Erişim Tarihi: 12.12.2013)

³⁰² Aziz a.g.e., s.128.

³⁰³ Kurubaş, Erol, "Arap Baharında Eklemlenen Kürt Bölgeleri ve Türk Dış Politikasına Etkileri" Ortadoğu Analiz cilt:5, Sayı:54, Haziran 2013, s.19.

³⁰⁴ Aziz, a.g.e., ss.134-137

Özerk Bölge'de *de facto* (fiili) yönetimi ele geçirdiler. Kürtler kendi can ve mal güvenliklerini korumak ve bölgelerinde merkezi bir hukuki otoritenin kurulması için 19 Mayıs 1992'de yaptıkları seçimlerle kendi meclislerini kurdular ve bu meclis içinden oluşan hükümeti yürütme görevini üstlendi. Irak Kürdistanı Ulusal Meclisi 4.10.1992 tarihinde aldığı tek taraflı kararla bu hakkını federal bir sistem çerçevesinde federe bir devlet olarak kullanmıştır. Bildiride de belirtildiği gibi meclis bu işlemi milletlerarası hukuk bakımından bir hak olan, ulusların kendi kaderini tayin hakkı (self-determinasyon)'na dayandırmıştır. Bu aşamada Irak Kürt Federe Devletinin tanınması sorununun, milletlerarası hukuka göre devletlerin ve hükümetlerin tanınmasıyla ilgili bazı prensipleri üzerinde durmak gerekmektedir³⁰⁵.

Devletin tanınması işlemi ile hükümetin tanınması işlemi, bazı ortak unsurları içermekle birlikte, gerçekte birbirinden farklı olan işlemlerdir. Bir topluluğun devlet olarak tanınabil-mesi için, belirli bir ülke parçası üzerinde yerleşmiş olması ve siyasi bakımdan teşkilatlanmış bulunması gerekir. Yani bu ülkenin her yerinde ve bu ülkedeki bütün kişiler, şeyler, olaylar üzerinde etkin ve sürekli bir kontrol icra eden bir hükümetin bulunması zorunludur. Ayrıca bu hükümetin, bu ülke parçası üzerinde devlet fonksiyonlarını ve dış ilişkilerini bir başka deyişle, egemen veya bağımsız olması gerekir.Devletin rasgele elde edilmeyip bir hakka dayandığı fikrinin kabul edilmesi ölçüsünde o devlet meşruluk kazanır ve varlığı güçlenir. Bu anlamda bir devlet olma hakkı, hem "iç tanınma" (kendi halkınca desteklenmesi), hem de "dış tanınma" (uluslararası topluluğun kabulü) ile mümkün olabilir³⁰⁶.

Bir siyasi topluluğun devlet olarak nitelendirilebilmesi için bulunması gerekli maddi unsurların gerçekleşmiş olmasına rağmen, bu siyasi topluluğu devlet olarak tanıma yükümünü diğer devletlere yükleyen bir milletlerarası hukuk kuralı bulunmadığı gibi, bir siyasi topluluğun devlet olarak tanımlanması, o toplulukla, tanınmayan devlet arasında çeşitli milletlerarası ilişkilerin kurulmasını engellemez. Burada önemli olan bu ilişkilerde devlet olarak tanıma niyetinin bulunup bulunmadığıdır. Resmi diplomatik ilişkilerin kurulması dışında tanıma anlamına

³⁰⁵ a.g.m., s.32

³⁰⁶ Kurubaş, Erol, "Kuzey Irak'ta Olası Bir Ayrılmanın Meşruluğu ve Self-Determinasyon Sorunu" Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 59-3, s.150.

gelebilecek herhangi bir ilişki devlet olarak tanıma anlamına gelmeyeceği belirtilmekle, bu sonuçtan mahrum edilebilir³⁰⁷.

Fiili durumuyla Irak Kürt Federe Devleti'ni Federe Devlet olarak tanımlayamayız. Çünkü Federe devlet her şeyden önce Federal bir yapıyı gerektirir. Federal yapı ise, bu birliği oluşturacak Federe birimlerin anlaşmasıyla oluşur. Bu anlaşma genellikle yazılı bir anayasada somutlaşır. Irak'ta bu anlamda yapılmış bir anayasa henüz mevcut olmadığı için, hukuken Federal bir sistem de mevcut değildir. Ancak, Irak Kürtleri, Irak'ta böyle bir sistemin kurulmasını amaç olarak belirlemişler. Federal Birlik ilanı adlı bildiri de belirtildiği gibi, amaç; insan hakları esasına dayalı, çok partili, demokratik bir Federal sistemin kurulmasıdır. Dolayısıyla Irak Kürt Federe Devleti diye bir varlık da ancak bu çerçevede anlam kazanacaktır. Irak Kürdistanı'nda bugün yapılmakta olan, ileride kurulması istenen Federal Devlet sisteminin kendi bölgelerindeki hukuki yapısının oluşturulması çabasıdır. Böylece, Irak Kürdistanı'ndaki yapıyı, yarı bağımsız özellikleri olan “*de facto*” Kürt Otoritesi olarak tanımlayabiliriz³⁰⁸.

1.9.Kuzey Irak'ın Stratejik Önemi

Kuzey Irak, kuzeyde Türkiye, doğuda İran ve batıda da Suriye ile çevrilidir. Böyle kritik bir coğrafyanın merkezinde bulunan Kuzey Irak; Türkiye, Suriye, Irak ve İran arasında bulunan ve bulunduğu yer itibarıyla Ortadoğu bölgesinin önemli dört ülkesini etkileyebilecek bir konuma sahiptir. Diğer bir deyişle, Türkiye'yi güneydoğudan, Suriye'yi kuzeydoğudan, İran'ı batıdan ve Irak'ı kuzeyden kontrol eder. Kuzey Doğusunda Azerbaycan'ı ve Kafkasları, Güney Batısında İsrail, Ürdün ve Lübnan'ı kontrol etmeye elverişlidir³⁰⁹. Güney Doğusunda bulunan Körfez bölgesine yakınlığı Irak Kürt bölgesinin coğrafi konumunun önemini artırmaktadır. Kuzey Irak'ın dağlık bölümü gerilla hurbine geniş hareket sahası sağlar. Kuzey Irak'ı önemli kılan başlıca sebep Musul ve özellikle Kerkük

³⁰⁷ Güler, a.g.m., s.33

³⁰⁸ a.g.m., s.35.

³⁰⁹ İkbâl, M.Ali, “Irak Kürt Bölgesinin Jeopolitiğine İlişkin Stratejik Öngörüler” Gazi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Ana bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006, s.4.

bölgesindeki petrol yataklarıdır. Petrol olmasaydı denizlerle bağlantısı olmayan bu bölge hiçbir ülkenin dikkatini çekmesi mümkün olmazdı.

Kürdistan'ın jeopolitik konumu Kürt ulusunun 20.yüzyılda bağımsız bir devlet kurmasının önündeki en büyük engeli teşkil etmiştir. 1991'e kadar devam eden 70 yıllık dönemde, Ortadoğu'yu Sovyetlerin Kafkasya'daki ileri savunma hattından ayıran dağların oluşturduğu bir savunma kemerini hatırlatmaktadır. Sovyetler Birliği'nin dağılması ile birlikte Kürdistan bölgesi geleceği belli olmayan bir tampon bölgesi olarak işlevi devam edecektir³¹⁰.

Kuzey Irak Ortadoğu bölgesinin, üç kıtanın kesiştiği bir coğrafya, üç kıtaya açılan bir kapı kıtalar arası kavşak noktasıdır. Her türlü geçiş, hareket, bu kavşaktan geçmek zorunda kalacaktır. Ortadoğu'nun coğrafi yapı bakımından en kritik bölgesi, üç kıtaya açılan güzergahların en dar hatlarının ortasında kalan bölümdür. Üç kıtaya geçişe imkan verecek bu bölgeyi "kavşak" olarak nitelemek mümkündür. Bu bölgeyi kontrol etmek, Basra Körfezi'ni, Orta-doğu'yu, Kafkasları, Karadeniz'i, Orta Asya'yı ve Doğu Akdeniz'i kontrol etmek anlamını taşıyacaktır³¹¹.

İran'ı baskı altına almak için Kürtlere yardım etmek, Türkiye'nin doğu kanadını kullanarak iç güvenliğini tehdit etmek anlamına geliyordu. Irak Suriye'de bulunan Arap olmayan azınlıkların dış güçlerle flört etmesi Arap bloku tarafından iyi karşılanmamıştır. Irak Kürtlere sunulan yardım, dolaylı olarak İran ve Suriye'ye yardım etme ve Türkiye'yi endişelendirmek-tir³¹². Kabul gören Ortadoğu coğrafyası haritada gösterilmiştir.

Diğer taraftan Ortadoğu'nun temel su kaynağı olan Kuzey Irak, hakim ülkeler için kritik önem taşır. Buna ek olarak Irak petrolünün toplam rezervinin üçte birini Kerkük petrol bölgesi oluşturmaktadır. Bu aynı zamanda muhtemelen İngilizlerin I. Dünya Savaşı sonrası Kürdistan için bağımsızlık öngören Sevr Anlaşmasına sırt çevirmesinin temel nedenidir.³¹³

³¹⁰ Izady, a.g.e., s.349.

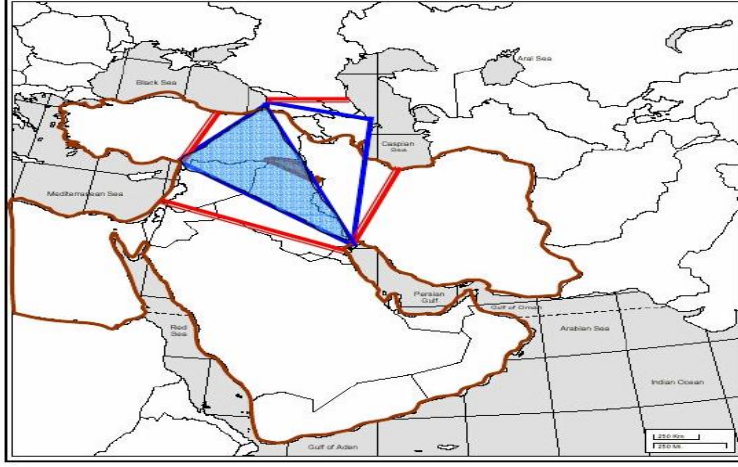
³¹¹ İkbâl, a.g.t. s.6.

³¹² Izady a.g.e., s.349.

³¹³ Izady, a.g.e., s.349.

Şekil 8: Ortadoğu Coğrafyası

Kaynak: İkbâl, M.Ali

II. BÖLÜM

BÖLGEDEN ÇIKAR ELDE ETMEK İSTEYEN ÜLKELER

Kürtler 16. ve 19.yüzyıllar arasında Osmanlı Devleti ve Safevi Devleti arasındaki çekiş-melerin önemli bir malzemesi oldular. Kürtlerin yaşadığı bölgeler ise bu iki devlet arasında mü-cadele alanına dönüştü. Bu süreç Batılı devletlerin bölgeye ulaşması ile farklı bir boyut kazandı. İngilizlerle başlayan yeni sürece Ruslar, Amerikalılar, Fransızlar, Almanlar ve hükümet ve özel vakıf destekli misyoner gruplar dahil oldular. Aslında Kürtlerin bu ülkeler için cazibesi kendi çıkarlarını düşmanlarının arkasını zayıflatacak bir etken olarak görüldüler.

Kürtler basit bir gözlemci olarak katılmadıkları uluslararası politika sahnesine ilk kez Sevr Anlaşması'nın hazırlığı olan 1920 Nisan'ında ki San Remo Konferansı'nda İngilizler tara-fından gündem edildiler. Bundan sonrasını Baskın Oran "Kalkık Horoz" kitabın da şöyle devam etmektedir³¹⁴.

Daha Doğrusu çıkartıldılar, bir "Uvertür" bile değil sessiz figüran olarak çıkartıldılar. Çünkü asıl amaç Kürdistan'a bağımsızlık değil Osmanlı Devleti'nin dağıtılmasıydı. Kürtlerin "dış mihraklarca" biçilmiş figüranlık rolü pek kısa sürdü... 3 yıl sonra Lozan'da "tarihin karanlıkları" içinde yitti... Kuveyt adlı petrol tarlasının işgali ile çıkan Körfez Savaşı'nın ardından kopan ve yakından tanıdığımız trajik olaylardan sonra Kürtler şu anda Ortadoğu politikasının önemli aktörlerinden biri haline gelmişlerdir. Bu artık basit bir figüranlık rolü değil... basit bir "sahneye çıkartılma " da değil. İnsanlık ve azınlık haklarının çok önem kazandığı uluslar arası ortamda Kürtler, bir yandan yaşadıkları acı olayların, bir yandan da ABD'nin petrol çıkarlarının sonucu ortaya çıkan güvenli bölge ile bir devlet "embriyosuna" sahip oluyorlar. Bu ise Ortadoğu ve dünya politikasını ciddi değişikliğe uğratacak bir sürecin başlangıcı olabilir.

Dünyanın hiçbir ülkesin de bu kadar çok petrol bulunduran bir bölge yoktur. Orta-doğu'nun petrol yataklarına yakın olan Kuzey Irak bölgesi bir şekilde Batılı devletlerin çıkarla-rını ilgilendirmesin. Ancak bunlardan süper ve büyük güç kategorisine girebilecek bir kısım ül-keler ve bölge ülkeleri Kuzey Irak üzerinde doğrudan nüfuz etmeye yönelik çalışmalarda bulun-muşlardır.

---

³¹⁴ Oran, a.g.e. s.11

Ortadoğu denizlerin ve kıtların kesişim noktası olması sebebiyle bölge dünya üzerinde ayrı bir jeopolitik öneme sahiptir. Bu nokta jeopolitik teorisyenlerinin de dikkatini çekmiş. Böl-geyi Mackinder “Dünya Adası”, Spykman ise “Rimland” olarak tanımlamışlardır. Deniz ticaret yollarının bölgede olması Dünya imparatoru olmak isteyen Batılı güçlerin dikkatinin bölge ve bölgede yaşayan azınlıklara üzerine yoğunlaşmasına sebep olmuştur³¹⁵.

Kuzey Irak’ta doğrudan bir deniz bağlantısının olmaması bilgedeki bütünlüğü de etki-lemiştir. Bölgede bulunan Kürtler diğer üç önemli yerleşik unsur olan Türk, Arap ve Acem nü-fusu içinde yayılmış durumdadır. Bu sebeple yerleşik olan bu üç unsurla ilişki içinde olan her büyük güç Kürtleri bir şekilde kullanmıştır. 1970’li yıllarda Mustafa Barzani vasıtasıyla bir I-rak meselesi, İran Devrimi’nden sonra bir İran meselesi ve Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle de Türkiye’nin bir meselesi haline getirilmiştir. Son yirmi yılda olan savaşlar göstermiştir ki böl-gesel barışı tesis etmeden iç barışı sağlamak olanaksızdır.

2.1. Türkiye

Osmanlı döneminde Ortadoğu’nun efendisi olan Türkler bölgenin tek hâkimi konumun-daydılar. Osmanlı yapısı içinde barış içinde yaşayan Kürtler ise, ne İran’dan ne de milliyetçilik akımından etkilenmemişlerdi. Osmanlı ihtiyaç duyduğu zaman cephenin önünde olmuşlar bun-da ise, Osmanlı’nın bölgenin aşiret yapısını göz önüne alan bir yönetim anlayışı benimsemesi gösterilebilir. Bu anlayışa göre bölge insanını küçük yaşlardan itibaren eğitime başlanıyor; bunu ekonomik, sosyal ve askeri çözüm projeleri takip ediyordu. Burada ortak paydanın İslam olduğu gerçeğinden yola çıkıyordu. Milliyetçilik bütün Osmanlı halklarını etkilerken, Kürtler sadakatlerini korumuşlardır.

Türkiye-İran sınırı ise Osmanlı Dönemi’nde İran ile yapılan Kasr-ı Şirin anlaşması esas alınmıştı. 1869 yılında İngiltere ve Rusya’nın talebi üzerine Türk ve İran sınır komisyonu “öz-deş” bir harita yaparak aralarında anlaştilar. Aslında bu anlaşma yapılırken ne İngilizler tarafın-dan desteklenen Türklerin ne de Ruslar

³¹⁵ Serdar S., Deveci, C. “Ortadoğu Kavramı ve Sınırları Üzerine Bir Değerlendirme, ABD ve Büyük Ortadoğu İlişkileri” History Studies Özel Sayısı, 2011, Kayseri, s.285.

tarafından desteklenen İran'ın aklına Kürtlerin çıkarları gelmiyordu. Rus Coğrafyacısı Venyukov'un yazdığı gibi "sınır çizilirken en az başvuru alan taraf Kürtler oldu", İngiltere ve Rusya'nın amacı Kürt topraklarını Ne İran ne de Türkiye egemenliğinde olacak şekilde bölmektir. Çizilen bu sınır tıpkı diğer sınırlar (Türkiye-Suriye, Türkiye-İrak, Irak-İran, Irak-Suriye) gibi Kürt halkının bölünmüşlüğüne arttırdı³¹⁶.

Osmanlı Devleti'nin yıkılması sonucu Misak-ı Milli kararları esas alınarak kurulan Türk Devletinin sınırları belirlendiğinde, bugün Irak sınırları içinde yer alan Musul Vilayeti yeni kurulan devletin sınırlarına dahil edilmişti. O dönem de Ortadoğu'da başat konumundaki İngi-lizlerin ince siyasi planları sebebiyle bağımsız bir komisyon kararı ile Musul 1925'te Irak krallığının hâkimiyetine bırakılmıştı. 1926 yılında Türkiye-İngiltere arasındaki bir dizi görüş-meler ve pazarlıklar sonucunda bugün geçerli olan Türkiye-İrak sınırı belirlenmiştir. Türkiye-Suriye sınırı ise, Fransa ile yapılan Ankara anlaşmasına göre tanzim edilmişti.

İrak'ta 1946'da kurulan Kürdistan Demokrat Partisi'nin Türkiye'ye yönelik siyasi faaliyeti olmuştur. Türkiye'deki ayrılıkçı siyasi hareket olan, Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi (T-KDP), KDP'nin desteğini almıştır. KDP, ideolojik ve maddi destek de sağlamıştır, cephe gerisi faaliyetleri için 1960'lardan itibaren açtığı kamplarda T-KDP mensuplarını eğitmiştir. 1965'te kurulan T-KDP, bu tarihten önce KDP'ye bağlı bir örgüt olarak faaliyet göstermiştir³¹⁷.

Türkiye'nin Kuzey Irak politikası siyasi ve stratejik olarak dört faktör üzerinde yoğunlaşmıştır: KYB ve KDP faktörleri, PKK faktörü, Irak merkezi yönetimiyle olan ilişkiler ve Irak'ta bulunan Türkmenlerin durumu. Bu dönemde Türkiye bir taraftan KYB ve KDP'yi kontrol altında tutmaya çalışırken diğer taraftan PKK terörünü önlemekle uğraşmıştır. Bundan başka Irak merkezi otoritesiyle ilişkilerini geliştirmeye çalışmış ve Irak'ın toprak bütünlüğünü savunmuştur. Dolayısıyla Türkiye'nin politikaları genel olarak Kuzey Irak'ta bir Kürt devletinin kurulmasını önlemeye yönelik olmuştur.

Kuzey Irak'ta federal ya da bağımsız bir Kürt oluşumu Türkiye'nin güneydoğu sınırında bulunan komşu bir ülkesinin toprak bütünlüğünün parçalanması

³¹⁶ Lazarev, & Mihoyan, a.g.e., s.143-144.

³¹⁷ Öznur, a.g.e., ss. 562-563.

Türkiye'nin bölgedeki sınırını tehdit eden bir unsur olacaktır. Dış destekli kurulacak bir devlet, süratle gelişir ve gelişmesi tamamlandıktan sonra, yayılmacı faaliyetlere başlayacak ve çevre ülkelerin toprak bütünlüğünü tehdit edecektir. Ayrıca Türkiye'nin Irak politikasının önemli bir hareket noktası olan Türk-menler ile Türkiye'nin bağımlı zayıflatacaktır.

Türkiye Kürt Kuzey Irak'taki Kürt meselesine daima mesafeli olmuştur. Çünkü kendi içersindeki Kürt unsurlarının Irak'taki Kürtlerden etkilenmesini istememiştir. Türkiye ve Irak arasındaki bu ortak sorun sayesinde zaman içinde ekonomik ve ideolojik anlaşmazlıklar geri plana atmışlar ve aralarında bir dizi anlaşmalar imzalamışlardır. İlk anlaşma 1937 Tem-muzunda imzalanan Sadabad Paktı tarafların üzerinde mutabakat sağladığı "...Hükümet reji-mini bozmak amacıyla silahlı çeteler, birlikler ya da örgütler kurulmasını ve eyleme geçil-mesini engelleme" şartı başka anlamalar ile desteklendi. Bu anlaşmalara kendisi gibi bünye-sinde Kürt azınlık barındıran İran ve Suriye'de dahil oldular. 1955'teki Bağdat paktı, üye ülkelerin Kürt meselesi konusunda ortak politika belirlemeyi taahhüt ederek uluslararası topluma ortak mesaj vermişler, sınırları içersinde uyguladıkları azınlık politikalarına siyasi zemin oluşturmak istemişlerdir. 1979 yılında Türkiye Irak arasında kendi sınırları ve İran'la olan sınırları arasında ayrılıkçı hareketi bastırma imkânı veren anlaşmada bu niteliği taşıyordu. 1984 yılında imzalanan ve Türkiye'ye sınırın ötesinde takip izni veren anlaşmada aynı güvenlik şartını yerine getirme amacındaydı. Irak-İran Savaşı döneminde Kuzey Irak'ta oluşan yönetim ve otorite zafiyeti sebebiyle oraya yerleşen PKK'nın Türkiye'ye yönelik eylemlerine karşı yukarıdaki anlaşmalardan doğan hukuki gücü kullanarak Sıcak takip harekâtları yapmıştır. Bu harekâtlar sınırlı fayda yanında ekonomik yükü birlikte Türkiye için bazı problemleri de beraberinde getirmiştir. Her defasında son operasyon olarak nitelendirilen harekâtlar PKK terör örgütünü yok edinceye kadar anlayışı içinde yapıldı. 1988 yılına kadar bu harekâtlar dış dünyadan tepki görmedi çünkü Irak ile Türkiye arasındaki Güvenlik Protokolü bir paratonerdi. Ancak bu protokol sona erdiği zaman Türkiye'nin Kuzey Irak'taki sınır ötesi operasyonları dışarıdan özellikle Avrupa'dan çok tepki aldı. Hatta bazı zamanlar Türkiye bu operasyonlar ile İsrail'e bile benzetildi. Güvenlik protokolü sona erdiğinde Türkiye operasyonlara devam edince Irak ülke toprağına girilip çıkılmasından rahatsızlık duydu. Operasyonlar

PKK'ya yapılmasına rağmen Kuzey Irak'taki Kürt grupları durumdan rahatsız olmuşlar, kendi toprakları saydıkları bölgelere izinsiz girilmesine ve kendilerine haber verilmemesine karşı tepki göstermişlerdir³¹⁸.

Türkiye'nin Kuzey Irak'a yönelik sınır ötesi operasyonları, uluslararası alanda geniş ölçüde yankı yaptı ve bu noktadaki en büyük muhalefet de Avrupa ülkelerinden geldi. Söz ko-nusu ülkeler, Türkiye'nin saldırılarını kınayarak, Türkiye'nin askeri varlığını Kuzey Irak'tan derhal çekmesini istediler. Bu çerçevede Hollanda, Norveç, Türkiye'ye yapılan askeri malzeme satışını askıya aldı. Almanya iki askeri filo yapımında uyguladığı 150 milyon marklık süb-vansiyonu kaldırdı ve Türkiye'ye gönderilecek son silah sevkiyatını askıya aldı. Rusya ise müdahaleye sert tepki göstermiştir. Müdahaleleri destekleyen tek ülke Amerika olmuştur. Ancak ABD'de, Türk Ordusu'nun Kuzey Irak'taki operasyonlarının sınırlı tutulması ve en kısa sürede Kuzey Irak'tan çekilme şartını ileri sürmüştür³¹⁹.

1983 Temmuz'unda Şam'da PKK ile KDP arasında, emperyalizmle mücadele, diğer ülkelerdeki Kürt örgütlerle işbirliği, karşılıklı işbirliği konularını içeren bir anlaşma imzalanmıştır. PKK'nın 15 Ağustos 1984'ten itibaren TSK'ne karşı silahlı mücadele başlatması KDP ve KYB, TSK'nin karşı operasyonlarının bölgedeki Kürt halkına zarar vereceği gerekçesi sebebiyle PKK'yı kınamışlardır. KDP, PKK'nın kendi bölgesinden Türkiye'ye yönelik eylemler yapma-sının ilişkilerini zedeleyeceğini duyurmuştur. 1986-1987 yıllarında PKK'nın güneydoğuda bir-çok il ve ilçede yaptığı kanlı eylemler, kamuoyunda büyük tepkilere sebep olmuştur. KDP'de Nisan 1987'de tek taraflı bir açıklama yaparak, PKK ile imzalamış oldukları protokolü tek taraflı olarak feshetmiştir. KDP ile PKK'nın 1984'ten itibaren ilişkilerinin bozulması KYB'nin işine yaramıştır. KYB ile PKK arasında 1 Mayıs 1988'de Şam'da bir işbirliği ve ittifak protokolü imzalanmıştır³²⁰.

Irak, 1985 yılında Suudi Arabistan boru hattı inşa edilene kadar Türkiye'ye bağımlı kal-mıştır. Türkiye'nin Irakla yaptığı antlaşmada bunun çok büyük etkisi olmuştur. Türkiye için PKK'yı etkisizleştirmenin tek yolu, Kuzey Irak'taki otorite boşluğunu ortadan kaldıracak bir yol bulmalıydı. Türkiye Kuzey Irak'a girerek bölgeyi

³¹⁸ Oran, a.g.e. ss.41-42.

³¹⁹ Attar, a.g.e.,s.269.

³²⁰ Öznur, a.g.e., s.622.

geçici bir süre işgal edebilirdi. Ancak, dünya-nın göstereceği tepki ve bir dış sorun olan Kuzey Irak'ın iç sorun haline dönüştürülecek olması bunu imkânsız kılmıştır.

Irak'ın Kuveyt'i işgalini, BM Güvenlik Konseyi, bu durumu kabullenmemiş ve yaptırım kararı almıştır. İşgalin ertesi günü Özal 3 Ağustos 1990'da Milli Güvenli Kurulu'ndan Irak'ın Kuveyt'i koşulsuz olarak boşaltmasını isteyen kararı çıkarttı. BM üyeleri, 25. maddeye göre Güvenlik Konseyi'nin 661 sayılı Irak'a ekonomik ambargo koyan kararını Özal 7 Ağustos'ta uygulamayı kabul etmiştir³²¹.

Turgut Özal öncelikli olarak Anayasa'nın 92. Maddesine göre Hükümete izin verilme-sine dair 107 sayılı kararı meclisten çıkarttı. 5 Eylül 1990 tarihinde ise TSK'nın yabancı ülke-lere gönderilmesine ve yabancı silahlı kuvvetlerinin Türkiye'de bulunmasına imkân tanıyan 108 sayılı meclis kararını çıkartarak hükümetin bu konuda yetkilerini arttırmıştır. Türkiye BM'nin 667 ve 670 sayılı kabul etti. Saddam'a ikinci cephe açmada gözdağı vermek ve Irak'ı hava ablukasına almak için Aralık 1990 tarihinde NATO Çevik Kuvvetinin hava birimini Türkiye'ye davet etti. Bu güce dahil 42 savaş uçağı Malatya Erhaç hava üstüne konuşlandırıldı. Hükümetin 17 Ocak 1991'de çıkardığı 127 sayılı meclis kararı ile hava üslerini doğrudan Ame-rikan savaş uçaklarına açmış olmasıdır. Bu amaçla Amerika'dan 41 muharip savaş uçağı Adana İncirlik üssüne indiler. Aynı gün Kuzey Irak'taki hedefleri vurmaya başladılar³²².

Turgut Özal'ın politikaları popüler olmayan fakat doğru bir politikaydı. Özal'ın Kürt-çülük Türkçülük gibi bir görüşü yoktu. Onun için Türk vatandaşı vardı. İzlediği politikanın pa-rametrelerinden biri Saddam sonrası oluşacak otorite boşluğunu Türkiye'nin doldurması gerek-tiğidir. Türkiye için Türkmen kartının yalnız başına yetmeyeceğini Türkiye'nin Kürt politi-kasında değişiklik yapması gerektiğini savunmuştur. Genel olarak Kürt sorunu çözülmeden Güneydoğu Anadolu ve Kuzey Irak sorunu çözülemezdi. Kürtlerin Türkiye'ye sempatisini arttıracak, sadık vatandaş olmalarını sağlamak için Kürtlerin sosyal, eğitim, ekonomik, kültürel durumlarını daha iyi bir duruma getirilmesi gerektiğine inanmıştır. Özal'a göre Türkiye'nin Kuzey Irak'ta etkin nüfuz sahibi olmasının olmazsa olmazlardan ilk şartı Kürt liderlerin kazanılmasıydı. Kürt liderleri Türkiye'ye davet etmiştir. Kuzey

³²¹ Oran, a.g.e. s.45.

³²² Oran, a.g.e., s.45-48

Irak'taki Kürt liderlerin istek ve beklentilerinin dinlenerek, KDP ve KYB'nin Ankara'da büro açmalarına izin verilmiştir. Kürt sorununun açıklıkla tartışılmasını savunan Özal, “federasyon dahil her şeyi tartışalım ki, neden federasyon olamayacağını insanlar görsün” demiştir³²³.

Talabani Mart 1993'te Özal'ı ziyaret etmiş ve Özal'a “ben Suriye'ye geçiyorum. Ab-dullah Öcalan'a bir mesajınız var mı?” diye sormuş, Özal'ın politik bir çözüm için terör eylem-lerinin durdurulması gerektiğini ifade etmiştir. Talabani mesajı iletmış. Öcalan bunun üzerine tek taraflı ateşkes ilan etmiştir. Talabani 19 Mayıs 1991 tarihinde Cumhuriyet gazetesinde yayın-lanan demecinde;³²⁴

“Demokrasi ve Federasyon konusunda Cumhurbaşkanı Özal ile görüş ayrılıkları olmadığını, Özal'ın federatif bir yapıdan yana olduğunu, bunun da Kürtler için özerklik olduğunu” söylüyordu.

Kürt politikacılarıyla devlet yetkililerinin görüşmeleri Türkiye'de tartışmalara neden olmuştur. Cumhurbaşkanı Özal gibi düşünülere göre bu tamamen gerçekçi bir tutumdan kay-naklanmaktadır. Onlar, Türkiye sınırının yanında özerk bir Kürt Devleti kurulduğunu görü-yorlardı ve bu kişilerle ilişki arayışı içine girmişlerdir. Diğerleri ise bunu Türkiye'nin toprak bütünlüğüne dönük bir tehdit olarak algılamaktaydılar. Türkiye Cumhurbaşkanı, Irak Kürtleri için federasyonu bir çözüm yolu olarak destekleyebildiğine göre, böylesi bir konuyu Türkiye Kürtleri için de kabul etmemesi mümkün olabilir miydi?

Özal'ın ölümünden sonra Türk hükümetleri politik kurgularını, Saddam'ın yönetimde olduğu bir Irakla komşu olarak yaşamak üzerine kurmuşlardır. Türkiye'nin inisiyatifi kaybetmesi ile İranlılar bölgede hakim güç haline geldiler. Türkiye bir takım politikaları ile Kürt liderleri İran'a adeta mahkûm etmiştir³²⁵.

PKK ise Kuzey Irak'ta İran-Irak Savaşı ile başlayan daha sonra Çöl Fırtınası harekâtı ile devam eden ve uçuşa yasak bölgenin getirdiği otorite boşluğunu iyi değerlendirmiştir. Bölge-de12'si büyük olmak üzere 40 farklı kamp elde etmiş, KDP ve KYB'den sonra üçüncü büyük güç durumuna gelmiştir. PKK güçlerinin sayısında önemli bir artış olmuş ve Türk Hükümetinin kaygılanmasına neden olmuştur.

³²³ Dağdeviren, Zülfü, “Türkiye'nin Kuzey Irak Politikası: Devlet – Hükümet İlişkileri”, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu, Yüksek Lisans Tezi, 2007, ss.121-123.

³²⁴ Öznur, a.g.e., s.759.

³²⁵ Dağdeviren, a.g.m., s.124.

Özal'dan sonra gelen hükümetlerde Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması, Kuzey Irak'ta yeni bir devletin oluşumunun engellenmesi ve Türkmenlerin can ve mal güvenliği ile bir-likte bütün etnik ve kültürel haklarının korunması şeklinde özetlenebilecek olan Türkiye'nin Kuzey Irak politikasını her Türk hükümeti açıklıkla ortaya koymuştur. Yukarıdaki temel unsurlar Türkiye'nin vazgeçemeyeceği koşullar olarak belirlenmiş hatta daha da ileri gidilerek Kuzey Irak'ta Türkiye'nin güvenliğini tehdit edebilecek herhangi bir oluşumun savaş sebebi kabul edeceğini belirtmiştir.

Ecevit, Irak'taki mevcut süreç konusunda şöyle demiştir: “ABD önce bir Kürt devleti kurmak, sonra bu yönetimle Türkiye arasında federasyon ilişkisi kurmak, daha sonra da Türki-ye'den toprak talep etmek istiyor.” Oluşan şartlar karşısında Ecevit, Kuzey Irak'ta parlamentonun açılmasından sonra da ABD'yi, Irak Kürtlerini, Kuzey Irak'ta bağımsız bir devlet kurmaya teşvik etmemesi yönünde uyarılmış ve aksi takdirde Türki-ye'nin kendi çıkarını korumak için mücadeleye mecbur kalacağını ifade etmiştir³²⁶.

Bölgedeki Türkmenlerin Haklarının Korunması: Türkiye, Türkmenleri desteklemeyi, kendisinin Irak'a müdahalesinin bir gerekçesi olarak ortaya koymaktadır. Türkiye yaptığı müza-kerelerde sürekli olarak Türkmenlerin haklarında ısrar etmiş, onları siyasi ve ekonomik açıdan desteklemiştir. Türkler, ayrıca ticari konularda da Türkmenlerin önemli bir rol oynamasına çalışmıştır. Bölgede güçlü bir Türkmen varlığının bulunması, muhtemel bir Kürt Devleti fikrinin gerçekleştirilmesinde caydırıcı bir rol oynamıştır. Türkiye bu gerçeği bilerek desteğini artırmaya çalışmıştır.

Türkiye Körfez savaşından sonra üçüncü bir neden olan Türkmen sorunu nedeniyle Kuzey Irak'la ilgilenmiştir. Türkiye Türkmenleri resmi olarak 1991 yılından sonra keşfetmiştir. Türkiye'nin temel politikası Türkmenlerin Kürtlerle birlikte üçüncü azınlık olarak tanınması üzerinedir. Türkiye tarafından daha önceleri üzerinde durulmayan mesele II. Körfez krizinde Irak'ın parçalanması zemininin ortaya çıkması üzerine, bu bölgede yaşayan Türkmenlere ve onların haklarına kayıtsız kalmayacağını deklere etmiştir. Türkiye'nin 1991-1996 arası Türkmenlere yönelik faaliyetleri eğitim, kültürel alanlar ve Kızılay'ın gıda yardımlarıyla sınırlı

---

³²⁶ Attar, a.g.e., s. 323.

kalmıştır. 1996 yılında yapılan Ankara toplantılarında Türkiye tarafından Türkmenlerin bir denge unsuru olduğu savunulmuş ve oluşturulacak barış gücüne Türkmenlerin katılımı sağlanmıştır. Bu tarihte Türkiye'nin desteği ile 500 kişilik bir "Türkmen Barış Gücü" oluşturulmuştur³²⁷.

Türkiye'nin "Meşru Güvenlik Endişesinin" Gözetilmesi Kuzey Irak'ın jeopolitik duru-munu, "düşman ülkeler tarafından kuşatılmış bir ada olarak" nitelendirmektedir. Gerçekten de İran, Türkiye, Suriye ve Irak'ın bir araya gelmesini sağlayan tek konu Kürt meselesi ve bağımsız bir Kürt devletinin kurulması endişesidir.

1995 yılına gelindiğinde Türkiye, bu açmazlar karşısında en cazip seçeneği, Bağdat'ın Kuzey Irak'ta egemenliğini yeniden tesis olarak görmüştür. Ancak, bu ABD'nin Irak'a yönelik kuşatma politikasından vazgeçmesi, Saddam'la barışması ve Çekiç Güç uygulamasına son ver-mesini gerektiriyordu. Bu ise imkânsız istemek olmuştur. Çekiç Güç, Türkiye açısından problem olmaya başlamıştı. Çekiç Güç'ün Kuzey Irak'ta Zaho'daki Askeri Koordinasyon Merkezi isimli karargâhı, bir irtibat ofisinden daha çok, Kürt grupların örgütlendiği bir merkez olarak çalışmış, CIA ise bölgede insana dayalı istihbarat altyapısını buradan örgütlemiştir³²⁸.

Türkiye, KDP'nin oluşturduğu tekeli Celal Talabani'yi kullanarak dengelemek ve PKK kalıntılarını temizlemek amacıyla Celal Talabani'nin Ankara'yla iyi ilişkiler geliştirme girişimini olumlu karşılamıştır. KYB'nin Türkiye'ye yaklaşması, KDP'nin İran'a ve Suriye'ye yönelme-sine sebep olmuştur. Talabani, 2000 yılında Türkiye'ye yaptığı ziyaretinde, Türk Dışişleri yetki-lilerine beklenmedik bir şekilde, Türkiye'nin Kürtlerin yardımıyla Kerkük'ü Irak Ordusu'nun sultasından kurtarmasını önermiştir. Talabani bu öneride Türkiye'nin Kerkük'e yönelik tarihi ilgisini ve Kerkük'te Türkiye'nin desteklediği Türkmen nüfusu göz önüne almıştır. O böylece bir kaç yıldır süren bozuk ilişkileri Türklerde olumlu bir imaj yaratarak yeniden başlatılabilecekti. Barzani'nin hâkim olduğu bölgelere kıyasla kendi bölgesinde çok az sayıda Türkmen barındıran Talabani, Barzani'nin aksine Türkmenlere çok yumuşak davranmıştır³²⁹.

³²⁷ Dağdeviren, a.g.t. s.125.

³²⁸ Özkan, a.g.e., s.129.

³²⁹ Attar,a.g.e.,s.315.

Türk dış politikasında önemli bir kırılma olarak görülen 1 Mart 2003 tarihli tezkere Türkiye'nin İslam dünyası nazarında prestij kaybetmemesi gerektiği konusunda atılmış olumlu bir adımdır. Türk vatandaşları tarafından seçilen milletvekilleri, Türk halkının isteğine uygun olarak savaşa karşı oy kullanmıştır. Türkiye'de yapılan anketin sonuçlarına göre vatandaşların %90'ından fazlası, Irak probleminin kuvvet kullanılarak çözülmesine karşı çıkmıştır. Türkiye'de söz konusu karar yüzünden Amerikan desteğinin yitirileceği ve Türk ekonomisinde kaçınılmaz olarak çöküş başlayacağını iddia edenler olmuştur. Şu an gelinen durum bu kişilerin yanlış olduklarını göstermiştir. Türkiye'de kriz çıkmamış ve Türk ekonomisi başarılı bir şekilde gelişmiştir. Türkiye o cepheyi açsaydı bütün dünyayı karşısına alacaktı. Kürtlere karşı daha iyi bir pozisyon elde edemeyecek, daha gergin ve tedirgin bir ilişki içine girilecekti. Türkiye Irak'ın üniter yapısının bozulmasına neden olabilecek bir savaşta ABD'yi destekleyip İsrail'i en büyük müttefik seçseydi Avrupa ve Ortadoğu ülkeleri nezdinde güvenilirlik sorunu yaşamaya başlayacaktı. İşgali kabullenmeyen Irak halkının ABD'ye tepkisi gün geçtikçe artmaktadır. Irak'ta bulunan direniş örgütlerinin ABD ve destekçilerine olan saldırıları gelecekte işgalin sorumlusu olarak görülen KDP ve KYB'yi hedef alabilir³³⁰.

1991 yılındaki Körfez Savaşının alternatif maliyetler de dikkate alındığında 2005 itibarı ile Türkiye'ye faturası 100 milyar doları bulmuştur. Bölgede ortaya çıkan otorite boşluğu nede-niyle, terör örgütü PKK faaliyetlerini artırarak uzun süre sürdürmüş, 1998 sonrasında elebaşının yakalanmasıyla düşük seviyeye inmesine rağmen, tamamen yok edilememiştir. Kuzey Irak'ta 1992'de yapılan parlamento seçimlerinden sonra Talabani ve Barzani Washington'a gitmiş. Başkan Bush'la görüşülme de dışişleri bakanı ile görüşmeleri Kürt liderlerin üst düzeyde kabul görmesi dikkati çekmiştir. ABD'nin Kürtlere ilişkin bu politikasının arkasında Kürt lobileri ile bunları destekleyen Ermeni ve Rum lobilerinin ABD yönetimi üzerinde Kürtlere yönelik daha kararlı bir politika izlenmesi yönündeki baskıları da vardır³³¹.

Türkiye son dönem politikaları siyasi olayları kabul ederek, bölgenin ekonomik ve petrol politikalarında etkin olmak amacındadır. Nitekim bu amaca yönelik İKBY ile Türkiye ara-sında ekonomik işbirliği alanında birtakım anlaşmalar

³³⁰ Dağdeviren, a.g.t. s.127.

³³¹ a.g.t. ss.98-99

yapılmıştır. Bunlara arasında; bölgenin doğal gazının Türkiye üzerinden pazarlanması anlaşması ve bölgenin sahip olduğu petrolün hem çıkarılması hem de pazarlanması anlaşmasıdır. Son yapılan anlaşma Irak Merkezi Hükümeti tarafindan kabul edilmiştir.

Türkiye'nin uzun vadede ne genelde Ortadoğu, ne de özelde Irak politikaları olmuştur. Yani kendi çıkarları için nasıl bir Ortadoğu veya nasıl bir Irak istediğini belirleyememiştir. Türkiye'nin Irak'ta uyguladığı politikalar kısa vadede başarılı olmuştur ancak uzun vadede aynı başarıyı göstermemiştir. Yani bugüne kadar olan uygulamalar Irak'ın egemenliğini tesis edici ve Kürt devleti kurulmasını önleyici faaliyetleri ile sınırlı kalmıştır. Türk politikalarının başarısız olmasının en önemli faktörü ABD'nin özellikle Körfez Savaşı sonrası bölgeye yönelik politikalarının değişmesidir.

2.2. Amerika Birleşik Devletleri

İngilizlerin ardından bölgeye Amerikalı misyonerler yerleşmiştir. Amerikalılar o dönem için bölge politikalarında bir etkinlikleri olmasa da geleceğe dönük yatırımlarla hareket ettiklerini söylemek mümkündür. Amerikalılar bölgede 1890'a doğru toplam 118 kilise kurmuş, kiliselerde, 891 misyoner ile 11.899 yardımcı personel çalışmıştır. Kiliselerin yanı sıra bölgede 64 ilkokul, 44 orta dereceli okul açmışlardır. Ancak bu misyonerlerin asıl ilgilendikleri Nasturiler ve Hıristiyanlardı. Özellikle 1878 Berlin Anlaşması ile Ermeni meselesi uluslararası bir boyut kazanması, misyonerlerin işini kolaylaştırmıştı. Ama Kürtler misyonerlerden rahatsızdılar³³². 1917'de I. Dünya Savaşı'na girmesiyle bu ilgi fiili hale gelmiş. 1991 Sovyetlerin dağılması ve Soğuk savaş döneminin sona ermesi ile birlikte ABD, bölgenin siyasi ve ekonomik hayatında en etkili güç haline gelmiştir.

ABD'nin II. Dünya Savaşı öncesi ne Ortadoğu'da ne de Irak'ta belirleyici bir aktör olduğu söylenemez. Ancak, 1914'te Wilson İlkeleri'yle tüm Osmanlı topraklarında yaşayan azınlıklara kendi kaderini tayin hakkını savunmuş olması ve

³³² Kurubaş, Erol, Denker, M. Sami "Jeo Politika ve Strateji Jeo Strateji Açısından Kürt Konusu, PKK ve Türkiye (I)" <http://www.sbe.dumlupinar.edu.tr/7/225.pdf> s.16. bkz., Kurubaş, Erol, a.g.e., ss. 17-18.

Sevr Antlaşması'ndaki Kürt özerkliği ve hatta bağımsızlık olasılığı ile ilgili maddeler, bazı Kürt aşiret reislerini kendi kişi-sel krallıklarını ya da devletçiklerini kurmaya teşvik etmiştir³³³. Başkan Wilson'un açıklama-larının asıl muhataplarının Osmanlı tebaası içinde yaşayan Ermeniler olduğu sonraki gelişme-lerde anlaşılacaktır. Kürt nüfusu barındıran ne Irak'ta ne de diğer ülkelerde 1930 ve 40'lardaki Kürt ayaklanmalarında ya da siyasi hareketlerinin örgütlenmesinde ABD rol oynamamıştır.

ABD'nin Ortadoğu ve Körfez'e yönelik politikalarını stratejik, siyasi ve ekonomik çıkarları belirlemiştir. Bu çıkarların en önemlisi Ortadoğu petrollerinin ABD ve Batı Pazar-larına sorunsuz bir şekilde akışının sağlanmasıdır. Bölgenin jeo-stratejik konumu ve sahip oldu-ğu zengin petrol rezervlerinden dolayı bölge ve çevresi ABD'nin milli güvenliği ile ilişki-lendirilmiş ve bölgenin başka bir gücün kontrolüne girmesini engellemek için Körfez'deki rejimleri iç ve dış tehditlere karşı güvence altına alacak politikalar uygulamıştır. Ayrıca Arap çemberinde buluna İsrail devletinin güvenliğini tehdit edecek oluşumları engelleme çalış-mıştır³³⁴.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yeniden yapılanan dünya ekonomisinde petrolün çok önemli bir rol oynaması ve Ortadoğu'nun dünya petrollerinin yaklaşık üçte ikisine sahip olduğunun anlaşılması ABD'nin bölgeye yönelik ilgisini artırdı. Ayrıca, İkinci Dünya Savaşı'nda ki Pasifik Savaşları'nda Arap Yarımadası'nın askerî açıdan oynadığı rol, bu bölgeyi ABD için hayati hale getirdi. Bu nedenle daha 1943 yılında ABD Suudi Arabistan'ın ABD'nin sa-vunmasında hayati bir rolünün bulunması, 1944 yılında Suudi Arabistan'a yapılacak ABD eko-nomik yardımı karşılığında, Riyad'da ABD'ye bir hava üssü verilmesi ABD'nin Ortadoğu'ya girmesinin en önemli basamağı oldu³³⁵.

ABD'nin hegemon güç olarak tarih sahnesine çıktığı İkinci Dünya Savaşı sonrası temel stratejisi Amerikan hegemonyasının kurulması, yerleştirilmesi ve devamlılığının sağlanmasıdır. Başkan Nixon "ABD'nin ve özgür dünyanın Ortadoğu'daki ulusal çıkarları, bölgede barışın herhangi bir ülke tarafından

³³³ Kirişçi, Kemal & Winrow, Gareth, a.g.e., s.90.

³³⁴ Arı, Tayyar, Basra Körfezi ve Ortadoğu'da Güç Dengesi (1978-1996), Alfa Yayınları, İstanbul, 1998, s.59.

³³⁵ Erkmen, Serhat, "Amerikan Hegemonyasının Yeniden İnşasında Bölgesel Faktörlerin Rolü: Amerikan Dış Politikasında Kuzey Irak Örneği", Ankara, A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, 2008, s.39-40.

bozulmamasına bağlıdır. Herhangi bir gücün, Ortadoğu’da hâkim bir duruma gelmek istemesi, bölgedeki uyuşmazlıkları ve gerginlikleri şiddetlendirecektir. ABD ile özgür dünya ülkelerinin güvenlikleri olumsuz yönde etkilenecek ve dünya barışı tehlikeye girecektir.” Bu ve benzeri mesajları Başkan Carter 1980’de Başkan olduktan vermişti. Körfez Savaşı’nın aktörleri Bush ve Baker’ın söylemleri de öncekilerden farksızdı. Bölgede petrol üreten ülkeler ABD ile dost olmak zorundaydılar, ABD’ye karşı tutum ve davranış içine giremezlerdi. Bu stratejiye aykırı davranan ülkelere BM’nin desteğinde ağır yaptırımlar uygulanır³³⁶.

Ortadoğu bölgesi, Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarının kesişme noktasında bulunması nedeniyle önemli kara geçişleri, su ve hava yollarına sahiptir. İkinci Dünya Savaşı sırasında ABD, Ortadoğu’da sürekli ve kritik askerî tesislere sahip olmanın kendisi açısından önemini kavramış; bu yıllardan itibaren bölgede büyük askerî üsler elde etmeye çalışmıştır. Ortadoğu, ABD’nin küresel askerî yapılanmasında sadece Soğuk Savaş sırasında değil, sonrasında da önemli bir yer tutmuştur. Basra Körfezi, 1990 sonrası ABD’nin askerî yapılanma planları ve savaş değerlendirmelerinde çatışma çıkma ihtimali en yüksek iki bölgeden birisi olarak göze çarpmaktadır.

Dünyanın en eski medeniyet merkezlerinden Ortadoğu, tarih boyunca siyasal mücadelelerin üzerinde cereyan ettiği önemli yerlerden biri olmuştur. Ortak kültürel, dini, etnik unsurları barındıran toplumlara sahip olmasına rağmen, yer altı kaynakları nedeniyle dünyanın egemen güçleri tarafından bölünmelere, mücadelelere ve çatışmalara maruz bırakılmıştır. Bölgenin dünya politikası açısından önemli olmasının birkaç nedeni vardır. Bunlardan birincisi ve en önemlisi dünya enerji ihtiyacının büyük bir çoğunluğunu sağlayan petroldür. İkincisi, Musevîlik, Hıristiyanlık ve Müslümanlığın bu topraklar üzerinde doğması, bu üç büyük dinin men-supları açısından bölgenin sahiplenilmesi sonucunu doğurmaktadır. Üçüncü neden; bölgenin üç kıta arasında kültürel ve ekonomik bir köprü özelliği taşımasıdır³³⁷.

Sanayi devrimiyle birlikte petrol, sanayisi güçlü ülkeler açısından dış

³³⁶ Kocaoğlu, Doç. Dr. Mehmet “Petrol ve Kuzey Irak” Ankara, İlkbahar 1996, Avrasya Dosyası Dergisi Kuzey Irak Özel, Cilt-3, s.50-51.

³³⁷ Deniz, Şadiye, Ortadoğu’nun Yeniden İnşasının Yapı Bozumu: Büyük Ortadoğu Projesi Üzerine Bir Analiz, Uluslar arası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt:5, Sayı:20, Kış-2012, s.170.

politikalarının tespitinde önemli madde haline getirmiştir. Dünyanın petrol rezervleri bakımından en zengin bölgelerinden birisi Ortadoğu'dur ve küreselleşen dünyada petrol üretim merkezlerinin politik çatışmaların ve savaşların ortasında yer alması beklenen bir sonuçtur. Batının hegemonyasında olan Ortadoğu'da, müdahaleler ve işgaller, Batı tarzı bir yaşam biçimini ve demokrasiyi yerleştirmek gerekçesiyle meşrulaştırılmaktadır. Ancak bu söylemler Ortadoğu'nun işgal edilmesinin ana nedeninin petrol olduğu gerçeğini gizlemeye yetmemektedir. Zira dünyanın birçok bölgesinde, iç savaşlarda yüzlerce insan ölürken, ABD'nin bu bölgelere ilgisizliğinin temel nedeni olarak petrol bölgesi olmamalarını söylemek mümkündür³³⁸.

ABD için Ortadoğu petrolünün önemi, AB için olduğundan daha azdır. Çünkü ABD'nin kendi petrol üretimi vardır. ABD'nin amacı petrole el koymak değildir, özellikle petrolü elinde tutmak değildir. ABD'nin asıl amacı küresel ekonomide kendisiyle rekabet eden diğer kutup-ların rekabet gücünü kontrol etmektir. Yani ileride kendisine rakip olabilecek bir gücün ortaya çıkmasını engellemek ya da kendine bağımlı hale getirmektir.

Bölgenin coğrafi konumu ve bu konumun ABD askerî planlaması bakımından önemli, bölgenin enerji kaynaklarının dünya ekonomisi için ihtiyaç olması, Stratejik bölgeler içinde en çok çatışma çıkan bölgelerin başında olması ve Amerikan hegemonyasına karşı çıkan örgütlerin kaynağını oluşturması ABD için bölgeyi stratejik hale gelmiştir.

ABD, Kürt hareketinin seyrini 1960'dan itibaren daha yakın takibe aldı. Washington'un Kerkük'teki konsolosu Lee Dinsmore'a göre CIA'nin Kürtlere gizli yardımı 1960 yılında başla-mıştır. Bunu, NATO eski Başkomutanı Alexander Haig de anılarında doğrulamış ve Başkan John F.Kennedy başkanlığındaki bir heyetle İran gezisinde Kuzey Irak'a geçerek Molla Mustafa Barzani ile görüşme yaptıklarını anlatmıştır³³⁹. Hiç kuşkusuz bunun en önemli sebebi SSCB'nin Kürtlere olan ilgisidir. Ayrıca İsrail Arap savaşında Irak'ın devre dışı bırakılması tezini de göz ardı etmemek gereklidir.

Haziran 1961'de Irak'ta İsyan eden Barzani liderliğindeki bazı Kürt aşiretler,

³³⁸ www.sosyalarastirmalar.com

³³⁹ Öznur, a.g.e., s.223

Irak güç-lerine karşı yer yer başarılar elde edince, Abdülkerim Kasım, yabancı bir muhabire verdiği de-meçte, İngiltere ve ABD'yi isyancıları desteklemekle suçlamıştır.

Ortadoğu'da yükselen gücün ABD olduğunun farkında olan Barzani, yeniden dış destek aramaya başladığı bu dönemde Amerikalılara da mesaj göndermeyi ihmal etmemiştir. Bar-zani'ye göre, Amerikalılar sadece Türklerin ve İranlıların çıkarlarını gözetmeye devam edip Kürtleri görmezden gelirse, Kürtler komünistlerin yardımını kabul etmek zorunda kalabilirdi. Ayrıca Amerikalıların olası bir savaşta da Kürtlere ihtiyacı olacaktı. Çünkü "Kafkasya'dan Ortadoğu'ya olası bir harekâtı durdurmada bölgenin en iyi savaşçıları olan Kürtlerin stratejik önemi" haizdi. Barzani bu nedenlerle "ABD'ye faydalı olabiliriz. Komünist Partisi'nin Sov-yetlerin çıkarına uygun davrandığı gibi biz de ABD'nin çıkarına uygun davranabiliriz" demiş-tir³⁴⁰. Barzani oğlu Mesut Barzani'yi ABD'nin Tahran Büyükelçiliği'ne göndermiştir. Fakat Amerikalılar, "Kürtlerin savaşına müdahale edemeyecekleri, bunun bir iç mesele olduğu" yanıtını vermişlerdir³⁴¹.

Barzani, ABD Dışişleri Bakanı William Rogers'a mektup yazarak, destek verilmesi halinde ABD politikalarıyla tam bir uyum içinde hareket edeceklerini bildirmiştir. Barzani'nin bu mektubunu 29 Mayıs 1963'te Amerikalı diplomatlara veren temsilcileri, İsrail ile İran'ın gıda ve mühimmat yardımı yaptığını anlatmış ve yine Barzani'nin "ABD'nin 51.eyaleti olmak istiyoruz" şeklinde mesajını misyona iletmışlerdir. 13 Haziran 1969'da Rogers'a bir mektup daha göndermiştir. Barzan'nin temsilcileri Amerikalılara İran ve İsrail'in yardımlarının yetersiz kaldığını, ABD'nin gerekli araç ve gereçleri vermeleri halinde Peşmerge gücünü 25 bine çıkaracaklarını anlatmıştır³⁴².

Molla Mustafa 1969 yılının Ağustos ayında iki Amerikalı subay kabul etmiştir. Anthony D.Hunter ve John Parkins adlı bu iki subay CENTO'ya bağlıydılar. Barzanilerle uzun görüş-meler yaptıktan ayrıldılar. Parkins, dört gün sonra dört Amerikalı ile birlikte gizli bir anlaşma imzalamak için geri döndü. Molla Mustafa'ya 14 milyon dolar ödenen bu anlaşma çerçeve-sinde: Molla Mustafa Barzani

³⁴⁰ Kutshera, a.g.e., s.267.

³⁴¹ Barzani, Cilt 2, a.g.e., s.369.

³⁴² Duru, a.g.t., s.145-146.

liderliğindeki isyanın hedefi, Irak BAAS rejimini devirmek olmalıdır. İsyanın zafer kazanmasından ve BAAS rejiminin devrilmesinden sonra devrimin sür-mesi ya da durdurulması, ABD talimatına göre olacaktır. Sovyetler Birliği ve Irak'lı komünistlerle ne şimdi ne de gelecekte herhangi bir temas ve ilişki kurmayacaklardır. Kürt hareketi, komünistlerin doğrudan düşmanı olmalı ve bu anlaşma doğrultusunda hür dünyayı destek-lemelidir. Kürt hareketi geliştikçe ABD yardımları da artacaktır. Hareket, ABD yardımlarını nerede kullandığını belirlemeli ve ABD makamlarının teyit için masraf dökümünü yıllık olarak ABD'ye göndermelidir. Molla Mustafa, Irak Hükümeti'nden özerlik alırken ABD'nin bölge-deki durumla ilgili ihtiyaçlarına uygun davranmalıdır³⁴³.

Mustafa Barzani, 11 Mart 1970 gecesini, Irak Hükümeti'ni temsil eden Saddam Hüseyin ile tarihi anlaşmaya imza atmıştır. Uzlaşmanın ilk yılı bazı altyapı yatırımlarına başlanmasıyla tarafların yüzünü güldürecek biçimde geçti. İlk önemli sorun Kürtlerin devlet başkanlığı yardım-cılığına önerdikleri ismin kabul edilmemesiyle çıktı. Asıl sorun ise, 11 Mart 1974'te uygulamaya girecek otonomi için, Kürtlerin çoğunlukta olduğu bölgelerin tespit edilebilmesi amacıyla 1971 baharında yapılması gereken nüfus sayımının iptal edilmesi olmuştur. İptal nedeni, Molla Mustafa Barzani'nin Kerkük'te Kürt nüfusunun çoğunluk çıkmaması halinde sayımı kabul etme-yeyeceğini ilan etmesidir. Barzani, Bağdat yönetimiyle ilişkileri rayından çıkmaya yüz tutarken dış destek arayışını hızlandırmıştır. 11 Mart 1971'de Barzani'nin temsilcisinin ABD'nin Beyrut Büyükelçiliği'ne giderek yardım talebinde bulunması kriz sonrası çatışma dönemine hazırlık şeklinde değerlendirilebilir. Nitekim 29 Eylül 1971'de ve 15 Temmuz 1972'de Barzani'ye düzenlenen başarısız suikast girişimleri artan sıkıntının işaretleridir. Barzani ikinci suikastın hemen ertesi günü Beyrut temsilcisini ABD Büyükelçiliği'ne gönderip destek talebini yineleyecek ve ABD ile işbirliğini güzel bir rüyaya benzettiğini bildirecektir³⁴⁴.

1969 yılında Baasçı Irak yönetiminin Kürtlere yönelik saldırıları karşısında Sovyetler sessiz kalmışlardır. Sovyetler, Irak yönetimi ile olan iyi ilişkilerini bozmak istememişlerdir. Artan Sovyet etkisine karşı, ABD 1972 baharında Kürtlere yardım etmeye karar vermiştir. Dönemin ABD Ulusal Güvenlik

³⁴³Attar, a.g.e.,s.158

³⁴⁴Duru, a.g.t., s.148

Danışmanı Henry Kissenger, yıllar sonra Amerikan yönetiminin kararına, “Stratejimizin en açık tarafı, Sovyet etkisine giren tüm ülkeleri zayıflatmaktı. Sovyetlerin Irak’la askeri işbirliğine girmelerinden itibaren de, Kürtlere yardıma hazırдық” sözleriyle açıklık getirmiştir. Irak-SSCB Dostluk ve İşbirliği Andlaşması’nın imzalanmasından bir ay sonra, Mayıs 1972’nin son günlerinde, Moskova’daki SALT I anlaşması müzakerelerinden dönen ABD Başkanı Nikson Tahran’a uğramış ve Irak’taki yönetimi zayıflatmak amacıyla Kürtlere yapılacak yardım için destek vermeyi kabul etmiştir³⁴⁵.

30 Haziran 1972’de Washington’da Barzani’nin temsilcileri İdris Barzani ve Dr. Mah-mut Osman ile CIA Başkanı Richard Helms, Albay Richard Kenedy ve bir CIA yetkilisinin daha katılımıyla Kürtlere yapılacak yardımın detaylarının kararlaştırıldığı tarihi bir toplantı gerçekleştirilmiştir³⁴⁶. Kürtler toplantıda Irak’ın tamamen Sovyet kontrolüne girmesinin önündeki tek engelin “Kürdistan” olduğunu ama dış destek olmaması halinde Sovyet-BAAS dayanışmasına ancak 6 ay dayanabileceklerini anlatmış; ABD’nin Kürtlerin otonomi hedefine destek vermesi, gizli ilişkileri sürdürmesi, parasal ve askeri yardım sağlaması istenmiş; bunun karşılığında “Kürt hareketinin mücadelesini ABD politikalarına endekslemeye hazır olduğunu” bildirmiştir. CIA Başkanı Helms de, içeriği daha sonra belirlenecek yardımın İran kanalıyla yapılacağını vurgulamıştır.

1972 yılı bir yol ayrımı oldu. Barzani Şah aracılığı ile ABD ile temasa geçti ve KDP gizli CIA desteği almaya başladı. Bu destek Bağdat’ın yürürlüğe koyduğu özerklik yasasını Barzani’nin redetmesin de etkili olacaktır³⁴⁷.

Sovyetler ile Irak arasında 15 yıllık işbirliği anlaşmasının imzalandığı 9 Nisan 1972’den itibaren Moskova’dan Irak’a para ve silah akışı başlamıştır.

Sovyetler’den ümidi kesen Barzani, ABD ve ona bağlı olan İran ve İsrail ile ilişkilerini geliştirmiştir. Barzani’lere de ABD’den silah ve para akışı başlamıştır. ABD Başkanı Nixon’un Barzani’lere yardım emri, Güvenlik Danışmanı Kissinger’in aracılığı ile CIA’ya iletilmiş ve gereği Dışişleri Bakanlığına rağmen yerine getirilmiştir. ABD’nin Barzani’leri destekleyip güçlendirmesindeki en önemli

³⁴⁵ a.g.t., s.153

³⁴⁶ Öznur, a.g.e., s.226.

³⁴⁷ Burinessen, a.g.e., s.285.

hedefi, işgalci İsrail ile her türlü barışa ve ateşkese karşı görünen radikal İsrail karşıtı ülke Irak'ı etkisiz hale getirmektir.

Irak ile SSCB'nin Dostluk Anlaşması sonucunda Moskova bir kuşun sıkmadan Ortado-ğu'da önemli bir müttefik kazanmıştır. Bu anlaşma sonucunda Sovyetler Irak petrollerinden im-tiyaz sahibi olmuş, Sovyet donanması Basra Körfezinde bir donanma üssünü kullanması bölge-deki ABD etkisini azalması anlamı taşıyordu³⁴⁸. Gelişen olaylar İran ve ABD'nin rahatsızlık duymasını sebep olmuştur. ABD, İran'ın da etkisyle Iraklı Kürtlere, yardımında bulunma kararı almıştır. Aslında bunun en önemli nedeni Irak Dostluk Anlaşması sonrası Sovyetler Birliği'nin Basra Körfezi'nde elde ettiği ayrıcalıklardan ABD'nin rahatsızlık duymasıdır. Irak'ın petrolle-rini millileştirme politikası sonucu ABD'li petrol şirketlerinin zarara uğratılmaları dolayısıyla Irak'ın cezalandırılması görüşü ortaya çıkarmıştır. Desteklenecek Kürt hareketi ile Irak Or-dusu'nun önemli bir bölümü kuzeyde toplaması sağlayacaktır. Bu da Irak'ın Arap-İsrail sava-şına müdahalesini engelleyecektir.

Hazırlanan raporlarda Barzani'nin 25 bin kişilik Peşmerge ordusunun yıllık 18 milyon dolar tutarında finansman gerektirdiği belirtilmiştir. ABD' den yıllık 60 milyon dolar isteyen Barzani'nin ise bununla 60 bin kişilik bir ordu yaratmayı amaçladığı tahmin edilmiş, fakat bu denli büyük olan ve kıvraklığı azalacak bir hareketin desteklenmesinin örtülü operasyonun sınırlarını aşacağı uyarısında bulunulmuştur. Raporda, mevcut 25 bin kişiye uygun olan 18 mil-yon dolarlık bütçe esas alınmış, bunun yarısının da İran tarafından karşılanabileceği kayde-dilmiş, Barzani'ye yıllık nakit yardım için 3 milyon dolar, mühimmat yardımı için de 2 milyon dolarlık bütçe konulması önerilmiştir. 5 Ekim 1972' de Kissinger, ABD Başkanı'na, Barzani'ye İran üzerinden yardım yapılmaya devam edildiğini, Temmuz ve Ağustos ayının nakdi yardım-larının teslim edildiğini, ilk partide 500 Kalaşnikov marka AK-47 taarruz silahı, 500 Sovyet yapımı hafif makineli tüfek ve 200 bin mermi bulunduğunun bilgisini vermiştir³⁴⁹.

Irak Hükümeti 11 Mart 1974'te reform paketini kabul etmeleri konusunda Barzani'ye ül-timatom vermesi üzerine, Molla Mustafa Barzani, Irak Hükümetine

³⁴⁸ Yavuz, a.g.e., s.44.

³⁴⁹Duru, a.g.t., s.155.

karşı savaş başlatmıştır. İran üzerinden ABD'nin desteği ile güçlenen Kürtler, BAAS rejimine zor anlar yaşatmışlar, sıkışan BAAS rejimi, ABD'ye heyet göndererek anlaşma yolu aramıştır.

ABD 1972-1975 yılları arasında Iraklı Kürtlerle özel bir ilişki kurmuştu ancak, bu ilişkiyi kısa bir süre içinde bitirdiği görülmektedir. Bunun sebepleri olarak ABD ve SSCB, Güney Kafkasya ve Körfez bölgelerindeki devlet yapısını ve sınırlarını değiştirmeyi istemiyorlardı. Kürtlerin bağımsızlığa kavuşması Suriye, İran, Irak ve Türkiye'nin hatta SSCB'nin sınırlarının değişmesi anlamına gelebilirdi³⁵⁰.

1972-74 yılları arasında Molla Mustafa Irak'ın üç büyük düşmanı olan ABD, İran ve İsrail'e, 1970 protokolü ile kazandıkları otonomiden daha fazlasını Irak rejimine dayatmaları konusunda çok fazla ümit bağlamıştır. Bu durumu göz önünde bulundurarak, 1973 yılı Haziran'ında Washington Post gazetesine verdiği mülakatta Molla Mustafa "Eğer ABD bu kurtlara karşı bizi desteklerse, biz onun politikaları doğrultusunda hareket etmeye hazırız. Eğer bize yeterli yardım yapılırsa, biz petrol bölgelerini alır, bundan yararlanmayı ABD şirketlerine bırakabiliriz" demiştir³⁵¹.

1975'te İran ile Irak arasında imzalanan Cezayir Anlaşmasıyla sonra, ABD ve İsrail yardımlarını Kuzey Irak'a ulaştıran İran bu rolünü geçici bir süreliğine de olsa bırakınca Kürt hareketi desteksiz kalmıştır. İsyanı teşvik edilip ancak bu çarpışmalar sonucunda ağır yenilgiye uğrayan Kürtler konusunda ABD'nin Kerkük'teki Konsolosu Lee Dinsmore yazdığı bir makalesinde; "Her şeye rağmen CIA bu operasyonu başarı sayıyor. Bunun sayesinde Irak 15 yıl meşgul edildi ve hiç kimse de Kürtleri düşünmüyor." Şeklinde bir ifade kullanmıştır³⁵².

İran-İrak arasında imzalanan anlaşma sonrasında, Barzani, karargahından CIA aracılığı ile ABD yetkililerine şu çağrışı yapıyordu. "... Halkımızın kaderi şimdiye kadar görülmemiş bir tehlike ile karşı karşıyadır. Yok olam tehlikesi ile karşı karşıyayız. Bütün bunlara bir açıklama yapamıyorum. ABD Hükümetine sesleniyoruz. Bize söz verdiğiniz yardımı edin ve yanımızda olun hayatımızı, şerefimizi ve ailelerimizi korumak için bu probleme namuslu bir çözüm bulun" Yukarıdaki çağrı metnin bir benzeri Tahran CIA şefi Arthur Callahan tarafından yinelenenecekti. Ama

³⁵⁰Erkmen, a.g.t., s.64.

³⁵¹ Attar, a.g.e.,ss.160-161.

³⁵² Özkan, a.g.e., s. 55.

CIA yetkilileri de “göreviniz misyonerlik değildir” diyerek azarlanacaktır³⁵³.

Kürtler, önce Sovyetler’in, daha sonra ABD’nin politikalarında siyasi baskı aracı olarak kullanılmışlardır. İran’a kaçan Kürtlerin bir kısmı silahlarını Şah’a teslim etmiş, zor koşullarda hayatlarını sürdürmek zorunda kalmışlardır. Bir kısmı Irak güçleri tarafından öldürülmüş, bir kısmı Saddam tarafından Irak’ın Güneyine sürülmüştür.

Pike Komitesi olarak da bilinen ve ABD’nin 1975-76 istihbarat faaliyetlerini inceleyen Senato İstihbarat Komitesi’nin yaptığı soruşturmaya dayalı olarak yayınladığı rapor, ABD’nin Kürtlere neden yardım ettiğini açıkça yazıyordu. Rapora göre, Tahran ve Washington için Kürtler Irak’ın potansiyel maceracılığını önlemek için yararlı olabilecek bir karttı. Benzer bir şekilde, ABD-Kürt ilişkisinin Washington’daki mimarı olan Kissinger’da uyguladığı politikanın amacını şöyle özetlemişti: “...Amacımız Iraklıların rejimlerini diğerleri üzerindeki dayatmasını zorlaştırmak, Kürtlerin pazarlık gücünü artırmak ve böylece Bağdat’ı komşularının güvenliğine daha saygılı hale getirmektir...” Yine Pike Raporu’nda belirtildiği gibi ABD’nin para ve silah yardımı yaptığı grupların başarılı olması değil, sorun çıkardıkları ülkelerin kaynaklarını tüketmesi ve onu zora sokması bekleniyordu. Bu açılardan bakıldığında, ABD’nin Kürtlere destek vermesinin arkasında, Kürt hareketinin başarılı olması amacı yoktu. ABD’nin amacı, Irak’ı baskı altına almak, SSCB’den uzaklaştırmak ve İran-İrak arasındaki sorunları yatıştırmaktı. Bu amaçlarına ulaştığı için politikanın daha fazla sürdürülmesine gerek yoktu³⁵⁴. Barzani ABD’den yardım almasından sonra müthiş bir Amerikancı olmuş, CIA istasyon şefi Colby’ye 16 Ocak 1975’de gönderdiği şifreli yazıda “şayet davamız başarıya ulaşırsa ABD’nin 51. eyaleti olmaya hazırım” dediği kaydedilmiştir³⁵⁵.

İrak’ta Komünist Partisi’nin etkinliğinin artmasıyla, Baasçılar daha çok tehdit hissetmişlerdi ve darbe girişimi nedeniyle 21 komünistin öldürülmesi Irak-SSCB ilişkilerine zarar vermişti. Mevcut durum ABD’nin Irak’taki Baasçı rejimle anlaşma zemini oluşturdu. Bunun için de Kürtleri desteklememesi gerektiği fikri ağır basmaya başladı. Kürt hareketi İran’dan ve ABD’den yardım alma umudunu sürdürdükçe

³⁵³ Öznur, a.g.e., s.203.

³⁵⁴ Erkmén, a.g.t., s.64.

³⁵⁵ Öznur, a.g.e., s.232.

Bağdat'la anlaşmayacaktı. Bunun sonucunda da çatışmalar sürecekti ve Irak'taki Sovyet etkinliği artacaktı. ABD, bu sürecin devam etmesini istemiyordu. ABD, Kürt hareketinin gerçek bir özerkliğe ulaşamayacağını bunun için gerekli dış desteğin hiçbir bölge ülkesinden gelmeyeceğini düşünüyordu. Kürt sorununun bu haliyle sürmesi halinde istikrarsızlıktan başka bir şey getirmeyeceğini, bu nedenle de Irak sınırları içinde kalması gerektiğini düşünüyordu. ABD'nin Kürtlere yardımının sona ermesinden sonra, Irak ile ABD arasında petrol alanında yeniden iş birliği yapılmaya başladı. 1975 yılının sonunda Kissinger ile Irak Dışişleri Bakanı Sadun Hammadi arasında yapılan gizli toplantıda Kürt sorununun tartışmalarda yer almadığı görülmektedir. Yalnızca, Hammadi'nin Kürt sorununun kendileri için çok önemli olduğu vurgusuna Kissinger'in "...geçmiş hakkında bir şey yapamayız ama bundan sonra benzeri bir gelişme yaşanmayacağına garanti verebilirim..." demesi dikkat çekicidir³⁵⁶.

Gizliliği kaldırılan ABD Dışişleri Bakanlığı görüşme tutanaklarında yukarıda bahsedilen bilgiler ortaya çıktı. Eski ABD Başkan Danışmanı Henry Kissinger, ABD Tahran Büyük-elçisi Richard Helms ve Ulusal Güvenlik Konseyi Üyesi Harold H.Saunders'ın 23 Temmuz 1973'te yaptığı toplantının tutanaklarının gizliliği kaldırıldı. Belgelerde ABD'nin 1970'lerin başında Irak'ın kuzeyindeki Kürtlere para ve silah yardımı yaptığı belirtiliyor. Tutanağa göre, Kürtler Irak yönetimine karşı yeniden silah isteyince "yeterli silahınız var" gerekçesiyle reddedilerek sadece para yardımı yapılıyor. Toplantıda Helms'in "Geçen yılki programda olan bütün silahlar verildi. Tam bir güvenlik içinde gerçekleştirildi. Ben hala Barzani'ye bir saldırı kapasitesi vermemiz gerektiğini düşünmüyorum. Kürtler bütün bu Sovyet silahlarına karşı kazanamazlar" ifadeleri yer aldı. Kissinger ise "Sovyetlerin, Ortadoğu'yu oyun oynamak için oldukça pahalı bir bölge olduğunu hesaba katmasından emin olmak istiyoruz" diyerek cevap verdi. Kissinger, "Bölgedeki Arapların Sovyetler Birliği'yle birlikte bedava yürüyemeyeceklerini hissetmelerini istiyoruz. Kürtlerin Irak'ta kanayan bir yara olmak için yeterli güce sahip bu lunmalarını istiyorum" dedi³⁵⁷.

ABD 1975'den sonra Kürt Hareketinden maddi desteğini çekmiş kendi seyrine bıramıştır. Irak'ın Ortadoğu'da artan önemi ve ABD ile sorunlarını çözmesi nedeniyle

³⁵⁶Erkmen, a.g.t., s.65-67.

³⁵⁷ Sabah Gazetesi, "ABD'den Kürtlere Para ve Silah Yardımı"

Kürtlerin aleyhine gelişmiştir. Irak ile ittifak kuran ABD, İran ile birlikte hareket eden Kürtlere sempati göstermemiştir. Saddam'ın Kürtlere karşı kimyasal silah kullanmasını destekleyen birçok rapor, görüntü ve resim olmasına karşı ABD bu olayı ancak bir yıl sonra kabul etmiştir. 1988 yılında Talabani'nin ısrarla bu olayı Amerikalı yetkililere anlatmasına rağmen Irak'a yapılacak Amerikan yardımı Başkan Regan'ın ve Senatonun desteği ile onaylanmıştır.³⁵⁸ Sonuç olarak, 1945-1958 döneminde olduğu gibi, ABD, Iraklı Kürtlerin durumuna ilgi göstermemiş ve hiçbir şekilde Irak'taki Kürt hareketini desteklememiştir.

Kanser tedavisi için bin bir güçlkle vize alarak ABD'ye kabul edilen Molla Mustafa Barzani'nin, yakınlarına, "Amerika'nın benim nereden geldiğimden haberi bile olmayan bu denli karışık milletlerden oluştuğunu bilseydim hiçbir zaman güvenmez ve ayaklanmazdım. CIA'nin Amerikan milletinin bir parçası olmadığını ve Kongre ve Amerikan halkı tarafından bu kadar nefret edilen bir teşkilat olduğunu nasıl bilebilirdim ki" demiştir³⁵⁹.

1979 İran Devrimi, aynı yıl SSCB'nin Afganistan'ı işgali, 1980'de Irak-İran Savaşı'nın başlaması ile gelişen olaylar Kürt hareketinin yeniden canlanmasını sağlamasına rağmen, ABD bu dönemde Kürt hareketine destek vermedi. Özellikle, İran İslam Devrimi'nden sonra ABD ile İran ilişkilerinin kopması ve İran'ın ABD'nin en önemli düşmanlarından birisi haline gelmesi, ABD-İrak ilişkilerini tarihte hiç olmadığı kadar iyileştirdi. 1980'de Irak'ın İran'a saldırmasıyla başlayan İran-İrak Savaşı ABD'nin bölge politikalarında önemli bir rol oynadı. Devrim'e kadar, Irak'a karşı İran'ı destekleyen ABD, 1980'den sonra İran'a karşı Irak'ı desteklemiştir. Iraklı Kürtler o dönemde ABD'nin en önemli düşmanlarından birisi haline gelen İran'ın, Irak'taki 5. kolu haline gelmişti. Iraklı Kürtlerin bu tavrı, ABD'nin Kuzey Irak'a ilişkin yaklaşımını doğrudan etkilemiştir. ABD ile Bağdat arasındaki ilişkiler iyileşirken, Reagan Yönetimi'ne Irak'ta görev yapmış Amerikalı diplomatlar tarafından Kuzey Irak'ta Kürtlere karşı kimyasal silah kullanıldığına dair raporlar yazılmasına rağmen, ABD bunları görmezden gelmiştir³⁶⁰.

³⁵⁸ Attar, a.g.e., s.193.

³⁵⁹Özkan, a.g.e., s. 69.

³⁶⁰ www.akademiortadoğu.com.tr.

KYB lideri Celal Talabani 1988 yılı nisan ayında Washigton'a resmi nitelikte sayıla-bilecek bir ziyaret yaptı ABD'deki Başkanlık seçimleri arifesinde gerçekleşen bu ziyarette Başkanlık dönemi sona erecek olan Regan yönetiminin Dışişleri Bakanlığının İnsan Hakları Dairesi ve Yakınoğu yetkilileri ile bir araya geldi. Irak'taki durum ve Kürtlerin gelecekleri ve otonomi üzerinde konuşmuştu. Olaya Ankara'nın tepkisi ise sert olmuş, Regan yönetiminin durup duruken Talabani ile niçin görüştüğü soruluyordu. Bu olayı Cumhuriyet gazetesindeki köşesinde değerlendiren Hasan Cemal Amerika'nın bu konudaki gerçek planını şöyle anlatıyordu³⁶¹.

Washington açısından değişen bir şey yok. Türkiye ise bunca yıllık tarihi ve politik deneyimine karşın, inanılmayacak bir saflık ve aymazlık içindedir... Oratadoğu'daki Washington siyaseti, Amerika'nın çıkarlarına göre ayarlanır. Bu ayarlamaher zaman Türkiye'nin çıkarlarına denk düşmeyebilir...Talabani'nin ABD'de kabulü bütünüyle bu mantık içinde değerlendirilmelidir.

ABD Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Charles Redman, düzenlenen birfingte görüşme talebinin Kürt liderden geldiğini söyledi.Salonda bulunan Türk gazeteciler sözcüye ABD'nin Kürt politikasını sordular. Sözcü şu cevabı verdi "ABD'nin politikası Kürtlerin emellerine barışçı yoldan ve bölgedeki ülkelerin sınırları içinde kavuşmaları yönündedir. ABD'de bu ülke-lerin iç işlerine karışmaz." Ayrıca Redman Türk gazetecinin, Talabani'nin Washigton ziya-retiyle ABD'nin Kürtlerle Irak arasında arabuluculuk yapması arasında bir iliki olup olmadığını sorması üzerine detaya girmeden, ABD'nin Kürtler konusundaki politikasının değişmeyeceğini söylemiştir³⁶².

Türkiye, Körfez Krizi'yle birlikte bölgedeki Kürtler üzerinde yapılmakta olan planları hisseder bir vaziyette kendi politikalarını oluşturmaya uğraşırken, ABD ise CIA gibi kuruluş-larla Saddam'ıktidardan nasıl düşüreceğine dair senaryolar hazırlanıyordu. Hazırlanan senar-yoların bazılarında, Kürtlerinde kullanılması amaçlanıyordu. Washington bürokrasinin karanlık odalarında Kürtlerle ilgili iki senaryo üzerinde duruluyordu. i) ABD, 70'lerin ilk yarısındaki gibi, Kürtlere gizli silah ve para yardımı yapmaya başlar ve Saddam'a karşı bir ayaklanma başlatabilirdi. ii) ABD doğrudan Kürtlerle temasa geçerek Kuzey Irak'ta bağımsız bir Kürdis-tan

³⁶¹Yavuz, a.g.e., ss. 108-109

³⁶² a.g.e., s. 110.

görmek istediğini söyler. Bunu başta Avrupa ülkeleri olmak üzere diğer koalisyon güçleri de kabul eder ve Kuzey Irak'ta bir *de facto* Kürt devleti oluşturulmuştur³⁶³.

Kuzey Irak'ta güvenli bölgenin oluşturulmasının ardından, İngiltere'nin öncülüğünde Irak'taki muhalif grupları birleştiren Irak Ulusal Kongresi (IUK)'nin 27 Aralık 1990'da toplanması sağlanmıştır. Talabani ve diğer 16 muhalefet liderinin Şam'daki toplantısında Kürt ve Şii liderler ortak hareket konusunda anlaşmışlardır, fakat bu buluşma Washington tarafından ciddiye alınmamıştır. Çünkü Amerikan yönetimi sadece Türkiye'nin tepkisini dikkate almamakta aynı zamanda Şii muhalefet adına hareket eden Irak İslam Devrimi Yüksek Konseyi (İİDYK) liderlerinden Bekir el-Hakim'in İran yanlısı olması ve Batı karşıtlığı sebebiyle bölgede İran etkinliğinin artmasından endişe duymuştur³⁶⁴.

Körfez Savaşı'ndan sonra ABD, bir Kürt devleti kurulmasına karşı çıkıyordu. ABD'nin bir Kürt devleti kurulmasına karşı çıkmasının kendi çıkarları ve Ortadoğu politikaları açısından bazı olumsuz etkileri vardı. Kuzeyde bir Kürt devletinin kurulmasının, Irak'ın parçalanması anlamı taşımaktaydı. Irak'ın parçalanması halinde ise oluşacak yapılar genel anlamda İran karşısında zayıf konumda olacaktı. Bu durum ise Basra Körfezin'de istikrarsızlığı tetikleyecek. Neticesinde ise petrol piyasaları olumsuz etkilenecekti. Ayrıca sınırları içerisinde önemli oranda Kürt azınlık ihtiva eden İran, Suriye ve Türkiye gibi ülkelerin güvenlik endişelerinin artmasına sebep olmuştur.

Irak'ın Kuveyt'i işgali sonrasında ABD'ni Kürtlere yönelik politikalarının değişiminde etkili olduğu söylenebilir. Ama Talabani'nin 1990'daki ziyaretinde görüşme talebi Dışişleri Bakanlığınca geri çevrilmiştir. Sebebi ise ABD'nin bölgeye yanlış mesaj vermek istememesidir. Mart 1991'de meydana gelen olaylardan sonra Kürt yetkililer Fransız, İngiliz hatta Türkiye Başbakanı (Turgut Özal) tarafından kabul edilerek görüşülmesi sonrasında, ABD medyası Bush yönetimini Irak muhalefetini desteklemede başarısız olarak görmesi ve bu konudaki eleştirileri üzerine, Amerikalı yetkililerin Kürt liderlerle görüşmeye sıcak bakmalarını sağlamıştır. Ancak gayri resmi yollardan bazı şartlar ileri sürmüşlerdir. Buna göre; i) Kürt delegasyonun yerel halkı temsil ettiklerinin ortaya konması, ii) tüm dini ve

³⁶³ a.g.e., ss. 128-129.

³⁶⁴ Arı, a.g.e., s.246

bölgesel muhalefeti temsil ettik-lerinin gösterilmesi, iii) komşu ülkelerin (özellikle Türkiye'nin) endişelerinin giderilmesini şart koşmuşlardır³⁶⁵.

ABD'nin Kürt merkezli politikası ve Kürtlerin ayrılıkçı tutumları kalan taraflar arasında da sürekli olarak rahatsızlık ve güvensizlik oluşturmuş, fakat yine de Kuzey Irak'taki mevcut siyasal durum ve ABD'nin demokratik ve federal bir Irak vurgusu Kürtlerin bu süreçte daima özel bir yer edinmelerini sağlamıştır. Zira hareketin merkezi ne kadar Londra'da olsa da, ope-rasyon üssünün Kürtlerin kontrolünde olan Selahaddin'de olması ABD destekli Kürtler için büyük bir avantaj sağlamıştır.

Körfez Savaşı sonrası meydana gelen uluslararası gelişmeler bir Kürt Devleti kurulabil-mesine imkan vermektedir. Kuzey Irak'ta ABD sayesinde güvenli bir alana kavuşan Kürtler 17 Mayıs 1992'de "Temsilciler Meclisi" seçimini, 7 Temmuz 1992'de ise bakanlar kurulunun oluşumunu gerçekleştirmişlerdir. Kürt liderler bağımsız bir Kürdistan kurulmayacağı konusun-da güvence verseler de, bağımsız bir parlamentonun ardından yeni hükümetin oluşturulması bağımsızlığa yönelik bir adım olarak algılanmıştır. Türkiye, yeni kurulan hükümeti tanımadığı gibi, bu oluşumu bölge barışına bir tehdit olarak gördüğünü açıklamıştır .

1992 yılı Nisan ayında Kürtler açısından önemli bir gelişme oldu. Amerika'nın Sesi Radyosu Kürtçe yayın yapma kararı aldı. Bu konuya Türkiye temkinli yaklaşıyor hatta kendi sınırları içerisindeki Kürtler üzerinde etki oluşturacağı endişesi sebebiyle, Türkiye söz konusu yayınlara sıcak bakmıyordu. Ancak Kürlerin Washigton'daki müttefiki olan ABD Kongresi yayının olması için bastırıyordu. Nisan sonu itibarı ile öncelikle 15 dakika olarak başlayan Kürtçe yayın daha sonra 1 saate çıkarılmıştır. Yayın alanı içine Türkiye, İran Irak ve Suriye alınmıştı. Yayın dili, Kırmanci olarak biline Bahdinan lehçesi ile yapılmıştır³⁶⁶.

Mayıs 1992 seçiminden sonra Irak Ulusal Kongresi Viyana'da toplanmış, aralarında Bar-zani ve Talabani'nin bulunduğu sekiz kişilik heyetin Washington'a gitmesi kararlaştırılmıştır. ABD Dışişleri Bakanı Albright, Irak'ta olası bir yönetim değişikliği durumunda, müttefiklerle ve dostlarla işbirliğine hazır olduklarını ve yeni Irak'ın bağımsız, üniter ve bölgesi için tehdit oluş-turmeyen bir yapıda olmasını

³⁶⁵ a.g.e., s.245.

³⁶⁶ Yavuz, a.g.e., s.242.

arzuladıklarını bildirmiştir .

ABD Iraklı Kürtlerin kısa sürede bir devlet kurabileceğini düşünmüyordu. ABD'li ana-lizcilere göre, ABD Iraklı Kürtleri destekleyerek bir Kürt devleti kurulması ABD açısından yararlı bir girişim olmayacaktı. Kürt hareketinin kendi zaafları ve bölgesel faktörler bir Kürt devletinin oluşmasına karşı olacaktı. Aşiret yapısının sürmesi ve geçmişteki iç çatışmalarının her an ortaya çıkma ihtimali, toplumsal birliktelik olasılığını olmaması bu tezi desteklemiştir. Zaten Kuzey Irak'ta bir devlet kurulabilmesi için gerekli altyapı yoktu. Kürt partilerinin örgüt-lenmeleri, birbirleriyle ilişkileri, Kuzey Irak'taki siyasal ve ekonomik durum ve Kürtlerin askerî kapasitesi bir devlete temel oluşturamayacak kadar yetersizdi. Büyük ölçüde dağlık ve denize kapalı bir coğrafya olan Kuzey Irak'ta kurulacak bir Kürt devleti, ticaret yapabilmek ve güvenli sınırlara sahip olmak için komşularına bağımlı olacaktı. ABD, Irak'taki Kürt sorunu-nun çözülmesinin bölge açısından yararlı olacağını düşünmesine rağmen, bu çözümün ancak Irak sınırları içinde mümkün olduğunu varsayıyordu. Yukarıda da belirtildiği gibi, bir Kürt devletinin doğması sadece Irak'ı değil tüm bölgeyi etkileyecek bir gelişmeydi. Bu nedenle, ABD, bölgedeki jeopolitik denklemi değiştirecek bir gelişmeden ziyade sorunun Irak içinde Kürtlere bazı haklar verilmesiyle çözülmesi gerektiğini savunuyordu. Ayrıca, ABD, Batı ülkelerinin de Kürt devletine karşı olduğunu düşünüyordu. Kongre'ye sunulan analize göre, Batı ülkeleri Birinci Dünya Savaşı'ndan bu yana Kürtlerin bağımsız bir devlet kurma fikrine karşı çıkmış, Kürtlerin bağımsızlık isteklerini kendi çıkarları doğrultusunda kullanmışlardı. Dola-yısıyla ABD hükümeti Saddam Rejimini iktidardan uzaklaştırmak ve bölgeyi kendi politikalarına uygun düzayn etmek için: i) ilk olarak Irak muhalefetine Saddam rejimine karşı organize etmek için toplantılar yapmıştır, ii) BMGK'nin 660 sayılı kararıyla başlayan uluslararası ambargo ile Irak'ta yaşam şartlarını zorlaştırarak, halkı yönetime karşı kışkırtarak bir darbe ortamı hazırlamaya çalışmıştır. iii) Körfez Savaşı sonunda ortaya çıkan Kürt mülteciler sorununun Irak sınırları içinde çözülmesi için ABD, uluslararası toplantılar düzenleyerek, BMGK'nin 688 sayılı kararının çıkarılmasını sağlamıştır. İnsanî nedenlere dayanılarak Irak'ın kuzeyinde ve güneyinde uçuşa yasak bölgeler oluşturulmasını sağlamıştır. Uygulamanın asıl amacı, ortaya çıkan insanî sorunlara Irak toprakları içinde bir çözüm sağlamaktır. Körfez Savaşı'ndan sonra Irak'ın kuze-yinde

kurulan güvenli bölgenin, Kürtler açısından merkezî hükümetin Kuzey Irak'taki kontrolünü kaybetmesi, bunun sonucunda görece bir özerkliğe sahip oldukları özerk bir bölgenin doğması ve Irak'taki Kürt sorununun uluslararası boyuta taşınmasıydı. Bölge jeopolitiği açısından ise Irak'ın devre dışı kalması, yeni durumun bölge devletlerindeki Kürt sorunlarını körüklemesi ve bölge devletleri arasında Kuzey Irak merkezli bir güç mücadelesinin doğmasına sebep olmuştur³⁶⁷.

Bağımsız bir Kürt Devleti kurulmasının önündeki en önemli belirleyici unsur, ABD'nin böyle bir yükün altına girmek isteyip istemeyeceği olacaktır. Gelişen olaylar sonrasında Kürt Devleti kurulması imkanı ortaya çıkmış, bölge ülkelerinin tutumları ve politik gerçekler uygun ortamın oluşmasını engellemiştir. Bağımsız bir Kürt Devletinin varlığı, uluslararası ortak politik çıkarlarla örtüşmemiştir. Bir Kürt devleti kurulması, ABD için yaşamsal önem taşımazken, İsrail için aynı hususu söylemek kolay değildir. İsrail, bekası için Kürt Devletinin kurulmasına önem vermektedir. ABD'nin Ortadoğu politikalarında Yahudi lobisinin etkili olduğu bilinen bir gerçektir. İsrail, bağımsızlığından itibaren ABD'nin hem politik hem de ekonomik desteğini almıştır. Irak'ı çevreleyen komşularının tamamının Irak'ın toprak bütünlüğünü istemesine rağmen bağımsız bir Kürt devletinin zorluğu görülmektedir. ABD'nin muhtemel politikası, Kürt devleti kuracakmış gibi bir kartı bölge ülkelerine karşı devamlı elinde tutmak şeklinde olacaktır.

ABD'nin bağımsız bir Kürt Devleti kurulmasını şu aşamada istemediği ileri sürmek gerçektir. Ortadoğu'nun sosyo-kültürel karmaşık yapısı, üç büyük dinin merkezinin bu bölgede bulunması, petrol ve İsrail devletinin işgalci politikalarının varlığı, ABD'nin Ortadoğu politikalarını uygulamada yeterince zorlamaktadır. Bir "Bağımsız Kürt Devleti" Büyük Kürdistan hayallerinin üzerine benzin dökmeye benzeyecektir. Irak'ta istediği başarıyı sağlayamayan ABD, Ortadoğu da kontrolü kaybetme riskiyle karşılaşabilecektir.

ABD tarafından uygulamaya konulan ambargo ve uçuşa yasak bölge formülleri Kuzey Irak'ta yerleşen KDP'nin lehine gelişmiştir. Bu sayede Kürtler bölgede otoritelerini güçlendirmiş ve Türkiye ile imzaladıkları "Sınır Ticareti Anlaşması" ile de ekonomik olarak rahatladılar. Barzani, BMGK'nin 986 sayılı kararı ile, Irak

³⁶⁷ Erkmen, a.g.t., s.86-117.

petrolünün gelirinin %13'nü yaklaşık 900 milyon doları Kürt halkının ihtiyaçları için alıyordu. Ayrıca Türkiye ve İran ile yapılan sınır ticaretinden 600 milyon dolarlık gümrük gelirini, tamamen KDP bölgesinin sağlık, eğitim, alt yapı hizmetleri ve halkın refahı için kullanmaktaydı. Yapılan bu hizmetler Barzani ve KDP'nin Kuzey Irak'ta otorite ve prestijlerini arttırmış, bölgede ise göreceli olarak bir sukunet sağla-mıştı. Kuzey Irak tüm Irak içinde ekonomik ve ticaret olarak canlı en iyi durumda olan bölgesiydi. Dolayısıyla Barzani elde ettiği bu kazanımları Bush yönetimiminin Irak'a yönelik saldırılarından endişe duymasına sebep olmuştur³⁶⁸.

Ortadoğu uzmanı Graham Fuller, 1997 İlkbaharında yayımlanan bir dergide yer alan yazısında, "Etnik azınlıklarını tatmin edemeyen devletler parçalanmak zorundadır. Gelecekteki uluslararası düzenin temelini oluşturacak olan unsur şimdiki milli devlet değil, kendi kendisini tanımlayan etnik grup olacaktır.." demektedir .

ABD'nin en önemli girişimi, KYB ve KDP üzerinde nüfuzunu kullanarak onlar arasında arabulucu olması ve onları 1998 yılında Washington Anlaşması'nı imzalamaya zorlaması olmuştur. Bu anlaşma süresince iki parti arasındaki hakemliği ABD yapmıştır. ABD, askeri varlığından kaynaklanan imkanlarını ve Kuzay Irak'a komşu olan Türkiye'yi kullanarak bu iki grubu dengeli olmaya zorlamıştır. ABD'nin Irak'a yönelik saldırıları ve askeri operasyonları elindeki en önemli baskı aracıydı. ABD'nin genel stratejisi, Saddam'ın Kürtlerin ve Şiilerin birbirlerine galip gelmemesi ve aralarında bir denge kurulması üzerinedir. Irak'ın bölünmesine ve dengenin bozulmasına karşı ABD'nin çözüm yolu, Bağdat'ta Saddam'dan rahatsız olan askerlerin darbe yaparak Saddam'ın yerine geçmelerini sağlamaktı. Aslında bu strateji Kürtler tarafından bilinmekteydi. Bu yüzden Kürtler, Askeri açıdan ABD'ye bağımlı olduklarını hissetmelerine rağmen; ısrarla ABD'nin Irak'ta hakim olan rejimi değiştirmekte ciddi olmadıklarına ve kendilerinin bir araç olarak kullanıldıklarına inamaktadırlar. Ayrıca Kürtlerin, özel-likle Talabani grubunun talepleri dikkate alınmamıştır. Saddam'ın Kürt bölgelerinde yaptığı etnik temizlik, devam etmiş ve Kerkük ve Musul gibi petrol bölgelerinde yönetimini sürdür-müştür. ABD bu konuda hiçbir girişim ve itirazda bulunmamıştır. Bu da ABD'nin Kürtleri petrol

³⁶⁸Attar, a.g.e., s .304.

bölgelerinden çıkarılmalarını istediğini göstermiştir³⁶⁹.

Kürtler, ABD'nin on yılı aşkın Irak politikasını analiz etmişler ve ABD'nin kendi menfaatlerinin daha önemli olduğunu anlamışlardı. Nitekim Barzani El- Cezire televizyonuna verdiği mülakatta şöyle demiştir. “Kürtler, ABD'nin terörizmle başlattığı savaşa girmeyecek-tir. KDP, Kürt meselesinin istismarına izin vermeyecektir ve Kürtler isyancı değildir. Kürtler, Saddam rejiminin devrilmesinden önce bu rejimin yerine başka bir şey bulmalı ve gözü kapalı olarak cihada girişmemelidir³⁷⁰.”

Cumhuriyetçiler geleneksel olarak silah ve petrol şirketlerinin desteğine sahiptirler. Onların ülke ekonomisinin canlandırılmasına ilişkin reçeteleri bu iki grubun ekonomik alanda canlanmasına bağlıydı. Bush'un politikalarının temeli ABD'nin dünyanın en güçlü ve zengin ülkesi olduğu yaklaşımıyla tek taraflılığa dayanmaktaydı ve küçük ortakların isteklerine uymak zorunda bulunmamaya dayanıyordu. Bu uygulama Clinton yönetiminin Avrupalı ortakların rızalarına dayalı politikaları ile tam olarak çatışmaktaydı. Bush ve ekibi Clinton yönetiminin sekiz yıllık döneminde kazandığı fırsatları kendi hâkimiyetini kökleştirmek için kullanması gerektiğini savunmuşlardır. Cumhuriyetçilerin ekonomi felsefesi de bu siyaset felsefesi doğrultusunda şekillenmiştir. Zira bütünüyle güvenliğe dayalı olması gereken bu atmosfer, silah ticaretini de oldukça canlandıracaktır. ABD sahip olduğu teknolojik üstünlüğü korumak için daha fazla yatırım yapmalıdır ve bu yatırım alanı getirisi en iyi olan askeri sanayidir. Bu çalışmalar ile birlikte askeri ve diğer sanayi dalları canlanacaktır. Buda ABD'nin hege-monyasını beraberinde getirecektir. Bush, seçim kampanyaları sırasında yaptığı konuşmalarda sürekli olarak ABD güvenliğine yönelik tehditlere vurgu yapmıştır. O teröristlerin ABD tesis-lerine yönelik nükleer saldırılarına defalarca değinmiştir. Eski ABD Başkanı Eisenhower'da 1960 veda konuşmasında güç elde etmek için askeri sanayi kalkınmasının gerektiğini söylemiştir. Cumhuriyetçilerin siyasi felsefelerinin dayanağı Hıristiyan köktenciligiydi. Soğuk Savaş döneminde de bu düşünce temelinde mücadele ettiler. Yeni dönemde bu grup özellikle “siyasal İslam'ı” kendilerinin asli düşmanı olarak gördüler. 2001 yılında gerçekleşen 11 Eylül olayı, onların, temellini siyaset felsefelerinden alan

³⁶⁹ Attar,a.g.e., ss. 285-286

³⁷⁰a.g.e., s .303.

siyasi ideallerini uygulayamama çıkmazından kurtulmasına sebep oldu. Bush Hükümeti'nin güvenlikle ilgili kaygılarının haklı gözükmesine sebep olmuştur. Müslümanların bu eylemle suçlanması, İslam karşıtı köktenci Hıristiyan inan-cını da güçlendirmiştir. ABD'nin Afganistan'a müdahalesi, Cumhuriyetçilerin siyasi ideallerini sürdürmesi için yeterli değildir ve ABD'nin Afganistan'dan daha önemli bir hedefe yönelmesi gerekmiştir³⁷¹.

Irak'taki geçiş sürecinin koordinasyonunu yürüten ABD'li sivil yetkili Paul Bremer, Irak'ta bir Kürt Devleti kurulmasına karşı olduklarını ifade etmiştir. Bremer, bu tutumlarının nedenini ise, "Türkiye istemiyor diye değil, bizim kendi çıkarlarımıza uymadığı için Kürt Devleti kurulmasını teşvik etmiyoruz" diye açıklamıştır. Bush yönetimi, "Kürt Devleti" fikrine karşı çıkarken, Irak'ın toprak bütünlüğünün korunmaması halinde, bölgede büyük kargaşa yaşanacağı ve sadece Türkiye'yi değil, İran'ı ve bazı Arap ülkelerini de içine alacak şiddetli bir istikrarsızlığın baş göstereceğini bilmektedir. Ancak savaşın sona ermesinden sonra Bağdat'ta kurulan yeni yönetimde Kürtlerin etkinliği ABD tarafından artırılmıştır³⁷².

ABD'nin Irak'a müdahalesinin asıl hedefi, Ortadoğu'nun kontrolünü ele geçirmek, bölgede fiilen hazır bulunmak ve Irak'ta kendi isteklerine uygun bir yönetim oluşturmaktır. Petrol kaynaklarının ABD tarafından kontrolünün sağlanması, bölgede terörü besleyen ülkeler üzerin-de bir baskı oluşturacaktır. Ayrıca Irak'ta uygulanan değişim modeli tüm Ortadoğu ülkelerine uygulanabilir bir şeydir³⁷³. ABD Başkanı Bush; harekât sonrası Irak'a kalıcı olarak yerleşmeyeceklerini, yalnızca gerektiği kadar kalacaklarını söylemiş ve Irak'ın petrolünü istemediklerini, petrolün Irak halkına ait olduğunu belirtmiştir. Fakat Büyük Ortadoğu Projesi (BOP) kapsamında Colin Powell'ın basına yansıyan bir konuşmasında bölgede planlanan Amerikan faaliyetlerini; i) terörizmle mücadele, ii) Irak'ın silahsızlandırılması ve demokratikleştirilmesinin sağlanması, iii) Arap dünyasında ekonomik, sosyal, eğitim ve kültür alanlarında reformlar yapılması, iv) İsrail-Filistin çatışmasına son verilmesi

³⁷¹ a.g.e., ss.297-299.

³⁷² Çaykuş, a.g.m., s.206.

³⁷³ Attar, a.g.e., s.363.

şeklinde sıralamıştır³⁷⁴. BOP kapsamı ve uygulaması dikkate alındığında ABD'nin Irak'ta kalış süresinin hiç de kısa olmayacağı görülmüştür.

ABD'nin Irak işgali sonrası enerji güvenliği politikalarının bir sonucu olarak; muhtemel rakipleri olan, Çin, Hindistan ve Avrupa Birliği'nin de enerji ihtiyaçlarını denetim altına almayı hedeflemiştir. Amerikan ordusunun Irak'a ve bölgeye yerleşmesi ile İran, Suriye ve Suudi Arabistan gibi ülkeler, Amerikan askeri gücünün yarattığı baskı ile rejimlerini gözden geçirme ihtiyacı hissetmişlerdir. Suudi Arabistan, Ürdün ve Yemen gibi ülkelerde halkın sosyal haklarını kısmen iyileştirecek küçük düzenlemeler yapmışlardır.

Irak'ın bölünmesi ve ABD'nin Kürt nüfuzu kullanması, Irak'ı İsrail'e yönelik bir tehdit olmaktan çıkaracaktır. Muhtemel bir Kürt devleti kurulması Arapların ABD üzerindeki pazarlık gücünü azaltacaktır. ABD'nin Kürt gruplara yakınlaşması, Kuzey Irak'a komşu olan ülkelere karşı Kürt kartını kullanması demektir. Kuzey Irak'a kurulacak bir Kürt devleti, Kürtler için yaralı olsa da komşu olan İran, Türkiye ve Suriye gibi ülkelere uygulayacağı baskıyı arttıracaktır. Ayrıca İran istisna tutulursa Amerika'nın müteffiki olan bu devletler ile sorun yaşaması kaçınılmazdır. Zaten bu ülkelerde olumsuz olarak nitelendirilecek Amerikan imajı dahada zedeleyecektir. Amerikan karşıtlığını tetikleyecektir.

2. 3. İran

Ortadoğu'nun baş aktörlerinden biri olan İran, 1940'lı yıllardan itibaren ABD tarafından korunan, şahlık rejimi süresince her türlü modern silahla ordusu desteklenen, Amerika'nın Orta-doğu'daki ileri karakollarından biri olmuştur. Hatta Kissinger'in deyiimiyle “Şah Pentagon'dan habersiz sinek bile avlayamazdı”³⁷⁵. % 98'ı Şii geri kalanı Sünni olan İran; Fars, Türk, Kürt, Beluci, Asurî, Yahudi gibi çeşitli etnik ve dini unsurlardan oluşmaktadır. İran'da, milliyet kavramından çok

³⁷⁴ Çınar, Şafak, “Büyük Ortadoğu Projesi'nin Irak Savaşı'na Etkisi Bağlamında Kuramsal Bir Yaklaşım” Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Uluslararası İlişkiler Programı, Yüksek Lisans Tezi, Trabzon, 2008, s.10.

³⁷⁵ Öznur, a.g.e., s. 198.

mezhepçilik ön planda olmuştur. İran ile Irak'ın ortak noktaları her iki ilkedeki Kürt azınlık bulunması ve çok uzun kara sınırına sahip olmalarıdır. İran'da Kürtler, nüfusun %11'ini oluşturmaktadırlar, Irak-İran sınırının kuzeybatısında, Kermensah'ın kuzeyinde ve Tebriz'in güneyinde yaşamaktadırlar. Çok az bir kısmı Şii olan Kürtlerin büyük çoğunluğu Sünni'dir. Irak'ın aksine, İran'daki Kürtler rejimle sürekli çatışma halinde olmamışlardır. Ancak 1979 İran Devrimi sonrası diğer etnik gruplar gibi özerklik talebinde olmuşlardır³⁷⁶.

Irak ve İran arasındaki sorunlar Irak'ın İngilizler tarafından suni bir devlet olarak oluş-turulması döneminde dayanır. Yeni kurulan Irak açık denize ulaşmak için İran'ın elindeki Şatt-ül Arap ve Kuzistan bölgelerini talep etmiştir. Buna karşı İran ise Irak içindeki Şii'lerin yoğun yaşadığı bölgelere yönelik politikalar üretmiştir. Irak'ın İran'dan açıkça toprak talebi İran'ın tepkisine sebep olmuş, 1920'de kurulan Irak'ı 1929'a kadar resmî olarak tanımamıştır. Ayrıca İki ülke stratejik olarak birlerini zayıf düşürecek politikalar üretmişlerdir. İran, Irak'taki Kürt hareketini desteklerken, Irak'ta buna karşılık Kuzistan'daki Arapları ve İran'daki Kürtleri desteklemiştir. Bunlara ek olarak her iki ülkede Basra Körfezi'nde hâkimiyet kurma yarışına girmişlerdir³⁷⁷.

20.yüzyıl ilk yarısında Ortadoğu politikalarına yön veren dönemin hâkim gücü İngiliz politikaları olmuştur. Irak'ın kurulduğu sıralarda İngiltere'nin istekleri İran'ı yöneten Kaçar Hanedanı tarafından olumlu karşılanmamıştır. Nitekim İngiltere, 1924'te Kaçar Hanedanı'nın devrilmesinin ardından kendisine yakın Pehlevilerin iktidara gelmesiyle birlikte İran-İrak arasın-daki sorunun çözmek için İran ve Irak'ı Saadabad Paketi çerçevesinde bir arada tutmaya çalış-mıştır. Aslında İngilizler bu anlaşma ile bölgede SSCB işgali ve komünizmin yayılmasından çekinen ülkelerle ittifak yapmıştır³⁷⁸.

Mustafa Barzani Bağımsız Kürdistan hedefi doğrultusunda Irak hükümetine karşı ayaklanması Ekim 1945'te İngilizlerinde yardımı ile acıklı bir şekilde bastırılmıştı. Barzani bu süreçte kendisine destek sözü veren İran'ı işgal altında bulduran SSCB'ye sığınmıştı. Aslında bu yenilgi Kürt hareketinin bir aşiret

³⁷⁶ Arı, a.g.e., s.33.

³⁷⁷ Yavuz, a.g.e., s. 45.

³⁷⁸ Arı, a.g.e. s.117.

isyannın ilerisine geçtiğini ve Kürt milliyetçiliğini tetiklediğini söylesek yanlış olmaz.

Barzaniler İran'a geldiklerinde bölgedeki yerel aşiretlere göre daha donanımlı ve güçlüydüler. İran birlikleri ile girdikleri küçük çarpışmaları kazanmışlar ve bu sayede ünlenmişler. Mahabad çevresindeki aşiretlere çeki düzen vererek asayişi sağlamışlardı. Sovyetler tarafından kollanan Mahabad'ın küçükte olsa silahlı güce sahip olması bölgenin aşiret liderlerinden Kadı Muhammed'e göre Barzani'yi vazgeçilmez kılmıştır. Ancak Barzani, Kadı Muhammed'i kaygılandırıyor. Bu kaygıların başında bölgenin yetersiz imkânları ve barınma problemleri vardı. Çünkü Barzani İran'a tüm aşiretleri ile geçtiğinden binlerce insanın barınma telaşı bölgede sıkışmaya sebep olmuştu. Kadı Muhammed Barzanilere Mahabad içinde sınırlı sayıda yerleşime izin vermişti. Bölgenin ekonomik durumu Barzanilerin beslenmesini zorlaştırmıştır. 22 Ocak 1946 yılında Sovyet desteği ile Mahabad Cumhuriyeti ilan edilmiştir. Savaş ve Dışişleri olmak üzere 13 bakanlı bir kabine oluşmuştu, ulusal bayrağı ve marşı vardı. Özerklik ve bağımsızlık arası bir yönetimi vardı. Yerel şartlar dikkate alınarak toprak reformu yapılmamış, köylülerin şartları iyileştirmeye çalışılmıştı. Yönetim teşvikleri ile Kürtçe yayınlar artırılmış, kadınlara kültürel ve siyasi alanlarda haklar sağlanmıştı. Mayıs 1946'da Sovyetlerin çekilmesi ile İran birlikleri bölgeye girerek Mahabad Cumhuriyetine son verecekti. 1946 sonunda Barzani İran'ı terk etmeye zorlanmıştı. Barzani için son seçenek SSCB'ye gitmekti. İlk tercihi Irak'a dönmekti. Tahran'daki İngiliz Büyükelçiliği'nde yaptığı görüşme sonuçsuz kalınca İran tarafından sınır dışı edilmiş ve beraberindekiler ile birlikte Sovyetlere sığınmıştır. Aslında Barzani'nin amacı ABD'ye gitmekti. Bunun için Tahran'daki ABD Büyükelçisi ile görüşmüş ancak olumsuz cevap almıştır.³⁷⁹

Kuzey Irak-İran ilişkilerinin dönüm noktalarından birisi Irak'ta 1958 yılında milliyetçi fikirlerle hareket eden Hür Subaylar hareketinin liderleri Abdülkerim Kasım önderliğinde bir ihtilal gerçekleştirmesi ve monarşinin yıkılmasıdır. 1959 yılından sonra Basra Körfezi ve Şatt-ül Arap suyolu ile ilgili olan problemler tekrar gündeme geldi.

---

³⁷⁹ Duru, a.g.t., ss.96-106.

Barzani Irak sınırına komşu olan ve İran'da yaşayan Kürtlerle sıkı ilişki içindeydi. 1945 ayaklanmasında birkaç yüz İranlı Kürt Barzani saflarında Irak ordusuna karşı savaşmak üzere gelmişti. İran Kürtleri İran ordusunun denetleyemediği sınırdan yardım sevk ediyordu ve bu yardım sayesinde Barzani Irak Ordusu'nun koyduğu ekonomik ablukayı aşabiliyordu. Gıda maddeleri, giyecek, cephane, silah, para ve battaniye İran-KDP'si tarafından Barzani'ye ulaştırılıyordu. 1962-64 döneminde savaş genişledikçe General Barzani'nin İran Kürtleriyle ilişkisi de yoğunlaştı. İran Kürt şeflerinin bazıları Barzani'nin konağına yerleştiler. Fakat bu ilişkiler kişiseldi ve Barzani'nin aldığı yardımlar sempatican İranlı Kürtlerin yardımlarıydı³⁸⁰.

Bir taraftan KDP Politbüro bir taraftan Bağdat yönetimiyle uğraşan Barzani'nin hararetle dış destek aradığı 1964 baharında, kendisine sıcak mesajlar gönderip Tahran'a davet eden İran Şahı, Kürtlere destek verilmesi için pek çok neden olduğu düşüncesindedir. Genel anlamda Arap milliyetçiliğinin yükselişe geçmesi ve özelde de Nasır'ın etki alanının genişlemesiyle, İran için alarm zilleri çalmaya başlamıştı³⁸¹. İran Şahı'nın davet mektubunu, SAVAK Başkanı General Bakrevan'ı temsilen gelen Kürt asıllı General Marsurpur Barzani'ye getirmiştir. Fakat Barzani, İbrahim Ahmed'i de desteklemesi nedeniyle İranlılara güvenmekte zorlanmıştır. Yine de İranlılara sırtını dönmemiş ve 20 Haziran 1964'te SAVAK Başkanı Bakrevan ile bir araya gelmiştir. Bakrevan görüşmede Şah'ın Kürt ayaklanmasına karşı tavrını değiştirdiğini, her türlü yardımda bulunmaya hazır olduğunu, 1947'de Barzani hakkında çıkarılan idam kararının kaldırıldığını bildirmişti³⁸². Şahın Molla Mustafa Barzani'ye yardım kararı almasında, İranlı Kürtlerin yaptığı yardımın önemiydi ve bunu denetlemenin en iyi yolu da doğrudan ele almaktı. 1965 Mayıs ayında bağımsız basın kuruluşlarının muhabirleri Kürt bölgesinde yeni ağır silahların varlığına şahit olmuşlardır³⁸³.

İran 1963'teki gibi Kürt savaşının BAAS iktidarını devirmesini umuyordu. İran Ka-sım'ın devrilmesinden sonra Kürtleri modern silahlarla silahlandırmaya başladı. İranlı Kürtleri Savaşa göndermekle yetinmeyerek, Kürt giysileri giydirdiği

³⁸⁰ Kutschera, a.g.e., s.302.

³⁸¹ Duru, a.g.t., s.133.

³⁸² Barzani, Cilt 2, a.g.e., s.146

³⁸³ Kutschera, a.g.e., s.303.

düzenli ordu kuvvetlerini bölgede konuşlandırdı. Aynı zamanda hafif ve orta menzilli sahra topları(75 mm ve 130 mm) ile sınırın İran tarafından erişilecek uzun menzilli (175 mm) top tedarik etti. Havada ise İran'ın ABD yapımı Hawk füzeleri Irak'ın Sovyetlerden aldığı MIG-23 savaş uçaklarını kolaylıkla düşürdü³⁸⁴. 1966'ya gelindiğinde İran Molla Mustafa'nın ihtiyaçlarının % 20'sinden fazlasını karşılıyordu. Molla Mustafa bunun karşılığında İranlı Kürt militanların Irak Kürdistan'ına girmelerini engelliyordu³⁸⁵.

Ocak 1966'da Irak, İran'ın Kürt isyancılara “maddi ve manevi yardım” yapmasını protesto ediyordu. Dışişleri Bakanı Adnan Paçacı, İranlı diplomata nota vererek, İran Hükümeti'ni “Irak topraklarını bombalayan Kürt isyancıları barındırmakla” suçluyor. İran'ı “isyancılara önemli askeri teçhizat, özellikle de havan, top, el bombası, tanksavar, sağlamakla” suçluyordu. Aslında Kürt Hareketi'nin içinde bulunduğu uluslararası ortam gelecek on yılda olacakları önceden belirlemiş mahiyeteydi³⁸⁶.

General Barzani Irak'a karşı İran desteği ile büyük başarılar kazanmıştır. 1961-66 yılları arasında devam eden Irak- Barzani savaşı Bağdat'a birbirini takip eden rejim değişikliklerine ve 1 milyar dolara mal olmuştur. Barzani Tahran-Bağdat arasındaki rekabeti Kürt halkının yararına kullanmaya çalışmıştır³⁸⁷. Irak'ta 1968 yılında BAAS'ın iktidara gelmesi ve tüm Şatt-ül Arap üzerinde hak iddiasında bulunmasına tepki olarak İran, 1969'da 1937 anlaşmasını feshettiğini açıkladı. Nitekim Irak'ta BAAS'ın iktidara gelmesi, İran'ın Kuzistan bölgesinde yaşayan Arapların milliyetçilik duygularının öne çıkardı ve bu bölgede bazı ayaklanmalar görülmeye başladı. Dolayısıyla İran hem ülkesindeki ayaklanmaların önüne geçmek hem de Irak'ı anlaşmaya mecbur etmek için Irak'ın kuzeyinde bulunan Kürtlere önemli ölçüde silah ve cephane yardımı sağlayarak, Molla Mustafa Barzani Hareketini desteklemiştir³⁸⁸.

İran'ın Kürtlere yaptığı yardımın önemini fark eden BAAS iktidarı yetkilileri İran Hü-kümeti'nin yardımları kesmesi için girişimleri başarısız olmuştur. BAAS

³⁸⁴ McDowall, a.g.e., s..451.

³⁸⁵ a.g.e., s.429.

³⁸⁶ Kutschera, a.g.e., s.304.

³⁸⁷ a.g.e., s.317.

³⁸⁸ Arı, a.g.e., ss.111-112

partisi 1969 yılında Molla Barzani'ye özel bir heyet göndererek barış anlaşması yapmaları konusunda teklif götür-müştür. Irak'ta yönetimi alan BAAS rejimi ile görüşmelere girilmiş sonucunda Barzani'nin Özerkliğinin kabul edildiği “manifesto” 1970 yılında yayınlanmıştır. Bu anlaşmada Kürtlerin milli varlığı ve Kürtçe serbest olmuş, Kürt üniversitelerinin açılmasına izin verilmişti. Manifesto Irak yönetimi tarafından uygulanmayınca 1970 yılında tekrar sorunlar baş göstermiş ve 1974 yılına kadar sürecek olan açık İran destekli ayaklanma başlamıştır³⁸⁹.

BAAS'ın Kürtlerle anlaşması İran Şahı için Irak'ın güçlenmesi anlamına gelmekteydi ve bu sonuç Basra Körfezi'nde İran hegemonyasının sonu anlamını taşıyordu. Ayrıca İran Kürt bölgesinde de ayaklanma tehlikesi söz konusuydu. Şahın özel temsilcisi Molla Barzani'ye “arap mı olmak istediğini” sorduğunda, “hiçbir zaman BAAS'la anlaşmaya yanaşmayacağını” söyleyen Barzani, “utanıyorum ama çocuklarım bile, özerkliğimiz var neden savaşıyoruz” diye soruyorlar. Anlaşmanın imzalanmasını engelleyemeyen İran gizli servisi SAVAK bir süre lağvediliyor. Ancak İran'ın pes etme niyeti yoktur. İran'lı bir Kürt vatandaşını KDP Londra Temsilcisi İbrahim Ahmed'e göndererek ondan tekrar savaşı başlatmasını istemiştir. Ama İbrahim Ahmed işbirliğini reddetmiş: “ Ona Molla Mustafa Barzani bir şeyler kazandı. Savaşımız için birilerinin daha fazlasını vermesi gerekir” demiştir³⁹⁰.

Irak'ın Sovyetler Birliği ile olan politik yakınlaşmaları ve sonucunda Sovyetlerin Kör-fezde bir üs elde etmesi karşılığında Irak'ı askeri olarak desteklemesi olaya farklı bir yön kazan-dırmıştır. Kuzeyde Sovyetlerle uzun bir sınırı olan İran, Sovyetlerin bir ayağının da batıya bastığını görüyordu. Körfez'de İngilizlerin yerini alacak olan ABD Irak rejiminin ezilmesini istiyordu. Irak'taki ayrılıkçı hareketle ilişkilerinin başlıca özel nedeni: Irak ordusunun önemli bölümünü kuzeydeki dağlarda toplayan Kürtler, Irak'ı Arap-İsrail çatışmasına girmesini engellemekteydi³⁹¹. Çünkü Irak ordusunun bu sefer Şah Irak BAAS Hükümeti'ni zayıflatmak için Kürtleri bir baskı aracı olarak kullanmayı uygun bulmuştu. Aynı yıl Barzani'nin Tahran'a davet edilmesi ve Şah aracılığı ile kendisine 16 milyon Amerikan yardımı sözü veren Kissinger ile buluşması rastlantı değildir. Ancak Şahın

³⁸⁹ Öznur, a.g.e., s. 196-197.

³⁹⁰ Kutschera, a.g.e., ss.330-331.

³⁹¹ a.g.e., s.332

yardımı yanında Amerikan yardımı deveye kulak gibidir. Fakat şartlar ne olursa olsun Barzani Şaha güvenmemektedir. CIA müdahalesi Şah için bir güvenceydi. ABD müdahalesi Şahın bugünden yarına kararından dönmesini önlerdi ³⁹².

İran Kürtlere tek başına destek verebilirdi, elinde bunu yapacak imkânı vardı. Ancak Şah için önemli olan ABD'nin devreye girmesiydi. Bu konuda Kissinger'i iyi kullandı. Şah, Barzani ile bir sohbetinde şunları söylüyordu: “Amerikalılar bu için içine sokmak son derece önemlidir, çünkü ABD bir yere parasını bağlıyorsa, o iş bitene kadar içinde olur. Çekip gitmez³⁹³. Kısaca oyunun iskeleti oluşmuştu. Bir yanda ABD tarafından modern silahlarla desteklenen İran ve diğer yanda ise en son Sovyet silahlarına sahip olan Irak BAAS rejimidir³⁹⁴. Irak'ın politikalarının amacına ulaşmaması için kendi içinde meşgul edilmesi şarttı. Bu meşguli-yetin baş aktörlerinden birisi Irak içindeki Kürtlerdi. Bu süreçte İran Kürt katını iyi kullanmıştır.

BAAS Partisi'nin 23 Eylül 1972'de KDP'ye verdiği memorandumda devam eden KDP-İran ilişkilerinin detayları şöyle sıralanacaktır: ³⁹⁵

- İran'dan ağır ve hafif silah sevkiyatının devam etmesi,
- İran'ın yeni bir radyo vericisi vermesi,
- Kürtlerin İran askeri okullarında öğrenim görmesi ve bu okullarda özellikle Peşmergelere ağır silah eğitimi verilmesi,
- Irak ordusuna ait askeri bilgilerin İran'a aktarılması,
- İran ordu birliklerinin cephelerde özellikle Hanekin'de Kürt güçlerine yardım etmesi,
- İran istihbarat görevlilerine barınma imkânı sağlanması,
- İran tarafından basılan sahte Irak banknotlarının dolaşımının sağlanması,
- İran hastanelerinde Kürtlerin tedavi görmesi,
- Yurtdışına çıkış yasağı olan Irak vatandaşlarının İran üzerinden çıkışına ve yine İran'dan Irak'a yabancıların girişine izin verilmesi,

³⁹² a.g.e., s.333.

³⁹³ Yavuz, a.g.e., s.49

³⁹⁴ a.g.e., s.45.

³⁹⁵ Duru,a.g.t., s.150.

İran kendi ülkesi sınırlarındaki Kürtlere karşı acımasız politikalar uygulamıştı. Ama aynı İran 1960 yılından 1975'deki Cezayir Anlaşmasına kadar Irak'taki Barzani hareketine en büyük desteği vermiştir. Şah Kürtlerle ittifak yapmıştı ancak Barzani İran'a güvenmiyordu ve kendilerine birtakım güvenceler talep ediyordu. Şah Kürtleri Irak'a karşı bir koz olarak kullan-mak istiyordu ve ileride kendisini zor duruma sokacak bir işe bulaşmak istemiyordu. Ancak ABD'yi devreye sokmak ve Kürtlere gizli ABD silahları sağlamak bir güvence olabilirdi³⁹⁶.

Şah Kissinger aracılığı ile ABD'yi Kürtlere yardım etmeye ikna etmişti. ABD, İsrail ve İran gizli servisleri kurdukları bir üçgen operasyon ile Irak'taki Kürtlere gizli silah yardımına başladılar. Barzani'nin oğulları İdris ve Mesut sıklıkla Tel-Aviv, Tahran ve Washington'da görülüyorlardı. İran pasaportu ile MOSSAD, SAVAK ve CIA merkezlerini ziyaret ediyorlardı³⁹⁷.

İran temelde Irak'ın toprak bütünlüğünün parçalanması taraftarı değildi. Kürtlerin mücadelelerini belirli bir düzeyde tutarak Bağdat rejiminin kaynaklarını tüketmek istiyordu³⁹⁸. İran pratikte bağımsız bir Kürt devleti düşüncesinde değil, Bağdat'a sorun çıkarmak amacın-daydı. Çünkü bağımsız bir devlet kurmaları yarın İran içersindeki Kürtlerin ayaklanmasına sebep olabilirdi.

1974'te Fransa'yı ziyaret eden şah, Kürt meselesini gündeme getiren siyasetçilere "Musluğu kapattığım an her şey biter" demiştir. Şah'ın musluğu kapama anı Cezayir Anlaşması ile gelmiştir.

Irak; İran'ın desteklediği Kürt ayaklanması dolayısıyla çok zor duruma düşmüştü. Irak' taki Kürt isyanları ve isyancıların ülkenin üçte birini denetim altına almaları merkezi otoriteye karşı itaatsizlik, Şubat 1975'e gelindiğinde Irak Hükümeti bir karar verme noktasına geldi. Irak'ta otoriteyi yeniden tesis etmenin yolu Kürt ayrılıkçı hareketini içeride çözümlenmekti. Bunun için ayrılıkçı hareketi dışarıdan destekleyen İran ile anlaşmak şarttı³⁹⁹. Aslında burada Irak'ı anlaşmaya zorlayan İran'ın savaşma iradesi, ABD'nin Şah'ı desteklemesi ve Arapların İsrail karşısındaki yenilgisidir. 1975 ilkbaharına gelindiğinde OPEC ülkelerinin Cezayir'de yaptıkları zirve toplantısı sırasında anlaşma sağlandı. Cezayir anlaşması sonucunda

³⁹⁶ Yavuz, a.g.e., s.46.

³⁹⁷ a.g.e., s.49.

³⁹⁸ a.g.e., s. 61.

³⁹⁹Duru, a.g.m., s.159.

birbirlerinin toprak bütünlüğüne saygı göstereceklerini kabul etmişlerdi. Bu ise İran'ın Kürtlere verdiği desteği kesmesine neden olmuş ve Irak sert tedbirler alarak Kürtleri köşeye sıkıştırmış ve birçok Kürt grubu dağıtılmıştır.

Yapılan bu anlaşma İran'ın çıkarına uygun olmuştu. Şah Irak'ın bölgede Moskova'nın desteği ile Kürtlere karşı üstünlük kurduğunun farkına varmış, Kürtlere yapılan yardımın neticesindeki savaşın İran'a bir fayda sağlamayacağı aşikârdı. Ama anlaşma sonucu 1937 anlaşmasında kendi aleyhine olan durumu lehine çevirmiş Körfezdeki saygınlığını da arttırmıştı. Bu anlaşmadan ABD'nin bilgisinin olmaması o günün şartlarında mümkün gözükme-mektedir.

Kürtler Irak kuvvetlerine karşı ciddi bir başarı kazanmak üzereyken İran'dan gelen yardım azalmış, Kürtler geri çekilmeye hazırlandıkları sırada ise bu yardım artmıştır. İranlıların Irak ordusunun yenilmesini değil oyalanmasını istediğini göstermiştir. 1976'da yapılan KDP Kongresi'nde İranlıların oyunu şu ifadelerle anlatılacaktır: "...İran askerleri bize gönderilen yardım malzemelerinin bir bölümünü geri götürüyorlardı. Kullanılabilir silahları el altından mevziilerin dışına çıkarıyor, bize cephane ve mühimmatı yeterince ulaştırmıyorlardı⁴⁰⁰..."

1975 Cezayir Anlaşmasına Irak'ı mecbur kılan Şah, böylece Şatt-ül Arap sorununu istediği gibi halletmiş, Irak'ın Kuzistan'dan elini çekmesini sağlamış ve Arap milliyetçiliğinin Körfez hâkimiyeti rüyası boşa çıkmıştır. İran için de potansiyel bir tehlike olan Kürt hareketi-nin başını ezmiş, gücü artmış ve iç muhalefeti ezmek için her türlü imkâna kavuşmuştur⁴⁰¹.

İran Şah'ı Cezayir Anlaşmasından sonra Mısır gazeteci Hasaneyn Heykel'le yaptığı bir röportajda şöyle demiştir:⁴⁰²

"Kürt devrimini biz icat etmedik. Biz onu var olan bir hakikat olarak önümüzde bulduk. Irak'taki rejimler yıllar boyunca bize düşmanlık gösterdiler. Kürt devrimi fırsat buldu ve biz de onlardan yararlandık. Yoksa biz bir Kürt meselesi meydana gelmesini ister miydik? Tabii ki hayır! Şunu biliniz ki, biz büyük bir Kürt azınlığa sahibiz. Irak'a hâkim rejimler yıllarca bize düşmanlık ettiler. Bizim de aynı yöntemle onlara karşılık vermeye hakkımız yok mu? Evet, Bağdat'a karşı Kürt

⁴⁰⁰Öznur, a.g.e., ss. 215-216.

⁴⁰¹Attar, a.g.e., s.166.

devrimine destek verdik; bu onların daha önce İran'a yönelik girişimlerine karşı bir girişimdi.”

1975 yılında İran ile Irak arasında imzalanan Cezayir Anlaşması, Irak'ın İran'ın toprak bütünlüğünü kabul etmesi karşılığında Tahran yönetiminin Kürtlere desteğini kesmesini öngörmüştür. Bu tarihten sonra Kürtlere sırtını dönen İran yönetimi, daha düne kadar müttefiki olan Barzani'ye bağlı birçok gücün Irak tarafından yok edilmesine göz yummuştur. ABD ve İsrail'in isteksizliğine rağmen yapılan bu anlaşma Iraklı Kürtlerin tarihinin en büyük darbesi olmuştur. Sürecin sonunda Irak, Kürtleri sindirmeyi başarmıştır. Cezayir Anlaşması halen Iraklı Kürtlerin hafızasında derin bir yer işgal etmektedir. Nitekim Mesut Barzani “Kürt hareketinin Arap dünyasıyla ilişkileri” ni anlattığı bir röportajında anlaşmanın mimarı Bumedyen'le ilgili şunları söylüyor:⁴⁰³

“Bumedyen İran Şahı ile Irak arasında 1975 Cezayir'de yapılan ve dönemin ABD Dışişleri Bakanı Kissinger'in aracılık yaptığı anlaşmanın kefilisi oldu. Bu anlaşma Kürt halkı için büyük bir felaketti ve Bumedyen bu anlaşmanın yapılması için büyük rol oynadı. Bu anlaşma Cezayir topraklarında olmamalıydı. Abartmasız söylüyorum; bütün Kürt hareketleri, farklı görüşlere sahip olmalarına rağmen Bumedyen'e ve Cezayir'e büyük öfke duyuyorlardı.”

15 Mart 1975'te İran istihbarat örgütü SAVAK'ın bir yetkilisi Barzani Karargâhına giderek şu açıklamayı yaptı⁴⁰⁴.

“İran ve Irak sınırı bütün silahlı eylemler için kapanmıştır. Kürtlerin İran'dan herhangi bir yardım beklememeleri gerekir. Kürtlerin Irak'la her nasıl olursa olsun anlaşmaları gerekir. Eğer Kürtler silahlarını İran'a teslim ederlerse küçük gruplar halinde İran'a kabul edileceklerdir.”

Dış dünya ile tek iletişim yolları kesilen, desteklerini yitiren KDP ve Kürtler çıkmaz so-kağa girmişler ve sıkışmışlardı. Dünya konjonktürü BAAS'tan yanaydı. Dost bildikleri müttefikleri Şah ve dolayısıyla İsrail ve ABD kendilerine yüz çevirmişler ve kaderleri ile baş başa bırakmışlardı. Irak ile bir savaşa girseler, tüm

⁴⁰³ a.g.e., s. 201.

⁴⁰⁴ Yavuz, a.g.e., ss.69-70.

sınırları kapalı, Irak ordusunun düzenleyeceğini hava akımlarına ve kitlesel katliamlara karşı gidilecek ve kaçacakları bir alan yoktu⁴⁰⁵.

Barzani Anlaşma sonrası Şah'la görüşmek için Tahran'a gitti. Şah Barzani'ye üç ola-sılık söylüyordu. "Aftan yararlanıp Irak'a dönebilirsiniz; olduğunuz yerde kalabilirsiniz; İran'a gelebilirsiniz ama Irak ve İran'ı karşı bir eylem yapmamak koşuluyla. Sovyetler Birliği'nde 12 yıl yaşadınız, neden İran'a gelip iki üç yıl yaşamayı düşünmüyorsunuz?" Barzani ise Şah'a serzenişte bulunarak "ellerimizi avuçlarımızı koyduk, onların doğranacağını beklemiyorduk", görüşmede bulunanlardan Dr. Mahmut Osman Şah'a " İran'a güvenen halkımıza ne söyleyeceğiz?" diye sordu⁴⁰⁶.

Barzani tüm üst düzey siyasi ve askeri yöneticilerini toplayarak bir durum değerlendirmesi yaptı ve karar noktasında herkesi serbest bıraktı. Kendisi silahlı mücadeleyi bırak-tığını ama isteyenin devam edeceğini beyan etti. Partinin silahla mücadeleden vazgeçme kararı muhalifler tarafından çok eleştirildi ve parti içindeki görüş ayrılıklarının keskinleşmesine sebep oldu. Akabinde ise parti içindeki muhalifler Talabani etrafında birleşerek Kürdistan Yurt-severler Birliğini (KYB'yi) kurdular.

1979'da gerçekleşen İran Devrimi sonrasında, Saddam Hüseyin'in Irak Meclisi'nde basın karşısında Cezayir Anlaşması'nı geçersiz sayması sonucunda, İran–Irak Savaşı başla-mıştır. Bu süreçte İran yine Irak Kürtlerini destekleme yoluna gitmiştir. İran, KYB' ye Tahran' da büro açma izni vermiştir. Talabani'nin temsilcisi Fuad Masum, grubun ihtiyaçlarını ilk planda Suriye Devleti yoluyla elde etmiş ve bunları Tahran yoluyla Kürt bölgelerine iletmiştir. KYB bu arada İran Kürdistan Demokrat Partisi (İ-KDP), Komola, İzzeddin Hüseyin'in Fedai Militanları, Rızgari Ordusu gibi karşı devrimci İran gruplarıyla da ilişkide bulunmayı ihmal etmemiştir. Yine İslam Cumhuriyeti yetkililerinin hoşnutluğunu kazanmak için, Hizbu'd-Dava, Ayetullah Hâkim taraftarları ve İslam Ordusu gibi Irak'lı İslami örgütlerle de ilişki kurmuştur.

Savaşta İran ilk şoku atlattıktan sonra önce Irak ordusunu kendi topraklarından çıkardı. Önemli bir sınır kenti olan Hacı Umran'ı KDP ile birlikte ele

⁴⁰⁵ Öznur, a.g.e., s.206.

⁴⁰⁶ Kutschera, a.g.e., s.384.

geçirdi. Buranın sorumluluğunu KDP'ye bıraktı. İran'ın baskınları Bağdat'a karşıyken, diğer yandan İ-KDP ve KYB'yi destekleyen Irak Kürtlerine yönelikti. KYB hem Bağdat'ın tehdidinde hem de İran tarafından yok edilmek isteniyordu. Saddam İran'ın Kürtler ile anlaşması halinde kendisi için büyük tehlike oluşması anlamına geliyordu. KDP'nin Saddam ile anlaşma konusunda pek istekli değildi. Saddam tarafından desteklenen İ-KDP lideri Kasım KYB lideri Talabani'yi Saddam ile anlaşmaya ikna etti. KYB ve Saddam ateşkes ilan ettiler. Bu ateşkes Irak Komünist Partisi ve KYB ile birlikte ulusal birlik hükümeti kurulması, serbest ve demokratik seçimlere imkân tanıyan bir özerklik anlaşması yapılmasına karar verildi. Irak Kürdistan'ını İran'dan korumak için 40 bin kişilik bir ordu kurulması, devlet bütçesinin % 30'unun Kürt bölgesine tahsis edilmesi için görüşme yapılması sağlanacaktı⁴⁰⁷.

Irak ile görüşme yapan KYB Suriye ve Libya'nın desteğini kaybetmişti. Kürt davasına ihanet ile suçlanan KYB tecrit edilmişti. KYB İran ve KDP ile uzlaşma zemini aradı. Talabani İ-KDP'ne yardım etmekten vazgeçme taahhüdünde bulunarak İran Parlamento Sözcüsü Ali Ekber Rafsancani ile anlaşma sağladı. Kürt aydınların yardımı ile Kürt siyasi partiler Irak rejimine karşı ortak bildirme yayımladılar. Bu aşamadan sonra KDP ve KYB her ikisi İran ile ortak hareket ettiler ve savaş boyunca İran'ı desteklediler⁴⁰⁸.

1991 Sonrasında İran devleti ve Iraklı Kürtlerin tarihi işbirliğine bakıldığında İran'ın Irak Kürtlerini bir tehdit olarak görmediği dikkat çeker. İran-İrak ilişkilerinde, Tahran ve Iraklı Kürtler ortak düşmanlarına karşı stratejik müttefik konumunda olmuştur. Kürtler her dönemde Bağdat'a karşı Tahran'dan destek bulmuştur. I. Körfez Savaşı'ndan sonra değişmiştir. İran'ın Kuzey Irak Kürtleri üzerindeki geleneksel hamiliğinin bitmesi ve hamilik rolünün bu sefer ABD tarafından devralınması sonucunu getirmiştir .

I. Körfez Savaşı'ndan sonra ABD, İsrail ve Türkiye'nin bölgeye yönelik aktif politika ve uygulamaları İran'ı kaygılandırmaktaydı. Kuzey Iraklı Kürtlerin İran Kürtleri üzerindeki etki-leri de endişesini artırıyordu. İran'ın bu dönemde Kuzey Irak

⁴⁰⁷ McDowall, a.g.e., s.463-465.

⁴⁰⁸ a.g.e., ss.467-469.

politikası ABD ve İsrail ile rejim muhaliflerinin etkinliklerini engellemek ayrıca Saddam'ın bölgeye girmemesini sağlamak temelinde şekillenmişti.

Mart 1993'te İran'ın Kürdistan'ın Irak-İran sınırı boyunca giriştiği ve Eylül sonuna kadar süren operasyon başlattı, saldırılarda binin üzerinde köy zarar gördü. İran resmi açıklamasında Irak Kürdistanı'nda üsleri olan İ-KDP'ne karşı olduğunu bildirdi. Gerek İranlı gerekse Irak'lı Kürt partileri bu iddiaları reddettiler. Ama İran bu bahane ile iki gruba da saldırmaktan geri durmadı. İKBY istikrara kavuşması ve dış ülkelerin destelemesine karşı, İran Kuzey Irak'taki İslami hareketleri yönetime karşı ayaklanmaya teşvik etmiştir. İran bu dönem de Kürt liderler ile yaptıkları görüşmelerde İ-KDP liderlerini teslim etmelerini, parti mensuplarını silah-sızlandırıp topraklarından çıkmaları konusunda baskı yapıyorlardı. Kürt yetkililer ise bu şartlara uymayı reddetti⁴⁰⁹.

İran 1994-1998 yılları arasında KDP ve KYB arasındaki çatışmalardan yararlanma yoluna gitmiştir. Ankara ve Dublin sürecinin dışında tutulan İran, Ankara sonuç bildirgesinde bölgeye müdahalesi istenmeyen dış güçlerden birisi olarak tanımlanmıştır⁴¹⁰. Özellikle ABD'nin 1995 yılında tarafları barıştırmak için başlatmış olduğu "Dublin Süreci" barış çabalarının yetersiz kalmasıyla devreye girmiştir. Bu doğrultuda 5 Ekim 1995'te Tahran'da tarafları bir araya getirmiş ve bir anlaşma sağlamışlardır. Buna göre taraflar, Erbil kentini askerden arındırmayı ve ateşkesin temini için İran tarafından desteklenen Iraklı Şii muhalefetin 10.000 kişilik bir birliğini Irak'ın Kuzeyinde konuşlandırmasına izin vermişlerdir. Bu şekilde İran'ın etkisinin artması ABD'yi rahatsız etmiş; Washington'dan Kürt grupları, İran ile işbirliği yapmanın kendilerine fayda sağlamayacağı konusunda uyarılmıştır⁴¹¹.

İran, ABD ve İsrail'in Kuzey Irak'a yerleşerek, Kuzey Irak'ı İran karşıtı faaliyetleri için üs olarak kullanmaları endişesi vardır. Kürtler bu konuda güven vermeye çalışsalar da İran'ı tatmin edememektedir. Nitekim İran, İranlı muhalif Kürt grupların Kuzey Irak'taki bürolarının kapatılmasını ve çalışmalarının durdurulmasını istemektedir. Kürtler açık şekilde İran'ı karşılarına almak istememekte ve İran-ABD

⁴⁰⁹ Bengio, Ofra "Irak'ın Toprak Bütünlüğü Tehdit Altında", İlkbahar 1996, Avrasya Dosyası Dergisi Kuzey Irak Özel, Cilt-3, s.70.

⁴¹⁰ Özdağ, a.g.e., s.157.

⁴¹¹ Onur, Şükran, "Kuzey Irak: Kürt Sorununda Anahtar Bölge, Dünya Çatışma Bölgeleri", Nobel Yayınları, Ankara, 2004,s.93

gerginliğinde tarafsız kalacaklarını belirtmektedir. Erbil'deki İranlı diplomatların ABD tarafından yakalanmasından sonra ise bu gerginliğin dışın-da kalmaları mümkün görünmemektedir. Irak Kürtleri, komşuları arasında en fazla İran'dan destek almalarına rağmen yine en çok ondan korkmaktadır. Zira bölge devletlerin içinde Kürtlere en çok zarar verebilme olanağına sahip ülke İran'dır. Ancak İran ile ters düşmeleri durumunda Iraklı Şiileri kaybetmeleri yüksek bir ihtimaldir.

İran, Irak'ın işgali ile birlikte Kuzey Irak'ta olası durumlar için kapsamlı ve geniş politika-lar oluşturma ihtiyacı hissetmiştir. 9 Eylül 2002'de ABD Kuveyt'te iken İran dini lideri Hamaney Tahran'da Savaş heyetini toplayarak İran'a yönelik uzun ve kısa vadeli tehditleri önlemek adına bir güvenlik stratejisi belirlemiştir. Bu çerçevede İran güvenlik servisleri, Saddam'dan kaçarak İran'a sığınan Irak'lı grupları desteklemiştir. Ayrıca Irak'lı Şiileri askeri kanadı olan Bedir Tugayı Saddam rejimini zayıf düşürmek için desteklemiştir. Bölgesel yönetimin İran Kürtleri üzerindeki etkisini azaltmak için ilk diplomatik ilişkileri kuran ülkedir. Dahası hem Erbil hem de Süleymaniye'ye konsolosluk açan tek ülkedir⁴¹². Bu bağlamda yakın zamanda İran'ı ziyaret eden İKBY'nin Başbakanı Neçirvan Barzani "İran'ın güvenliği bizim güvenliğimizdir" diyerek. Kuzey Irak'ın topraklarını İran'a kaşı savaşı güçlere kullandırma-yacağı garantisini vermiş ve İranlı yatırımcıları bölgeye yatırıma davet etmiştir. İran İKBY ile ilişkilerini geliştirmek, bölgedeki etkinliğini arttırmak ve için bölgeye sürekli siyasi heyetler göndermeyi ihmal etmemektedir. Kuzey Irak Kürt oluşumu ile ilişkilerini sıcak tutarak bir yandan bölge kaynaklı güvenlik problemlerini önlemek diğer yandan ise bölgeye kendi nüfuzunu yerleştirme amacındadır⁴¹³.

ABD'nin 2003 yılında Irak'ı işgaliyle birlikte Kürtler ve İran arasındaki "ortak düşmana karşı tarihi işbirliği" hükmünü yitirmiştir. İran'ın Irak'ın merkezi yönetimini zayıflatmak için Kürtlere ihtiyacı kalmamıştır. Çünkü kendisinin desteklediği Şiilerin etkin olduğu bir Irak doğmuştur.⁴¹⁴

⁴¹² "İran Süleymaniye'ye konsolosluk açtı" <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/7645466.asp>

⁴¹³ Dinç, Artum, "İran'ın Irak'ın Kuzeyi'ndeki Oluşum ve Gelişmelere Yaklaşımı"

<http://www.gunaksam.com.tr/index.php?option=com>

⁴¹⁴ Keskin, Arif, "İran'ın Kuzey Irak Politikası", Stratejik Analiz, Haziran 2007,s.47.

İran'ın korkusu Irak'ın kuzeyindeki Kürt gruplarının, ABD ve İsrail ile olan ilişkileri doğrultusunda bu iki devletin Kuzey Irak'a yerleşerek burayı İran'a karşı bir üs konumuna getirmeleridir. Zira İran içinde doğru yönlendirilirse ayaklanabilecek Kürt nüfus vardır. Bu doğrultuda İran bu devletlerin bölgedeki etkinliklerini kırmak için siyasi, ekonomik, kültürel politikalarla bölgeye baskı uyguladığı gibi bölgede var olan milis güçlere ayaklanmalarında destek vermektedir⁴¹⁵.

İran ulusal güvenlik stratejisi çerçevesinde Kuzey Irak'ta istihbarat faaliyetlerinde bulunmaktadır. Bunun için Irak'ta bazı politik partilere parasal destek sağladığı söylenmektedir. Süleymaniye ve Erbil kentlerinde diplomat sıfatıyla bulunan görevlilerin bu istihbarat faaliyetlerini destekledikleri iddia edilmektedir. İran kendi bekasını ABD ve onun destekçisi olan ülkelerin başarısızlığında görmektedir. Eğer ABD ve yandaşları bölgede kendi çıkarlarına uygun bir yapı oluştururlarsa ucu İran'a dokunacaktır. Bu sebeple İran bölgedeki istikrar ortamını zedeleyici faaliyetlerde bulunmaktadır. ABD'nin İran diplomatlarını tutukladıkları dönemde İran sınır kapılarını kapatarak Kuzey Irak'ın kırılgan bir ekonomik durumu olduğunu hemen göstermiştir. İran Türkiye'nin Kuzey Irak topraklarında PKK militanlarına yönelik faaliyetlerini desteklemiş ve teşvik etmiştir. Böylece ABD, İsrail ve Türkiye'nin ittifakının bozulmasını hedeflemiştir.

KDP ve KYB'yi ise, esas olarak Irak yönetimine karşı kullanmıştır. Bu iki grubun her ikisi üzerinde PKK da olduğu gibi bir kontrol sağlamak istemektedir. Ancak bölgedeki diğer ülkelerin uygulamaları sonucu, genellikle buna karşı PKK da olduğu kadar muvaffak olamamaktadır. İran kendi ülkesine Kuzey Irak kaynaklı bir tehdit gelmesi durumunda güç kullanmaktan çekinmemekte ve uluslar arası çağrılarını dikkate almamaktadır.

21 Kasım 2005'te İran'ı ziyaret eden Celal Talabani, 40 yıldır ilk kez İran'ı ziyaret eden Irak Cumhurbaşkanı olmuştur. 3 gün süren resmi ziyaretinde; Tahranda İran Cumhurbaşkanı Ahmedinecad ile bir araya gelen Talabani, "İran'ın ülkesi için istikrarlı ve bağımsız bir gelecek yaratma ve terörle mücadele girişimlerine

---

⁴¹⁵ a.g.m., s.49.

desteğinden emin olduğunu söylemiştir. Ahmedî-necad ise Irak'ın toprak bütünlüğüne ve bağımsızlığına tam destek verdiklerini söylemiştir⁴¹⁶.

Bölgedeki hâkimiyetini devam ettirmeye çalışmak için 2 Mart 2008 tarihinde İran Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinecad Irak'a ziyareti iade etmiştir. Yaptığı konuşmada “ Bir-lik içinde, güçlü ve gelişmiş bir irak tüm bölge ülkelerinin çıkarınadır” demiştir. 1979 İran devriminden sonra Irak'ı ziyaret eden ilk devlet başkanı olması ayrı bir önem katmıştır.

İran, kendisinden toprak talebinde bulunmayan bir zayıf bir Irak'ı arzu etmektedir. Irak'ın toprak bütünlüğünü istese de her zaman etnik ve mezhepsel farklılığı merkezî yönetime karşı kışkırtmıştır. Irak'ı zayıflatmak için devrim öncesi sadece Kürtleri, devrimden sonra ise Şiileri ve Kürtleri desteklemiştir. “Dost bir Irak”ın ortaya çıkmasının yolunun Sünni Arapların tarihî egemenliği kırmaktan geçtiğini görmüş ve Şiiler ile Kürtler bu çerçevede önem kazanmıştır. Başka bir ifadeyle, dost bir Irak'ın güvencesini, etnik ve mezhepsel farklılığın siyasal alana taşınmasında görmüştür. Bu durum İran'a hem nüfuz alanı açmakta, hem de Irak'ı dış oyunlara daha açık hale getirerek İran karşısında zayıf bir pozisyona itmektedir. İran'ın, ABD'nin Irak'ı işgali sonrasında bu tarihî hedefine ulaştığını söylemek mümkündür⁴¹⁷.

İran resmî makamları “Irak'ın toprak bütünlüğüne saygılı” olduklarını söylemektedirler. Ama Kuzey Irak'taki “Bölgesel Kürt Yönetimi'ni” resmî olarak tanımakta ve bu bölgenin yöneticileri İran resmî yetkilileri tarafından kabul edilmektedir. “Bölgesel Kürt Yönetimi” ifadesi hem resmî yetkililer hem de basında yaygın olarak kullanılmaktadır.

2.4. İsrail

Türkiye'de basın-yayın kuruluşları, siyasi partiler, akademik çevreler ve devlet kurumları, Kuzey Irak bağlamında bir Kürt sorununu tartışmaktadır. Ancak siyasi anlamda Kürt sorunu ile ilişkili olan İsrail'in etkisi üzerinde yeterince

⁴¹⁶ www.BBC.co.uk/turkish/ 21 Kasım 2005 haberleri

⁴¹⁷ Özmen, Uğur, (2010) “Irak'ın Kuzeyinde Kurulması Muhtemel Kürt Devletinin Türkiye'ye Etkileri” Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara, s.85

durulmamıştır. İsrail'in bölgedeki konumu sebebiyle bir güvenlik problemi vardır. Bunu bertaraf etmek için İsrail yakın ve uzak komşularına göre daha fazla politika ve strateji üretme ihtiyacı duymuştur. Bu kısımda İsrail'in neden Kuzey Irak'ta Kürtleri desteklediği incelenmektedir.

İsrail'in Müslüman-Arap çemberinin ortasında olması dış tehdit ve güvenlik sorunu oluşturmaktadır. Uzun vadede çatışmanın kaçınılmaz olduğunu düşünen İsrail çok boyutlu bir güvenlik stratejisi ile Arap çemberini kırmayı hedeflemiştir. Şartlar İsrail'i savunma devletinden saldırı devletine dönüştürmüş, kimi zaman Arap bloğunu ikili anlaşmalarla bölmeye çalışmış kimi zaman ise Amerika'nın bölgedeki etkinliğine ve verdiği desteğe dayanmıştır.

İsrail Ortadoğu'da hayatiyetini devam ettirmek için "dış çevre" kavramını geliştirerek, bu kavramın ifade ettiği işbirliği stratejisini devlet politikası haline getirmiştir. Tel-Aviv'in dış çevre stratejisinin temel dayanağını Arap olmayan komşularıyla ilişkilerini kuvvetlendirerek, etrafındaki Arap ülkelerinin husumetine karşılık bir denge unsuru olarak kullanmasını ön-görmekteydi. Bunun için Araplar dışındaki en yakın ülkeler olan Türkiye, İran ve Etiyopya ile yakın ilişkiler kurmaya çalışmıştır⁴¹⁸. Ortadoğu Ülkeleri'nden başlamak üzere "Böl-Yönet" fel-sefesi ile vaat edilmiş topraklara kavuşmak için uğraşmaktadır. Bölmede esas düşünce, etnik ve dini bölünmüşlük olmuştur. Temelde "Arap Milliyetçiliği" ve "Arap Birliği" gibi kavramların karşısında duruşu bulunmaktadır. Bu kavramların arkasından bekasını sona erdirebilecek hare-ketlerin karşısına da ABD'yi çıkarmakta ve iç dengeleri zayıflatma politikasını gütmektedir.

İsrail'in dış çevre politikasını desteklemek için Ortadoğu'nun parçalı etnik yapısından faydalanmıştır. Yaşamsal çıkarları gereği, yakınındaki Arap olmayan uluslarla sıkı işbirliği içer-sinde bulunmak stratejisini benimsemiştir. Güvenliğini sağlamanın yolunu sınır ötesindeki siyasi gelişmelere müdahil olma stratejisi ile düşman rejimleri istikrarsız hale getirmeyi hedeflemiş, bu nedenle civarındaki ülkelerin azınlıklarını destekleme politikasını geliştirmiştir. Bu noktada Kuzey Irak'ta bulunan Kürt nüfus ile Irak'ı istikrarsızlaştırmak için birtakım faaliyetler vardır. Geliştirilen "çevreleme stratejisi" Başbakan David Ben Gurion

⁴¹⁸ Özdağ, a.g.e., s.188.

tarafından İsrail'in kuruluşundan 1979'a kadar güvenlik politikasının temel eksenine haline gelecektir⁴¹⁹.

İsrail stratejistlerinden olan Yinon'a göre; Ortadoğu ülkelerinin hiç biri, tek bir millet-ten oluşan sabit ve köklü devletler değildir. Aksine, yapay biçimde birbirine tutturulmuş birer zoraki mozaiktir. Dahası, bu devletlerin sınırları içinde birbirlerine pek de dostça bakmayan farklı dini ve etnik gruplar vardır. Bölünen parçalar birbirleri ile güç mücadelesine gireceğinden zayıflayacak, dış müdahalelere açık hale geleceği düşünülmüştür.

İsrail; İran Şahı Rıza Pehlevi döneminde Irak'a karşı; İsrail-İran İşbirliği'ni kurması "dış çevre" stratejisinin ilk örneklerinden sayılabilir. Hatta bu işbirliğinin İsrail'in uzun yıllar uygulayacağı stratejisinin diplomatik ve entelektüel sürecini başlattığı söylenebilir⁴²⁰.

İsrail, Arap coğrafyası içinde Araplık ile çelişkisi olan her unsuru Arap kuşatmasını kırmak için kullanmıştır. Türkiye ve İran, İsrail'in bu politikasında özel öneme sahip ülkelerdir. Irak Devleti ile genellikle uyuşmayan Barzani ve onun liderliğindeki Kürt grupları da önemli bir yere sahip olmuştur.

İsrail'in güvenlik stratejisini " caydırıcılık, erken uyarı ve askeri kararlılık" gibi birbirini etkileyen üçlü eleman oluşturmaktadır. Caydırıcılık, muhtemel savaş önlemeyi amaçlamaktadır. Erken uyarı, caydırıcılığın yetersiz kaldığı savaşın yaklaşmakta olduğu konusunda politika-cıları uyarma vazifesi görmektedir. Askeri kararlılık ise düşmanın İsrail'i yok etme yeteneğini ortadan kaldırmayı veya zayıflatmayı öngörmektedir. Bu bağlamda Irak'ın parçalanması ve Ortadoğu'da güçlü askeri güce sahip Irak ordusunun İsrail'i yok etme yeteneğinin ortadan kaldırılması, İsrail için gerekliliktir⁴²¹.

İsrail Devleti ile Kuzey Irak bölgesinde yaşayan Kürtler arasındaki stratejik temasların başlangıç noktası olarak MOSSAD'ın (İsrail İstihbarat Teşkilatı) ilk şefi olan Reuven Şiloah'ın 1931 yılında İsrail istihbarat görevlisi olarak Bağdat'a gitmesi

⁴¹⁹ Bölme, M.Selin, " İsrail'in Kuzey Irak Politikası ve Türkiye" Seta Vakfı Ortadoğu, YorumHaber,1Mart2008,s.1.<http://arsiv.setav.org/public/haberDetay.aspx?Dil=tr&hid=israil>

⁴²⁰ Özgül Erdemli, "İsrail'in Irak Politikasına bir Bakış", Avrasya Dosyası, Sonbahar, 2000, Cilt:6 Sayı:3, s.222.

⁴²¹ Şahiner, M. Emin, "İsrail'in Kuzey Irak Politikası Ve Bu Politikanın İç ve Dış Politikalarına Yansımaları" Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2005, s.44.

gösterilmektedir. Şiloah bölgede üç yıl kalır. Kürtlerle ilişkiler kurar. Yahudi-Kürt siyasi işbirliğinin temellerinin bu dönemde atıldığı belirtilmektedir⁴²².

Irak Kürtleri ise İsrail açısından stratejik bir unsur olmanın ötesinde, İsrail'in bazı tarihi bağlar ile bağlı olduğu bir unsurdur. Kuzey Irak'ta yaşayan Kürtleşmiş Yahudiler, bir bağ aracı olmuştur. İsrail devletinin bölgede Yahudi çekim merkezi olma isteği de Irak Kürdistan'ına ilgisini artırmıştır. Zira Zaho'da 1930'lu yıllarda önemli oranda Yahudi nüfusu olduğu tahmin edilmektedir. 1941'den itibaren İsrail'e Yahudi göçleri başlamıştır. Göçlerin en büyüğü 1950-1951 yılları arasında gerçekleşmiştir. Yaklaşık 80.000'i Zaho Yahudi'si olmak üzere toplam 134.000 Yahudi Irak'tan ayrılmıştır⁴²³.

Kürt Aydını Üzerine Düşünceler adlı çalışmasında İsmail Beşikçi Kürtler ile Yahudiler arasındaki ilişkiye dair şunları yazar: Kürtlerin Ortadoğu'da Yahudilere karşı düşmanlık hisleri beslemelerinin hiçbir yararı yoktur. Kürtler Yahudi toplumu ile daha sıcak ilişkiler kurmak durumundadır. Yahudi toplumunun demokratik kurumlarını görmezden gelemeler. Yahudi toplumu Ortadoğu'daki Kürtlerin doğal ittifakçısıdır⁴²⁴.

1948'de İsrail Devleti'nin kurulmasıyla, Kürtler ile Yahudi örgütleri arasındaki ilişkiler bu defa Kürtler ile İsrail Devleti arasındaki temaslara dönüşmüştür. 1950'lerin sonlarında MOSSAD ile SAVAK arasındaki işbirliğinin yöneldiği alan, her iki ülkenin ortak tehdit olarak gördükleri Irak'a karşı, bu ülkede yaşayan Kürtlere ayaklanmaları için yardım sağlanması olmuştur⁴²⁵.

İsrail'in ilişkilerdeki ilk adımlarından birisi Kuzey Irak Kürt hareketi Avrupa temsilcisi Kamuran Ali Bedirhan ile görüşmesidir. Yahudi istihbaratının bu dönemde Kürt hareketinin Avrupa Temsilcisi olan Kamuran Ali Bedirhan ile bağlantı kurduğu ve Bedirhan'ın 1948'de İsrail Devleti kurulduktan sonra, İsrail Dışişleri Bakanlığı Ortadoğu İşleri Bölümüne bir rapor sunduğu ileri sürülmektedir. Bedirhan raporda, Suriye ve Lübnan'ın, İsrail'e karşı etkisiz kalması için buradaki azınlıkların isyana teşvik edilmesinin şart olduğunu ifade etmiş ve Dürzî-Marunî-Kürtlerin, İsrail'in doğal müttefiki olduğunu belirtilmiştir. Bu doğrultuda İsrail'den Kürt milli

⁴²² Eroğlu, Cevat, "İsrail'in Beka stratejisi ve Kürtler", İstanbul, Sayfa Yayınları, 2003, s.80.

⁴²³ www.erusam.com. (Erişim Tarihi: 15.07.2013)

⁴²⁴ Özkan, a.g.e., s. 79

⁴²⁵ a.g.e., ss. 21-22

mücadelesine destek istemiştir. Ian Black Benny Morris'in 'Israel's Secret Wars: A History of Israel's Intelligence Service' isimli eserinde İsrail yönetiminin Kamuran Ali Bedirhan aracılığı ile 1961'den beri Kuzey Irak'ta isyan etmiş olan Kürt isyancılarla 1963'te yeni bir irtibat kurarak onları yönetmeye, yönlendirmeye başladığı belirtiliyor⁴²⁶.

Kamuran Ali Bedirhan'ın bir İsraili diplomat gibi Ürdün, Şam, Kahire ve Beyrut'u ziyaret ettiği ileri sürülmektedir. Bedirhan'ın yapmış olduğu bu tarz siyasi işlerden sonra Irak Kürtleri 1948-1949 arası dönemde uluslararası zeminde hareketli günler geçirmiştir. Bu hareketlilikler; dünyanın her tarafındaki gazetelerde makalelerin yayınlanması, Paris'teki Doğu Dilleri Okulu'nda Kürtçenin kabul edilmesini, Paris'te Kürt Araştırma Merkezi'nin açılmasını, Kürtlerle ilgili eğitici kitapların hazırlanmasını kapsamaktaydı⁴²⁷.

Kürtler ile Yahudi örgütler arasındaki ilişkiler İsrail Devleti'nin kuruluşunun ardından, İsrail Devleti ile Kürtler arasındaki temaslara dönüşmüştür. Bu gelişmeler İsrail gizli servisi MOSSAD ile İran gizli servisi SAVAK arasındaki işbirliğinin geliştirmiştir. Her ikisi için ortak tehdit olarak gördükleri Irak'a karşı, bu ülkede yaşayan Kürtlere ayaklanmaları için maddi destek sağlanması üzerinde anlaşmaya varmışlardır⁴²⁸.

1961 yılında Kürtler BAAS rejiminin asimilasyon politikalarına karşı ayaklandılar. 1975 yılına kadar sürecektir bu ayaklanma başta İsrail olmak üzere birçok ülkenin ilgisini çekti. İlerleyen dönemde İran ve ABD de Kürt isyanlarını destekleyeceklerdi. Ancak Kürt isyanına hem ilk el atan, hem de bu kartı çok uzun vadede stratejik olarak değerlendiren ülke İsrail'di.

Mayıs 1963'te İran ile İsrail istihbarat başkanları arasında Tahran'da yapılan toplantı'nın ana gündemi, Irak'lı Kürtlere yapılacak yardımdır. İran, Irak'taki Kürt isyanıyla yakından ilgilidir; ancak, bir yandan kendi Kürtlerinin etkilenecek olması, diğer yandan Türkiye'nin muhtemel tepkileri nedeniyle bu ilgisini açıkça belli etmemiştir⁴²⁹.

⁴²⁶ Söylemez, Haşim, "Barzani harita verdi, İsrail bombaladı", Aksiyon Dergisi, Sayı 432, 17 Mart 2003

⁴²⁷ Şalom Nakdimon, "Irak ve Ortadoğu'da Mossad", Elips Yay, Ankara 2004, s:17-19

⁴²⁸ Özkan, a.g.e., s. 22

⁴²⁹ a.g.e., s 25.

1963'de Irak ve Suriye'de BAAS Partisi'nin iktidarı ele geçirmesinin ardından iki ülke arasında hızlı bir şekilde birleşme yönünde atımlar atılması, İsrail'in tedirginliğini artırdı. Irak'ın güçlenmesi İsrail için ciddi bir tehdit oluşturmaktaydı. İsrail bu dönemde Kuzey Irak'ta ayaklanan Kürtlerle temasa geçti. Molla Barzani ile ilk görüşme 1963 yazında SAVAK (İran İstihbarat Teşkilatı) aracılığı ile gerçekleşti. MOSSAD Başkanı General Meir Amit Savak Başkanı ile görüşerek, Kürtlere yardım etmek için izin istedi. Anlaşmanın sağlanmasından sonra SAVAK denetiminde bölgeye İsrail tarafından silah sevkiyatı yapıldı⁴³⁰.

1963 yılında, MOSSAD ajanları İsrail'in görüşme talebini, KDP Genel Sekreteri İbra-him Ahmed'e ilemişlerdir. Teklifi kabul eden Barzani'nin Paris'e gönderdiği İbrahim Ahmet, İsrail Büyükelçisi Walter Eyman ile görüşmüştür. Görüşme sırasında, İsrail tarafı her türlü isteklerinin karşılanacağını vaat ederken, KDP yetkilisi İbrahim Ahmet para ve silah yardımı istemiştir. Kısa bir süre sonra 20 bin dolar ve ilk parti silahlar Barzani'nin eline ulaşmıştır⁴³¹.

Paris görüşmesi, İsrail ile İran arasında beş maddeden oluşan bir anlaşmayla sonuçlanmıştır. Buna göre, Atina Operasyonu adı verilen bu işbirliğinde İsrail ve İran, Irak Kürtlere ortaklaşa yardım sağlamışlardır.

Ekim 1964'te Tahran'daki İsrail ticaret misyonu üzerinden kurulan ilişkinin ardından, Barzani'nin temsilcisi Tahran'dan bir helikopterle doğrudan Tel-Aviv'e götürülmüştür. Tem-silci, İsrail Başbakanı Levi Eskol, Dışişleri Bakanı Şimon Perez, Hava Kuvvetleri Komutanı ve bir grup subayın ardından Cumhurbaşkanı Herzog ile gizli görüşmeler yapmıştır. İsraililere ihtiyaç listesi veren KDP temsilcisi görüşmelerin sonucunu, "İstediğimiz her şeyi elde ettik" şeklinde ifade etmiştir. İsraililer görüşmenin ardından Kürtlere Arap ordularından ele geçirdikleri çok miktarda Rus yapımı silah ve mühimmatı vermişlerdir. Temsilci ayrıca, İbrahim Ahmed'in Eylül 1963'de İsrail'in Paris Büyükelçiliği yetkililerinden yardım talebinde bulunduğunu öğrenmiştir. Barzani'ye, "İsraililer Kürdistan'ın bağımsızlığa gittiğini söylüyor" mesajını getiren bu kişi, KDP' nin Avrupa temsilciliğini yapan

⁴³⁰ Amatzia, Baram, "İsrail ile Irak'ta Kürt Sorunu." Avrasya Dosyası Dergisi, Cilt I, Sayı 4, İlkbahar 1996,s.149.

⁴³¹ Öznur, a.g.e., s. 266.

İsmet Şerif Vanlı'dır⁴³².

1964 yılında Savunma Bakan Yardımcısı olan Şimon Perez ve Kürtlerin Avrupa temsil-cisi sıfatı taşıyan Dr. Ali Bedirhan bir araya geldiler. Görüşme neticesinde Kürt gerilla (Peş-merge) Subayların bir kısmının İsrail'de askeri eğitim almasına karar verildi. Merved (Halı) operasyonu olarak adlandırılan gizli operasyon Ağustos 1965'te başladı ve üç ay devam etti. İsrail, çok önem verdiği Kürtlere danışmanlık yapmak ve onlara eğitim vermek üzere bölgeye en iyi istihbaratçılarından Tuğgeneral Tsurı Saguy, Yarbay Halim Levakov ve Albay Arık Regev'i göndermişti. 1966 yılında ise MOSSAD'ın Yahudi göçlerinden sorumlu kabine üyesi Aryeh Eliav maceralı bir yolculuk sonrası Kürt ayaklanmacıların karargâhına ulaştı. Bera-berinde 3 doktor ve 3 hemşireden oluşan bir seyyar hastane getirmişti. Eliav Molla Mustafa Barzani ile görüştü hatta ona Knesset'in yedinci çalışma dönemine ait olan altın bir madalyon hediye etti⁴³³.

Kürt isyanı süresince İsrail Barzani peşmergelerine para yardımında bulunmuştu. Ünlü gazeteci Jack Anderson Washington Post'da ki bir makalesinde “ Her ay kimliği bilinmeyen bir İsrail yetkilisi İran sınırından Irak'a geçerek Barzani'ye 50 bin Amerikan doları veriyor. Bu para Kürtlerin Irak Hükümetine karşı faaliyetlerini sürdürmelerini sağlıyordu⁴³⁴. ”

Suriye ve Irak'ta BAAS partisinin iktidara gelmesi İsrail, oluşacak Arap bloğundan endişeye düşmüştür. 15 Nisan 1965'te düzenlenen kabine toplantısından çıkan sonuç Kürtlere yardımı arttırma yönünde olmuştur. Barzani bu yardımlar üzerine İsrail'e bir teşekkür mektubu göndermiştir. Mektubunda, “Birçok ülke bize söz verdi, sadece siz sözünüzü tuttunuz,” demiştir⁴³⁵. Anderson bir CIA raporuna dayanarak verdiği bilgilerde, Molla Mustafa Barzani ile dönemin MOSSAD şefi Zvi Zamir arasında yakın bir ilişki olduğunu açıklamış. Zamir en az bir kez Barzani'yi Kuzey Irak karargâhında ziyaret etmiş ve ondan Bağdat hükümetine karşı yürü-tülen saldırı ve sabotajların dozunun arttırılmasını istemişti⁴³⁶.

MOSSAD ajanları, Barzani'nin isteği ile gerçekleştirdikleri Omenet Tova

⁴³² Duru, a.g.m., s.135.

⁴³³ Eroğlu, a.g.e., s.83.

⁴³⁴ Yavuz, a.g.e., s.46.

⁴³⁵ Özkan, a.g.e., s. 30.

⁴³⁶ Yavuz, a.g.e., s.47.

(iyi dadı) operasyonu sırasında KDP'li peşmergeleri Hayfa'ya götürerek, ağır silahlar ve Sovyet yapımı uçaksavar füzelerinin kullanımı konusunda eğitmişlerdir. Bu peşmergeler ilk sınavlarını, 12 Mayıs 1966'da Revandüz yakınlarındaki Hendren Dağı'nda bir Irak tugayını yok ederek vermişlerdir⁴³⁷.

Meşhur Altı Gün Savaşı'nın hemen öncesinde ilginç bir olay daha yaşanmıştı. Irak'lı bir askeri delegasyon yaklaşan savaşta “ Siyonist düşmana karşı tek bir cephe olarak savaşabilmek için ” Kürtlere geçici ateşkes önermişti. Ancak bu teklife karşı söz alan bir “Kürt gerilla” ne olursa olsun taviz verilmeyeceğini ve ateşkesin kabul edilmez olduğunu söylemişti. İşin hazin tarafı bu Kürt gerillanın gerçekte İsrail'in bölgeye yolladığı askeri danışmanlardan biri olmasıydı.

İsrail açısından Kuzey Irak'taki Kürtlere verilen desteğin iki önemli nedeni olduğu açıktır. Birincisi isyanın sürmesi Irak'ta istikrarsızlık yaratmakta ve Bağdat hükümetini askeri, siyasi ve ekonomik anlamda yıpratmaktadır. İkincisi Kürtler, Arap topraklarına sızmakta ve bilgi edinmekte zorluk çeken İsrail'in bölgedeki gözü kulağı olmaktadır. Bu dönemde, Iraklı bir pilot İsrail'e Rus yapımı MIG uçağı ile kaçar. İsrail'e Irak'ın askeri teknolojik gücünü öğrenmesi açısından önemli bir avantaj sağlayan bu olayın da Kürtler tarafından organize edildiği ileri sürülmektedir⁴³⁸.

1967 Savaşından sonra İsrail-Kürt yakınlaşması yeni bir boyut kazanır. İsrail savaşı kazanmış, ancak etrafındaki Arap çemberi daha büyük bir tehdit haline gelmiştir. Bu ortamda Irak'taki Kürt hareketi İsrail'in gözünde daha önemli hale gelmiştir. İsrail'in savaş sonrasında ele geçirdiği Sovyet yapımı silahları Kürt isyanına destek vermek için Barzani kuvvetlerine gönderdiği ileri sürülmüştür⁴³⁹.

Mustafa Barzani Eylül 1967 ziyaret ettiği İsrail'e verdiği desteklerden dolayı teşekkür etmiş, dönemin Savunma Bakanı Moşe Dayan'a bu memnuniyetin bir göstergesi olarak Kürt hançeri hediye etmiştir. Barzani, Yahudi Devleti'nden oldukça sıcak bir biçimde ağırlanmış. Bu ziyaretin uyandırdığı yankılar, Kuzey Irak'taki Kürt isyanında İsrail'in parmağının var olduğu gerçeğini siyasi gündeme taşımaya başladı. 1969 Martı'nda Kerkük'teki petrol rafinelerine düzenlenen saldırının gerçekte İsraili

⁴³⁷ Özkan, a.g.e., s. 31.

⁴³⁸ Eroğlu, a.g.e., s. 84.

⁴³⁹ Öznur, a.g.e., s.276

askeri danışmanlar tarafından planlandığı ve yönetildiği hemen herkesçe biliniyordu⁴⁴⁰.

1967 Savaşının Kuzey Irak'taki başka bir sonucu, bölgede yaşayan özellikle Yahudi nüfusun savaş sonrası büyük baskılara maruz kalmış olmasıdır. Kuzey Irak'ta yaşayan Yahu-diler İsrail'in bölge ile irtibatında aracı olmuşlardır. 1950'lerde "Ezra" ve "Nehemya" adlı operasyonlar ile bu insanların büyük bölümü İsrail'e getirilirler. 1988 senesi itibarı ile İsrail göçen bu insanların sayısının 180.000 olduğu aktarılmaktadır⁴⁴¹.

İsrail eski General Rafael Elitan'ın hatıralarında İsrail-Barzani işbirliğinin bütün detayları ile ortaya koyan bilgiler aktarıyordu. Anılarında yazdığına göre Elitan, Molla Mustafa Barzani'nin talebi üzerine 1969 yılında Kuzey Irak'a giderek ayaklanmayı yakından görmüş ve Barzani ile mücadeleyi daha yaygın bir savaş haline dönüştürme konusunu görüşmüştü. İsrail Savunma Bakanlığı'na Kürtlerin çok iyi savaşmakla beraber gelişmiş savaş araçları ve silahlardan mahrum olduklarını, kendilerine yardım edilmesi gerektiğini ifade eden bir rapor yazmıştı⁴⁴².

Mısırlı ünlü gazeteci Muhammed Hasaneyn Heykel'in ulaştığı ve açıkladığı bilgilerde, 1971'de " Kürdistan'daki İsraili subayların İsrail ile düzenli bir telsiz bağlantısı olduklarını ve Irak içindeki istihbarat ve sabotaj faaliyetlerini organize ettiklerini " ortaya koydu⁴⁴³. İsrail'in Kürtlerle olan ittifakı dönemin Irak basınında yoğun biçimde konu edilmişti. Barzani 1973'te ikinci kez İsrail'i ziyaret etti. Bu ziyaretinde de, Kürt Musevi David Gabay'ın evinde kalmış, hediye olarak da Moşe Dayan'ın eşi için altın bir kolye getirmişti⁴⁴⁴.

1965'te fiili olarak başlayan Kürt-İsrail ittifakı 1970'lerin başında büyüyerek devam etti. Ancak Kürt-İsrail ittifakı 1970'lerde Kürt isyanının gelişimi açısından önemli değişiklikler yaşadı. Kürt kartına ilgi duyan sadece İsrail değil, ABD ve İran gibi ülkeler de oyuna dahil oldular.

1972 yılında Irak, Sovyetler Birliği ile Dostluk Paketi imzalamıştır. İzleyen günlerde Irak'a Sovyet silah yardımı akmaya başlamıştır. Barzani Fransız Le Figaro

⁴⁴⁰ Eroğlu, a.g.e., s.85.

⁴⁴¹ Özdağ, a.g.e., s.188.

⁴⁴² Eroğlu, a.g.e., s.84.

⁴⁴³ Yavuz, a.g.e., s.61

⁴⁴⁴ Eroğlu, a.g.e., s..86.

gazetesine verdiği demeçte şunları söylemiştir:⁴⁴⁵

Irak Sovyetler Birliği yaklaşması bizim aleyhimizedir. Zira Sovyetler Irak'a büyük miktarda silah satacaklar ve İran'a karşı kullanmama şartı getirecektir. Çünkü İran ile iyi ilişki içindedirler. Irak'lılar bu silahları İsrail'e karşı da kullanamayacaktır. Çünkü Irak'lılar İsrail karşıtı açıklamalarına rağmen bunu hiçbir zaman başaramayacaklardır. Geriye biz kalıyoruz ki, bu silahların hepsi bize karşı kullanılacaktır.

Kürt-Yahudi ilişkileri Nisan 1974'te Kudüs'te kurulan "İsrail Kürdistan Dostluk Der-neği" ile devam etmiştir. Bu derneğin amacı; İsrail kamuoyunda Kürt grupların bağımsızlık mücadelesine destek sağlamak olmuştur. İsrail ile Kürt ilişkisine açıklık getiren en önemli ifadelerden birini İsrail Başbakanı Menahem Begin ortaya koyacaktır. 28 Eylül 1980'de Begin, İsrail'in Kürtlere para, silah ve eğitim yardımı yaptığını açıklayarak MOSSAD'ı çileden çıkarmış, hemen ardından 29 ve 30 Eylül tarihli İsrail gazeteleri Barzani'nin 1960'larda ve 1970'lerin başlarında İsrail'e birkaç gizli seyahat yaptığını yazmışlardır⁴⁴⁶.

Irak ile İran arasında 1975 yılında imzalanan Cezayir Anlaşması, İsrail-Kürt ilişkileri açısından da dönüm noktasıdır. Anlaşma sonrasında İran, Şatt-ül Arab'ın eşit kullanım hakkını elde etmesi karşılığında sınırlarını kapatır ve Kürt hareketine verdiği yardımı keser. İran sınırının kapatılması Kürt isyanına gelen bütün yardımın da kesilmesine ve İsrail'in Kuzey Irak'taki Kürtlerle etkin temasının sona ermesine neden olmuştur.

İsrail Dışişleri Bakanlığı'nın eski üst düzey yetkililerinden Oded Yinon, Dünya Siyonist Örgütü'nün yayın organı Kivunim dergisinde 1982 senesinde yayınlanan "1980'lerde İsrail için Strateji", başlıklı yazısında İsrail'in bölge politikasının ana hatlarını çizmektedir. Yinon makalesinde Ortadoğu'daki bütün ülkelerin çok zayıf durumda bulduklarına, çünkü bu ülkelerde kurulan devletlerin, yapay sınırlar içinde bir arada yaşamak istemeyen etnik ve dini cemaatleri toplayarak kurulduklarına değinir. Bu gerçekten hareketle, İsrail'in bir devlet olarak ayakta kalabilmesi için bu manzaraya uygun biçimde bölge devletlerinin bölünmesi gerekliliğini ifade eder. Yinon'a göre Irak etnik ve mezhebi temeller üzerinde bölünecektir; kuzeyde bir Kürt devleti, ortada bir Sünni ve güneyde ise Şii devleti kurulacaktır. Ancak İsrail'in 1991 Körfez Savaşı'na kadar bölgedeki Kürtlerle olan

⁴⁴⁵ Özkan, a.g.e., s. 39.

⁴⁴⁶ Öznur, a.g.e., ss.281-282.

bağlantıları tamamen kopmasa da oldukça zayıflayacaktır. Barzani'nin Irak'ın geleceği ile ilgili ileri sürdüğü şu tespitten haberi vardır: “Irak etnik ve mezhebi temeller üzerinde bölünecektir; kuzeyde bir Kürt Devleti, ortada bir Sünni ve güneyde bir Şii Devleti ”. Bu bölünmenin İsrail'in güvenliği açısından şart olduğu görüşü ileri sürülmüştür. 21 Ağustos 1990 tarihinde MIT Müsteşar Yardımcısı Hiram Abbas'ın dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal'a verdiği raporda, bölgede İsrail'in güçlü bir istihbarat ağı olduğunun vurgulanması İsrail'in Kuzey Irak'taki etkinliğinin devam ettiğini göstermekte-dir⁴⁴⁷.

Körfez Savaşı sonucunda bozguna uğraması, ülkenin kuzey ve güneyindeki muhalifleri ümitlendirdi. Özellikle ABD'nin desteğini arkalarında hisseden Kürtler Saddam'a karşı isyan bayrağını açtılar. Kürt devleti projesinin kadim destekçisi İsrail, Körfez Savaşı'nda olduğu gibi Kürt isyanında ön plana çıkmadı. Ama Kürt isyanında, Körfez Savaşı'ndaki etkisinden daha büyüktü. Nitekim ilk olarak İsrail 1975'te ABD'ye küsmüş olan Kürtleri yeniden Washington ile temasa geçirmek oldu. Körfez krizi süresince de Amerikalılar ve Kürtler arasında aracılık üstlendiler. Ayaklanma başladıktan sonrada Kürt davasının önde gelen savunucusu oldular. ABD'nin Kürt hareketini yeteri kadar desteklemediğini düşünüyorlardı. Dışişleri Bakanı David Levy Reuters Ajansı'na Kudüs'te yaptığı açıklamada; Kuzey Irak'ta ayaklanan Kürtlere ABD'nin yeterli silah yardımı yapmadığını eleştirmiş ve isyancı Kürtlere silah vermesini istemişti⁴⁴⁸.

1991 Körfez Savaşı dönemi, İsrail'in bölgedeki Kürt gruplar üzerinde daha rahat temas sağlamasına olanak vermiş ancak bu dönemde sık dile getirilen İsrail-Kürt yakınlaşması Savaş sonrası ivme kaybetmiştir. Bunda Körfez Savaşını izleyen dönemde İsrail'in yakın askeri ve stratejik ilişkiler kuracağı Türkiye'nin ve ABD'nin Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması yönündeki görüşleri etkili olmuştur⁴⁴⁹.

Murat Yetkin, “Kürt Devleti Kurulabilir”, Radikal Gazetesi, 24 Şubat 2004 tarihli yazısında Kürtlerin İsrail ile kurdukları ilişkilerin sebebini açıklamaktadır.

Kürt ayaklanmasının en hızlı günlerinde, olaydaki “ İsrail parmağı” ile ilgili bilgiler Türk medyasında 27 Mayıs 1994 tarihli Sabah gazetesindeki bir haberde şu

⁴⁴⁷ Özdağ, a.g.e., s.189-190.

⁴⁴⁸ Eroğlu, a.g.e., s.148.

⁴⁴⁹ Çetinsaya, Gökhan, SETA Irak Raporu, Ankara, SETA Yayınları, Nisan 2006, s.2.

şekilde aktarılıyordu.⁴⁵⁰

Irak'taki ayaklanmaları yakından takip eden Ankara, Kürtlerin İsrail tarafından desteklendiklerini belirledi ve dikkatlerini Tel-Aviv'deki gelişmelere kaydırıldı. Kuzey Irak'taki iç savaşın arkasında MOSSAD'ın da parmağının bulunduğu, İsrail'in Kürt Devleti'ni desteklediği belirlendi. Edinilen bilgilere göre askeri istihbarat, İsrail'in Kürt Devleti kurulmasını fiilen desteklediğini gösteren verileri hükümete sundu. İsrail'in Kuzey Irak'ta bir Kürt Devleti kurulması konusunda MOSSAD kanalıyla öteden beri ilgilendiği belirtildi. Mesut Barzani Körfez Savaşı sırasında babasının yolunu takip etti. İsrail'le giden Barzani daha fazla yardım talebinde bulundu. İsrail'in yapacağı silah ve mühimmat yardımı için bölgeye komşu bir ülke gerekiyordu. Mevcut şartlarda Türkiye, İran ve Suriye bu iş için uygun ortam taşıyamıyordu. Bu sebeple İsrail Barzani'ye para yardımı yapmayı daha uygun buldu ve bir yandan da ABD'yi Kürtlere yardım konusunda ulusal ve uluslararası basın yoluyla sıkıştırmaya başladılar. Nitekim İsrail Dışişleri Bakanı David Levy Amerikalıların Kuzey Irak'a yiyecek yardımını değerlendiren, "ABD'nin Kürtlere yiyecek yardımı yapmasının olsa olsa, aç karnına değil de tok karnına ölmelerine yarayacağını, ABD'nin Kürtlere yiyecek yerine silah yardımı yapması gerektiğini" söylemişti.

Kürt-Yahudi ilişkileri, Kudüs'te Nisan 1994'te kurulan İsrail Kürdistan dostluk derneği aracılığıyla daha da yoğunlaşmıştır. ABD'de yayımlanan The Kürdistan Review adlı dergi, derneğin amacını, "İsrail kamuoyunda Kürt örgütlerin bağımsızlık mücadelesine destek ver-mek" olarak açıklamıştır.

Amerika'nın 11 Eylül saldırıları sonrasında politikalarındaki değişim, Irak'a karşı başlattığı savaş, Saddam Hüseyin'in devrilmesi ve Irak'ın içine düştüğü kargaşa bir kez daha Kuzey Irak'ta bir Kürt Devleti'nin kurulma ihtimalini gündeme getirmiştir. İsrail açısından Körfez Savaşı sırasında bombalarının hedefi haline geldiği Irak'ta merkezi yönetimi zayıf-latacak bir Kürt Devleti'nin kurulmasının avantajları olduğu açıktır. Savaş öncesinde Kürt peşmergelerin İsrail tarafından askeri eğitimden geçirildiği, bunlara Tel Aviv tarafından silah yardımı yapıldığı iddiaları gündeme gelmiş; ancak İsrail tarafından bu iddialar yalanlan-mıştır⁴⁵¹.

Mayıs 2003'te ABD'nin Irak'ta yürüttüğü ana askeri operasyonun sona ermesinin ardından, ülkedeki yönetimin bundan sonra hangi esaslara göre kurulacağı tartışılmaya başlan-mıştır. Bu dönemde İsrail basının önde gelen gazetelerinden Jerusalem Post'ta 28 Mayıs tarihinde Kuzey Irak'ta bağımsız veya özerk bir Kürt Devleti'nin kurulmasını destekler nitelikte yazılar çıkmıştır⁴⁵².

Türk basınında ise bu yazılara karşı Radikal Gazetesi 22 Haziranda "İsrailliler Kuzey Irak'ta Faaliyette," haberi yayımlandı. Irak'ta haberin yankılarının ardından

⁴⁵⁰ Eroğlu, a.g.e., s.149.

⁴⁵¹ Laçiner, Sedat, "İsrailli Askerler ve Iraklı Kürtler," USAK Stratejik Gündem, 9 Temmuz 2006.

⁴⁵² www.setav.org.

Ankara'nın rahatsızlığını dile getirmesi üzerine İsrail'in Ankara Büyükelçisi Pinhas Avivi İsrail'in Irak'ın kuzeyinde hiçbir aktivitesi olmadığını dile getirmiştir.

2004 Haziran'ında Pulitzer ödüllü Amerikalı gazeteci Seymour Hersh, The New Yorker'da yayınlanan 'B Planı' isimli makalesinde İsrail'in Kuzey Irak'ta yürüttüğü faaliyetleri açıkça dile getirmektedir. Hersh, makalesinde 2003 sonundan beri Kuzey Irak'ta yüzlerce İsrail askeri ile ajanının, Irak'taki direnişi bastırmaları için Kürt komandolarını eğitimden geçirdiğini ifade etmektedir. Makalede ayrıca iki İsraili yetkilinin görüşleri aktarılmaktadır. Eski bir İsraili yetkili "Kürtler Irak'ta ABD'ye yakın olup ayakta kalan tek grup. Tek sorun, bunu Türkiye'yle nasıl bağdaştıracağımız" şeklinde konuşurken; bir başkası "Bakın İsrail, Kürtleri her zaman Makyavelci bir tarzda Saddam'a karşı denge unsuru olarak desteklemiştir. İsrail Kürtlerle ittifak yaparak İran, Irak ve Suriye'de gözü ve kulağı oluyor. Bu Bush yönetimi için kabul edilemez değil." açıklamasını yapmaktadır. Hersh makalesinde İsrail'in Washington Büyükelçiliği Sözcüsü Mark Regev'in "Bu haber doğru değil ve söz konusu hükümetler de bunu biliyor" sözlerine yer vermektedir⁴⁵³.

Temmuz ayında Haaretz gazetesinde çıkan bir makalede İsrail'in Kürt liderler Mesud Barzani ve Celal Talabani ile toplantı yaptığı yayınlanır. Ancak İsrail Başbakanı bu iddiaları yalanlayarak "İsrail Kürtleri desteklemenin Türkiye ile ilişkiler bakımından hassas bir konu olduğunun farkındadır. İsrail Kürtleri desteklemek yerine iyi ilişkileri devam ettirmektedir" açıklamasını yapmıştır.

İsrail'in bölgedeki Kürt hareketini desteklemesi, özellikle 1996 sonrasında askeri boyutu ağırlık kazanarak gelişen Türkiye-İsrail ilişkilerini de zedelemiştir. Körfez Savaşı son-rasında kurulan yakın ilişkilerin sınırları zaman geçtikçe ortaya çıkmıştır. Türkiye ve İsrail Kuzey Irak'ın geleceği konusunda ortak politikaları paylaşmamaktadırlar. PKK terörü nede-niyle Kuzey Irak'taki gelişmeleri yakından takip eden Türkiye, sınırında bağımsız bir Kürt Devleti veya Federal Kürt Bölgesi istememektedir. İsrail açısından bakıldığında ise Irak'ın bir bütün olarak kalması ve güçlü bir merkezi yönetim altında birleşmesi problem yaratmaktadır. Kuzey Irak'ta kurulacak ve doğal olarak bütün komşularıyla problemlili bağımsız bir Kürt Dev-leti İsrail'in en önemli avantaj yakalamasını sağlayacaktı. İsrail kendisini yalnız

⁴⁵³ http://newyorker.com/printable/?fact/040628fa_fact; (Erşim Tarihi:28 Temmuz 2013)

hissettiği Türk-Arap-Fars stratejik havzasında Kürt kartını kullanarak bir manevra alanı açmak ve müttefik kazanma amacındadır⁴⁵⁴.

İsrail Türkiye'nin iç meselelerine müdahil olmak ve Kürt meselesinde taraf durumuna sokulmayı çıkarları açısından doğru bulmamaktadır. Bölgede yeni sorunlar yaratmaktan kaçınan İsrail hükümeti, Türkiye'nin Kürt politikasında doğrudan ve aktif rol almak istememektedir. Özellikle PKK lideri Abdullah Öcalan'ın yakalanması konusunda iki ülkenin bu konudaki işbirliği gündeme geldiğinde dönemin İsrail Başbakanı Benjamin Netanyahu Türkiye'ye terörizmle savaşta destek verdikleri ancak Öcalan'ın yakalanmasında rol almadıkları açıklamasını yapmıştır⁴⁵⁵.

İsrail'i üst düzey yetkililer, bu konuda ihtiyatlı ifadelerle de olsa, Kürt Devleti kurulmasının menfaatlerine uygun olduğunu dile getirmekten çekinmemektedirler. Örneğin İsrail eski Dışişleri Müsteşarı Alon Liel, bir Türk gazetesine verdiği demecinde; Irak'ın parçalanması halinde Kürt Devletinin kurulmasının, İsrail'in çıkarlarına aykırı olmadığını, ancak Türkiye'nin itirazına önem ve değer verdikleri için, şuanda resmi olarak destekte bulunmadıklarını ifade etmiştir. İsraili uzman, bu ihtimalin gerçekleşmesi durumunda ABD ve AB tarafından destek bulabileceğini, Türkiye'nin de karşı çıkmak yerine sıcak karşılamanın çıkarlarına daha uygun olduğunu belirtmiştir⁴⁵⁶.

İsrail, Türkiye'yi gücendirmemek için Kürt Devletine karşı olmakla birlikte, kendi güvenliği açısından Kürt özerkliği konusunda ısrarcı davranmıştır. Ancak 1994'ten beri bu görüşlerinde belirli bir yumuşama vardır. Bunun nedeni, Türk-İsrail ilişkilerinin bu tarihten itibaren gözle görülür bir gelişmenin olması ve Körfez Savaşı tansiyonunun düşmesinden itibaren, Batı dünyasında Kürt Devletine verilen desteğin azalmasıdır. Ayrıca bölünmüş bir Irak'ın, İran'ın yayılmacı emellerine hizmet edeceği düşüncesi ile artık Irak'ın bölünmesinden yana değil, zayıf kalmasından yana bir tavır sergilemeye başlamışlardır.

İsrail'in önümüzdeki dönemde; bölgedeki Kürt gruplarını desteklemeye devam edeceği, Türkiye ile 1996 yılından itibaren giriştiği stratejik işbirliğini,

⁴⁵⁴ Kösebalaban, Hasan "Ortadoğu'da İsrail'in Kürt Kartı," Yeni Şafak, 27 Kasım 2007.

⁴⁵⁵ www.setav.org. (Erişim Tarihi: 10.07.2013)

⁴⁵⁶ Milliyet Gazetesi, 24 Şubat 2004 yazar alalım

ekonomik alanda da geliştirmeye çalışırken Irak'ın bölünmesine yönelik politikalara destek verdiği ortadadır, gelecekte politika-larının bu şekilde devam edeceği muhtemeldir.

Eski İsrail Dışışleri Müsteşarı Alon Liel Antalya'da “Yarını Arayışlar” toplantısı sonrası Radikal Gazetesine Irak'ın geleceği ve Kürt Devleti ihtimali konusunda açıklamalarda bulundu. Halen İsrail politikalarının hâkimi olan Liel'in sözleri Irak'ın yakın gelecekte parçalanarak içinden bir Kürt Devleti çıkarma ihtimaline dayanmaktaydı. Liel parçalanma halinde Kürt Devleti kurulmasının İsrail'in çıkarlarına aykırı olmadığını söylemekteydi.⁴⁵⁷

İsrail Devletinin Kürt liderler ile resmi bir ilişkisi olduğunu sanmıyorum. Diplomatik ilişkimiz olmayan liderlerle Başbakan ya da Dışışleri Bakanı ilişki kuramaz. Ancak basında MOSSAD ajanlarının orada olduğuna dair haberler var. Eğer onlar bu işin içindeyse, onlarda büyük hata yapıyorlar demektir. Eğer İsrail'de birileri Türkiye'nin bilgisi dışında Kuzey Irak'taki Kürt liderlerle işbirliği içindeyse, bu İsrail adına çok aptalca bir hata olur.

İsrail'in istekli bir şekilde Irak'a sızma çabası, sadece kendi siyasi çıkarlarına hizmet eden meselelerle sınırlı değil, ekonomik kazanımlar elde etmeye de açıktır. MOSSAD mensubu İsraililerin, özellikle: güvenlik şirketleri, yüklenici işadamları ve korumalar adı altında değişik senaryolar ile çıkmaları bunu ifade etmektedir. Bazı kaynaklara göre büyük Amerikan şirket-lerinin taşeronluğunu yapıyor ya da ABD'nin oluşturduğu “Irak'ın yeniden inşası programı” kapsamında çalışmaktadırlar. İsrail'in Kuzey Irak'ta istihbarat faaliyetleri artış göstermiştir. MOSSAD ajanlarının Kuzey Irak'ta ileri teknoloji ürünü dinleme cihazlarını “telefon şirketi” merkezi olarak gösterilen istasyona yerleştirmişlerdir. Söz konusu istasyonun yeri Türk ma-kamlarınca tespit edilmiştir. Türk makamları bu konudaki endişelerini İsraili muhataplarına iletmişlerdir. İstasyonun Türkiye, İnan, Suriye ve Körfez ülkelerini dinleme kapasitesine sahip olduğu belirlenmiştir.⁴⁵⁸.

2.5. Suriye

Kürtler Suriye'nin en fazla nüfusa sahip etnik azınlığıdır. Çoğunluk, ülkenin kuzey-doğusunda Irak ve Türkiye sınırı boyunca yerleşmiştir. Buralar dışında şam,

⁴⁵⁷ şahiner, a.g.m., s.126.

⁴⁵⁸ şahiner, a.g.m., s.131-132.

Halep ve Latak-ya'da önemli sayıda Kürt bulunmaktadır. Toplam nüfusları hakkında kesin rakamlar bilinmemektedir. Ancak çeşitli kaynaklardaki verilerden yola çıkarak, ülke nüfusunun % 8 ile % 10'u arasında olduğu söylenebilir. 1998 yılında Suriye nüfusu 15,3 milyon olan tahmini nüfusun yaklaşık 1,2 – 1,5 milyona tekabül etmektedir⁴⁵⁹.

Suriye'de Kürt sorunu diğer bölge ülkelerinden farklı yapıdadır. Suriye'de buluna halen yasal olmayan tüm Kürt partilerinin hiçbiri bağımsız devlet talebini gündeme getirmemektedirler. Mücadelelerinin, Iraklı Kürtlerden farklı olduğunu, bağımsızlıktan ziyade kendi kültürlerine uygun, özgürce yaşam mücadelesi verdiklerini ve “Suriye vatandaşı” olmayı istediklerini belirtmektedirler. Suriye'de Kürtler ve diğer tüm muhalif hareketler rejim karşısında son derece zayıftır. Ancak kendi koşulları içinde değerlendirecek olursak, Suriye'de Kürt hareketinde belli bir hareketlenme vardır ve Suriye yönetimi Kuzey Irak'taki gelişmelerden rahatsızlık duymaktadır. Iraklı Kürtlerin özerklik elde etmeleri, Arapçanın yanında Kürtçenin de resmî dil kabul edilmesi, cumhurbaşkanının Kürt olması Suriye Kürtlerini etkilemiş, cesaretlendirmiştir. Bunun yanında Iraklı Kürtlerin Suriye Kürtleri üzerine oynamaya başlaması süreci hızlandırmıştır.

Mısır ile birlikte Suriye, Arap dünyasının liderliğine oynayan ülkeler olarak Irak'ın en rakipleriydiler. Suriye ve Irak'ta Diriliş Partisi BAAS partisi iktidara geldikten sonra bölgesel komutanlık yarışından dolayı ilişkiler kötüye gitmiştir. İki parti arasındaki farklılık Saddam ve Hafız Esad arasındaki jeopolitik yarış ve kişisel nefretten kaynaklanmıştır.

Suriye bağımsızlığını kazandığı tarihten itibaren kendi sınırları içindeki Kürt azınlık ile komşu ülkelerdeki Kürtler arasındaki bağı koparma yönünde politikalar izlemiştir. 1950'li yıl-larda BAAS Partisi iktidarı ile birlikte yükselen Arap milliyetçiliğine karşı tepki olarak Suriye'de ilk Kürt partisi 1957 yılında S-KDP “Suriye Kürdistan Demokrat Partisi”, adıyla yasadışı ve gizli bir parti olarak kurulmuştu. S-KDP İlk başkanı Dr. Nureddin Zaza ve yayın organı *al-Parti*'ydi. Kuruluşundan sonra Kürdistan'ın devrimci yöntemlerle özgürleşmesi ve birleşmesini savundu. S-KDP'si 1962 yılında iki kısma bölündü. Partilerden birisi Suriye'deki

---

⁴⁵⁹ McDowall, a.g.e., s.612

kültürel ve sosyal haklara odaklanma amacındaydı, diğeri ise Kürdistan'ın özgürleşmesi ve birleşmesi için devrimci mücadelenin sürmesine odaklanmıştı. 1965'te resmi bölünmenin ardından lider kadrolar hapse atılmıştı. 1970'te Molla Barzani iki partiyi birleştirme girişiminde bulundu ama başarılı olamadı. Ancak konferans sonunda üçüncü bir parti olan S-KDPGL'nin yani Irak KDP' sinin Suriye şubesi ortaya çıktı. 1975'te ise Solcu Suriye Kürt Partisi ikiye ayrıldı, bunlardan birisi KDP yanlısı diğeri ise KYB yanlısıydı. Bu olay Irak Kürt partilerin başka yerlerdeki Kürt partileri kendi yörelerine çekmeye nasıl meyilli olduklarını göstermektedir⁴⁶⁰.

Körfez Savaşı sırasında da ABD'nin Irak'a müdahalesini açık olarak desteklemiştir. İran-İrak Savaşı sırasında Suriye ile İran arasında oluşturulan ittifaka Irak'taki Kürt gruplar da dahil edilmiştir. KDP İran'dan, KYB ise Suriye'den destek görmüştür. Çünkü Suriye içinde 1957'de kurulan rejim muhalifi Suriye Kürdistan Demokrat Partisi S-KDP, Barzani'nin KDP' si etkisi altındadır. Bu nedenle Suriye, Kuzey Irak içinde faaliyet gösteren fakat kendi sınırları içinde varlığı olmayan KYB'yi kuruluş yılı olan 1975 yılından itibaren desteklemiştir

1970'lerin ortalarından itibaren kendilerini BAAS'ın gerçek temsilcisi gören Suriye ve Irak ilişkileri gerilmeye başlamıştır. 1980 yılında Suriye'nin Irak-İran Savaşı'nda İran'ın yanın-da yer almasıyla aralarındaki tüm ilişki kopmuştur. Saddam rejimi ile Hafız Esad yönetimi arasında düşmanlığa varan rekabet her iki ülke yönetimini karşı taraftaki muhalif unsurları desteklemeye yöneltmiştir. Irak uzun yıllar boyunca Esad rejimine en büyük tehdit oluşturan Sünni İslamcı Müslüman Kardeşler örgütünü desteklemiştir. Suriye'nin buna yanıtı Iraklı Kürt-leri desteklemek olmuştur. Suriye yönetimi Saddam'a karşı özellikle Talabani'nin KYB'si ile yakın ilişki içinde olmuş ve himaye etmiştir.

Suriye'nin Orta Doğu ve Irak'a bakışı, Kuzey Irak politikasını ve Kürt gruplarla ilişkilerini büyük ölçüde etkilemektedir. Suriye, Kuzey Irak'ın kendisini toprak bütünlüğüne karşı bir tehdit unsuru olarak algılanmaktadır. Ancak Suriye'nin temel meselesi Amerika'nın Irak'taki askeri varlığıdır. Bunu rejimine yönelik yaşamsal bir tehdit olarak görmektedir. Kürt-lerin ABD ile kurmuş oldukları yakın

---

⁴⁶⁰ McDowall, a.g.e., s.630-31.

ilişki Suriye'nin Kürtlerle arasına mesafe koymaktadır. Sorunun temelinde Kürtlerin bağımsızlık yolunda ilerlemelerinden çok ABD ile kurdukları yakın ilişki yatmaktadır.

Suriye, savaş sonrası Irak politikasını ABD'nin başarısızlığı üzerine oturtmuştur. Suriye'nin Irak'a ilişkin temel hedefleri; ABD'nin askeri olarak tam bir başarısızlığa uğraması, askerlerini geri çekmesi ve Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması olarak sıralanabilir. Bu bağ-lamda Irak'ta güvenliğin sağlanması yönünde İran kadar olumsuz etkisi olmasa da istikrar-sızlığı önleme konusunda da çaba göstermemektedir.

Suriye mezhep farklılıklarına dayalı bir toplum yapısına sahiptir. Nüfusunun %70'ini Sünniler teşkil etmesine rağmen iktidar %12 Şii azınlığa dayanmaktadır. Silahlı kuvvetler, sivil ve askeri istihbarat örgütleri Şii azınlığın elindedir. BAAS partisi tarafından yönetilen Suriye'nin politikası, aşırı güvensizlik üzerine kuruludur. Uzun bir süredir Şii azınlığın Sünni çoğunluğu baskı ile yönetmek durumunda olması, yöneticilerin aşırı güvensizliğe kapılmalarına ve hassas dengeler kurup, gözetmelerine yol açmış ve bu durum, doğal olarak dış politikaya da yansımıştır.

1982 yılında Kuzey Irak'a yerleşme kararı alan PKK, bölgeyi kontrol altında tutan Bar-zani'den izin almak durumunda kalmıştır. Türkiye'nin tepkisinden çekinen Barzani, önce kabul etmek istememiş, ancak Suriye Devlet Başkanı Hafız Esad'ın baskıları neticesinde PKK'nın bölgeye yerleşmesine izin vermiştir⁴⁶¹.

Suriye'nin Ortadoğu politikasının temeli uzun yıllardır İran ile yürütülen ittifak ilişkisine dayanmaktadır. Ancak son yıllarda bu ilişkideki güç dengelerinde Suriye aleyhine bir değişim yaşanmaktadır. İran'ın bölgede artan etkinliğinden Suriye de çekinmektedir. Türkiye'nin bölgesel bir güç olarak İran'ı dengeleyebileceğini düşünmektedir. Bu nedenle de "Türkiye'nin Ortadoğu'da daha aktif, sorumluluk alan bir rol üstlenmesini" istemektedirler.

Suriye her şeyden önce ABD'nin Irak'taki varlığının etkilerini hissetmektedir. ABD'nin Suriye rejiminden duyduğu rahatsızlık bilinmektedir. Buna bir de Bush ve yeni muhafazakâr yönetimin tek taraflı, güce ve tehdide dayalı çözüm yöntemleri eklenince Suriye kendini rejim tehlikesiyle karşı karşıya hissetmektedir.

---

⁴⁶¹ Özdağ, a.g.e., s.35.

Suriye, Irak Savaşı'ndan sonra kendini tamamen kuşatılmış hissetmektedir. Güneyden İsrail'le karşı karşıyadır. Ön savunma hattı olarak düşünülebilecek Lübnan'ı yavaş yavaş kay-betmektedir. Doğusunda ABD askeri varlığıyla direk karşı karşıyadır. Kuzeyinde de Türkiye ile sorun yaşıyor olsa tam bir köşeye sıkışma duygusu içinde olacaktır. Türkiye ile ilişkiler bu durumu kırmak için önemlidir.

KYB lideri Talabani, partisinin kuruluşu, Suriye'nin kendilerine olan desteği ve ilişkilerini şöyle anlatmaktadır.⁴⁶²

Suriye'nin hem siyasi hem de manevi yönden partimizin kuruluşuna katkısı oldu. Örneğin Suriye biz bir temsilecilik açma izni verdi. Ayrıca tüm açıklama ve çağrılarımızı Suriye medyası aracılığı ile yapabiliyorduk. Başkan Hafız Esad ile özel ilişkimiz vardı. Bu ilişkiler beni başka yönler de götürdü. İlişkilerimiz, Suriye ile diyalogu olan Irak BAAS Partisi'nin merkezi ile yönetimi ve BAAS'ın Suriye kanadıyla da vardı. Başta ekonomik, askeriye, eğitim olmak üzere her alanda bize yardım ediyorlardı.

Suriye kuruluş aşamasında KYB'yi desteklemişti. Bu destek Körfez Savaşı'na kadar devam etti. Ancak savaş sonrası Kürler ile ABD'nin yaklaşması ve Kürtlerin Irak toprak bütünlüğünü bozmaya yönelik politikaları Suriye'nin Kürtlere yönelik politikasının da değiş-mesine sebep oldu. Suriye Topraklarına konuşlanan Irak'lı muhalif ittifakını genişleterek, Tür-kiye ile koordineli çalışmış ve Kürtlerin hızını kesmeye çalışmıştır. Ayrıca 1992 sonunda Irak Kürdistan'ı ile olan sınırını kapatmıştır. Talabani'nin yaptığı ziyaretlerle Suriye'yi yumuşat-maya çalışsa da, bu temaslardan bir netice çıkmadı⁴⁶³. 1993 yılında Talabani ve Barzani Kuzey Irak'ta Suriye parasının kullanılmasını teklif ettiler; ama Hafız Esad buna karşı çıktı⁴⁶⁴.

1997 yılı Irak ve Suriye arasında, Irak Savaşı'na kadar sürece yakınlaşma ve işbirliği sürecinin başladığı tarihtir. Yakınlaşmanın arkasındaki temel güdü 1996 yılında oluşturulmaya başlanan ve askeri ilişkiler temelinde yürütülen Türkiye – İsrail ittifakıdır. Bu yakınlaşmadan tehdit algılayan her iki ülke bölgesel koşulların zorlamasıyla 1980 yılından beri kopardıkları ilişkileri yeniden kurma arayışına girmişlerdir. İşte bu dönemde Suriye yönetimi Irak ile iyileşen ilişkileri nedeniyle Kürtlerle ilişkilerine de mesafe koymaya başlamıştır. Irak Savaşı'na kadar devam eden süreç yeni bir Irak'ın oluşmasıyla tamamen değişmiştir.

⁴⁶² Öznur, a.g.e., s.459.

⁴⁶³ Bengio, a.g.m., s.70.

⁴⁶⁴ Attar, a.g.e., s.264

Bölge ile ilgili sorunlara Batılı devletlerin karışmasından rahatsızlık duyan Suriye, Dublin sürecinin dışında kalmasını da hazmedememiş ve İran ile birlikte Kürt liderleri etkileme yolunu seçmiştir. Ayrıca, bölgedeki gelişmelere ağırlığını koymak isteyen bir Türkiye'den de son derece rahatsızlık duymaktadır.

Suriye, KDP ve KYB'yi kendi toprakları içinde yaşayan Kürtlere karşı arabulucu olarak kullanmıştır. KDP ve KYB liderleri de Suriye'yi ileride doğabilecek olumsuz olayları vukuunda kendi canlarını korumak üzere sığınılacak ve barınılacak bir ülke olarak görmüşlerdir.

Suriye bölgede bağımsız bir devletin Türkiye, Irak ve İran'a daha fazla zarar verebileceği düşüncesi ile Kuzey Irak'taki yerel liderleri her fırsatta Türkiye ve Irak'a karşı desteklemiş ve bir koz olarak kullanmıştır. Bununla birlikte, bugün Kuzey Irak'ta bağımsız bir devlet kurulma fikri Suriye'yi de ciddi derecede rahatsız etmektedir. Türkiye'nin girişimi ile Türkiye, Suriye ve İran arasında yapılan toplantılarda Dışişleri bakanları ortak bir bildiri yayınlayarak, Irak'ın toprak bütünlüğü konusunda mutabık olduklarını açıklamışlardır. Kuzey Irak'taki Kürt sorunu Suriye'yi, İran ve Türkiye kadar çok ciddi bir şekilde etkilememiştir. Zira Suriye kendi içerisindeki Kürt unsurları büyük ölçüde asimile etmiştir.

Suriye, Kuzey Irak'ta Kürt devletinin bir ABD destekli bir "İsrail Projesi" olduğu ve bunun kendi çıkarlarına aykırı olduğunu ifade etmektedirler. Bölgede kurulacak bir Kürt devletinin İran'ı güçlendireceğini düşünmektedirler. Bu durumun Irak'ın toprak bütünlüğünü tehdit ederek ve Şiiilerin de güneyde etkili olmasına sebep olacağını öngörmektedirler. Bu sebeple bağımsız bir Kürt devleti projesine karşı durmaktadırlar.

Suriye kendi güvenliği açısından Yahudi-Kürt ilişkilerinin güçlenmesinden ve İsrail ajanlarının Kuzey Irak'taki faaliyetlerinden rahatsızlık duymaktadır. İsrail'in Kuzey Irak'tan toprak satın alarak Suriye ve İran'a yönelik istihbarat faaliyetleri yürüttüğü ve Kürtlerin de işbirliği yaptığı haberleri Suriye'nin Kuzey Irak ve Kürtlere bakışında önemli rol oynamaktadır.

İsrail'in yanında ABD'nin bölgedeki varlığı Suriye'yi endişelendirmektedir. ABD'nin çekilme planlarında en öne çıkanı Kuzey Irak'ta kalıcı bir askeri üs kurulması üzerinedir. Bütün bunlar Suriye'nin Kuzey Irak'a bakışını etkilemekte ve bir sorun kaynağı olarak algılamaya itmektedir. Suriyeliler arasında "ABD'nin

çekilmesinden sonra Kürtlere ABD ile işbirliğinin bedelini ödetmek” şeklinde bir düşünce hâkimdir.

Suriye-Kuzey Irak İlişkisi ve Türkiye Suriye genel olarak Kürt kartını komşularıyla ilişkilerinde bir dış politika aracı olarak kullanmıştır. Kürt hareketinin Suriye içindeki durumu nedeniyle diğer ülkelere nazaran rahat hareket edebilmiştir. Ekim 1998’de Türkiye birliklerini Suriye sınırına yığıp, Suriye’nin PKK eğitim kamplarını kapatıp Öcalan’ı sınır dışı etmemesi halinde askeri müdahalede bulunacağını söylemesi ile Suriye’de ki PKK varlığı ani ve dramatik bir şekilde sona erdi. Türkiye’den askeri olarak zayıf olan ve Türkiye-İsrail ittifakından korkan Suriye, talepleri kabul etti. Türkiye ile yeni güvenlik anlaşması imzaladı⁴⁶⁵. Yine Irak’taki durumun da Körfez savaşı sonrasında kendini rahatsız ettiğini düşündüğü zamanlarda Türkiye ve İran ile yakınlaşarak bu ülkedeki gelişmelere karşı birlikte hareket etmiştir.

Suriye ABD’nin Irak’a olan müdahalesine bir sonraki hedefin kendisi olacağını hesap ederek karşı çıkmış ve dönemin Suriye Dışişleri Bakanı Faruk El-Şara “Irak’ın zaferini istiyo-ruz” diyerek Suriye’nin ABD’ye karşı olan siyasetini özetlemiştir. ABD ise Suriye’yi Irak’a yardım etmekle suçlamıştı. Savaş sonrası Savunma Bakanı Rumsfeld Suriye’ye müdahale ko-nusunu gündeme getirirse de Dışişleri Bakanı Powell Suriye’ye ikinci bir şans vermeyi tercih etmişti. Bu politikaya göre Suriye’den Hizbullah’ın silahsızlandırılması, Lübnan’dan Suriye askerinin çekilmesi ve İsrail-Filistin görüşmelerini engelleyecek her türlü aktiviteden uzak durmasını istemiştir. Ayrıca Bush yönetimi Saddam Hüseyin’e ait olan banka hesaplarındaki paraların Irak hükümetine devredilmesini istemiştir⁴⁶⁶.

Irak’a 2003’teki ABD müdahalesi ile 1946 yılında kurulan Mahabat Kürt Cumhuriyeti’nden beri Irak’ta ki azınlık Kürtler ilk defa bağımsız bir Kürt devletin ihtimaline yaklaşmışlardır. Ancak bu duruma en çok karşı çıkan ülkelere birisi de komşuları İran ve Türkiye gibi Suriye olmuştur. Geline durum yapılarında Kürt azınlık barındıran Türkiye ve İran gibi Suriye’nin de politikalarını etkilemiştir. Suriye, İran ve Türkiye Irak’ın toprak bütünlüğünün korunması gerektiği konusunda

⁴⁶⁵ McDowall, a.g.e., s.633.

⁴⁶⁶ BÜSAM, “ABD’nin Irak’tan Çekilme Süreci ve Bölge Dinamikleri Açısından Değerlendirilmesi” Analiz ve Projeksiyon Çalışması, İstanbul, Ocak, 2009, s.23.

uzlaşmışlardı. Ancak Saddam politikalarına göre Şam'ın politi-kası çok adil gözük-müştü ve Suriyeli Kürtler bir problem çıkarmamışlardı. Ancak sonraki dönemde Irak Kürtlerinin etkinliğinin artmasıyla birlikte Suriyeli Kürtleri hak ve özgürlük talepleri artmıştır. 2004 yılının Mart ayında Suriye-Türkiye sınırının yakınlarında ki Hasaka şehrinin kuzeyinde Kamışlı'da ki ayaklanma bu durumun bir sonucu olarak oluşmuştur. ABD ile ilişkileri gerilen Suriye Hafız Esad politikası ile Ankara ile yakınlaşmıştır⁴⁶⁷.

Günümüze baktığımızda ise Türkiye ile Suriye'nin Kuzey Irak konusunda ortak fikirlere sahip olduğu görülmektedir. Ancak yine de çok etkin bir ortak politika yürütülememektedir. Bunun temel nedeni, Irak sorununun merkezine farklı konuların yatırılmasıdır. Suriye esasen çelişkili bir politika izlemektedir. Irak'a ilişkin iki beklentisinden biri ABD'nin başarısızlığı diğeri de toprak bütünlüğünün korunmasıdır. ABD'nin başarısızlığa uğratılması için destekle-nen direniş diğeri taraftan Irak'ın bölünmesi sürecini hızlandırmaktadır. Her ne kadar Irak'ın bölünmesini istemese de, tehdit algılamasının merkezinde ABD sorunu olduğu için çelişkili bir politika izlemektedir.

Kerkük'ün olası bir Kürt devletinin yaşayabilirliği için hayati olduğunu düşünen Türki-ye, ayrı bir statüsü olmasını savunmaktadır. 2007 yılı sonunda yapılması planlanan referandu-mu da ertelemek istegindedir. Suriye'nin bu kaygıları çok fazla dikkate almadığı görülmek-tedir. Bu onun esas kaygısının Kuzey Irak olmamasından kaynaklanmaktadır. Gündemi daha farklıdır. Kerkük konusunu çok ön plana çıkarmamakta, Türkiye'nin tezlerini güçlü biçimde savunmamaktadır. PKK konusunda ise daha farklı bir tutum sergilemektedirler. Bu konuda Türkiye'nin haklılığını savunmaktadır. Hatta askeri bir müdahaleye bile ses çıkarmayacak-larını, destekleyeceklerini söyleyebiliriz. Ancak buradaki temel güdü PKK'nın yaratabileceği güvenlik problemi değildir. Türkiye böyle bir operasyon düzenlerse ABD ile ilişkilerinin kopma noktasına gelebileceğini düşünmektedir.

---

⁴⁶⁷BÜSAM, a.g.r., s.24

2.6. İngiltere

Ortadoğu, Doğu ile Batıyı, Akdeniz ile Hint Okyanusu'nu, Rusya ile sıcak denizleri birbirine bağlayan, aynı zamanda Doğu ile Batı arasındaki bütün ticarî ve kültürel bağlantıların yapıldığı bir bölgedir Ortadoğu en başta Uzak Doğu, Avrupa ve Afrika kıtaları arasında kültürel ve ekonomik bir bağ için karaların bağlantı noktasıdır. İpek, şeker, narenciye, kâğıt, barut ve pusula gibi Uzakdoğu malları, Ortadoğu kanalıyla Avrupa'ya ulaştıran önemli bir ticaret yolu-dur. Ayrıca İngiliz Sömürge İmparatorluğu'nun topraklarının güvenlik kontrolünün sağlanacağı bir kavşaktır. İngiltere'nin çıkarlarına dayalı gücün merkezidir⁴⁶⁸.

Bölgesinin etnik yapısını iyi analiz eden İngiltere; Kürt, Arap ve diğer unsurları Osmanlı Devleti'ne karşı kışkırtarak ayaklanmalar çıkarmış ve Osmanlı otoritesini sarsmaya çalışmıştır. İngilizlerin Kürtlerin de yaşadığı bu bölgeyi istemelerinin ana nedenlerinden birisi de bölgenin sahip olduğu zengin petrol rezervidir. İngilizler faaliyetlerine bölgedeki Doğu Hindistan şirketi vasıtasıyla başlamışlardır. Yaptıkları kültürel ve sosyal faaliyetler ile Kürt aşiretleri arasında propaganda yapmaya başladılar. Yaptıkları çalışmaları koordine etmek maksadı ile bölgeye doktor, arkeolog, diplomat gibi adlar altında casuslar gönderdiler. Bu casuslar Kürt aşiretler üzerinde kapsamlı çalışmalara yapmışlar. Aşiret reislerini ve nüfuz sahibi kimseleri kendi yanlarına çekerek, amaçları doğrultusunda kullanmaya çalışmışlar. Bunun yanı sıra bölgenin yeraltı kaynakları, ırmakları ve yolları hakkında geniş malumatlar toplamışlardır⁴⁶⁹.

Mondros Mütarekesi sonrasında Osmanlı Devleti'nde doğan otorite zafiyeti, Kürt milli-yetçilerinin emperyalist güçler ile temasını kolaylaştırmış ve bu dönemde Kürt meselesi tarihinde ilk defa uluslar arası bir mahiyet kazanmıştır. Kürt milliyetçiliğini, Osmanlı-Rus savaşında koz olarak kullanan Rusya olmasına rağmen; bu meseleye uluslararası bir boyut kazandıran ve bağımsız Kürdistan Devleti tezini ortaya atan devlet ise İngiltere'dir.

Osmanlı tebaası içinde bulunan azınlıkların bağımsızları için verdikleri

⁴⁶⁸Serdar Sakin, Can Deveci, Ortadoğu Kavramı ve Sınırları Üzerine Bir Değerlendirme, History Studies ABD ve Büyük Ortadoğu İlişkileri Özel Sayısı, Relationships of the USA and The Great Middle East Special Issue 2011, ss.282-285

⁴⁶⁹ Kurubaş, a.g.e.,s. 18, bkz. Çaykuş, "Kuzey Irak'ın...", a.g.t., s.210.

mücadele, çok karmaşık ve girift ilişkiler barındırıyordu. Bu karmaşıklık baskın güçlerin kendi çıkarları çerçevesinde oluşturdukları politikalardan kaynak olmak isteyen anlamdaydı. Özellikle İngiltere ve Fransa genelde Arapların ve Kürtlerin yaşadıkları bölgelerde askeri ve siyasi faaliyetlerle kendi hâkimiyetlerini güçlendirmek istiyorlardı⁴⁷⁰. İngiltere bölgeyi, kontrol altında tutabilmek maskasıyla yapay sınırlar oluşturmuştur. Kuzey Irak Kürt sorununun temelini ise, İngiltere'nin Musul petrol sahasını ele geçirmesiyle Osmanlı ile Rusya arasında bir tampon yapı kurma çabasıdır. İngiltere, bölgede kurulacak kukla “Kürdistan” ve “Ermenistan” devletleri ile Irak'taki yeni sömürgesinin Rusya'dan gelebilecek tehlikelere karşı emniyetini sağlamak amacındadır⁴⁷¹. Özellikle Hindistan ticaret yolunun güvenliği bu politikaların belirlenmesinde etkili olmuştur. Bir diğer önemli husus ise, İngiltere'nin Ortadoğu'da “Diplomasi Zaferi” kazanmış olmasıdır. Çünkü bölgede etkin olmaya çalışan güç odaklarını kendi hedefleri doğrultusunda yönlendirmişti⁴⁷².

İngiltere'nin I.Dünya Savaşı sonrası Ortadoğu üzerindeki politikasının ana amaçları; Siyasi, ekonomik ve askeri bakımdan Ortadoğu'da varlığını koruyarak, Hindistan yolunun güvenliğini sağlamak, bölge ülkelerinden herhangi birinin güç merkezi haline gelmesine mani olmak, Bölgede Almanların ve Rusların yayılmasını engellemek, bölgenin sahip olduğu petrol rezervlerini ele geçirmektir.

İngiltere Mezopotamya ve İran'ı hâkimiyet altına alarak Doğu Akdeniz ile Hindistan arasındaki bölgenin ulaşım ve ticaret güvenliğini sağlamış olacaktı. Hint ticaret yolu daha ekonomik olan Ümit Burnu üzerinden yürüten İngilizler, deniz yolunun önceleri Portekizlilerin daha sonra da Fransızların tehdidine maruz olmasından rahatsızdı. Bu sebeple ekonomik olmasa da daha güvenli olan Akdeniz-Halep-Bağdat-Basra karayolu güzergâhı tercih edilmeliydi. İngilizler bu amaçla ilk olarak Basra Körfezi'ni Hollandalılardan aldıktan sonra Mısır'daki Fransız hâkimiyetine son vermişlerdi. Akabinde ise Basra'daki ticaret temsilciliklerini konsolosluğa dönüştürerek Mezopotamya'ya girmiş oldular⁴⁷³.

1916 yılında İngiltere ile Fransa, Musul ve Kerkük'ü de içeren Osmanlı topraklarının nasıl paylaşılacağını belirlemek için Sykes-Picot Anlaşmasını

⁴⁷⁰ Lazarev, & Mihoyan, a.g.e., s.10.

⁴⁷¹ Dağdeviren, a.g.m., s.107.

⁴⁷² Sakin, & Deveci, a.g.m., s.286.

⁴⁷³ Duru, a.g.t., ss.26-27

yapmışlardır. Bu anlaşma sonrası San Remo Konferansı'nda Ortadoğu haritasında, İngiliz etki alanına bırakılan ülkelerle Mısır-Ürdün-İrak-İran-Hindistan şeklinde sınırsal bütünlüğü olan transit koridor oluşturulmasıyla da görülecektir. Anlaşmaya sonradan Rusya ve İtalya da katılmışlardır. Birinci Dünya Savaşı'nda yaşanan petrol krizi bölgeyi İngilizler açısından daha cazip hale getirmiştir. Savaş Bakanı M. Hankey Dışişleri Bakanı Balfour'a yazdığı mektupta bu şöyle ifade etmiştir⁴⁷⁴.

İlerdeki savaşlarda petrol bugünkü durumundan daha önem kazanacaktır. Büyük miktarda petrol bulabileceğimi yer İran ve Mezopotamya'dır. Bu sebeple petrol bölgesi olan bu iki yer üzerindeki kontrolümüz, İngiltere'nin savaştan beklediği birinci hedefi olmalıdır.

İngilizler Fransızlarla yaptıkları paylaşım sonucu Mezopotamya bölgesine yerleştiler. Kürdistan'da Britanya birliklerinin “kurtarıcı” misyonu ilgili söylemler halk arasında yaygın-laştırılmıştı. İngilizler ülke dışındaki Kürt milliyetçiler ile temas kurdular. Kürt Ermeni yakın-laşmasını desteklediler. Neticede ise bazı Kürt aşiret reisleri İngilizlerin önderliğinde bağımsız bir Kürdistan ilan edilmesi yönünde çağırılar yapıyorlardı⁴⁷⁵.

İngiliz keşif kolu Mayıs 1918'de Güney Kürdistan topraklarına girebildi. İngilizler “politik subaylar” tarafından temsil edilen kolonyal idarelerini vakit kaybetmeden kurmaya başladılar. Amaçları etkili ve sözü dinlenen Kürt liderleri İngiltere ile askeri ve politik ittifaka çağırdılar. İngilizler kısmen amaçlarına ulaştılar. Hamavendiler şeyhlerin en yetkilisi Şeyh Mahmud Berzenci İngilizleri iyi niyet ve dostça karşılamıştır⁴⁷⁶.

1919'daki Paris Barış Konferansı ile Kürt meselesi ilk kez uluslararası boyutta bir siyasi gündem maddesi başarmıştır. Bu konferansın sonucunda emperyalist devletlerce Kürt ayrılık-çılarını ümitlendiren bir aldatma olarak Irak ve Kürt topraklarının Osmanlı'dan ayrılması kararı çıkmıştır.

İngiltere'nin işgal edilmiş bölgelerde katı bir denetim kurmaya çalışması, Kürtler ara-sında hoşnutsuzluğa sebep olacaktı. Bazı aşiretler İngilizlere karşı ayaklandılar, Bu ise İngiliz-lerin bölgedeki hâkimiyetlerini geciktirdi. Ancak burada şunu sormak lazım Kürtler neden ayaklandılar? Bunun cevabını şöyle verebilir.

⁴⁷⁴ Kocaoğlu, Doç. Dr. Mehmet “Petrol ve Kuzey Irak” Ankara, İlkbahar 1996, Avrasya Dosyası Dergisi Kuzey Irak Özel, Cilt-3, s.49.

⁴⁷⁵ Lazarev, & Mihoyan, a.g.e., s.197.

⁴⁷⁶ a.g.e., s.198-199.

Kürdistan ekonomik ve toplumsal olarak son derece düşük düzeydeydi. Kürdistan halkı eskiden olduğu gibi hem politik olarak ezilmiş hem de her türlü sosyal haktan yoksundular. Ancak tek fark vardı ki, Kürt halkının kendi zalim-lerine, bir de İngiliz kolonicileri eklenmişti⁴⁷⁷. İngilizler ayaklanmaları bastırdıktan sonra bas-tırdıktan sonra, Kürtler bağımsız Güney Kürdistan fikrinde ısrar ettiler. Ancak Kürt dayanışması hala milliyetçi olmaktan çok aşiret yapısına dayalıydı. Bir aşiretin ön plana çıkmasını diğer bir aşiret istemiyordu. Nitekim İngilizler Mayıs 1919 ‘da tek bir Güney Kürdistan fikrinden vazgeçerek Arap yönetiminde özerk bir Kürt yönetimi fikrine doğru yöneldiler.⁴⁷⁸

İngilizlerin, Kürtlere verilen samimiyetten uzak desteğin içyüzü hakkında o zamanki bazı İngiliz yetkililer arasındaki yazışmalarda aynen şu ibareler geçmektedir: 27 Ağustos 1919, Mr. Hohler'den Mr. C. Kerr'e:“Kürtlerin durumu bizi ilgilendirmez; Kürt meselesine verdiğimiz ehemmiyet Mezopotamya bakımındandır.” 28 Kasım 1919, Mr. Kitson'dan Sir E. Crowe'a: “Kürtlere inanmasak da, kullanmamız menfaatimiz icabıdır.” 23 Aralık 1919, Yüksek Komiser Amiral Sir F. De Robeck’ten Lord Curzon’a:“Tarih, Kürtlerin güvenilmez olduğunu göstermiş-tir. Hükümetimizin niyeti, Türkleri ne olursa olsun zayıf düşürmek ise, Kürtleri onlardan ayır-mak hiç de fena fikir değildir⁴⁷⁹.”

İngilizlerin asıl hedefi tüm Güney Kürdistan’ı içine alan Mezopotamya idi. En büyük rakipleri Rusya’nın kendi iç karışıklıkları sebebiyle Yakın Doğu sahnesinden uzaklaşması, İngilizlerin işini kolaylaştırmıştı. Ancak geride Fransa ve savaş sonrası bölgeye ilgisi artan ABD vardı. Ama bölgede askeri gücü olan tek ülke İngiltere’dir ve onların tutumu bölgeye yön verecektir.

Sevr Anlaşması uygulanma şansı olmasa da bağımsız bir etnisite olarak Kürtlerin haklarını ve ülkeleri Kürdistan’ı uluslararası siyasetin bir öznesi olarak tanıyan ilk uluslararası huku-ki belgedir. Anlaşmada Kürdistan’a özel bir bölüm ayrılmıştı. “ Kürdistan” başlığı altında yer alan 62, 63 ve 64. Maddeler Kürt halkının kendi ulusal kaderini tayin probleminin çözümünü belirleyen esas ve koşulları

⁴⁷⁷ a.g.e., s.212.

⁴⁷⁸ McDowall, a.g.e., s.213-214.

⁴⁷⁹ Çolak İsmail, “Emperyalizmin Bildik Meşum Oyunağı, Kürt Devleti”, [www.anadolugenclik.com.tr/ subat03](http://www.anadolugenclik.com.tr/subat03)(Erişim Tarihi:11.07.2013)

içermekteydi⁴⁸⁰.

10 Ağustos 1920’de Osmanlı hükümeti tarafından da imzalanan bu anlaşmaya göre: Elazığ, Tunceli, Hakkâri, Siirt bölgelerinde de başkenti Diyarbakır olacak şekilde bir Kürt Devleti kurulacaktır. Bu Kürt Devleti başlangıçta özerk olacak, bir yıl sonra Milletler Cemiyeti onaylarsa bağımsızlığını kazanacaktır. İngiliz ve Fransız bölgelerinde kalan Kürt bölgeleri bu sözde devletten ayrı tutulmuş, neticede sadece Anadolu’da kalan Kürtlere mahsus bu düzen-leme Kürt ayrılıkçıları arasında da büyük bir hayal kırıklığı yaratmıştır.⁴⁸¹

Aslında esas amaç İngiliz desteği ile bağımsız bir Kürdistan kurmak olsa da, pratikte gerçekleşen olayların, Kürtleri isteseler de istemeseler de İngiliz düzeninin çıkarlarına tabii olmalarını sağlanmasıydı. İngilizlerin asıl hedefi Mezopotamya topraklarında kendi kontrolleri altında suni bir devlet teşekkül etmektir.

İngilizler, yaşadıkları Hindistan tecrübesinden ve yaşanan ayaklanmalardan dolayı Irak’ta doğrudan sömürgeci varlık bulundurmanın çok masraflı olacağını farkındaydılar. Bu yüzden manda hakkı saklı tutulmak kaydı ile Milletler Cemiyeti’nin (MC) onayı ile Irak’a bağımsızlık vermeye çalışmışlardır. Irak’ın MC’ne üyelik şartı Irak’ın etnik azınlıklara özel-likle Kürtlere iyi davrandığını ve haklarını verdiğini tasdik etmesiydi. Londra ise Kürtler üzerindeki nüfuzunu kullanarak gelecekteki Bağdat Hükümeti’nin muhtemel itaatsizliklerine karşı Kürt meselesini elinde bir koz olarak tutmak istemiştir.

Bu gelişmelerden sonra İngiltere bölgenin idaresinde yerel güçlerden faydalanmayı esas alan bir politika takip etmek istemiştir. 24 Nisan 1920’de gerçekleşen San Remo Konferansı’nın ardından, Milletler Cemiyeti Yasasının 24.Maddesinin kendilerine tanıdığı manda-terlik haklarını kullandıklarını iddia eden müttefikler, kendi aralarında anlaşmalarının neticesinde Irak’ı İngiliz mandasına bırakmışlardır. 23 Ağustos 1921’de de bu anlaşmaya dayanan İngiltere, Emir Faysalı, göstermelik bir halk oylamasının ardından, bir kukla hükümet kurmak üzere Irak Krallığı’na getirmiştir. Lakin bölgesel bir istikrar arayışında olan bu tedbir Mezo-potamya’da kontrolü sağlamak için yeterli olmamıştır. Zira İngiliz

⁴⁸⁰ Lazarev, & Mihoyan, a.g.e., s.207.

⁴⁸¹ Dursun, İsmail, Kuzey Irak Kürtleri, Ayrılıkçı Kürt Hareketinin, Devletleşme Süreci ve Türkiye’ye Etkileri, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü Sosyal Bilimler Enstitüsü Strateji Bilimi Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Gebze, 2006, s.76.

emperyalizminin zengin petrol yataklarını ele geçirmek amacıyla Basra, Bağdat ve Musul vilayetlerini birleştiren bu ısmarlama devletin başına geçirdikleri Faysal bir Iraklı bile değildir⁴⁸².

Kendilerinin ajite ettiği Kürt toplumunu yine kendilerinin vaat ettiği bir özerklik iste-diklerinden dolayı yoğun bir hava ve kara harekâtına tutup, kanlı bir şekilde sindiren İngiliz-lerin bugün aynı topluma verdikleri vaatlerin peş ine düşen bazı zavallı zihniyetlerin bu tarihi gerçekleri çok iyi irdelemeleri lazımdır. Zaten 1922 Kahire Konferansı'nda ve ardından 1933 yılında Irak'ın Milletler Cemiyeti'ne üye olup İngiliz Mandasından kurtularak, Kürtlere daha önce verdiği vaatleri rahatlıkla ayaklar altına alma imkânı kazandı. İngilizlerin 1919'daki bağımsız Kürdistan vaadi beş yıl sonra karmaşık siyasi oyunlar ile özerklik vaadi şeklinde küçüldü. İkinci beş yıl da ise tamamen eriyerek yok oldu⁴⁸³.

İngilizler, bölgedeki Türk yanlısı hareketlenmeyi bölmek ve bastırmak için, Süleyma-niye'de verdikleri kısıtlı bir otonomiyle Kürtleri yanlarına çekmeye çalışmışlardır. Fakat sa-vaşın son aylarında Şeyh Mahmud Berzenci'ye kurdurdukları Kürt otonomisi dahi İngilizlerin beklediği asayiş ortamını sağlamaktan uzak kalmıştır. Aşiretlerin pek çoğu bu otonomiye tanımazlarken, İngilizlerin Ermeni politikası ve Arap ağırlıklı siyasetleri aşiretleri tedirgin etmiş, Kürt ayrılıkçıları dahi bu süreçte tatmin olmaktan son derece uzak kalmıştır. Neticede Irak'ı önce askeri bir yönetim altında bizzat idare etmeyi deneyen İngilizler, aldıkları tüm tedbirlere rağmen, halkın sert bir muhalefeti ile karşılaşmışlardır. Şeyh Mahmud ve Musul'daki aşiretlerin isyanının ardından, 22 Mayıs'ta Süleymaniye'de İngilizlerin üzerine saldırmıştır. Kısa bir süre içinde son derece başarılı olan bu isyan, nihayetinde Barzan geçidindeki kanlı çatışmaların ardından İngilizlerce bastırılmış ve Şeyh Mahmud yakalanarak Hindistan'a sürgün edilmiştir. Bu şahlanış esnasında Barzaniler sessiz kalmışlardır⁴⁸⁴.

1930 yılına gelindiğinde Irak'ın iki yıl sonra bağımsızlığını ön gören yeni bir Irak- İngiliz Anlaşması imzalanmıştır. Kürtler için vaat edilen özerklik haklarını tanımayan bu anlaş-manın yarattığı hayal kırıklığı yeni isyanları doğurmuş, Şeyh

---

⁴⁸² Dursun, a.g.t., s.78.

⁴⁸³ Attar, a.g.e., s.119.

⁴⁸⁴ Dursun,a.g.t., ss.77-78

Mahmud'un liderliğinde Süleymaniye yeniden başkaldırmıştır. Fakat bu ayaklanma 1931 yılının sonuna doğru tamamen bastırılmış, Şeyh Mahmud Güney Irak'ta sürgüne gönderilmiş ve bir daha etkin bir aktör olarak Irak siyaset sahnesine çıkamamıştır. Ancak İngilizlerin 1932 Irak bağımsızlık Anlaşmasına Kürt-çenin okullarda öğretilmesi ve Irak Kürdistanı'nda yerel Kürt görevlilerin seçimle iş başına gelmelerini şartlarını niçin koydukları anlaşılamamıştır⁴⁸⁵.

Dönemin İçişleri Bakanlığı Danışmanı Edmonds, Kürt milliyetçilerinin İngiltere'ye yaklaşımı için bir değerlendirme yapmıştı. Edmonds'a göre, Birinci grup, Şeyh Mahmud ve diğer aşiret liderleri İngiltere'nin yakın ya da uzak gelecekte Kürtlerin meşru haklarını teslim etmek gayret göstereceğini savunuyorlardı. Bunlar genelde merkezi yönetimin uygulamalarına karşı çıkan aşiret veya aşiretçilik düşüncesindeki kişilerdi. İkinci grup ise Kürtlerin durumunun İngilizlerin imparatorluk politikalarıyla çelişiyordu. Ancak Alman ve Ruslara göre İngilizler tercih edilmeliydi⁴⁸⁶.

1930'lu yıllardan sonra Kürtler, Haşimi rejimi ve onların hamisi İngilizlere karşı defalarca ayaklandılar. Kendilerinde sayıca kalabalık ve teknik olarak donanımlı İngiliz kuvvetleri karşısında başarılı olamadılar. Berzenci hareketi bu dönem de düşüşe geçmiştir. Irak'ın Kuzeyindeki Barzan bölgesi Kürt ulusal hareketinin odağı haline gelmiştir.

II. Dünya savaşı sırasında İngilizler Irak'ta gelişen olaylardan rahatsızdılar. Çünkü Irak yönetimi Arap milliyetçiliğini esas alan Irak'lı subaylar tarafından ele geçirilmiş koyu bir İngiliz karşıtı olan Raşid Ali Geylani Başbakanlığa getirilmişti. Bağdat yönetimi İngiliz düşmanları düşmanı olan İtalyan ve Almanlarla diplomatik ilişkiler içine girmişlerdi. İngilizler Almanlara karşı Rus cephesini açmak için birliklerini Basra'ya gönderdiklerinde, kriz artık son safhasına ulaşmış ve Irak Hükümeti İngilizlerin tüm uçuşlarının durdurmasını istemiştir. Bunu ihanet olarak nitelendiren İngiltere'nin cevabı sert olmuş, İngiltere Irak'a müdahale etmiş ve etkin bir hava harekâtının ardından, direnen Irak ordusu yenilgiye uğratılmıştır.

İngiliz karşıtı Nazi yanlısı Raşid Ali Geylani darbesinin bastırılmasında Bağdat'tan ka-çan Şeyh Mahmud liderliğindeki Kürt aşiretler isyan ederek

⁴⁸⁵ Izady, a.g.e., ss.138-139.

⁴⁸⁶ Duru, a.g.t., s.73

İngilizlerin yanında yer almış-lardır. Ekim 1943 yılına Bağdat hükümetine karşı Molla Mustafa Barzani'nin isyan etmiştir. Barzani 17 karakolu basarak büyük miktarda (670 tüfek, 24 makineli tüfek) silah ve mühimmat ele geçirmiştir. Birkaç kez de Bağdat yönetiminin gönderdiği birlikleri yenilgiye uğratmıştır. Barzani bu isyanın hazırlık safhasında İngiltere Konsolosluğu'na yazdığı mektubunda “Büyükelçinin emirlerini beklediğini ve kendisinin Britanya'ya duyduğu sevginin sınırsız olduğunu” bildirmiştir. İngiliz nüfuzu altındaki Hizb-i Hiva'nın da desteğiyle gayet ağır bir baskı altına alınan Nuri Said hükümeti Barzani' nin isteklerine olumlu yanıt vermek zorunda kalmış ve neticesinde başlayan görüşmeler Nuri Said hükümetinin devrilip, yerine Adnan Paçacı hükümetinin geçmesine kadar devam etmiştir⁴⁸⁷.

İngilizlerin petrol imtiyazı üzerine başlayan pazarlıklardan ötürü Bağdat hükümeti Kürt hareketiyle sarsılmış, ardından geçen süreçte değişen dengeler artık oyunun bitme zamanını getirmiştir. Irak hükümeti ile İngiltere arasındaki krizin aşılmasının ardından eli güçlenen Irak hükümetinin Kürt isteklerini karşılamaması ve görüşmelerin kesilmesiyle 1945 baharında başlayan şiddetli ayaklanma, bir kez daha İngiliz Hava Kuvvetlerinin desteğiyle sert bir şekilde bastırılmış ve müteakiben Barzani İran'a kaçmak zorunda kalmıştır.

İngilizlerin II. Dünya Savaşı sonunda sömürgelerin bağımsızlık kazanması ile birlikte bölgedeki etkileri zaman içerisinde azalmıştır. Dolayısıyla İngiliz politikaları da önceki etkisini kaybetmiştir. Kürt hareketi üzerinde bölgenin yeni ABD, İsrail ve Rusya gibi aktörlerinin etkileri artmıştır.

Geçmişten itibaren Kürt oyunun baş aktörlerinden birisi olan İngilizler, bölgedeki oyunun dışında kalmamaya gayret etmiştir. Ortadoğu'da izledikleri dengeli politikalar ile bölgede tarafları birbirine düşürmeme gayreti, gizliği kaldırılan İngiliz belgelerinde yayınlanmıştır. Soğuk Savaş dönemi ile birlikte Sovyetlerin Ortadoğu politikalarını yakından takip etmiş, Irak'taki Komünist Partisi'nin Kürtleri etkilemesine karşı olmuştur. 23 Şubat 1960 tarihinde İngiltere'nin Bağdat Büyükelçiliği'nden Londra'ya bir telgraf gönderilmiştir. Telgrafta Büyükelçinin Molla Mustafa Barzani ile görüşüğünü ve görüşmede Barzani ile İngiltere arasındaki dostluğun yenilendiğini bildirmiştir. Ancak İngiltere'nin Kürtlerle doğrudan temas

---

⁴⁸⁷Attar, a.g.e., s.128.

kurmayı düşünmediği şu satırlarla ifade edilmiştir: “İngiltere Irak Hükümeti’nin aracılığı olmaksızın Kürtlerle ilişki kurmaya niyeti olmadığını kendisine bildirildi.” Görüşmenin detaylarının Ankara’ya ulaşması ile Menderes Hükümeti olaya sert tepki göstermiş ve İngiltere’nin neden Kürt lideriyle temasa geçtiğini sormuştur⁴⁸⁸.

İngiltere tarihsel ilgi ve bağları dolayısıyla Irak ile ilgili politikalarda diğer ülkelere nazaran daha fazla etkiye sahip olan ülkedir. İngiltere’nin klasik Ortadoğu politikaları içerisinde Irak politikası, stratejik bir müttefik olan ABD ile uyum arz etmektedir. Bölge petrollerini işleme konusunda birer mihenk taşı olan Amerikan Mobil şirketi ile İngiliz BP şirketlerini birleştirecek kadar ileriye götürmüşler ve bölgedeki menfaat alanlarını örtüştürmüşlerdir⁴⁸⁹.

Dublin Süreci içinde yer alan İngiltere, ABD’nin. Bölge politikalarını sonuna kadar desteklemiştir ve bu destek karşılığında kendi lehine kazanımlar elde etmeyi amaçlamıştır. 11 Eylül sonrası ABD’nin Kuzey Irak politikası ile paralel bir yaklaşım sergilemeye devam etmiştir. ABD’nin bölgeye yapacağı bir müdahalede muhakkak yer alarak; Kuzey Irak’ta söz-de bir Kürt Devleti oluşumunu bizzat kendi elleriyle düzenleme çabası içerisinde bulunmuştur. Kuzey Irak’taki Kürt gruplarını kendi politikaları doğrultusunda yönetme gayreti içerisine girmişlerdir.

2.7. Rusya

Rusların Kürtlere olan ilgisi, İngilizler kadar eskidir. Ruslar Osmanlı’nın askeri gücü kırılmasından sonra Kafkasya ve Balkanlardaki Hıristiyan halkların, Osmanlı egemenliğinden kurtulmasında önemli katkı sağlamışlardır. 19 yüzyılda Kafkasya’daki İran-Rus ve Türk Rus savaşları sonunda Gürcistan, Doğu Ermenistan, Kuzey Azerbaycan’ın Rusya’ya ilhakı ile Rusya Kürdistan sınırlarına dayanmıştı. Hatta Kafkasya’daki Kürtler Rus uyruklu idiler⁴⁹⁰.

Rusların Kürtlerle teması, 19 yüzyıl başlarında meydana gelen İran-Rus ve Osmanlı-Rus savaşları sırasında olmuştur. Rus-İran Savaşında İran’ın yenilmesi ve arkasından Gülistan Antlaşması’nın imzalanması Kürtlerin gözünde Rusların

⁴⁸⁸ Yavuz, a.g.e., ss.40-41

⁴⁸⁹ Çaykuş, a.g.t., s.211.

⁴⁹⁰ Lazarev, & Mihoyan, a.g.e., s.106.

saygınlık kazanmasını sağlamıştı. 1828-29 yıllarında yapılan Osmanlı-Rus Savaşı'nda ise, Kürt aşiretlerinden ikisinin Rusların yanında Osmanlıya karşı savaştığı görülmüştür. Revandüz, Botan ve Hakkâri, Kürt beyleri savaşa katılmaktan kaçınmışlardır⁴⁹¹.

Ruslar, Osmanlı ve İran aleyhinde yayılmanın ancak bölgedeki Kürtleri elde etmek, en azından tarafsız kalmalarını temin etmekle mümkün olacağına farkına varmışlardı. Ruslar, bölgedeki nüfuzlu Kürt aşiret reislerinin zafiyetlerinden faydalanma yolunu benimsediler. İzlenecek politika basitti İran ve Osmanlı hâkimiyetini kabul etmeyen sadece dini bağlarla bağlı olan hudut üzerindeki Kürt aşiretlerinin maddi menfaatler mukabilinde saf değiştirmelerini sağlamaktı. Kürtleri elde etme hususunda kararlı olan Rus yetkililer bu konuda harekete bir rapor hazırladılar. Raporda Kürtlerin elde edilmesinin zorunlu olduğundan bahisle, izlenmesi gereken genel siyaseti: Nüfuzlu Kürtleri imparator tarafından himaye edileceklerine inandırmak, diğer Kürt ayanına ise Osmanlı devletinin verdiği maişetten daha fazlasını vererek Rusya'ya meylettirmek şekilde tespitte bulunmuşlardı. Bu çalışmalar sonunda Çarlık Yönetimi 10 bin Kürt süvarisinin istihdamı ve bölgedeki Kürt aşiretlerinin elde edilmesi için 100 bin altının hemen gönderilmesini emretmişti. Bu uygulamaların bir sonucu olarak, Kürt aşiret reisleri Rus himayesini kabul edeceklerine dair söz vermişlerdi⁴⁹². Savaştan sonra Rusya'nın Kürt politikasının hayata geçirilmesi planına uygun Van, Erzurum gibi yerlere gönderilen Rus Konsoloslukları aracılığı ile Kürtlerle temasa geçildiği görülmektedir⁴⁹³.

Lazarev, & Mihoyan, Kürdistan Tarihi isimli kitabında bu yakınlaşma ile ilgili şu değerlendirmeyi yapmaktadırlar⁴⁹⁴.

Rusya, Kürtlerin dolaysız komşusu haline geçmişti. Ancak bu; Çarlık Rusya'sının Kürtlerin kurtuluşunu ve bağımsız Kürdistan'ın kuruluşunu istediği anlamına gelmez. Rus ordusunun Doğu Türkiye ve Batı İran'a yaptığı seferler sırasında Çarlık komutanları Kürtleri yalnızca geçici müttefikleri olarak ya da tarafsız hale getirilmesi gereken bir halk olarak ilgi duymuşlardır. Çarlık makamlarının Kafkasya Kürtlerine karşı tutumları, Kürtlere göre çok olağan sayılan sömürgeci siyaset idi.

⁴⁹¹ Kurubaş, E., Denker, M.S., a.g.m., s.17.

⁴⁹² Ünal, Fatih, "Rusların Kürt Aşiretlerini Osmanlı Devletine Karşı Kullanma Çabaları" Türk Yurdu, 7. Devre, Cilt -28 (60), Sayı 254 (615), Ekim 2008., s.31.

⁴⁹³ Kurubaş, E., Denker, M.S., a.g.m., s.17.

⁴⁹⁴ Lazarev, & Mihoyan, a.g.e., s.107.

Ruslar 19. asır boyunca özellikle Osmanlı-Rus ve Rus-İran muharebelerinde bu iki devlet hudutlarında yaşayan ve kısmen otorite boşluğundan istifade ederek daha çok askeri amaçları uğruna bu aşiretlerden istifade etmişlerdir. Osmanlıya bağlı aşiretlerin yanı sıra İran topraklarında yaşayan aşiretleri de kendi emelleri için kullanmaktan çekinmeyen Ruslar Özel-likle İran sahasında etkili bir konumda bulunuyordu. İran'ın içinde bulunduğu siyasi istikrarsızlık ve otorite boşluğunu değerlendiren Rusların bölgede hem ekonomik hem de siyasi bakım-dan yerleştiğini görmekteyiz. 1907'de İran'daki meşrutiyet hareketinde hem İngilizler hem de Ruslar İran içişlerinin baş aktörleri olmanın yanı sıra bölgeyi kendi aralarında nüfuz alanlarına ayırmışlardı⁴⁹⁵.

19. yüzyıl ve 20 yüzyılın başlarında uluslararası durum, Kürt ulusal kurtuluş mücadelesi için elverişli ortam oluşturmasına karşın, sömürgeci Batı (İngilizler-Almanlar) ile Rusya arasındaki fikir ayrılığı ve çıkar çatışmaları, Kürdistan'da ve ona sınır olan topraklarda, Kürt halkının kurtuluş mücadelesinin önünde engeller çıkarmıştır. Bütün bu devletler Ruslar da içinde olmak kaydı ile Kürtlerin mücadelesini kendi çıkarlarına uygun kullanmayı tercih etmişlerdir.

Birinci Dünya Savaşı sırasında Rusya İran'daki kuvvetleriyle Süleymaniye, Hanekin ve Revandüz üzerinden Irak'a girme teşebbüsünde bulunmuştur. Osmanlı güçlerinin sert direnişi nedeniyle İran'a çekilmek zorunda bırakılmıştır. Ruslar bölgeye Ermeni birlikleriyle gelmesi ise korkulduğu gibi Kürt katliamına yol açmıştır. Rus işgali çok uzun yıllar Kürtlerin hafızasın-dan silinmeyecektir. Ancak bu dönemden Rusya'nın Tahran Maslahatgüzarı Minorsky, Kürtleri güzellikle kazanmaya çalışan politikalar yürütülmesi gerektiğine dikkat çekmiş. Kürtlerin ulusal haklarının güvenceye alınması vaadinin önemini vurgulamış ve bu öneri Kafkasya Komu-tanlığı'nda kabul görmüştür⁴⁹⁶.

1920 yılında İngiliz işgali altında Irak yönetimine karşı Şeyh Mahmut Berzenci Güney Kürdistan'a otonomi için ayaklanmış ve başarısız olmuştu. Mevcut şartlardan memnuniyetsiz olan Kürtler İngiliz himayesinden kurtulmak için Sovyet Rusya'dan destek aramaya yönelmiş. 20 Aralık 1920'de kendi özel temsilcisi

⁴⁹⁵ Ünal, a.g.m.,", s.34.

⁴⁹⁶ Duru, a.g.t., s.25.

vasıtasıyla Tebriz'deki Sovyet Konsolosluğuna Rusya'nın yardım ve himayesini talep eden bir mektup yolladı. Mektupta şöyle deniyordu⁴⁹⁷.

...yer yuvarlağının bütün halkları ve ulusları bu sesi sevinçle selamladılar ve Rus halkının adaletine ve hamiyetperverliğine güvenerek kendi umut ve taleplerini gerçekleştirmeyi umarak özgürlük için mücadele yolunu seçtiler... Tüm Güney Kürdistan halkı, Şanlı Sovyet devleti ile dostluğa büyük bir eğilim duymaktadır, bu dostluk uğruna her türlü özveriyi göstermeye hazırdır, onu manen madden desteklemeye hazırdır... Kendi gücümüzü ve saygınlığımızı arttırmak ve düşmanın gücünü azaltmak için top, makineli tüfek, uçak, silah ve cephaneye ihtiyacımız var. Biz umut ederiz ki, kendisine, dostluk ve kardeşlik elinin yakında uzatılacağına inandığımız Kürt halkının yasal ulusal hakları sonunda gerçekleşecektir...

Kürt hareketinin lideri kendi ulusal kurtuluşları için mücadele veren Kürtlerin, Rus halkını kendi haklı mücadelelerinde doğal müttefik olarak gördüklerini ve Kürt hareketinin alinyazısının bu harekete bağlı olduğunu belirtiyordu. Mektup şöyle devam ediyordu:

...Komşu devletleri bütün bu olanlara bakışı malumunuz, güvendiğimiz ve dayanak noktası kabul ettiğimi Kürt halkı, Rusları Doğu'nun kurtarıcısı olarak görmekte ve bu yüzden kendi kaderini onların kaderlerine bağlamaya hazırdır... Belirtmek gerekir ki, bu şanlı olay gerçekleşirse, bizim bu çabalarımız ve mücadelemiz tarihe altın harflerle yazılmış olacaktır.

1923'te SSCB'de Azerbaycan topraklarında Kürtlerin yoğun yaşadığı; Kalbacar, Lâçin, Kubatlı ve Zengili bölgelerini içine alan yerde bir Kürt otonomisi kurdular. Bölgede Kürtçe gazete yayımlanmasına, Kürtçe radyo yayınlarına ve ilköğretim okullarında anadilde eğitime izin vermişlerdi. 1920'li yılları sonunda Azerbaycan içersinde milliyetçilik eğilimlerinin güçlenmesi ile bölgenin otonomisi ortadan kalkmıştır⁴⁹⁸.

Sovyetler azınlıklara özgürlük söylemleri ve yumuşak güç politikaları ile sınırları için-deki ve dışındaki Kürtlere yakınlaşma eğiliminde olmuşlar. Böyle bir yapı oluşturarak bölge-deki Kürtlerin desteğini kazanmak istemişlerdir. Aslında Ruslar bu girişimlerinin 19. yüzyıl sonlarında ve Birinci Dünya Savaşı boyunca Ermenilerin de yardımı ile Kürt bölgelerindeki işgallerde yerel halka yaptıkları kötü muameleleri ortadan kaldırma çalışmaları olarak düşü-nülebilir.

Rusların Kürt topluluklarına duyduğu ilginin bir diğer göstergesi Çarlık Rusya'sında döneminden yumuşak güç politikasının bir sonucu olarak başlayan Kürdoloji çalışmalarıdır. Kürtler üzerine akademik çalışmalar Çarlık yönetimlerinin Kürtlere siyasi ilgisine paralel olarak artmıştı. Rusların Kürt topluluklarına duyduğu

⁴⁹⁷ Lazarev, & Mihoyan, a.g.e., ss.222-223.

⁴⁹⁸ a.g.e., ss.257-258.

ilginin bir diğ er göstergesi Rusya'daki Kürdoloji ç alışmalarıdır. Kürtler üzerine akademik ç alışmalar Ç arlık yönetimlerinin Kürtlere siyasi ilgisine paralel olarak artmıştı. Henüz 1787'de, Rus Kürdoloji ç alışmalarının başlangıcı sayılan bir Kürtçe sözlük hazırlanmıştı. 1932 itibarıyla, dünya genelinde Kürtlerle ilgili yayınlanmış 732 kitap ve makalenin 270'i Rusça, 182'si İngilizce, 132'si Fransızca, 123'ü Almancaydı. Bu rakamlar Sovyetler Birliği'nin Kürt ç alışmaları ve politikaları konusunda aldığı düşünsel mirasın gücüne işaret etmektedir. Ç arlık döneminde işgal edilen Ermenistan, Azerbaycan, Gürcistan ve hatta Türkmenistan'ın işgali ile buralarda yerleşik olarak yaşayan Kürtler Rusya'nın vatandaşı olmuştur. Lenin'in bütün halklara özgürlük söylemi Kürtlerin resmen ayrı bir etnik grup olarak tanınmalarını sağlamış ve nüfusları ayrı sayılmıştır. Ancak Lenin'in bu fikirleri ölümünden sonra uygulamadan kaldırılmıştır.⁴⁹⁹ İlk Kürdoloji Kongresi de 1934 yılında Rusya'nın himayesinde Ermenistan'ın başkenti Erivan'da toplanmıştır.⁵⁰⁰

İngiltere'nin düşüşe geçtiği bir dönemde SSCB, dünya genelinde kendi nüfuz alanını oluşturma ç abasındadır. SSCB'nin alternatif bir devlet sistemi ile dünya gücü olarak ortaya ç ıkması, Batının sömürgesi olan ölkelerdeki muhalif hareketlerde heyecan uyandırmıştır. SSCB siyasi, askeri ve ekonomik yönünün yanında, Marksizm-Leninizm kaynaklı yumuşak güç boyu-tuyla da umut kaynağı olmuştur. Sovyetlerin Irak'ta komünist oluşumlara desteği 1930'ların sonlarından itibaren artmıştır. Bu destek ile Sünni Arap yönetiminin ayrımcı ve baskıcı uygula-malarına tepkili olan, Kürtlerin ve şiilerin sosyal ve siyasi açıdan Marksizm gibi eşitlikçi, bir ideolojiye yönelmelerine zemin hazırlamıştır. Böylelikle Kapitalizme karşı alternatif bir yöne-tim olan Sovyetlerin temsil ettiği Marksist ve komünist ideolojiler kentli ve okur-yazar Kürtler arasında taraftar bulmuş. Komünizmin eşitlik söylemleri, farklı mezhep, etnik köken, sosyal sınıfları eşit ve bir tutma fikri, Kürt entelektüellerinin bu çatı altında birleşmesini sağlamıştır.

Sovyetler İkinci Dünya Savaşı sonunda Almanları yenerek uluslararası alanda ün kazanmıştı. Kazanımlarını Ortadoğu'nun denetimine ve hâkimiyetine dönüştürmek isteyen Sovyetler, Ortadoğu'da kendisi gibi düşünen İngiliz, Fransız ve Amerikalılara engel olmak için KGB ajanları ile İran ve Irak'taki Kürt liderleri

⁴⁹⁹ Duru, a.g.t., s.87-88

⁵⁰⁰ Lazarev, & Mihoyan, a.g.e., s.261.

Moskova'ya davet etti. Davete Irak Komel üyesi olan Kadı Muhammed ve Molla Mustafa Barzani, Bakü'de Sovyetlerin Ortadoğu masası şefleriyle ve Azerbaycan Sovyet Cumhuriyeti Başbakan'ı Cafer Bakırov'la görüştü. Görüşme-de, Kürt heyeti özerklik isteklerinin kabul edilmesini, her türlü silah ve mühimmat yardımı yapılmasını talep ettiler. Bakırov Kürt heyetine, Komel örgütünün yeterli olmadığını, bir parti kurulursa Kürt siyasi hareketinin daha da güçleneceğini, kurulacak partinin adının "Kürdistan Demokrat Partisi" olmasını teklif ediyordu. Ancak görüşmeye asıl damga vuran Hakkı Öznur'un, Hıdır Göktaş'tan aktardığı Kuzey Irak Kürt hareketi lideri Molla Mustafa Barzani hakkındaki İngiliz ajanı tartışmalarıdır. Bu noktada Kürt heyeti görüşmeden çekilmiştir⁵⁰¹.

Sovyetler Kürtlere askeri yardımla yetinmemişler Mahabat'da "Kürdistan-Sovyet Kültür Derneği" adlı, Sovyetlerin şubesi gibi çalışan bir dernek kurmuşlardır. Bu derneğin faaliyetlerinde kullanılmak üzere bölgeye matbaa gönderilmişti. 25 Ağustos 1945'te Sovyet-lerin planları çerçevesinde 60 kişinin katıldığı bir toplantıda Kadı Muhammed İran Kürdistan Demokratik Partisi'nin (İ-KDP) kurulduğunu ilan etti. Partinin ilk kurultayında ilan edilen programda, İran Devleti çerçevesinde kalmak kaydı ile Kürdistan otonomisi için mücadele ilan ediliyordu. Partinin programı "Yasallık, adalet, uygarlık" ilkelerine dayanıyordu⁵⁰².

İranlı Kürtlerin İ-KDP'yi kurmalarından hemen sonra, Irak'ta yenilgiye uğrayan Barzani Mahabad'a giriş izni istemiştir Kadı Muhammed ise Barzan aşiretinin Mahabad'a gelmesi için izin isteyen heyete olumsuz cevap vermiştir fakat Barzani yanıt gelmesini beklemeden sınırı geçmiş İran'a giriş yapmıştır. Barzani İran'a ulaştığında, kendisi için İngiliz ajanı diyen Sovyet Generali Liubov ülkeyi terk etmesini istemişse de 10 gün sonra, kalmasına izin verilmiştir. Zaten Barzanilerin İran'a girişi pek tabii Sovyetlerin bilgisi ve izni dâhilinde olmuştur. Sovyetler, Barzani'nin savaş deneyimi kazanmış güçlerinden, İran'daki siyasal Kürt milliyetçiliğinin desteklenmesi için istifade edilebileceğini düşünmüş olması etkili olmuştur. Ekim 1945'de bölgeye yerleşen Barzaniler, İngilizlerin baskısını dikkate alan Sovyet yetkililerin uyarılarıyla bir süreliğine gözlerden uzak bir yerde yaşamıştır.

⁵⁰¹ Öznur, a.g.e., s.58.59.

⁵⁰² a.g.e., s.61-62.

Radikal gazetesi yazarı Murat Yetkin Rus istihbaratı ile Kürt siyasi hareketinin yollarının Ruslarla olan ilişkin makalesinde Rus istihbarat şefi Pavel Sudoplatov'un 'Özel Görevler' başlığıyla anılarında aldığı ilk görev Kürtlerle ilişki kurulmasıdır. Barzani 2 bin silahlı adamı ve bin kadar aşiret mensubu ile Sovyet Azerbaycan'ına kaçar. Sovyet Haber Ajansı TASS Başkan Yardımcısı ve Sovyet hükümet sözcüsü Matveyev sahte kimliğine bürünen Sudoplatov 1947'de Moskova'dan Bakü'ye giderek Barzani'ye ordusu ve ailesiyle birlikte Özbekistan'da Taşkent yakınlarındaki kolektif çiftliklere yerleştirilmek koşuluyla siyasi iltica vereceklerini bildirir. Barzani kabul eder. Gerisini Sudoplatov'dan aktaralım⁵⁰³.

Kürtlere, Ortadoğu'daki Batı etkisini sarsmak için ilgi duyuyorduk. Stalin'in onayıyla Barzani'ye, özellikle Irak'taki Nuri Said hükümetini devirmek üzere 1500 adamına sabotaj teknikleri ve temel askeri eğitim verilmesi konusunda anlaştık. Barzani'nin bazı adamları Azerbaycan'dan Ermenistan'a geçerek Kürtçe radyo yayınlarına başladılar. Bu görüşmeleri Azeri Komünist Partisi lideri Bağirov'dan gizli tutmak için özel talimat almıştım. Beş yıl sonra artık sıkılmaya ve hareketi üzerindeki kontrolü yitirmekten endişe etmeye başlayan Barzani'yle ikinci kez görüşmek üzere yeniden Taşkent'e gittim. Kürtler ABD ve Avrupa'nın Ortadoğu'daki stratejik petrol yataklarını kontrol altına alma planımıza uygundu. Barzani ise, İran, Irak ve Türkiye topraklarından kopartılacak bir Kürt devleti için tam destek istiyordu. Ona göre böyle bir devlet Kuzey Irak'ta kurulmalı, İran ve Türkiye Kürtlerine de özerklik verilmeliydi. Bu amaçla Amerikan ve İngiliz yetkililerinin adamlarıyla ilişki kurduğunu öne sürüyordu. Aldığım talimatlar ise bu kadarına izin vermiyordu. Ancak ona sürgünde bir Kürt hükümeti kurabileceği-miz sözünü verdim. Sovyet Komünist Parti Merkez Komite görevlisi yardımcım Nikolai Manchka, Taşkent'in 10 kilometre dışında bir çiftlikte, Barzani'yle Irak KDP'sinin örgütlenmesi için konuşmaya başladık. Manchka ona bir parti işleyişinin nasıl olduğunu gösterdi. Sonunda, (Mart 1952) iki saatlik bir toplantıda anlaşmaya varıldı. Barzani bizi kendi kurmayıyla tanıştırmak istedi. Bir odaya girdik. Ayakta bekleyen otuz adam, bizim odaya girmemizle birlikte dizleri üstüne çökerek Barzani'ye doğru emeklemeye başladılar. Bir yandan da cübbesinin eteğini öpmelerine izin istiyorlardı. O anda Moskova'da Staraya Ploşad'daki merkez komite bürolarında demokratik bir Kürdistan üzerine kurulan ideolojik fantezilerin tamamı kafamdan uçup gitti.

Stalin'in Mayıs 1953'teki ölümü Sovyetler Birliği için olduğu kadar Barzani ve adamları da için de yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Sovyet Komünist Partisi içinde Bağirov'un ekibinin tasfiye edilmesiyle Kremlin'de Kruşçev'le görüşmüş ve kendilerine yapılan uygulamaları anlatmıştır. Moskova'da itibar görmeye başlamıştır. Siyaset Akademi'si'ne kaydı yaptırılarak kendisine siyaset bilimi dersleri almıştır. Barzani'nin adamları da Moskova, Taşkent, Beyaz Rusya'daki üniversitelerde öğrenime başlamıştır⁵⁰⁴. 1957'de komünist rejimlerin generallerinin gerilla savaşıyla ilgili girdikleri bir imtihanı kazanmış, böylece as-keri

⁵⁰³http://www.radikal.com.tr/yazarlar/murat_yetkin/rus_istihbaratinin_kurtlerle_iliskisi-599909

⁵⁰⁴ Barzani, "Cilt-1", a.g.e., ss.237-242.

bilgisini teorik altyapıyla desteklenmiştir. Molla Mustafa Barzani yıllar sonra Sovyetler Birliği macerasını anlatırken, Rusçayı iyi derecede öğrenmeleriyle birlikte ülkenin insanlarına ve atmosferine ısındıklarını, adamlarının Gürcü ve Özbek kızlarla evlenip aile kurduklarını, toprak sahibi olup çiftçilik yaptıklarını, fakat bunun bir uyku dönemi değil, düşünsel gelişim süreci olduğuna dikkat çekecektir⁵⁰⁵.

Irak'ta monarşinin yıkılması ve Hür subayların Albay Kasım'ın liderliğinde Irak yöne-time el koymaları Barzani için yeni bir çıkış olmuştur. Ancak darbecilerden özellikle Arif'in O'nun dönmesine şiddetle karşı çıkmaktaydı. Yeni yönetim ülke içinde Arap milliyetçiliğini ve Komünist oluşumları bertaraf ettikten sonra sıra Kürtlere gelmişti. Molla Mustafa Barzani, Bağdat yönetimi tarafından tasfiye edilmek üzere olduğunu anladığı bir dönemde, bir kez daha dış dünyanın desteğini arayacaktır. İlk olarak SSCB'ye yönelecektir. Eylül 1960'da Ekim devriminin yıldönümünü izlemek üzere Moskova'ya giden Barzani Kasım'a müdahale edilip aralarının düzeltilmesini istemiştir. Moskova yönetimi Kasım-Barzani soğukluğuna karışmak yerine Kürtler ile IKP arasındaki sorunları çözmüş ama daha da önemlisi silah yardımı yapmayı kabul etmiştir⁵⁰⁶.

Sovyetler, Barzani'nin belirleyeceği yere uçaklar aracılığıyla yeterli miktarda silah ve mühimmat indireceklerdi. Ancak kararlaştırılan Dolehori vadisine siyasal ve teknik nedenlerle bu operasyon gerçekleştirilemedi. Bunun üzerine Sovyetler silah alınması için yeterli miktarda para yardımında bulunacaktı. Moskova ile Barzani arasındaki irtibatı Sovyet Elçiliği sağlıyordu. Sovyet Elçiliği'ne para gönderiliyor ve oradan da Barzan'a ulaştırılıyordu. Bu alışverişi doğrudan yapan elçilik birinci sekreteri Nasikov'du. Alınan silahlar, İkinci Dünya Savaşı sırasında kullanılan Çek ve İngiliz malı silahlardı. Haziran ve Eylül ayları arasında 3 bin parça silah alımı gerçekleştirildi⁵⁰⁷.

Sovyetler Kasım yönetimine karşı güçlü bir pazarlık aracı oluşturmak için Kürtleri ve IKP'yi güçlendirerek aralarında koordinasyon oluşturma çabasına girmiştir. Sovyetlerin yeniden Kürt kartını kullanmasının açıklaması ise, Kasım'ı siyaseten terbiye etme ihtiyacından kaynaklanmaktadır. Çünkü Kasım'ın IKP ve

⁵⁰⁵ Duru, a.g.t., s.107-108

⁵⁰⁶ Barzani, "Cilt-1", a.g.e., s.396

⁵⁰⁷ Duru, a.g.t., s.121.

komünistleri yeniden destek verdiği milliyetçilerle ezmesi, Irak'taki gerçek müttefikleri tasfiye edilen Sovyetlerin Irak'ta zemin kaybetmesi anlamını taşıyordu. Burada IKP, Mart 1962'de Kürt halkının kendi kaderini tayin hakkını tanımış ve hatta “ayrılma ve bağımsızlık hakkını” dahi kabul etmiştir. Daha önceden ise IKP, “halk cephesi” içinde çözüme varılmadan çıkacak bir Kürt ayaklanmasının Kasım'ın düşüşünü hızlandırmasından çekiniyor, bu yüzden Irak'ın kuzeyinde çıkacak bir ayaklanmaya karşı çıkıyordu⁵⁰⁸. IKP'nin yeni tutumu Moskova'dan bağımsız değerlendirmek hata olur.

Rusya, sonraki yıllarda bir dönem Barzan Aşireti reisi Molla Mustafa Barzani'yi, Barzani'nin ABD ile yakın ilişki içerisine girmesi üzerine de Celal Talabani'yi desteklemiştir. 1970'li yıllardan sonra gerek Türkiye'de, gerek Irak ve çevre ülkelerinde Kürtçülük hareketlerine Marksist ve Leninist doğrultuda destek vermiştir. Molla Mustafa Barzani, Amerikalılarla 1969 Ağustos'unda yapmış olduğu gizli anlaşmaya rağmen Sovyetlerle de yakın ilişki içinde olmuştur. Sovyetler Birliği Moskova'da yapılacak Komünist Parti kongresine Molla Mustafa'yı da davet etti. 1972 Sovyetler ve Irak arasında imzalanan “Dostluk Anlaşması” sonrası Barzaniler ve Moskova ilişkilerde soğumaya başladı. Irak Komünistleri Molla Mustafa'yı ABD ve İran Şahı'na bağlı olmakla suçladılar ve kendi yayın organlarından Molla Mustafa'ya karşı propaganda başlattılar. Bunun üzerine Barzaniler de Irak Kürdistanı'nda Komünist avına başladılar ve onlarcasını öldürdüler⁵⁰⁹.

1990'daki Körfez Krizi sırasında Gorbaçov liderliğindeki Rusya, ABD ile birlikte uyumlu politikalar geliştirmeye özen göstermiştir. BM'de Irak'a yapılacak harekâtı veto etmemiştir. Yeltsin döneminde Rus muhafazakârlar Irak'a olan yaptırımların kaldırılmasını seslendirmeye başlamışlarsa da, ABD ile uyumlu politikalar sürdürülmüştür.

Amerika'yı hem kendi çıkarlarına ve güvenliğine yönelik bir tehdit olarak görmüş hem de Irak ve İran'a karşı bir tehdit olarak göstermeye çalışmıştır. Bu nedenle Rusya'nın önemli belki de en başta gelen bölge politikalarından birincisi, Amerika'nın bölge üzerindeki hegemonyasını değiştirmeye çalışmak olmuştur. 1993 yılının Mayıs ayında, Suriye'deki Rus Büyükelçisi Alexander Zotov, Rusya'nın

⁵⁰⁸ Kutshera, a.g.e., s.256.

⁵⁰⁹ Attar, a.g.e., ss.158-159.

Ortadoğu'ya yönelik politikasının: i) Rusya'nın güvenliğini sağlamak. ii) Orta Asya'ya daha ciddi huzursuzluk getirebilecek Ortadoğu'daki askeri-siyasi yangının yayılmasını önlemek, iii) Rusya'nın ekonomik gücünün artırılması için Arap desteğini elde etmektir⁵¹⁰.

1996'da Primakov'un Dış işleri bakanı olması ile Rusya'nın Irak politikasında değişim başlamıştır. Primakov Rusya'nın hala dünya siyasetinde olduğunu göstermek istiyordu. Ayrıca Ambargo devam ederse Rusya Irak'tan alacaklarını tahsil edemeyecek ve Rus petrol şirketlerinin Irak'la yaptığı anlaşmalar uygulanamayacaktı. Rusya, ABD'nin tek taraflı olarak uyguladığı politikalarından dolayı ekonomik olarak zarar gören Fransa ve Çin'i de yanına alarak, BM'nin Irak'a olan yaptırımlarının kaldırılmasına yönelik politikalar üretmiş ve desteklemiştir. Nitekim Ekim 1997'de BM Güvenlik Konseyinde ABD'nin Irak tasarısını veto etmiştir. Ancak ABD, Irak'ı vurmak için Güvenlik konseyinden yeni bir karar çıkarılmasına gerek olmadığını dile getirmiştir⁵¹¹.

1 Ocak 2000'de Rusya Devlet Başkanı olan Putin, Irak Savaşına giden sürecin öncesi ve sonrasında Rus dış politikasını belirleyen önemli aktör olmuştur. Irak'a yönelik yaptırımların kaldırılması yönünde çaba harcayan Putin, 11 Eylül saldırıları sonrası ABD'ye açık destek sağlamış, ilişkileri stratejik ortaklık düzeyine çıkarmıştır. Irak Savaşı sonrası Putin'in genel dış politikası, Irak Krizinin barışçı yollardan çözümü, BM'in devreye sokulması, Rusya'nın ekonomik çıkarlarının korunması ve ABD ile dostluğu bozmadan politikaların uygulanması olmuştur. Saddam rejiminin sona ermesiyle birlikte Rusya, ABD ile daha uyumlu politikalar geliştirmiştir. Rusya'nın resmi politikası, savaş sonrasında da BM'in merkezi rol oynaması, Irak'ın ülke bütünlüğü ve egemenliğinin korunması yönünde olmuştur⁵¹².

20 Şubat 2013'te KBH Cumhurbaşkanı Mesut Barzani resmi temaslarda bulunmak üzere Moskova'yı ziyaret etti. Ziyarete Rusya Cumhurbaşkanı Putin ile görüşen Barzani görüşmede Kürdistan bölgesi ile Rusya arasındaki dostluğa vurgu yaptı. Kürt halkının Irak anayasasına bağlı olduğunu Rusya ve diğer dünya liderleri ile Irak çerçevesinde ilişkilerini geliştirdiklerini ifade etti. Ancak Barzani ve

⁵¹⁰ Çaykuş, a.g.t., s.213.

⁵¹¹ İkbal, a.g.m., s.95.

⁵¹² a.g.m., s.96.

beraberindeki heyet Rusya'nın GazpromNeft şirketi ile petrol anlaşması imzaladı⁵¹³.

Barzani görüşmelerden önce Rusya'nın sesi Radyosu Politika yorumcusu Sponina'ya verdiği röportajda şunları söyledi:⁵¹⁴

Ziyaretimiz hem politik hem de ekonomik amaçlı. Rusya yönetimiyle Suriye probleminin çözüm yollarını görüşeceğiz. Büyük bir ülke olan Rusya sayesinde Suriye probleminin yanı sıra pek çok diğer uluslararası problemin çözümünü bulmak mümkündür. Ayrıca aramızdaki ilişki sebebiyle Rus halkına teşekkür etmek istiyorum. Çünkü Rus halkı zulümden kaçan babam Mustafa Barzani ve arkadaşlarına sığınma hakkı vermişti. O zor dönemde böyle bir yardıma ihtiyaç duyuyorduk. Moskova ahlaki bakımdan doğru bir pozisyon aldı. Ümit ederiz ki ileride ilişkilerimiz aynı prensibe dayalı olacak.

Barzani röportajın devamında Irak ordusunun modern silahlar almasının karşısında olmadığını açıkladı. Ancak bu silahların Irak halkına karşı iç çatışmalarda kullanılmamasına garanti veril-mesi gerektiğini beyan etti. Barzani verdiği demeçte Rus silahlarına övgüler yağdırdı. “Ömrü-müz kalaşnikof tüfeği ile geçti. Kalaşnikof piyadeler için en önemli silah dedi. Bizlere satmayı kabul ederlerse satın almaya hazır olduklarını kaydetti.

2.8. Almanya

Bölgedeki petrol kaynaklarının zenginliği, Osmanlı İmparatorluğu'na 1871 yılında ilk Almanlar tarafından bildirilmiştir. 2. Abdülhamit de 1888-1898'de iki ferman yayınlarak Musul ve Bağdat petrol alanlarının Hazine-i Hassa'ya bağlandığını ilan etmiştir. Sanayinin hız kazanması ve petrole olan ihtiyaç bu bölge üzerine Avrupa ülkelerinin siyasi emeller beslemesinde temel unsuru oluşturmuştur. Petrole ulaşım amacıyla bölgeye nüfuz etmek üzere hazırlanan Berlin-Bağdat demiryolu projesi de bu amaçla hızlandırılmıştır.

1903 yılında imzalanan “Bağdat Demiryolu Sözleşmesi” ile Almanya bölgeye ulaşım ve nüfuz etme imkânını bulmakla beraber bölgedeki tüm madenlerin de işletim hakkını elde etmiştir. Bu ise, Ortadoğu petroleri sayesinde Almanya'nın Avrupa'da liderliği yakalaması anlamına gelmiştir. Almanya 1914'de Türkish

⁵¹³ <http://m.kure.tv/Videoinfo.aspx?ID=128726> (Erişim Tarihi:12.09.2013)

⁵¹⁴ <http://haber.sol.org.tr/dunyadan/barzanirusya-ile-iliskileri-saglamlastirmak-niyetindeyiz-haberi.68511>

Petroleum Company'e ortak olmuş, anlaşma uyarınca Bağdat demiryolu projesini ortak olarak gerçekleştireceği kabul edilmiştir.

Almanya'nın Kuzey Irak politikasının Türkiye'nin bu bölgeye yönelik etkinliğinin önüne geçmek, enerji ihtiyacını daha uygun koşullarda karşılamak ve sanayi ürünlerini bu bölgede rahatlıkla pazarlamak olmuştur. Petrol ihtiyacının önemli bir bölümünü Ortadoğu'dan sağlayan Almanya, iki Almanya'nın birleşmesi ve Varşova Paktı'nın çökmesi sonucunda yeni bir süper güç olarak ortaya çıktı. Almanya'nın, yeni konumuna paralel olarak muhtemel gelişmeleri etkilemek amacıyla ve Kuzey Irak'taki Kürt oluşumun gelecekte Musul ve Kerkük petroleri üzerinde söz sahibi olacağı düşüncesi ile insan hakları görüntüsü altında Kürtlere daha fazla destek vermeye başlamıştır. Almanya, kurulacak bir Kürt Devleti kanalıyla Ortadoğu'da bir giriş kapısı elde etmek istemektedir. Bu nedenle Almanya, bölgede çok büyük güç dengesi değişimleri olmadıkça, Türkiye'nin güneydoğusundan elini ve PKK Terör örgütüne olan desteğini kolay çekmeyeceği, kurulacak muhtemel bir Kürt Devleti vasıtasıyla, Mezopotamya'ya inme çalışmalarına devam edeceği değerlendirilmiştir. Almanya gelecekte de Kürt kozunu milli güvenlik stratejisi doğrultusunda, çıkarlarının çatıştığı Irak, İran ve özellikle Türkiye'ye karşı sıklıkla kullanmaya devam edeceğini bildirmiştir⁵¹⁵.

Kuzey Irak ve Almanya ilişkileri uzun bir geçmişe sahiptir. Özellikle Kürdistan Yurtseverler Birliği için Almanya'nın çok özel bir yeri vardır. 1975'te Suriye'nin başkenti Şam'da kurulması kararlaştırılan Kürdistan Yurtsever Birliği'nin kuruluş açıklaması Berlin'de Celal Talabani ve Dr. Kemal Fuat'ın öncülüğünde yapılmıştır. Bundan dolayı KYB ve Almanya'nın ilişkileri uzun bir süreden beri devam etmektedir ve 2002 yılından beri yine başta Berlin'de olmak üzere Almanya'nın çeşitli şehirlerinde temsilcilikleri bulunmaktadır. Bu temsilcilikler yoluyla KYB Irak'ta ve Kuzey Irak'taki siyasi ve sosyal gelişmeleri duyurmakta ve Almanya'daki siyasi faaliyetlerini ve ilişkilerini sürdürmektedir. KYB'nin ayrıca Roma'da da bir merkezi bulunmaktadır. Buna karşın Kürdistan Demokratik Partisi (KDP) Avrupa'da kendisine merkez olarak İsveç'i seçmiştir ama Berlin ve Madrid'e de birer temsilciliği bulunmaktadır. Ayrıca Washington'da da bir merkezi bulunan

---

⁵¹⁵ Çaykuş, a.g.t., s.214.

KDP Avrupa ve Amerika'yla olan ilişkilerini bu merkezler üzerinden yürütmekte ve yine bu merkezler üzerinden siyasi ilişkilerini sürdürmektedir⁵¹⁶.

Amerika'nın 2003 yılında Irak'a gerçekleştirdiği müdahalenin ardından Kuzey Irak'ı ziyaret eden ilk Alman resmi delegasyonu Alman Federal Parlamentosu adına Kuzey Irak'ta temaslarda bulunan Yeşiller Partisi Eşbaşkanı Claudia Roth, Almanya'ya Irak'ın kuzeyinde daha etkin olması gerektiğini savundu. Yeşiller Partisi'nin Eşbaşkanı ve Almanya Federal Mec-lisi Türk-Alman Parlamenterler Grubu Başkan Yardımcısı Claudia Roth Irak'ın kuzeyindeki Bölgesel Kürt Yönetimi'ni ziyaret etti. Roth, basın aracılığıyla Kuzey Irak'tan Alman Hükümeti'ne :“Almanya farklı bir rol üstlenmeli. Ben Federal Almanya'nın burada Kürdistan'da diplomatik, ekonomik ve siyasi olarak varlık göstermesini bekliyorum. Burada bir dönem Almanya'da yaşamış çok sayıda insan var.” Dedi. Beş günlük ziyaret i sırasında kadın hakları savunucuları, Birleşmiş Milletler temsilcileri, Bakanlar ve Irak Cumhurbaşkanı Celal Tala-bani'yle görüşüler. Alman Parlamenterler, ayrıca Bölgesel Kürt Yönetimi'nin Lideri Mesud Barzani'yle de bir araya geldiler. Roth 1991 yılından bu yana özerkliğe sahip olan bu bölgenin başarılı bir şekilde yönetildiğini ve diğer bölgelere kıyasla istikrarlı bir yapıya sahip olduğunu vurgu yaptı. Irak'ın kuzeyi konusunda istisna uygulanmamasına ve bölgede bir Alman diplo-matik temsilcilik bulunmamasına tepki göstererek. Kuzey Irak'ta Alman okullar açılması gerektiğini, Erbil'de vize vermeye yetkili olmayan Alman Fahri Konsolosluğun da yeterli olmadığı söyledi. Çünkü Almanya için vize almak isteyen ya Bağdat'a çok tehlikeli bir ziyaret gerçekleştirmek ya da Türkiye'ye gitmek zorunda kalıyor. Oysaki Roth'a göre insan hakları alanındaki tüm eksikliklere rağmen bölge sağlanan istikrar nedeniyle tüm ülkeye örnek teşkil edebileceğini savundu⁵¹⁷.

2003'ten 2007 başlarına kadar Alman firmaları Irak genelinde neredeyse yok denecek kadar azdı. Bunun başlıca sebebi ise Irak'taki güvenlik durumunun yarattığı olumsuz hava ve firmaların bu pazarı hala riskli olarak görmesiydi. Irak genelinde pazar arayışı içinde olan Almanya18 Şubat 2009'da Erbil'de bir başkonsolosluk

⁵¹⁶Çil,Uğur,“Almanya'nın Irak ve Kuzey Irak'a bakışı ve ilişkileri”, Ortadoğu Analiz, Kasım,2010, cilt-2, sayı:23, s.96

⁵¹⁷<http://www.dw.de/rothdan-irakli-kurtlere-destek/a-2709066.html>. (Erişim Tarihi:09.09.2013)

kurarak Kuzey Irak ile de hem diplomatik hem de ekonomik anlamda ilişkilerini geliştirmeye ve bu şekilde Kuzey Irak pazarından da istifade etmeyi amaçlamaktadır⁵¹⁸. Almanya'nın en büyük havayolları firması olan Lufthansa'nın Bağdat uçuşlarına başlamadan önce 25 Nisan 2010'da Frankfurt'tan Erbil'e uçuşlar başlatması da yine bu bölgeyle olan ilişkilerin yoğunluğunu ve önemini göstermektedir⁵¹⁹.

2008 senesinin ortalarından itibaren Irak genelinde çatışmaların azalması ve Alman hükümetinin de teşvik ve çalışmalarıyla önce çatışmaların az olduğu Kuzey Irak bölgesi ve daha sonrasında Irak genelinde Alman firmalarının yatırımları ve iş hacimleri genişlemeye başlamıştır. 2008 yılında iş makineleri ve ağır vasıta araçları üreten Alman firması 'MAN' Irak İçişleri Bakanlığı ve Bağdat ve Erbil'de de şubeleri olan Hamburg merkezli Alman Terramar firmasıyla birlikte bir anlaşma imzalamış ve 2009 yılından itibaren bu araçların montajı Irak'ta yapılmaya başlanmıştır⁵²⁰.

14 Ekim 2009 tarihinde 5'inci Erbil Uluslararası Fuarı'na, 30'u aşkın ülkeden 700'e yakın firmanın katılmıştır. Fuara 50 firmayla birlikte katılan Almanya'nın, bölgeye olan ekonomik ilgisinin bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Bu fuar geleneksel olarak Türkiye ve İran'ın güçlü olduğu Kuzey Irak'ta artık Almanya da etkin olmaya başladığının bir belgesidir. Fuara katılan Alman firmaları Fuarın krizden çıkmak için önemli bir fırsat olduğunu, Irak'ın kendileri için yeni bir piyasa olduğunu. Durumu kontrol ettiklerini, kendileri için ne türlü imkânlar sunacağını, güvenlik durumu, çalışanlarını buraya birkaç haftalığına ya da aylığına gönderebilir mi? Kısacası buradaki havayı anlamaya çalıştıklarını ifade etmişlerdir⁵²¹.

Asvat El Irak haber ajansı, Alman hükümetinin 27 Mayıs 2010'da, Irak'ın kuzeyinde bölgesel yönetimin kontrolündeki Erbil kentinde törenle bir ticaret bürosu açtığını duyurdu. Almanya Dış Ticaret Bakan Yardımcısı Karl Terniet Brown, açılış töreninde yaptığı konuşma-da, büronun bölgesel yönetimle ekonomik ve endüstriyel ilişkilerin güçlendirilmesi için atılmış bir adım olduğunu belirterek, "Bu büro Kürt ve

⁵¹⁸ <http://www.turkcebilgi.org/haberler/dünya/berlinden-erbile-kondolusluk-ve-okul/285128.html>. (Erişim Tarihi:09.09.2013)

⁵¹⁹ Çil, a.g.m., s.92.

⁵²⁰ a.g.m., s.93.

⁵²¹ <http://www.dw.de/alman-firmaların-kuzey-irak-cikarmasi-4877706> (Erişim Tarihi: 06.09.2013)

Alman iş adamları ve sanayicilerine hizmet verecektir. Almanya'nın bölgeyle olan ekonomik ilişkilerinin gelişmesi için yoğun bir şekilde çalışacaktır " dedi⁵²².

Almanya ve Irak arasında 28 Ağustos 2010 tarihinde merkezi Essen'de bulunan Alman enerji firması RWE'nin Kuzey Irak yerel yönetimiyle bu sene Ağustos ayı içerisinde doğal gaz satışı ve çıkarılmasını içeren bir anlaşma imzalamasıdır. Şirket, anlaşma gereğince yerel doğal-gaz rezervlerinden yararlanmak amacıyla bölgedeki altyapının geliştirilmesine yardımcı olacak. RWE ayrıca, anlaşmanın, bölgedeki doğalgazın Türkiye ve Avrupa üzerinden transferini hedefleyen Nabucco Doğalgaz Boru Hattı projesinde kendisine müzakere olanağı sağlayacağını belirtti. Kuzey Irak Bölgesel Yönetimi Başbakanı Berham Salih, doğalgazın ihraç edilmeden önce bölgenin ihtiyaçlarını karşılamak için kullanılacağını ifade etti⁵²³. Kuzey Irak'ta sahip olduğu zengin doğal gaz rezervleri göz önünde bulundurularak bu projeye dâhil edilmesi gündeme geldi ve bu çerçevede çalışmalara başlandı. Bu da Kuzey Irak bölgesini sadece Almanya için değil tüm Avrupa için kilit bir noktaya getirmekte ve bölge ekonomisine yeni bir boyut kazandırmaktadır.

Almanya Avrupa Birliği içinde sahip olduğu etkin siyasal ve ekonomik konumla yeniden yapılanan Irak içinde büyük önem taşımaktadır. Bu durum aynı şekilde IKBY içinde büyük bir önem teşkil etmektedir. Bundan dolayı IKBY'yi Almanya ile olan ilişkilerine ayrı bir önem vermektedir. Özellikle IKBY'nin Avrupa'da hem siyasal hem de ekonomik konularda destek arayışı ve bu ilişkiler üzerinden uluslararası alanda Kuzey Irak'taki bölgesel yönetimin meşruiyet kazanması için mücadele vermektedirler. IKBY siyasal anlamda destek bulabilmek için bölge sınırları içinde kalan petrol ve doğal gaz yataklarının Nabucco Projesine dahil edilmesini sağlamaya çabasındadır. Nitekim İstanbul'da düzenlenen enerji konferansında söz alan IKBY'nin Doğal Kaynaklar Bakanı Ashti Hawrami de Kuzey Irak'ta ki doğal gaz rezervlerinin Nabucco için yeterli düzeyde olduğunu vurgulamış ve bu projeye dahil olmaları gerektiğini söylemiştir⁵²⁴.

Almanya'nın ayrıca Kuzey Irak'ta kültürel ve sosyal faaliyetleri de

⁵²² <http://gundem.milliyet.com.tr/Almanya,-kuzey-irakta-ticaret-burosuna-acti/gundem/gundemdetay/21.02.2012/124358/default.htm>

⁵²³ <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr>

⁵²⁴ Çil, a.g.m., s.95.

bulunmaktadır. Bununla hem bölgedeki insanlara Almancayı ve Alman kültürünü tanıtmak hem de Alman-ya’da yaşayan ve yeniden Kuzey Irak’a dönmek isteyen Irak kökenli Alman vatandaşlarının çocuklarına bir eğitim fırsatı vermeyi hedeflemektedirler. Bu faaliyetleri daha da geliştirmek için Erbil Alman Başkonsolosu Dr. Oliver Schnakenberg’in de katkılarıyla bir Alman Okulu kurulmuş ve 16.09.2010 tarihinden itibaren de faaliyetlerine başlamıştır. Almanya’ya eğitim için gitmek isteyenlere de kolaylıklar sağlanmakta ve Irak Eğitim Bakanı Abid Thyab Al-Ajeeli arasında 19.02.2009 tarihinde imzalanan bir anlaşmayla Almanya Irak’ın stratejik akademik ortağı olarak ilan edilmiş ve bir Alman-İrak üniversitesi kurulması kararlaştırılmıştır. Ayrıca Alman dili ve kültürünün yurtdışında tanıtılmasını hedefleyen “Goethe-Institut’a” ait biri Bağ-dat’ta ve biride Erbil’de olmak üzere iki tane diyalog merkezi bulunmaktadır⁵²⁵.

9 Şubat 2013 ulaştırma bakanı ve beraberindeki heyet Almanya’dan resmi delegasyon ziyareti için Kuzey Irak’a geldiler. Bölgesel Kürt Yönetimi Başbakanı Neçirvan Barzani, Al-manya Ulaştırma Bakanı Peter Ramsauer ile beraberindeki heyeti kabul etti. Erbil’de hükümete ait Beyaz Köşk’te gerçekleşen görüşmede Ramsauer, bölgede tahsis edilen istikrarın dış yatırı-mı kendisine çektiğini belirtti. Ramsauer, Kürt Yönetimindeki istikrar ve cazibenin bölgenin dışa açılmasına zemin oluşturduğunu aktardı. Bölgesel Kürt Yönetim Başbakanı Neçirvan Barzani ise, Almanya ile var olan ilişkilerinin daha da ileriye gitmesini istediklerini ifade etti. Bölgenin gelişmesinde Alman şirketlerin katkısını her zaman istediğini açıklayan Barzani, Alman şirketlerine kapılarının daima açık olacağını sözlerine ekledi. Kürt Yönetimi ile merkezi Bağdat hükümeti arasındaki sorunlara da değinen Barzani, bütün ihtilafların barışçıl yollarla çözülmesinden yana olduklarını söyledi. Son olarak, bölgede farklı din ve mezheplerin bir ara-da barış içerisinde yaşadıklarını söyleyen Alman Bakan, bölgede yaşayan Hıristiyanlara sağla-nan yardım ve kolaylıklardan dolayı Kürt Yönetimine teşekkür etti⁵²⁶.

⁵²⁵ a.g.m., s.97.

⁵²⁶ [http://www.zaman.com.tr/dünya_kuzey-ıraka-almanyadan-ilk-resmi-delegasyon- gezisi-2094260.html](http://www.zaman.com.tr/dünya_kuzey-ıraka-almanyadan-ilk-resmi-delegasyon-gezisi-2094260.html)

2.9. Fransa

Birinci Dünya Savaşı'nın ardından İngilizler gibi Fransızlar da bölgede nüfuz sahibi olmaya çalışmış, 1918 Mondros mütarekesinden sonra İngilizlerin Musul'u işgal etmesiyle Fransızlar da bölge üzerine siyasi düşüncelerini ortaya koymuş ve İngilizlerle anlaşma müzakerelerine girmişlerdir.

Ortadoğu'daki çıkar çatışmasından vazgeçmeyen ülkelerden biri de Fransa'dır. Fransa'nın amacı bölgedeki petrolden pay almaktır. Bunun için de Arapları ve Kürtleri kendi siyaseti doğrultusunda kullanmıştır. Özellikle ayrılıkçı Kürt hareketiyle yakından ilgilenmiş, 1940'lardan bugüne, hareketin liderliğini yürüten Molla Mustafa Barzani ve halefi Mesut Barzani ile irtibatını kesmemiştir.

Avrupa'daki Kürtçülük hareketlerinin merkezi Paris'tir. Fransızların 1960'ların başlarında kurmuş oldukları "Comite de Solidarite A La Revolution Kürt" adlı dernektir. Dernek, Batılılara Kürtleri tanıtmakta, Barzani'nin bülten ve kitaplarının sistemli bir şekilde dağıtmaktadır. Paris'teki Kürt lobisine yardım edenler arasında pek çok da Yahudi kuruluşu dikkat çekmiştir⁵²⁷. Fransa, yine Paris'te kurduğu Kürt Enstitüsü (Institute Kurde) vasıtasıyla da faaliyetlerini sürdürmektedir. Eski Fransa Cumhurbaşkanı'nın eşinin de faal üyesi olduğu, bu enstitünün hazırladığı Büyük Kürdistan haritası, gerçek niyetlerini gözler önüne sermiştir.

14-15 Ekim 1989'da Paris'te Fransa Cumhurbaşkanı François Mitterand'ın eşi Daniel Mitterand başkanlığında, Fransa Özgürlükler Vakfı'nın Paris Kürt Enstitüsü ile ortaklaşa düzenlediği bu konferans, Paris'te yapıldı. Kürt meselesinin BM'ne götürülmesi kararının yer aldığı sonuç metnini Fransa yetkililerin dikte ettirmesi, Fransa'nın bu konudaki politikasını ve bu konuyu ne kadar sahiplendiğini göstermesi açısından ilginç olmuştur. Danielle Mitterand'ın konferansı düzenleyenlere 1 milyon frank bağış yaptığı ise Rızgari grubunun çıkarmış olduğu Kürdistan Press'in 16. sayısında açıkça ifade edilmiştir⁵²⁸.

Bölgeye yönelik olarak menfaatleri doğrultusunda, gerektiğinde ABD ve İngiltere'den farklı bir tutum sergileyen Fransa, Irak yönetimi ile ilişkilerini

⁵²⁷ Öznur, a.g.e., s.142.

⁵²⁸ a.g.e., s.306.

geliştirme yoluna gitmiş, zaman zaman da yerel liderleri ülkesine davet ederek, gelişmeleri isteği doğrultusunda yönlendirmek istemiştir. Bunun doğal sonucu olarak ABD ve İngiltere tarafından çoğu zaman dışlanmış ve Dublin süreci dışında bırakılmıştır.

Merkezi Paris'te olan Kürt Enstitüsü (Istitute Kurde) hazırladığı Büyük Kürdistan Haritası Fransız politikasını özetlemekte ve gerçek niyetleri gözler önüne sergilemektedir. Kendi kamuoyunun etkisiyle, Kuzey Irak'ta yaptığımız askeri operasyonları insan hakları yönünden eleştiren Fransa, yardım kuruluşları aracılığıyla da bir Kürt Devleti kurulması çalışmalarına destek vermektedir. Irak'ın parçalanarak, kendi kontrolü altına alabilecekleri küçük devletlere bölünmesinin desteklenmesinin, Fransa'nın çıkarlarına daha çok hizmet edeceği değerlendirilmiştir.

Mayıs 1993'te Fransa'yı ziyaret eden Barzani ve Talabani, Kuzey Irak'ta alt yapının geliştirilmesi ile ilgili istekleri dönemin Cumhurbaşkanı, Mitterand tarafından olumlu karşılanmıştır. Saddam Hüseyin'in Irak Dinarının bir bölümünü tedavülden kaldırması ile zor duruma düşen Kürtlerin imdadına yine Fransa yetişmiş, bölgede Türk Lirası kullanılması konusunda, Türkiye'ye baskı yapılmıştır. Yine 5 Temmuz 1992'de ilk Kürt Hükümeti ilan edilirken Madam Mitterand'ın Kuzey Irak'ta bulunması da tesadüf olmamıştır.

Irak'ın kuzeyindeki Erbil kentinde temsilcilik açan Fransa, Kürdistan devletini tanıdığını dünyaya ilan etti ABD'nin desteğiyle Irak'ın kuzeyinde kurulan sözde Kürdistan devleti, Fransa'nın açtığı temsilcilikle resmi statüye kavuştu. Fransa, Dışişleri Bakanı Bernard Kouchner'in yakın dostu olan ve Sınır Tanımayan Doktorlar Örgütü'nün eski üyesi Doktor Frederic Tissot'un da katılımıyla Irak'ın kuzeyindeki Erbil kentinde temsilcilik açtı. Irak Cumhurbaşkanı Celal Talabani ile görüşükten sonra Erbil'e gelen Kouchner, Erbil hava-alanında Bölgesel yönetimin Başkanı Mesut Barzani ve bölgesel yönetimin temsilcisi Neçirvan Barzani tarafından karşılandı. Erbil Valiliği yakınlarında bulunan Fransa diplomatik temsilcilik binasına gelen Kouchner, burada yaptığı konuşmada, Fransa'nın Irak'a eskisi gibi güçlü bir şekilde döneceğini söyledi. Peşmerge temsilcisi Neçirvan Barzani de, hiçbir zaman Fransa'nın kendilerini unutmadığını söyledi. Kouchner, Kerkük ile ilgili bir soruya şu cevabı verdi: "Kerkük'ün geleceğinin referandumla belirlenmesini öngören Irak

Anayasasının 140. maddesi, Anayasal bir maddedir ve uygulanması lazım. BM'nin de önerileri vardır ve bunlar da göz önünde tutulması lazım. Biz bu sorunun çözülmesini istiyoruz. Barzani'nin 140. maddeyle ilgili fikrini de destekliyoruz.” Konuşmaların ardından Fransa diplomatik temsilciliği törenle açıldı⁵²⁹.

Fransız yetkililer Erbil Konsolosluğunun Fransa'nın Bağdat'taki büyükelçiliğine bağlı olarak çalışacağını açıkladılar. Le Figaro gazetesi, Dışişleri Bakanlığında bir yetkilinin, “Konsolosluğun da ötesinde, Erbil'deki temsilciliğin siyasi varlığı olacak” şeklindeki açık-lamasına yer verdi. Konsolosluk bölgede iş yapmak isteyen Fransız işadamlarına yardım amacı taşıdığı belirtiliyor. Elçilik bürosunun gerçek hedefi ise, bölgede Türkiye ile rekabet edebilmek ve Fransız şirketlere yardımcı olmak. Fransa Dışişleri Bakanlığı'nın Kuzey Irak'ta büro açma kararını, Türkiye'nin bölgedeki büyük iş ihalelerini alması nedeniyle aldığını yazıyor. Erbil'de daha önce ABD, İngiltere ve Almanya diplomatik temsilcilik açmıştı⁵³⁰.

2007 yılı Eylül ayında Kuzey Irak'taki Kürt Bölgesel Yönetimi Yüksek Öğrenim ve Bilimsel Araştırmalar Bakanı İdris Hadi, bölgede Fransız-Lübnan Üniversitesinin kurulacağını açıkladı. İdris Hadi, düzenlediği basın toplantısında, üniversitenin Fransız bilim adamları tarafından yürütüleceğini belirterek üniversitenin amacının yönetici yetiştirmek olacağını söyledi. Peyamner Haber Ajansına göre, Hadi, Bölgenin henüz Fransız diline hazır olmamasından dolayı bu üniversitede eğitimin İngilizce verileceğini söyledi. Bu arada, üniversitenin bu yıldan itibaren öğrenci alımına başlayacağı, öğretim üyelerinin de Avrupa ve Lübnan'dan geleceği de belirtildi⁵³¹.

Kuzey Irak'taki IKBY'nin, Erbil ve Süleymaniye'de olmak üzere, iki Fransız okulunun açılmasına izin verdiği bildirildi. KYB'nin sitesine göre, Kürt Bölgesel Yönetimi Eğitim Bakanı Dilşad Abdül Rahman, Erbil'de düzenlenen bir törende yaptığı konuşmada iki Fransız okulunun açılacağını duyururken "Bu iki okulun açılması, Kürt bölgesel hükümetinin Kürdistan bölgesi halkına ve çocuklarını yeni bir armağan" dedi. Okulların Fransız Eğitim Bakanlığına ait olacağını, Dışişleri Bakanlığınca denetleneceğini anlatan Abdül Rahman, okullardaki ders

⁵²⁹ <http://www.netpano.com/fransa-niyetini-artik-gizlemiyor/>

⁵³⁰ www.ntvmsnbc.net.04 Şubat 2008 Pazartesi

⁵³¹ http://haber.rotahaber.com/kuzey-iraka-fransiz-universitesi_17401.html

programlarının karma olacağını da söyledi⁵³².

Le Figaro'nun Ortadoğu uzmanı muhabiri Goerges Malbrunot'nun gazetenin internet sitesindeki bloğunda kaleme aldığı makalede Kürt yetkililerin son aylarda silah ve askeri eğitim yöndeki girişimlerini artırarak Paris'e yaklaşmaya çalıştığı belirtiliyor. Paris ise Bağdat'taki merkezi hükümetle ilişkilerini bozmamak için Kürtlerin bu talebine şimdilik mesafeli duruyor. Makalede, Fransız bir diplomatın Le Figaro'ya yaptığı şu açıklamalara yer veriliyor: "Bizden askerî mühimmat ve adamlarının Fransa'da eğitilmesini istediler. Bunu Bağdat'taki merkezi hükümet aracılığıyla yapmalarını tavsiye ederek bütün taleplerini geri çeviriyoruz. Fransa Dışişleri Bakanı Bernard Kouchner'in Kürtlere yakınlığı ve Kürdistan'ın gelişimi için gösterdiği büyük ilgiden dolayı, bu talepler bizi zor durumda bırakıyor." Bir dönem Bağdat muhabirliği yapan ve 2004'te dört ay tutsak tutulan Fransız gazeteci, Paris'in Kuzey Irak yönetimi ile istihbarat paylaşımı yaptığı, "Kürt gerçeğini tanıdığını" fakat silahlanma ve petrol konusunda kesinlikle Bağdat'ı "kızdıracak" hiçbir girişimde bulunmak istemediğine dikkat çekiyor. Bunun nedeni ise Fransa'nın Bağdat ile aylardır sürdürdüğü dev petrol ihalelerine ilişkin müzakerelerdi⁵³³.

2.10. Çin Halk Cumhuriyeti

Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) 1949'da kurulduğunda, Batılı yaptırımlar dolayısıyla tecrit edilmişti. Bu süreç yaklaşık 20 yıl sürdü. Bu sebeple tecrit edilen ÇHC'nin dost ve diğer ülkelerle ilişki kurmaya ihtiyacı vardı. ÇHC'nin diplomatik ilişkilerinin ilk dönemleri Asya ve Afrika ülkeleri ile geçti ve Orta Doğu ise Asya-Afrika dünyasının önemli bir parçasıydı. Ortadoğu'da Mısır, Cezayir, Irak, Suriye ve diğer Orta Doğu ülkeleri, Çin Halk Cumhuriyeti'ni tanıyan ve Çin'le diplomatik ilişki kurdular. Bu tür diplomatik ilişki, yeni Cumhuriyetin uluslararası statüsü ve Amerika Birleşik Devletleri öncülüğündeki Batı himayesinin baskısını azaltmak çok önemliydi. Çin, sahip olduğu nüfus büyüklüğünden dolayı hammadde konusunda dışarıya bağımlıdır. Son 30 yıldır yaşanan ekonomik gelişmelerin etkisiyle bugün

⁵³² www.milliyet.com.tr. 22 Haziran 2009

⁵³³ <http://www.dunyabulteni.net/index.php?aType=haberArchive&ArticleID=89433>

Çin dünyanın ikinci büyük enerji tüketicisi haline gelmiştir. Dünyanın en hızlı büyüyen ekonomisine sahip olan Çin'in kendine yetecek yeterli petrolü yoktur ve ihtiyacının büyük kısmını ithalattan karşılamaktadır. Kısacası Çin; Ortadoğu, Afrika, Kazakistan, Venezuela, Sudan, Rusya ve Orta Asya'dan petrol ithal etmektedir. Çin'in petrol tüketiminde dışa bağımlılığı, hâlâ %50'nin üzerindedir. Çinli uzmanlar petrol tüketiminde 2002 'de dışa bağımlılık %37 iken 2020 yılında %65-70 olarak öngörülmektedirler⁵³⁴.

Tablo 3: Çin'in Petrol İthalatı

Yıllar	Çin'in Petrol İthalatı (%)
2000	34
2010	60
2030	82

Kaynak: Fan He & Donghai Qin

1949'da kurulan Çin Halk Cumhuriyeti ile Irak arasındaki diplomatik ilişkiler 1958 yılında başlamıştır. 1959'da Kerkük'te başlayan ayaklanma sırasında Pekin bu hareketleri ideo-lojik yakınlık ve Soğuk Savaş şartları nedeniyle "Kürt"lerin Bağdat'a karşı bağımsızlık mücadelesi olarak görmüştür. Ayaklanmanın sona erdiği 1975 yılından sonra ise ikili ilişkiler gelişmeye başlamış, Irak, Çin'in silah sattığı önemli pazarlardan biri haline gelmiştir. 2000'li yıllardan önce ise Çin'in Kürtlere ilgisini gösteren herhangi bir gelişme yaşanmamıştır⁵³⁵.

Saddam Hüseyin döneminde başta petrol alım anlaşmaları olmak üzere önemli ticari ve ekonomik çıkarları olduğundan dolayı Çin, ABD'nin 2003'te Irak'ı işgal etmesine karşı çıkmıştır. Ancak işgalden sonra Çin, ABD'yi doğrudan karşısına almaktan kaçınmış ve Irak'ın yeniden inşa sürecinde yer alabilmek ve enerji kaynakları üzerinde söz sahibi olabilmek için Washington'la daha uyumlu politika izlemeye başlamıştır.

Genel olarak Çin, içte ve dışta her türlü bölücülüğe karşı çıkmaktadır. Çin'in toprak bütünlüğünün korunmasına büyük önem vermesinin temelinde kendi

⁵³⁴ NESP (Chinese version); "Nengyuan xiaolu hejieneng [Energy Efficiency and Conservation]," s.59.)

⁵³⁵ Fidan, a.g.m., s.70.

içersindeki (Tayvan, Tibet, Doğu Türkistan ve İç Moğolistan'daki) etnik ve ayrılırlıkçı hareketlerin varlığı da büyük rol oynamaktadır. Bu açıdan Pekin dünyanın diğer bölgelerindeki ayrılıkçı hareketlere mesafeli yaklaşmaktadır. Çin'in Irak Kürtlerine yönelik politikası da genel Irak politikasından pek farklı değildir. Pekin, Ortadoğu'daki Kürtlerin her türlü meşru hakkının korunmasını desteklemekle beraber, Kürtlerin sorunlarının en fazla mevcut devletler içinde özerklikler verilerek aşılmasını istemektedir. Ancak Çin, Irak'taki gidişata bağlı olarak toprak bütünlüğü konusunda biraz daha esnek bakmaya başlamıştır⁵³⁶. Çin merkezi Irak yönetimi ile olan ilişkilerinin de bozulmaması çabasında olmuştur.

Ağustos 2003'te Kürdistan Yurtseverler Birliği (KYB) Başkanı ve aynı zamanda Irak Geçici Hükümet Konseyi'nin(IGHK) bir üyesi olarak Celal Talabani Pekin'i ziyaret etmiştir. Bu ziyaret sırasında Talabani'yi kabul eden Çin Dışişleri Bakanı Tang Jiaxuan, muhatabıyla Irak'lı bir temsilci sıfatıyla görüşmüş ve Irak'ın iç istikrarının sağlanması konusu gündeme gelmiştir⁵³⁷.

Mayıs 2005'te Çin Komünist Partisi'nden (ÇKP) bir heyet KYB'nin Hanekin'deki merkezini ziyaret etmiş ve heyet başkanı Ding Lifen, Celal Talabani'nin Pekin'i ziyaretinin ÇKP ve KYB arasındaki ilişkilerin gelişmesi açısından büyük ivme kazandırdığını belirtmiştir. Mayıs 2005'te ise Çin'in Irak Büyükelçisi KDP lideri Mesut Barzani ile görüşmüş ve ÇHC ve Kürdistan bölge hükümeti ile ÇKP ve KDP arasındaki ilişkilerin daha da gelişmesi temenni-sinde bulunmuştur. Bağdat büyükelçisi federal ve demokratik Irak'ın inşasında Kürdistan halkı-nın önemli bir rol oynadığını ifade etmiş, Barzani ise Kürdistan'ın inşasında Çin hükümetinin katkılarını beklediklerini ifade etmiştir⁵³⁸.

Celal Talabani'nin 2007 yılında Irak Cumhurbaşkanı olarak Pekin'e yaptığı ziyaret de ikili ilişkilerin ivme kazanmasına sebep olmuştur. Ziyaret sırasında Çin Devlet Başkanı Hu Jin Tao Talabani'yi "Çin Halkının eski bir dostu" olarak tanımlamıştır. Ziyaret sırasında iki ülke arasında eğitim ve kültür alanında ve Irak'ın

⁵³⁶ www.turksam.org (Erişim Tarihi:22.07.2013)

⁵³⁷ www.turksam.org (Erişim Tarihi:22.07.2013)

⁵³⁸ Fidan, a.g.m., ss.70-71

yeniden inşası kapsamında uzman yetiştirme konularında ikili anlaşmalar imzalanmış; Talabani ise işbirliğinin enerji, teknoloji gibi alanlar-da gelişeceğini belirtmiştir. Çin Irak hükümetinin 6 milyar dolarlık borcunu silmeye karşılık bunun karşılığında birçok petrol kuyusu işletme hakkını almıştır.

Çinli enerji firmalarının Irak'ın kuzeyinde önemli yatırımları vardır. Devlete ait olan ve Asya'nın en büyüğü sayılan Çin enerji firması Sinopec; Çin'in yurtdışında gerçekleştirdiği en büyük alımı yaparak 7,2 milyar dolara Irak'ın kuzeyindeki petrol sahalarını işleten İsviçreli Addax firmasını satın almıştır. Bölgesel yönetim yetkililerine göre Irak'ın toplam petrol rezervinin % 40'ı kendi bölgelerinde bulunmaktadır ve buna hali hazırda aramaların devam ettiği bölgeler dahil değildir. Ayrıca başka bir Çin firması Çin Ulusal Petrol Şirketi (CNPC) de Irak'ın güneyinde önemli bir petrol sahasını işletmektedir.

SONUÇ

Kuzey Irak'ın etnik ve demografik yapısı sadece Irak için değil bölgenin tamamında değişikler oluşturacak mahiyettedir. Bölgede oluşacak bir etnik çatışma bir domino etkisi yap-ması olasıdır. Bölgede farklı etnik yapı yanında farklı inanç ve mezheplerin olması, bölgede meydana gelebilecek olumsuzlukların yansımalarının tüm Körfez ülkelerinin siyasi yapısı ile birlikte ve Ortadoğu'yu etkilemesi muhtemeldir. Bu çerçevede bölgenin demografik yapının bölge politikaları üzerinde hassas bir etkiye sahip olduğu daha iyi anlaşılacaktır. Kürtler etnik olarak Kuzey Irak'ta çoğunluğu oluşturmaktadırlar.

Özellikle Körfez Savaşı sonunda ABD'nin de desteği ile rakip siyasi partiler KDP ve KYB arasında tahsis edilen barışla birlikte Kürt ittifakı bölgenin yönetim olarak hâkimi konu-muna gelmişlerdir. Gelişen şartlar bölgenin siyasi durumunu Kürtlerin yönlendirmesine zemin oluşturmuştur. Kürt ittifakı hem parlamentodaki vekilleri aralarında eşit olarak paylaşmışlar, hem de Bölgesel Yönetimin idari kademelerini aralarında paylaşmışlardır. Eski tarihlerden gü-nümüze kadar bölgedeki varlıklarını sürdüren diğer milletlerin kısa vadede Kürt ittifakına alternatif bir siyasi platform oluşturmaları uzak bir ihtimal olarak uzak görünmektedir. Bölgede azınlıkların siyasi iradelerinin yansıtılmadığı bir ortamda kısa ya da orta vade de istikrarın olması mümkün değildir.

Kuzey Irak'taki mevcut etnik ve dinî yapı, Kuzey Irak'ı oluşturan grupların bazılarının bu bölgeye sınırı olan İran, Suriye ve Türkiye'de varlığını sürdürüyor olması Irak'taki dengele-ri bu ülkeler açısından daha hassas hale getirmektedir. ABD işgali sonrasında Irak'ın demokra-tikleşmesi yönünde atılan en önemli adımlardan biri sayılan seçim sonuçları ülkedeki etnik ve dinî ayrılığı derinleştirmiş ve bu ayrılığın etnik bir kutbu olan kuzeydeki Kürt oluşumunun sadece Kuzey Irak değil aynı zamanda Irak genelinde de etkili olma çabasında olduğunu ortaya koymuştur.

Kürt halkının sosyal yapısının kültürel bölünmesinin, dil farklılaşmasının ve tarikatlar arasındaki çekişmelere rağmen, Kürtler, aynı soydan geldiklerine

inanmaktadırlar. Bazı Avru-palı akademisyenler Kürtlerin Medlerin soyundan geldiklerini iddia etmişlerdir, bu iddia da Kürt yazarların çoğunluğu tarafından kabul görmüştür. Bu iddia gerçeklerle uyuşmasa bile önemli olan Kürtler arasında neyin kabul gördüğüdür. Kürt ulusunun oluşturulmasına katkıda bulunan en önemlisi ortak bir toplumsal ve ekonomik örgüt yapısına sahip olmalarıdır. Kürtlerin sahip oldukları feodal toplumsal yapıları bir ulus şeklinde ortaya çıkmalarını ve kendi kendilerini yönetmelerini engellemektedir. Bu aşiret yapılanması yakın tarih boyunca, Kürt hareketinin kendi içinde sürekli bir çatışma olmasına sebep olmuştur. Aşiretler arasındaki bu çatışma ve çekişmeler, zaman içerisinde farklı politik görüşlere sahip daha küçük partilerin oluşmasına zemin hazırlamıştır.

Kuzey Irak Kürtleri arasındaki liderlik çekişmeleri modern devlet yapısına sahip olmaları önünde önemli bir başka engeli oluşturmuştur. Talabani'nin KYB'yi kurması örnek verilebilir. Kuzey Irak'taki Kürtler ağırlıklı olarak Talabani ve Barzani tarafından temsil ediliyormuş görüneler de Kürtlerin üzerinde mutabakat sağladığı ve Kuzey Irak'taki bütün Kürtleri kapsayan bir siyasi partileşme bağlamında bir birlik yoktur. Nitekim Bu iki partiye bir tepki olarak İslami motifli partilerin destekçileri artmıştır. Ayrıca kendini bu iki partinin alternatifi gören Goran Hareketi destekçileri de artmaktadır. En son yapılan seçimlerde Goran Hareketi bazı seçim bölgelerinde KYB'yi geride bırakmıştır. Bu sonuçlar ise bazı eski söylemlerin değişmesi gerektiği şeklinde algılanmaktadır.

Ancak bölgede bulunan Türkmenler, Araplar ve diğer azınlık gruplarının yanında, bölgenin sahip olduğu zengin petrol yatakları, bölgenin coğrafi konumunu, Arap Yarımada'sını ve Basra Körfezi'ni kontrol etmesini sağlayan, jeostratejik önemi bu bölgeyi, ABD başta olmak üzere Batılı ülkelerin bölgesel stratejilerinin hedefi haline getirmiştir. Ortadoğu'ya yönelik politikalarda Kuzey Irak'taki mevcut yapının kullanılarak bölge jeopolitiği üzerinde istikrar-sızlık yaratılması mümkün olduğundan, Kuzey Irak sadece Türkiye, Suriye ve İran açısından değil aynı zamanda diğer bazı Arap ülkeleri açısından da sorun oluşturma potansiyeli taşımaktadır. Zira gün geçtikçe Kuzey Irak'taki mevcut yapı bölge ülkeleri açısından istikrarsızlık yaratacak bir şekil almaya başlamıştır.

Kuzey Irak'ın farklı etnik ve dinî gruplardan oluşması yanında zengin petrol yataklarına sahip olması ve jeostratejik önemi bu bölgeyi, başta ABD olmak üzere

Batılı ülkelerin ve komşularının bölgesel politikalarının hedefi haline getirmiştir. Batılı devletlerin Kuzey Irak'ta-ki mevcut çok kültürlü ve inançlı yapıyı kullanarak bölge jeopolitiğinin dengelerini değiştirecek olması, Kuzey Irak'ın sadece yakın komşuları için değil aynı zamanda bazı Arap ülkeleri açısından da sorun oluşturma potansiyeli taşıması manasındadır.

Bugün Kuzey Irak'ta ABD destekli olarak kurulan ancak sonrasında birçok Batılı ülkenin desteklediği bir *de facto* Kürt devletinin varlığı söz konusudur. Bu oluşum hukuki açıdan bağımsız değildir fakat kendi içerisinde her türlü devlet mekanizmasına sahip olan bir yapısı vardır. Bu yapının uluslararası adı Irak Kürt Bölgesel Yönetimidir. Dış dünyaya çıkışı olmayan bir Kürt devletinin yakın komşuları arasında hayat hakkı yok gibidir. Kuzey Irak'ta kurulabilecek Kürt Devletinin bölge ülkeleri üzerinde mevcut etnik yapılarından kaynaklanan güvenlik endişesi oluşturması muhtemeldir.

Kuzey Irak'taki Kürtler Talabani ve Barzani tarafından temsil ediliyor olsalar da Kürtlerin üzerinde mutabakat sağladığı ve Kuzey Irak'taki bütün Kürtleri kapsayan bir birlikten bahsetmek doğru olmaz. Kürtlerin sahip oldukları feodal düzeydeki toplumsal yapıları bir ulus şeklinde demokratik olarak kendi kendilerini yönetmelerini engellemekte ve meşruiyetlerini bölge dışı bir güce dayandırmalarına neden olmaktadır. Zaman içerisinde bu olgu Kürt hareketinin değişik dönemlerinde hep kullanılmıştır.

Geçmişten günümüze kadar bölgedeki varlıklarını sürdüren Arap, Türkmen, Yezidi ve Asurî gibi grupların birbirlerinden bağımsız şekilde olmaları Kürt ittifakına alternatif bir siyasi platformun ortaya çıkmasını engellemekte ve bölge politikasını Kürtlerin yönlendirmesini kolaylaştırmaktadır. Yani bölgedeki diğer etnik grupların iradesinin yansıtılmadığı bir ortamda er ya da geç bir karmaşanın yaşanması muhtemeldir. Bu karmaşanın yakın ve uzak komşu ülkelere de farklı yönleri ile yansımaları olacaktır. Bu da buradaki hasas etnik yapının bölge politikaları üzerindeki nasıl bir etkiye sahip olduğunun bir göstergesidir.

Kuzey Irak'ı oluşturan grupların aynı zaman da İran, Suriye ve Türkiye'de bulunmaları Irak'taki dengeleri bu ülkeler açısından daha hassas hale getirmektedir. ABD iş gali sonrasında Irak'taki seçim sonuçları ülkedeki etnik ve dinî ayrılığı derinleştirmiş ve bu ayrılığın etnik bir kutbu olan kuzeydeki Kürt oluşumunun sadece

Kuzey Irak değil aynı zamanda Irak genelinde de etkili olma çabasında olduğunu ortaya koymuştur. Kürtler, Körfez savaşı sayesinde kazan-dıklarını hakları ABD işgali sonrasında ilerleterek federasyon ve nihayetinde bağımsızlığa doğru genişletecek yönde politikalar izlemeleri Irak genelinde ve Ortadoğu'da sınırların ve konumların değişebileceğini göstermiştir.

Genel olarak Türkiye'nin Kuzey Irak politikasına baktığımızda bugüne kadarki uygulamalar, bölgedeki yapıyı Irak'ın egemenliğini tekrar tesis edici tarzda değiştirmek yerine, Kürt Devleti oluşumunu engelleme çabaları ile sınırlı kalmıştır. Türkiye'nin Irak'ta izlediği günlük sayılabilecek politikalar ana hatları ile kısmen başarılı olmakla birlikte, reaktif bir poli-tika olmak sınırını aşamamıştır. Ayrıca; Türkmen nüfusunun çoğunluğu Kuzey Irak'ın kuze-yinde değil güneyindedir. 36. paralelin güneyindeki Türkiye'nin Türkmenlerle ilgili daha iyi koşullar elde edebilmesi için orada bir zemin hazırlaması mümkün olmamıştır. Diğer bir ifade ile bugüne kadar icra edilen uygulamalar, bölgedeki mevcut durum Irak'ın egemenliğini tekrar tesis edici tarzda değiştirmek yerine, Kürt Devleti oluşumunu engelleme çabaları ile sınırlı kalmıştır. Ancak, bu politik mücadelede diğer önemli aktörün ABD olmasından kaynaklanan, sürekli olarak hareket alanının daralmasıyla karşımıza çıkmıştır.

ABD Musul ve Kerkük petrollerinin kontrolü için de Kürtleri kullanma çabasıdır. ABD'nin Irak'taki yeni düzenlemede Kürtlere ağırlık vermesi, Irak'ın kuzeyindeki Kürt grup-ların ABD desteği ile hareket alanlarını genişletmeleri, Türkiye içindeki ayrılıkçı hareketi cesaretlendirici etkileri ortaya çıkarmıştır. ABD'nin Kürt kartını Irak, Türkiye, İran ve Suriye'ye karşı elinde tutmaktadır. Bu ülkelerin ABD politikalarına aykırı hareket etmeleri halinde ABD bu Kürt kartını ortaya sürebileceği mesajını vermiştir.

ABD Irak'ta etnik ve mezhebi çatışmaları adeta kışkırtan bir politika izlemiştir. Bu durum etnik taleplerini en üst düzeyde tutan ve oldukça organize bir durumda olan Kürt grupların siyasi, ekonomik ve askeri alanlarda daha fazla kazanımlar elde etmesine, diğer yandan ise Kürtlerin aşırı taleplerine karşı koyabilecek Irak'taki yegâne güç olan Şii Arapların kendi içlerinde bölünmelerine yol açmıştır.

ABD ve müttefiklerinin Kuzey Irak bölgesinden istedikleri petroldü.

Dolayısıyla izledikleri politikalarda bu petrolün üretimi ve güvenli bir şekilde kendi ülkelerine taşınmasına yönelik olmuştur. Nitekim Irak işgali sonrası yanan petrol kuyularındaki yangınların söndürülmesi çalışmaları olayın insani boyutlarının önüne geçmiştir. Arkasından güvenli bölge olarak ilan edilen Kürt Bölgesinin petrol yataklarının işletilmesi yapılan anlaşmalar ile Amerikan, İngiliz, Fransız ve Rus petrol şirketlerinin kullanımına sunulmuştur.

ABD Irak'ta istediklerini fazlasıyla elde etmiş, petrol ve İsrail açısından en tehlikeli gördüğü Saddam Hüseyin rejimini ortadan kaldırmış, dünya üzerindeki enerji kaynaklarını kontrol etme yolunda önemli bir adım atmıştır. Ayrıca Kuzeyde oluşturulan Kürt bölgesi ile de İsrail'e yeni bir müttefik kazandırılmıştır. ABD 2003 yılında Irak'a müdahalesi ile Irak ve Orta-doğu'da yeni bir oluşum süreci başlatmıştır. Demokrasi, insan hakları ve küresel terörle mücadele gibi söylemlerle Irak'a giren ABD'nin Ortadoğu'da ki en yakın müttefikleri olan Körfez ülkelerinin ne kadar demokrasiye ve insan haklarına saygılı oldukları tartışılmayacak bir konudur. Bu işgal ABD'nin dünya üzerindeki enerji kaynaklarını kontrol etme stratejisinin bir parçası olarak algılanmalıdır.

Bölgenin önemli aktörlerinden birisi İran'dır. ABD'nin Saddam'ı ortadan kaldırması ile birlikte İran'ın Ortadoğu'da stratejik hasımlarından Irak ortadan kalkmıştır. Şiiilerin etkin olduğu yeni bir Irak doğmuştur. Şii jeopolitiği İran'ın stratejik ufkunu genişleterek, yeni bir manevra alanına sahip olmasını sağlamıştır. Irak'ta Şiiilerin etkin olduğu bir iktidar, ABD ve İsrail'in işini zorlaştırırken İran'a yarayabilir. Sünni Arapların korkulu rüyası olan "Şii Hilali"nin gerçekleşmesi ihtimali İran daha çok güçlendirecektir. İran'ın çekincesi Irak'ın kuzeyindeki Kürt grupların, ABD ve İsrail ile ilişkileri doğrultusunda bu iki devletin Kuzey Irak'a yerleşerek bu-rayı İran'a karşı bir üs konumuna getirerek kendi içersindeki Kürtlerin kışkırtılmasıdır. Nitekim İran sayıları azımsanmayacak bir Kürt nüfus vardır. Bu oluşumları dikkate alan İran bu devletlerin bölgedeki etkinliklerini kırmak için siyasi, ekonomik, kültürel politikalarla bölgeye baskı uyguladığı gibi bölgede var olan radikal gruplara destek vermektedir.

İran İKBY ile ilişkilerini geliştirmek, bölgedeki etkinliğini arttırmak ve için bölgeye sürekli siyasi heyetler göndermeyi ihmal etmemektedir. Kuzey Irak Kürt oluşumu ile ilişkilerini sıcak tutarak bir yandan bölge kaynaklı güvenlik

problemlerini önlemek diğer yandan ise bölgeye kendi nüfuzunu yerleştirme amacındadır. İran ulusal güvenlik stratejisi çerçevesinde Kuzey Irak'ta istihbarat faaliyetlerinde bulunmaktadır. Irak'ta kendi anlayışına yakın bazı grup-ları maddi olarak desteklemektedir. İran tarafından desteklenen yazılı ve görsel basın aracılığı ile ABD, İsrail ve Türkiye karşıtı bildiri ve yayınlar yapılmaktadır. Böylece bölge halkı nezdinde bu ülkelerin özellikle Türkiye'nin prestij kaybetmesini sağlamaktadır. İran bölgedeki ABD ve İKBY politikalarının kendi ülke çıkarlarına zarar vermesi durumunda Kuzey Irak'ın hayat damarlarından birisi olan "Hacı Umran" gümrük kapısını kapatmakta ve bölgeyi zor durumlara koymaktan geri durmamaktadır.

İsrail'in Ortadoğu, Irak ve Kuzey Irak'a politikası bölgede kendi güvenliğini tehdit edecek güçte bir devletin oluşmasına mani olmak şeklinde özetlenebilir. Zayıf ve güçsüz devletlerden oluşan Ortadoğu coğrafyasında genişlemesini daha uygun koşullarda gerçekleştirmek. Kendisine tehdit oluşturan terör örgütlerine verilen desteği kesmek ve bunları bertaraf etmek. Ortadoğu'da istediğini yaptırabilecek ve ABD'nin de desteğiyle bu bölgeyi kontrol edebilecek bir devlet olma özelliğini kazanmak. Silah, sanayi ve tarım ürünlerini bölgede pazarlamaktır.

Körfez Savaşı öncesinde Irak'ın zayıflaması için Kürtlere destek veren İsrail, savaşın bitiminde kuzeyde Kürtlerin bağımsız bir devlet kurmasından endişe etmiştir. Çünkü bağımsız bir Kürt Devletinin kurulması, güneyde de Şiiilerin bağımsızlığına neden olabileceği öngörmüş. Bağımsız Şii Devleti ise İsrail için Irak'tan daha tehlikeli olacağını düşünmektedir.

Rusya genel politikalarında Irak'ın toprak bütünlüğünün korunmasını savunmuştur. Bölgeye yönelik uygulanacak politikalarda BM'nin etkin olması gerektiğini savunmuştur. İKBY ile yakın ilişkileri sonunda Rus petrol firmalarının yaptıkları anlaşmalar ile bölgenin sahip olduğu petrol ve gaz kaynaklarından paylarını almışlardır.

Fransa Irak'ın Kuzeyi ile ilgili farklı politikalar uygulamıştır. Bir yandan kendi çıkarları için merkezi Irak hükümetinin yakınlaşmakta, diğer yandan bölgedeki Kürt gruplara beslediği aşırı sempati ve ilgi ile bölgedeki çıkarları için bir alt yapı oluşturma gayreti içersindedir. Kendi çıkarlarına uygun yapı oluşması için; insan hakları ve demokrasi adı altında yoğun hükümet dışı yardım faaliyetleri ile Irak'ın

Kuzeyinde Kürt grupları hem bölgede hem de ülkesinde desteklemektedir.

Almanya'nın Kuzey Irak'la olan ilişkilerinin de siyasal ve ekonomik boyutları değerlendirilmesi sonucunda, Almanya'nın bu bölge için ayrı bir politika izlediği ama izlenen politikaların temellerinin benzer olduğu yani ekonomik ilişkilerin ön planda tutulmaktadır. Almanya yeniden yapılanan Irak'ın federe sistem temelinde yönetilmesini, gerek merkezi hükümet gerek federe birimler üzerinde daha etkili bir rol oynayabilmek açısından faydalı görmektedir. Almanya'nın geçmiş dönemlere nazaran Ortadoğu'daki gelişmelere daha yakın olmayı tercih ettiği ve böylece uluslararası arenadaki yerini güçlendirmeye çalıştığı gözlemlenmektedir.

İngiltere, Fransa ve Almanya bölgenin sahip olduğu petrol ve doğal gaz kaynaklarının çıkarılması ve pazarlanması konusunda ayrıcalık elde etme amacındadırlar. Bu amaçla bölgeye yönelik üst düzey devlet adamlarının gezi ve inceleme çalışmaları planlayarak resmi ziyaretler yaparak, ikili temaslar ile kazanım çabasındadırlar. Düzenledikleri Sanayi fuarları ile kendi ürünlerinin tanıtımını yapmaktadırlar. Eğitim fuarları ile de gençleri kendi ülkelerinde eğitim için teşvik etmektedirler.

Çin'in Kuzey Irak'a yönelik yapıcı politikasının farklı nedenleri bulunmaktadır. ÇHC Kuzey Irak'ta ABD varlığına hâkimiyetine rağmen kendine bir yer edinme hem de Irak'ın kuzeyinde Kürtlerinin kontrolünde bulunan petrol yataklarının işletilmesi konusunda ticari ayrıcalık kazanma arzusudur. Pekin, Irak anayasasının petrol endüstrisinin denetiminin merkezi hükümete mi yoksa yerel hükümete bırakılacağı konusunda muğlak hükümler içerdiğinin farkındadır. Pekin mevcut şartlardan daha çok kazançlı çıkma hesabı içindedir. Irak Kürtleriyle Pekin'in geliştirdiği ilişkiler, ayrılıkçılığa karşı geliştirdiği kendi ilkeleriyle çatışmaktadır. Çin'in bu bölgedeki çıkarları ülkenin geleceği açısından çok önemlidir. Gelecek 10 yıl içinde petrol ithalatının % 70 ini yapacağı bölgeden izleyeceği politika ülkenin tüm dengesini etkileyebilir.

Türkiye'nin bölgede daha etkin olabilmesi bazı öngörüler vermek gerekirse;

- i) Türkiye bölgeye yönelik ekonomik ve ticari açılım yapacak işadamlarını teşvik ederek desteklemelidir.
- ii) ticareti canlandırmak için Türk ürünlerinin tanıtımını sağlayacak adına tarım, giyim, yapı, mobilya ve sanayi fuarları düzenlemelidir.
- iii) Türkiye Devleti kültürel ve sosyal yakınlaşma adına bölgeye üniversite kurmalıdır.

iii) Bölgedeki öğrencilere yüksek öğrenim bursları, yüksek lisans ve doktora programları ile Türkiye’de okumayı teşvik etmelidir. iv) Bölgeye yapılacak üst düzey ziyaretler ile iki toplum arasında kültürel ve sosyal alanlarda işbirliği teşvik edilmelidir. v) Bölgedeki kanaat önderleri vasıtası ile Türkiye’deki çözüm sürecine katkısı olacak girişimler değerlendirilmelidir.

KAYNAKLAR

- Arı, T., (1998), “ *Basra Körfezi ve Ortadoğu’da Güç Dengesi*”, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Amatzia, B., (1996), “*İsrail ile Irak’ta Kürt Sorunu.*” Avrasya Dosyası Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Dergisi, Ankara: Avrasya Strateji Araştırmalar ve Kamuoyu Araştırmaları Merkezi Yayınları, Cilt: I, Sayı:4
- Armağaoğlu, F.,(1996), “*20.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914–1995)*”, İstanbul: Alkım Yayınları.
- Attar, A.R.Ş., (2004), “*Kürtler.Bölgesel ve Bölge dışı Güçler*”, (Ed.) Alptekin Dursunoğlu. İstanbul : Anka Yayınları.
- Ayhan,V., (2012), “*Türkiye-Irak İlişkileri: Hava Sahası ve Enerji Sorunumu*”, TUIÇ Akademi, 24 Temmuz 2012, www.tuicakademi.org/index.php/yazarlar/1/76-veysel-ayhantumyazilari/3346-turkiye-irak-iliskileri-hava-sahasi-ve-enerji-sorunumu (Erişim Tarihi:23.09.2013)
- Aziz, M.A., (2013), “*Irak Kürtleri: Irak Kürdistan’ında Milliyetçilik ve Ulusal Kimlik*”, (Ed.): Zülal Kılıç, İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Barzani, M.,(2003), “*Barzani ve Kürt Ulusal Özgürlük Hareketi Cilt I*”, (Ed.) Vahdettin İnce, , İstanbul: Doz Yayınları.
- Barzani, M.,(2003), “*Barzani ve Kürt Ulusal Özgürlük Hareketi Cilt II*”, (Ed.) Vahdettin İnce, İstanbul: Doz Yayınları.
- Bengio, O., (1996), “*Irak’ın Toprak Bütünlüğü Tehdit Altında*”, Avrasya Dosyası Uluslararası İlişkiler Ve Stratejik Araştırmalar Dergisi Kuzey Irak Özel Sayısı, Ankara: Avrasya Strateji Araştırmalar Ve Kamuoyu Araştırmaları Merkezi Yayınları, Cilt:3, Sayı:1
- Berzenci, S., (1996), “*Irak Kürdistan’ında Mevcut Durum Hakkında Görüş*”, Avrasya Dosyası Uluslararası İlişkiler Ve Stratejik Araştırmalar Dergisi Kuzey Irak Özel Sayısı, Ankara: Avrasya Strateji Araştırmalar Ve Kamuoyu Araştırmaları Merkezi Yayınları, Cilt:3, Sayı:1

- Bölme, M.S., (2008), “İsrail’in Kuzey Irak Politikası ve Türkiye” Seta Vakfı Ortadoğu, Yorum-Haber,1 Mart 2008,s.1. <http://arsiv.setav.org/public/haberDetay.aspx?Dil=tr&hid=israil> (Erişim Tarihi:15.09.2013)
- Bulloch, J. and Morris, H. (1993), “*No Friends but the Mountains: The Tragic History of the Kurds*”, London: Penguin publications
- BÜSAM (Bahçeşehir Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi), (2009), “*ABD’nin Irak’tan Çekilme Süreci ve Bölge Dinamikleri Açısından Değerlendirilmesi*” İstanbul.
- Bruinessen, M., (2010), “*Kürdistan Üzerine Yazılar*”, (Ed.) Banu Yalkut, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bruinessen, M., (2011), “*Ağa. Şeyh, Devlet*”, ((Ed.) Nevzat Kırac, Bülent Peker, Leyla Keskiner, Halil Turasal, Levent Kafadar, Selda Somuncuoğlu, İstanbul: İletişim Yayınlar.
- Congar, Y.,(1995) “*ABD’nin Irak’taki Kürt politikasının cilveleri*” Milliyet 24.05.1995 (Erişim Tarihi:20.07.2013)
- Çay, M. A., (1994), “*Her Yönüyle Kürt Dosyası*”, İstanbul: Boğaziçi Yayınevi.
- Çaykuş M., (2005), “*Kuzey Irak’ın yapısı,Bölgedeki oluşumlar,Bölge içi ve Bölge dışı devletlerin amaçları ve Etkileri*”,Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Yüksel Lisans Tezi, Ankara.
- Çetinsaya, G.,(2006), “*Irak Raporu*”, Ankara: Siyaset Ekonomi Ve Toplum Araştırmaları (SETA) Vakfı Yayınları.
- Çil,U.,(2010),“*Almanya’nın Irak ve Kuzey Irak’a bakışı ve ilişkileri*”, Ortadoğu Analiz, Ankara: Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi (ORSAM) Yayınları, Cilt- 2, sayı:23,
- Dağdeviren, Z., (2007), “*Türkiye’nin Kuzey Irak Politikası: Devlet – Hükümet İlişkileri*”, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.
- Deniz, Ş., (2012) , “*Ortadoğu’nun Yeniden İnşasının Yapı Bozumu: Büyük Ortadoğu Projesi Üzerine Bir Analiz*”, Ankara: Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt:5, Sayı:20,
- Demirci, F. (1996), “*Bir Dramın Öyküsü*”, Ankara: Yeni Aydoğdu Ofset.

- Delicelioglu, S.(2006), “Kuzey Irak’taki Etnik ve Dini Gruplar ve Bölge Politikalarına Etkileri”,Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmalar Enstitüsü Siyasi Tarih ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul,
- Doğanay, H. (1998), “*Ekonomik Coğrafya 2, Enerji Kaynakları*”, Erzurum: Şafak Yayınevi.
- Dursun, İ.,(2006), “ *Kuzey Irak Kürtleri, Ayrılıkçı Kürt Hareketinin, Devletleşme Süreci ve Türkiye’ye Etkileri*”, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü Sosyal Bilimler Enstitüsü Strateji Bilimi Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Gebze.
- Duru,O.,(2008) “*Irak Kürt Muhalefet Hareketinin Gelişiminde Bölge ve Bölge dışı Ülkelerin Etkisi*”, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslar arası İlişkiler Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Erkmen, S.,(2008), “*Amerikan Hegemonyasının Yeniden İnşasında Bölgesel Faktörlerin Rolü: Amerikan Dış Politikasında Kuzey Irak Örneği*”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilmiler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara.
- Erkmen, S. & Oytun, O., (2011), “*Kuzey Irak’ın Toplumsal siyasal Yapısı ve Kürt Bölgesel Yönetimi’nin Türkiye İle İlişkileri*”, Ankara :Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi (ORSAM) Yayınları.
- Erkmen, S.(2003), “*Türkiye’nin Körfez Savaşı Sonrası Kuzey Irak Politikası*”, Irak Krizi (2002-2003), Asam Yayınları, Ankara, 2003, s. 278
- Eroğlu, C., (2003), “*İsrail’in Beka stratejisi ve Kürtler*”, İstanbul: Sayfa Yayınları.
- Fidan,G., (2010), “*Irak’ın Yeniden Yapılanmasında Çin’in Politikaları*” 21. Yüzyıl Enstitüsü Dergisi, Ankara: 21. Yüzyıl Enstitüsü Yayınları.
- Güler, İ., (1999),“*Kuzey Irak’taki Kürt Otoritesinin Uluslararası Hukuki Statüsü*” Serbesti Dergisi, İstanbul: Doz Yayınları, Sayı:3, s.24
- Günaydın, E., (2008), “*İsyanın Sıfır Noktası Barzan*”, İstanbul : Karakutu Yayınları.
- Gunter, M., “Kuzey Irak’ta KDP-KYB Çatışması”, Serbesti Dergisi, Sayı-3, Şubat, 1999, s.80.
- Hekim, H., “KDP ve KYB Arasındaki Amansız Rekabete Dair” Serbesti Dergisi, Sayı-3, Şubat, 1999, s.75.
- Izady, M.,(2011), “*Kürtler: Bir El Kitabı*”, (Ed.) Cemal Atilla, İstanbul, Doz Yayınları.

- İkbal, M.A.,(2006), “*Irak Kürt Bölgesinin Jeopolitiğine İlişkin Stratejik Öngörüler*” Gazi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Ana bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006,
- Jwaideh, W., (2012), “*Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi Kökenler Ve Gelişimi*”, (Ed.) İsmail Çekem, Alper Duman, İstanbul : İletişim Yayınları.
- Karadağ, Hasan, (2007), “*İkinci Körfez Harekâtı Sonrası Türkiye'nin Kuzey Irak Politikası*”, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara,
- Karadoğan, Y., (1999) “*Otonomiden Federe Devlete* ” , Serbesti Dergisi, İstanbul: Doz Yayınları, Sayı:3, s.38.
- Kayıran, M., Saygın, S., (2011), “*Irak Türkmenleri*” Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Kütahya, Sayı:31, s.294.
- Keskin, A., (2007), “*İran'ın Kuzey Irak Politikası*”, Stratejik Analiz, Ankara: ASAM Yayınları.
- Kızılyaprak, Z.A.,(2005), “*Irak Kürdistanı ve Etkileri*”, İstanbul: Doz Yayınları.
- Kirişçi, K, Winrow, G.,(1997), “*Kürt Sorunu Kökeni Ve Gelişimi*”, (Ed.) Ahmet Fethi, İstanbul:Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Kocaoğlu, M.,(1996), “*Petrol ve Kuzey Irak*” Avrasya Dosyası Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Dergisi Kuzey Irak Özel Sayısı, Ankara: Avrasya Strateji Araştırmalar Ve Kamuoyu Araştırmaları Merkezi Yayınları, Cilt:3, Sayı:1
- Koçsoy, Ş., (1991), “*Irak Türkleri*”, Ankara: Boğaziçi Yayınları.
- Köprülü, Z., (1996), “*Irak'ta Türk Varlığı*”, Ankara : Örnek Yayınları.
- Kösebalaban, H.,(2007), “*Ortadoğu'da İsrail'in Kürt Kartı,*” Yeni Şafak, 27 Kasım 2007.
- Kurubaş, E.,(1997), “*Başlangıçtan 1960'a Değın Kürt Sorununun Uluslararası Boyutu*”, Ankara: Ümit Yayıncılık.
- Kurubaş, E.,(2013) “*Arap Baharında Eklemlenen Kürt Bölgeleri ve Türk Dış Politikasına Etkileri*”, Ortadoğu Analiz, Ankara: cilt:5, Sayı:54.
- Kurubaş, E.,(2004) “*Kuzey Irak'ta Olası Bir Ayrılmanın Meşruluğu ve Self-Determinasyon Sorunu*”, Ankara: Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 59-3,

- Kurubaş, E., Denker, M.S.,(1997) “*Jeo Politika ve Strateji Jeo Strateji Açısından Kürt Konusu, PKK Ve Türkiye (I)*” <http://www.sbe.dumlupinar.edu.tr/7/225.pdf> s.16. (Erişim Tarihi:17.07.2013)
- Kurşun, Z., (2003), “*Irak Dosyası: Osmanlı’dan Amerika’ya Tanımlanamayan Ülke Irak*”, İstanbul: Tatav Yayınları.
- Kutschera, C., (2013), “*Kürt Ulusal Hareketi*”, (Ed.) Fikret Başkaya, İstanbul, Avesta Yayınları.
- Laçiner, S.,(2006), “*İsraili Askerler ve Iraklı Kürtler*,” USAK Stratejik Gündem, Ankara
- McDowall, D., (2004), “*Modern Kürt Tarihi*”, (Ed.) Neşenur Domaniç, Ankara: Doruk Yayınları.
- Mihoyan, Ş.X. & Lazarev,L.M., (2001), “*Kürdistan Tarihi*”, (Ed.) İbrahim Kale, İstanbul:Avesta Yayınları.
- Olson, R.,(2008), “*Kuzey Irak’ta Kürt Devleti Oluşumu ve Milliyetçilik*”, (Ed.) Muhittin Ataman, Ankara: Orion Kitapevi.
- Onur, Ş.,(2004), “*Kuzey Irak: Kürt Sorununda Anahtar Bölge, Dünya Çatışma Bölgeleri*”,Ankara: Nobel Yayınları
- Oran, B., (1998), “*Kalkık Horoz” Çekiç Güç ve Kürt devleti*”, Ankara : Bilgi Yayınevi.
- Özçelik, S. (), “*Türkiye-ABD- Irak İlişkileri: Bermuda Şeytan Üçgeni-2000-2007 Dönemi Boyunca Kuzey Irak-Jeopolitik ve PKK*” Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi Sayı:2
- Özdağ, Ü., (1999), “*Türkiye Kuzey Irak ve PKK*”, Ankara : ASAM Yayınları.
- Özgül E., (2000), “*İsrail’in Irak Politikasına bir Bakış*”, Avrasya Dosyası Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Dergisi, Ankara: Avrasya Strateji Araştırmalar ve Kamuoyu Araştırmaları Merkezi Yayınları, Cilt:6, Sayı:3, s.222.
- Özkan, T., (2004), “*CIA Kürtleri*”, İstanbul : Alfa Yayınları.
- Özmen, U, (2010) “*Irak’ın Kuzeyinde Kurulması Muhtemel Kürt Devletinin Türkiye’ye Etkileri*” Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara, s.85
- Öznur, H., (2004), “*Cahşların Savaşı*”, Ankara : Altinküre Yayınları.

- Özüyılmaz, Ö., (2008), “*Gurmanç ve Kürtlerin Kökenleri*”, İstanbul.
- Saatçi, S., (1996), “*Tarihi Gelişim İçinde Irak'ta Türk Varlığı*”, İstanbul: Tarihi Araştırmalar ve Dokümantasyon Merkezleri Kurma ve Geliştirme Vakfı.
- Sabah Gazetesi, “*ABD'den Kürtlere Para ve Silah Yardımı*” (Erişim Tarihi 11.01.2013.)
- Serdar S., Deveci, C. (2011) , “*Ortadoğu Kavramı ve Sınırları Üzerine Bir Değerlendirme, ABD ve Büyük Ortadoğu İlişkileri*” History Studies Özel Sayısı, Kayseri,
- Şahiner, M. E., (2005), “*İsrail'in Kuzey Irak Politikası Ve Bu Politikanın İç ve Dış Politikaların Yansımaları*”, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Süslü, A. (1993), “*Kürtler ve Sosyal Gelişimleri*”, Ankara : Tanımak Yayınları.
- Söylemez, H.,(2006), “*Kuzey Irak'ta Organize İşler*”, İstanbul : Feza Gazetecilik,
- Söylemez, H.,(2003), “*Barzani harita verdi, İsrail bombaladı*”, Aksiyon Dergisi, Sayı 432, 17 Mart 2003, (Erişim Tarihi: 15.07.2013)
- Şalom N., (2004), “*Irak ve Ortadoğu'da Mossad*”, Ankara: Elips Yayınları.
- Şimşir, N.B., (2009), “*Kürtçülük (1787-1923)*”, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Süslü, A.(1993), Kürtler ve Sosyal Gelişimleri, Ankara: Tanımak Yayınları.
- Turgut, H,(2006),“ *Irak'ın Kuzeyi, Irak'ta Meydana Gelebilecek Muhtemel Oluşumlar Ve Alınması Gereken Önlemler*” Jurnal of Security Strategies(Güvenlik Stratejileri Dergisi), issue: 04./2006.
- Ülger, İ.K.,(1996), “*Kuzey Irak'taki Düşman Kardeşler: KDP ve KYB*”, Avrasya Dosyası Uluslararası İlişkiler Ve Stratejik Araştırmalar Dergisi Kuzey Irak Özel Sayısı, Ankara: Avrasya Strateji Araştırmalar Ve Kamuoyu Araştırmaları Merkezi Yayınları, Cilt:3, Sayı:1
- Ünal, F.,(2008), “*Rusların Kürt Aşiretlerini Osmanlı Devletine Karşı Kullanma Çabaları*” Türk Yurdu,7. Devre, Cilt -28 (60), Sayı 254 (615)., Ekim 2008., s.31.
- Vali, A., (2013), “*Kürt Tarihi, Kürt Kimliği ve Siyaseti:Kuramsal Bir Yaklaşım*”, (Ed.) İbrahim Bingöl, İstanbul: Avesta Yayınları.
- Yavuz,T., (1993), “*ABD'nin Kürt Kartı*”, İstanbul: Milliyet Yayınları.

- Yanık, O.(2006), “*Irak Müdahalesi Ve Bölgesel Güvenlik: Türkiye Örneği*”, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Sakarya,
- Yetkin,M.,(2013),http://www.radikal.com.tr/yazarlar/murat_yetkin/rus_istihbaratinin_kurtlerle_iliskisi-599909 (Erişim tarihi 13.072013)
- Yıldız, K., (2005), “*Irak Kürtleri:Dün,Bugün,Yarın*”, (Ed.): Engin Urcan, İstanbul: Belge Yayınları.
- Yılmaz, S., (2011), “*Irak Dosyası*”, İstanbul: Kum Saati Yayınları.
- <https://www.atso.org.tr/download/.../irak-pazari-yavuz-selim-ozden> (Erişim Tarihi: 20.07.2013)
- <http://www.dunyabulteni.net/index.php?aType=haberArchive&ArticleID=89433> (Erişim Tarihi: 29.07.2013)
- <http://www.dw.de/rothdan-irakli-kurtlere-destek/a-2709066.html>.(Erişim Tarihi:09.09.2013)
- <http://www.dw.de/alman-firmaların-kuzey-irak-cikarmasi-4877706> (Erişim Tarihi: 06.09.2013)
- <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/7645466> (Erişim Tarihi: 08.09.2013)
- <http://www.hurarsiv.hurriyet.com.tr>. (Erişim Tarihi: 06.09.2013)
- <http://www.gencbilim.net> “Kürdistan İslam Birliği Dış İlişkiler Sorumlusu Dr. Müsenna ile Ropörtaj (Erişim Tarihi:12.12.2013)
- <http://www.gundem.milliyet.com.tr/Almanya,-kuzey-irakta—ticaret-burosu-acti/gundem/gundemdetay/21.02.2012/124358/default.htm> (Erişim Tarihi: 06.08.2013)
- <http://www.gunaksam.com.tr/indeks>. (Erişim Tarihi: 08.09.2013)
- http://www.haber.rotahaber.com/kuzey-iraka-fransiz-universitesi_17401.html (Erişim Tarihi: 27.07.13)
- http://www.haber.rotahaber.com/kuzey-iraka-fransiz-universitesi_17401.html (Erişim Tarihi: 27.07.13)
- [http://www.haber.sol.org.tr/dunyadan/barzanirusya-ile iliskileri-saglamlastirmak-niyetindeyiz- haberi.68511](http://www.haber.sol.org.tr/dunyadan/barzanirusya-ile-iliskileri-saglamlastirmak-niyetindeyiz- haberi.68511) (Erişim Tarihi:12.09.2013)

- <https://www.internethaber.com/kuzey-iraka-turk-universitesi-166895h.htm>. (Erişim Tarihi:03.09.2013)
- <http://www.m.atasehirulkuocaklari.tr.gg/Irak-Turkmenleri.html> (Erişim Tarihi: 12.12.2013)
- [http:// www..milliyet.com.tr](http://www.milliyet.com.tr). 22 Haziran 2009 (Erişim Tarihi: 29.07.2013)
- [http:// www.m.kure.tv/Videoinfo.aspx?ID=128726](http://www.m.kure.tv/Videoinfo.aspx?ID=128726) (Erişim Tarihi:12.09.2013)
- <https://m.t24.com.tr/haber/kuzey-irakta-ucuz-gaz-umudu/232369> (Erişim Tarihi:26.07.2013)
- http://newyorker.com/printable/?fact/040628fa_fact; (Erşim Tarihi:28 Temmuz 2013)
- <http://www.netpano.com/fransa-niyetini-artik-gizlemiyor/> (Erişim Tarihi:27.07.13)
- [http:// www..ntvmsnbc.net](http://www.ntvmsnbc.net).04 şubat 2008 Pazartesi (Erişim Tarihi: 27.07.2013)
- [http:// www.rusyaanaliz.com/barzaninin-moskova-ziyareti-ardindan/](http://www.rusyaanaliz.com/barzaninin-moskova-ziyareti-ardindan/) (Erişim Tarihi: 25.07.2013)
- <http://www.turkcebilgi.org/haberler/dunya/berlinden-erbile-kondolusluk-ve-okul/285128.html> (Erişim Tarihi:09.09.2013)
- http://www.zaman.com.tr/dunya_kuzey-iraka-almanyadan-ilk-resmi-delegasyon-gezisi_2094260.html (Erişim Tarihi: 06.09.2013)